

МОЗИНГА
САЎХАТ

ТҮЛҚИН ҲАЙИТ

ВАҶЗО
МАДИКАСИ

У.З.2
Х.17

ТУЛҚИН ҲАЙИТ

2007

ВАФО МАЛИКАСИ

роман

(ТУЛДИРИЛГАН ИККИНЧИ НАШРИ)

4046/4

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2005

Қўлингиздаги мазкур асарда Соҳибқирон Амир Темурнинг юрт озодлиги учун чингизий босқинчиларга қарши 1360-1370 йилларда олиб борган матонатли кураши, бу йўлда бошқа фидойи ва мард инсонлар қатори вафодор турмуш ўртоғи, жанговар аёл Ўлжой Туркон ого билан тортган азоб-уқубатлари, бахтли дамлари, бир-бирларига бўлган самимий муҳаббатлари ҳақида мароқли ҳикоя қилинади.

Тақризчи — Хуршид ДАВРОН, Ўзбекистон халқ шоири

ISBN 5-633-01769-2

© Тўлқин Ҳайит. «Вафо маликаси». «Янги аср авлоди», 2005 йил.

*Соҳибқирон Амир Темури таваллудининг
670 йиллигига бағишланади.*

ҲАЗРАТИ ҲУҚУВЧИМ!

Эгу ишлар ва яхшиликлар инсонга қувват беради, чунончи тарихан қарайдиган бўлсак, улуғ аждодлар жангу жадаллар ичидан ҳам адолат гавҳарини излаганлар; биз ҳам ўша улуғ мозийнинг фақат тоза томонларидан баҳра олиб, ташна қалбимизни мийин озиқлантирмоқчи бўламиз. Мен ҳам яхшиликлар оламига бир яхши зарра қўшмоқни ихтиёр этдим, лекин бу ўринда Темурбек жанобларининг эндигина сиёсий майдонга чиққанини, ҳали у зот Улуғ Амир даражасида эмаслигини ва 1360-1370 йиллар воқеаларини жонлантиришда ана шу жиҳатлар ҳисобга олинганини ёдда тутгайсиз ҳамда катта воқеалар тўғрисидаги кичик машқимизни бу йўлдаги тажриба сифатида қаршилайсиз, деган умиддаман.

*Сизни яхши кўрувчи
Тулкин ҲАЙИТ*

Чўл томондан бироз изғирин, қуруқ шамол эсиб, ям-яшил барг ёзган сершоҳ дарахтларнинг шовуллаган овозларини узоқларга олиб кетади, баъзан бирдан хуруж қилиб, мил-мил ёнаётган олов ёнида суҳбатлашиб ўтирган икки кишининг этакларига ёпишади. Суҳбатдошлардан нарироқда оловга ўтин ташлаётган оқиш юзли санамнинг оппоқ буйнига, елкасига тушиб турган тим қора сочларига ҳам чанг солади, табассум қўнган хушбичим лабларига совуқ нишини санчади. Қиз лабларига ёпишган соч толаларини оппоқ қўллари билан оҳиста силаб орқага ташларкан, суҳбатлашиб ўтирганларга, паҳлавонсифат йигитга, унинг кўркам, ўткир нигоҳига ўқтин-ўқтин назар ташлайди, лабларидаги табассум сап-сарик товланаётган оловдан ранг олгандек ёрқинроқ жило таратади.

— Тўғри айтурсиз, бек ўғлим, ҳар ишда адолатга суянмоқ олижаноб фазилат саналур, — Амир Қазағаннинг қисик кўзларида гуриллаб ёнаётган олов шуълалари девнинг тилларидек нағма қилади. — Сиз не дейсиз? Жангда адолат бўлмоғи учун муаммонинг қай жиҳатларига эътибор қаратмоқ лозим?

Темурбек вазминлик билан жавоб қайтарди:

— Мен ожиз банданинг фикринча, раиятга зиён-заҳмат етказмай қилинган жанг энг адолатли саналур, Хоқон жаноблари!

Амир Қазаған Темурбекка жиддий боқди. Унинг «Мен ожиз банда» дея ўзини камтар тутиши, боз устига уни «Хоқон» деб улуғлаши таъбига хуш ўтирди. Шу билан бирга «Йигит тилидан илинди» дея кўнглидан ўтказаркан, бир кун ундан масъулиятли вазифа учун фойдаланишни ўзича чамалаб қўйди. Хон кўпдан буён Амир Ҳусайн масаласини бир ёқлик қилишни кўзлайди. Балки, кўлдан кетган Балхни қайтариб олишни Темурбекнинг зиммасига юклаб, бу ишни тез орада ҳал этиш зарур. Темурбек, албатта, бу вазифани уддалай олади. Ўзи айтаяпти: «Раиятга зиён-заҳмат етказмай қилинган жанг энг адолатли саналур». Балхни ими-жимида қон тўкмай бизга олиб берса, бебош набирасини

уна ёққа жунатиб тинчиган бўларди. Набирасини тинчитмас экан, ҳеч қачон ҳаловат кўрмайди. Ҳусайн тахтга ўч, ҳали чирогим сўймай туриб, турли нағма кўрсатмоқда. Амир ва нуёнлар шифосига уҳса борми, менга қарши тиг кўтаришдан ҳам қайтмайди. Тахт деганлари жодуга тўла сандиқ, унда адолат бирла шайтон, нймон бирла ёвузлик бирга яшайди.

Амир Қазоған Темурбекни имтиҳон этишда давом этди:

— Малойиклар Худо яратган инсондан нафратландилар, айтдиларки, инсон золимдур, у ўзи кабиларни алдайдур, ўзининг инфлос нафси йўлида қон тўкишдан қайтмайдур. Бильакс, Сизга шундай десалар, жавобингиз не бўлур?

— Хоқон жаноблари! Оллоҳ икки қутбни яратди: унинг бири яхшилик, иккинчиси ёвузликдур. Малойикларга инсонни яратиш биробарида жинояткорларга жазо берувчи қиличиниям юборганини изҳор этди, — Темурбек ўйноқлаб турган оқ от томон бораётган қизга илкис назар ташлади. Қиз навкар кийимида эди, кийими ўзига ярашиб турар, елкасига ташлаб олган мовий сим тўр совут уни янада кўркам кўрсатарди.

Амир Қазоған мамнун жилмаяркан, унинг диққатини ўзига тортди:

— Баъзи ўжар амирлар ҳам шул ҳақиқатни англаганларида, беҳирад бўлмас эдилар.

— Қамчи ва тасқдан кучеиз бўлган ҳоқим эгаллаб турган лавозимига лойиқ эмасдур.

Амир Қазоған Муҳаммад Тарағайнинг ўғли ҳақида кўп хушнуд мақтовлар эшитган эди-ю, лекин унинг шунчалик заковати борлигини ҳаслига келтирган эмасди. Амир Ҳусайн «Бизнинг таъбимизга тўғри келадурғон бир йигит бордур», дея унга беҳуддага таъриф бермаган экан. Подшоҳ ёнида ақлли, ҳушёр ва фаросатли кишилар кўп бўлсагина, давлати завола топмайди. Невараси ким билан ошна бўлишни билар экан.

У яна Темурбекнинг Камолойга кўнгли борлигидан хабардор. Кеча Амир Ҳусайн ҳамма гапни унга айтди. Хўш, нима қипти неварасини унга узатса?! Қиз бола бировнинг хасми, эртаминдиними, барибир, кимгадир узатишади. Лекин оёғинг остидан шундай бинойи куёв чиқиб турганда, қош қайирганнинг ўзи аҳмоқ.

Амир Қазоған оқ отини чоптириб кетган Камолойнинг ортидан жилмайиб қараб қоларкан, ҳозир Темурбекнинг унинг тўғри-

сида гап очишини жуда-жуда истаб турарди. Тезроқ шу масалани ҳам ҳал этса, кўнгли жойига тушиб, яна бир ташвишдан қутулган бўларди. Худо кўрсатмасин, хонлардан бири унга оғиз солса борми, икки оёғи бир этикка тиқилиб қолади. Бирор хон оғиз солдими, бермай кўр-чи, дарҳол ўртада адоват қўзғайди. Йўқ, йўқ, менга тинчлик керак. Умр ёмон ўтаётган бўлсаки, зору нолалар қилсам, тўрт мучам соғ, давлатли, саодатли хонман, қишни Соли Саройда, ёзни Қоранурнинг баҳаво боғларида, кузни Мунқда соғ-саломат айшу ишрат билан ўтказиб юрибман. Менга яна не керак?!

Изғирин шамол эсиб, этакларни яна тортқилаб қочди. Узоқдан ноғораларнинг така-тум-тум овозлари эшитилди. Тўқайзорнинг нариги томонидан жониворларни қувиш бошланган эди.

— Қани, ўғлим, вақт бўлди, — деди Амир Қазаған ўрнидан туриб камонни қўлига оларкан. — Шикорнинг гашти бошқачадур, Темурбек. Шикорга чиқсам, йўлбарсми, қуёнми, какликми, бир нима отадурмен, деб югура-югура баҳри-дилим очиладур.

Камолой кўринди. Оқ оти осмонга сакради. Темурбек йиқилади, дея хавотирланди, лекин қиз бунга парво ҳам қилмади, кўзларини чарақлатиб жилмаяркан, бир хонга, бир унга ёқимли нигоҳ ташлади.

— Ўлжой оға, бугун катта ўлжага шайланган кўринурсиз, — гап қотди Амир Қазаған.

Темурбек қизнинг иккинчи номи ҳам борми, дея ҳайратланди.

Улар сершоҳ дарахтлар оралаб ўтиб қуюқ тўқайзорга ўзларини урдилар.

* * *

— Амир Қазаған айшу ишрат ва шикордан бошқа нарсага ярамайдур, уни орадан кўтариш керак, — Туглуғ Темур Хусрав Баёнқулининг кўнглидагини билишни истарди.

— Ул нобакор мендан кўра, амир Муҳаммад хўжани ўзига яқин олиб, Андижонни унга берди. Куёвим Абдуллоҳниям назарига илмади.

— Хоннинг мияси айниб қолган. Бул кунда Тарағайнинг ўғли Темурбекка суяниб олган. Ўлжойни ҳам унга узатиш пайида.

— Қамарда ҳам уни ўша амир қутқариб қолган, дейишади. Ростму?

— Ҳа, рост! Биз Амир Қазағанга ҳужум қилиб, айниган калласини сапчадек узамиз деб турганда, Тарағайнинг ўғли пайдо бўлди. Бас келолмадик, шердек олишди, ўзиям бир девнинг кучи бор баҳодурга ўхшайдур. Лекин умидингизни узманг, мен қўғирчоқ хон Донишмандча ўғлон бирла сузлашдим, яқин орада Амир Қазаған тўнғиз қўшгайдур.

Хусрав Баёнқулининг бароқ қошлари чимирилди:

— Аммо тўрғайбаччани не қилурмиз?

Тўғлуқ Темур унинг Темурбекни назарда тутаётганини англаб, жилмаяр экан:

— Унинг Кешга кетишини кутамиз, — деди қозиржавоблик билан.

* * *

Амир Хусайн бугун шикорга кўнгилхушлик учун келган эмас: шикор — баҳона, қандай бўлмасин, бобосининг кўнглига йўл топиши керак. Яна Темурбекни ўлжой билан ёлғиз қолдириши ҳам керак: гаплашиб олишсин икки ёш, бир-бирларига кўнгиллари бор экан, илож қанча, синглиси бир ёмоннинг қўлига тушгандан кўра, синовдан ўтган, бунинг устига керакли одам Темурбекка турмушга чиққани маъқул. Иш пишган, бобоси ҳам рози. Аммо Темурбекнинг ўзидан садо чиқмаяпти. Ўзидан суз чиққани яхши, эртага зўрлаб тиқиштирган эдингизлар, дея таъна қилмайди.

Туқайзор узра жониворларни шиддат билан қувиб келаётганларнинг бақариқ-чақариқлари, ноғора-ю бурғуларнинг така-гум ва гад-гуд овозлари янграб, қулоқларни қоматга келтирарди.

Амир Хусайн қўлларини мушт тугди. Бобосини кўндириши керак, Темурбек лашкарбоши этиб тайинлаган экан, Балхни менга олиб бериш унинг вазифаси. Амири лашкармисан, ишингни бажар. Бажаради, бажармай қасққа боради! Фақат бобоси унга буйруқ берса бас! Лекин нега у зот бу тўғрида оғиз очмаяптилар? Нега бу ишни пайсалга соляптилар? Ёки у кишига Балх керак эмасми?

Амир Хусайн олдинга қараб юрди. Темурбек катта қарағай панасида туриб, ниманидир мулжалга олаётган эди.

Ўлжойнинг титроқли овози янгради:

— Эҳтиёт бўлинг, бек жаноблари!

Ўлжой ўқни қўйиб юборди. Дарахтнинг қарсиллаб сингани, шернинг аянчли ўкириши тўқайзорни ваҳимага тўлдирди.

Амир Хусайн отига шитоб билан қамчи урди:

— Чу! Чу, дейман!

Тепаликнинг остида, қуюқ чангалзор ёнида Темурбек ва бошидан ўқ еган баҳайбат шер чалқанча чўзилиб ётишар, уларнинг ёнига келган Ўлжой Соҳибқироини ердан кутармоқда эди:

— Бирор заҳмат етмадиму, бек жаноблари?

Темурбек ўрнидан тура солиб, эгнига ёпишган хас-хашақларни қоқиб ташлади:

— Ташаккур сизга, бегойим, кийик билан овора бўлиб, кўрмай қолибмен. Шукр, тўрт мучам жойида!

* * *

Амир Қазағаннинг қарашлари мулойим эди. Мулойим қарши олаяптими, демак, хавотирга ўрин йўқ. Темурбек таъзим қилди:

— Амир Хусайн бирла гаплашиб йўлда ушланиб қолдим, хон жаноблари, узримни қабул қилгайсиз!

Хон боягидай мулойим қараркан, юмшоқ овозда деди:

— Хабарим бор ҳаммасидан!

Темурбекнинг кенг елкалари енгил кутарилиб тушди. Рози бўлган кўринади. Илиқ қаршилади, боз устига юмшоқ муомала қиляпти.

Амир Қазаған жилмайди:

— Камолой кўзимнинг оқу қораси! Мен уни авайлаб катта қилдим, илм бердим, бугун бўйи етиб кўзимни қувонтирар даражада оқила қиз бўлди. Туйини кўрсам, деб орзу қилган эдим. Отангизнинг мактубини ҳам олдим. Нима дейман: бахтли бўлинглар, болаларим. Лекин Темурбек Сиз оқил ва доно йигит бўлганингиз учун суюкли набирамни сизга раво кўрмоқдамен!

Темурбек Балх масаласи очилса керак, деб ўйлаётган эди. Хоннинг бу гаплари уни беҳад суюнтирди. Ўлжой!.. Ўлжой уники энди. Хон розими, бас, бошқасига ўрин йўқ!

— Ташаккур сизга, хон ҳазратлари! Отам каби азизсиз мен учун! Беҳад бисёр яхшиликлар қилмоқдасиз менга. Садоқат бир-ла хизмат этурмен! Суюкли набирангиз бахти-иқболи учун жон фидо этсам оздур!

— Ишонурмен, Сиз каби аржуманд йигитлар аҳли аёлларига меҳрибон бўлурлар!

— Ишончингизни оқлаймен, хон жаноблари!

— Туй учун не камчиликлар бўлса, менга айтинг! Ўзим бош бўлурмен тўйингизга!

* * *

Ўлжой бу кунларда ҳилол ой каби тусга кирган, гўёки ойга чиққан-у унинг заррин ёгдуларига ўраниб қайтгандек, ҳар қараш и мулойим табассумлари-ю, кўз қорачиқларида ўша нур — ҳилол ой нури ярқ этиб бот-бот порлайди. Юришлари ҳам ўзгача: гўё оппоқ қанот чиқариб, оҳиста сузиб кетаётган оҳуни эслатади.

Ҳар қизнинг ўз фасли бўлади. Ана шу фаслга етган бўйдор қиз тунларни ҳам, тонгларни ҳам ширин ҳислар, нозик таассуротлар, хушгаъм энтиқишлар билан интиқ-интизор қаршилайди. Ўлжой ҳам ҳозир шундай паллада, шундай фаслда яшайпти, ҳатто канизақларнинг шивирлашлари, кулишлари-ю ўгринча қараб қўйишлари ҳам унга тотли, лаззатли ва қандайдир латофатли туюлади.

— Қизим, бўлғуси куёв билан гаплашдим, — оқсоч кампир бироз ҳазилкаш эди, лекин ҳозир жиддий гапирди, — отасидек жуда вазмин экан. Бўғчани кўтариб келаётсам, «Эна, оғир юк кўтарманг, ёшлар йўқмиди?» деди ва ўзи ёрдамлашиб юборди, юкимни саройгача келтириб берди, — кампир энди ҳазилга ўтди. — Бундай йигитнинг тафтига бир исинган қиз ундан ўла-ўлгунича айрилмайди.

— Уялгирманг, оғочи! — Ўлжой сочини кампирнинг қўлидан олди.

— Уялма, қизим, — кампир сочини ушлаб яна тарай бошлади, — бунинг уяги йўқ. Ҳали мени айтди дерсан, дунёда юрган эканман устимга темир кийиб, от суриб, дейсан бир куни!

Дилшод оғочи пиқиллаб кулди.

Ўлжой унга қараб қовоқ уйди:

— Сизга кулги бўлса! Ўлманг, оғочи!

— Маниям биринчи хўжам паҳлавон йигит эди, чимилдиққа шердек ҳайқириб кўтариб кириб кетган.

Оқсоч кампир Ўлжойнинг ўчини ундан олмоқни кўзлаб гап қотди:

— Эрингиз нечта бўлганлигини эслолмасангиз керак, айланай!

— Бошингизга биттасининг битгани маъқул экан, кўп эрли бўлдим, локин эр кўрмадим.

Оқсоч кампир унинг ярасига туз сепмаслик учун индамади, ичида «Тавба қилдим», деди ва тилини тишлади.

Ўлжойнинг унга раҳми келди. Ҳаловат билмаган кўринади, ҳаловат кўрганида бу ерга келиб хизматкорлик қилармиди? У бир пайтлар Дилшод оғочи номига сазовор бўлган, ҳурмат топган. Фалакнинг гардишини қарангки, шундай аёл бугун бировларнинг бир оғиз ширин сўзига зор: на бола-чақа бор, на уйи, на жойи, ҳеч кими йўқ бир Мосуво, уни буваси Амир Қзаған топиб келган эди.

Соли Сарой атрофидаги қишлоқдан экан. У келганда, Ўлжой ўн тўрт ёшли қиз эди, ўшандан буён унинг хизматида. Баодоб аёл, ишчан. Пазандалиги ҳам бор. Ўлжойга бир-биридан тансиқ таомларни тайёрлашни ўргатди. «Бегойим, келгусида бировларнинг қўлига қараб қолманг, Сиздек аслзода ойимларнинг ҳар нарсадан хабардор бўлганлари яхши», дер эди содда-содда оҳангда.

Ўлжой ташқари чиққанда, Амир Хусайн уни остонада кутиб турарди.

— Темурбек Балхга отланадурлар, бориб хайрлашинг, Камолой!

Ўлжойнинг хушбичим лаблари титради:

— Нечун жўнайдулар?

— Ўзларидан сўрарсиз, — Амир Хусайн сир бой бергиси келмади.

* * *

— Темурбек, Сизнинг «Раиятга зиён-заҳмат етказмай қилинган жанг адолатли саналур», деган сўзингиз, яъниким фикрингиз менга маъқул бўлган эди, — Амир Қзаған сўзимни тўғри қабул қилдими, деган хаёлда Темурбекнинг юзига боқди. — Ва мен

ишонаманки, Сиз олижаноб Амири лашкарими² шахриобод Балх-ии талафотсиз қўлга киритиб қайтгайсиз. Яна Сиздан ўтинчим шулки, шаҳар аҳлига зиён етмасин, авомда ҳеч бир айб йўқ.

— Хотиржам бўлгайсиз, Хоқон жаноблари, менинг мақсадим ҳам шаҳар аҳлига зиён-заҳмат етказмаслик. Ижозат этсангиз, йигитларни яна бир сараласам: озғинлари узоқ йўлда ярамай-дурлар.

— Не десангиз биз розимиз, Темурбек!

— Хоқон жаноблари, бизни Хўжа Укоша¹ зиёратига борадурлар, дея эълон этилиши лозим.

— Бугун жарчилар хабар бергайлар.

— Яна ниятим шулки, бул катта карвон. Мен уни ўнлик ва юзликларга ажратишни истайдурмен.

— Энг тўғри йўлдир бу, Темурбек! Мен яна бутун вилоят, кентларга, қалъалар кутволларига, шайх ва муллаларга хабар юборгайдурмен, алар сизларни хушнуд кутиб олурлар ва авом кўз ўнгида Хўжа Укоша зиёратгоҳига бораётган Сиз зиёратчиларни хўб ва кўб сийлагайлар! Шундай қилсак, ҳеч кимда шубҳа қолмас, ул балхлик мургадлар ҳам бирор шубҳага бормаслар.

— Иншооллоҳ, бизни Тангрининг ўзи қўласин!

— Сизга оқ йўл тилаймен, — Амир Қазаған суҳбат маромида ўтганидан мамнун эди. Темурбекнинг қўли билан Балхни қон тўкмай олса, бир томондан таъна-маломатларга ортиқча сўз қолмайди, иккинчи томондан, кўпдан бери орзу қилиб юрганидек, Амир Ҳусайн — невараси масаласидан қутилади.

Остонада Ўлжой оға тўқнаш келди, унинг кўзлари жовдираб боқарди. Темурбек тушунди: Балхга кетаётганлигини эшитган кўринади, бўлмаса, бундай ғамгин аҳволда елиб келмасди.

Амир Қазаған неварасини очиқ чеҳра билан қарши оларкан: — Темурбек, Балхга, Хўжа Укоша зиёратига кетадурлар, оқ йўл тиланг, Камолой! — деди негадир ёлғон гапирётганидан ўзи хижолат тортиб.

¹Хўжа Укоша — асли исми Саъд ибн Абу Ваққос. Муҳаммад пайғамбарни бир неча бор оғир вазиятлардан олиб чиққан. Унинг вафотидан сўнг халифаликка номзод бўлганлардан бири.

Темурбек жилмайди. У ҳам Ўлжойни бу тўғрида билмаслигини истарди. Лекин ҳозир унга бир суз айтмасдан кетиш номардлик саналади.

— Қайтиб келиб, сизга ўзим ҳаммасини тушунтирамен, — деди у эртага ёлгончи бўлиб қолмай деган ўйда. Тўғри-да, Балхни қўлга киритиб қайтса, вазият шундай эди, айтолмадим, дея ўзини қандай оқлайди. Ўзим тушунтирамен, дея уни огоҳлантирганни яхши бўлди. Ўлжой тушунадиганлардан. Тушунди, албатта.

* * *

Хусрав Баёнқули Туғлуқ Темурнинг этагини кўзига суртди. Ҳозир у ялтоқлианишга мажбур, унинг ёрдами билан Амир Қазанни гумдон қилиб, тахтни куёви Абдуллоҳга олиб берса, пичоғи ёғ устида ўйнайди: у ҳам сал ҳаловат кўрсин, юрагида бир олам орзулари бор; Абдуллоҳ тахтга ўтирса, бу орзуларнинг амалга ошиши ҳеч гап эмас. Жайхун бўйида бир чорбоғ қурди-ради, мўлжаллаб қўйган жойи бор, жуда баҳаво манзил. Сўнг у ерда бир қалъа бунёд этади, ишни ана шундай аста-секин бошлайди. Қизи ўғил фарзанд кўрса, уни Турон тахтига олиб чиқишга ҳаракат қилади. Кимсан Хусрав Баёнқули авлоди нечун Туронни бошқаришга лаёқатли бўлмасин!

У Туғлуқ Темурга қараб тиржайди:

— Хабарлари борми, Хоқон жаноблари?

Туғлуқ Темурнинг кенг пешонаси тиришди:

— Нимадан?

— Темур Балхга кетди!

— Нечун?

— Хўжа Укоша қабрини зиёрат қилгани!

Туғлуқ Темур «Шунга ишонасизми?» дея сўрамоқчи эди, аммо тилини тийди. Бу ғаламисларга ҳар гапни айтмаслик керак. Темур Балхга беҳудага кетмаган.

— Бир ўзи кетдиму?

— Катта карвон билан.

Катта карвон билан?! Зиёратга катта карвон билан борилар эканми? Шунга ҳам ақлларингиз етмадими? Темур деганлари, Тарағай баҳодирнинг ўғли... Ҳарбий ҳийлалар ўйлаб топишга уста йигит! Туронда бунақа уддабурро ёш амирни учратиш қийин! Топган ҳийласини қаранг. Балхга силлиққина кириб боради-

да, айшу ишратга берилган nobакорларни таппа босади, бировнинг бурнини қонатмай шаҳарни эгаллайди. Уҳ, сенлар-ей! Сенлардан эҳтиёт бўлмоқ шарт!

Хусрав Баёнқули хонни тезлашга шошилди:

— Ҳозир айни пайти, Хоқон жаноблари! Амир Қазаған эртиндин шикорга чиқади.

Туғлуқ Темур гапиришга ошиқмади. Суҳбатдоши кўзига хунук кўринди. Амир Қазаған илонни қуда қилган экан. Қуда бўла туриб, унинг тагига сув қуймоқда. Кунлари битган барисининг. Гушгларини сийишсин, дўзахга жўнатишсин бир-бирларини. Ана ундан кейин Турон тахтини ўзи эгаллайди, Мовароуннаҳрни ўгли Илѐсхўжага олиб беради.

— Ўйлаб кўрурмиз, — гапни қисқа қилди Туғлуқ Темур.

* * *

Тонг отиши бунча қийин, тунлар шунча чўзилиб кетдимикин! Тунлар бунча узоқ бўлмаса! Осмонда юлдузлар чарақлайди, сонсаноксиз юлдузлар! Амир ҳазратлари ҳам мендек юлдузларга тикилиб ётганмикинлар ҳозир? Нималарни хаёл сурмоқдалар? Мени ўйлаётганмикинлар?

Ўлжой ўнг ёнига ағдарилди.

Қачон келадилар?

От кишнади. Нимадир тарақлаб кетди. Қаергадир ўғри тушдимикин? От ўғрилари кўп ҳозир. Тунов куни бобосининг отларини ўғирлаб кетишибди. Куппа-кундуз куни кенг даладан отларни ўғирлаб кетишса-ю, биров билмаса! Отбоқар: «Ухлаб қолибман, гафлат босибди», дея баҳона қилган эмиш. Бошқалар: «Бекор айтибди, ўғрилар уни кўрқитишган», дейишяпти. Шунақа жодугар ўғрилар ҳам бўлар экан-да!

Эрталаб уни Амир Қазаған йўқлаттирди:

— Шикорга бормаймен, дебсиз, қизим?!

Ўлжойнинг ҳафсаласи йўқ эди бирор жойга боришга.

— Тобим бўлмай турибди.

— Табибларга кўрининг унда, қизим.

Ўлжой кенг хонасига қайтди, оқ ҳарир пардалар осилган ўрнига чўзиларкан, яна юраги сиқилди. Темурбекнинг кўркам чехраси хаёл кўзгусида жонланиб, беихтиёр энтикди. Соғ-саломат қайтаётганмикинлар? Нечун бунчалик узоқ қолиб кетдилар?

Дилшод оғочи томоқ қирди:

— Уйғоқмисиз, бекам?

Ўлжой бошини кўтариб унга қаради. Бирор янгилик бормикин?

Дилшод оғочи ичкари кирди:

— Кўнгиллари нима тусайди, бекам?

Ўлжой ичида кулди. «Темурбекни!»

— Бедана шўрва солиб қўяйми, бекам?

Ўлжой қўл силтади:

— Ҳеч нима керак эмас! — Овози қаттиқ чиқди. «Беҳуда қаттиқ гапирдим, — ўйлади ўзича, — одатим кўрсин».

Ҳаял ўтмай Оқсоч кампир кириб келди:

— Ҳай, она қизим, ҳалитдан бунақа соғиниб қолсангиз, кейини нима бўлади?

Ўлжой қип-қизариб ўрнидан турди.

Кампир уни гапиртиришга қўймай яна узиб олди:

— Ошиқ-маъшукликнинг ана шундай куйдиргичлари бор, она қизим, чидайсиз энди.

Ўлжой тўлғанди. «Чидаймен! Чидамай нима қиламен!»

* * *

Оломон ҳайрон, нима бўлаётганини ҳеч ким тушунмасди.

Темурбекнинг жарангдор овози уларни ўзига қаратди:

— Менким Темур, худонинг қули, бутун Туронда эътиборли шаҳрингиз Балхнинг буюк амир Қазаған тобелигига ўтганини маълум қиламен. Бизни қаршиликсиз кутиб олганингиз шарофати ила ҳар киши бошига солинажак ўлпоннинг миқдорини камайтирамен!

— Худога шукр-е! — деди кимдир оломон орасидан.

Бошқа бирови гапга қўшилди:

— Амир Тарағай кўзи тўқ одам эди, ўғли ҳам ўзига тортибди.

— Очофат амирлардан худо сақласин, — деди кимдир ғудиллаб.

Оломон аста-секин тарқалди: этикдўз дўконини очди, қандолатфуруш тўланажак ўлпон ҳақида бош ҳам қотирмади, ўлпон миқдори камайтирилган экан, ташвиш чекиб нима қилади, шу дирҳамни гадойга ҳам садақа қилиб юборган бўларди, насибаси экан, олсин, худо йўлига.

Карвонсарой эгалари ҳам ҳотамтой амирнинг қароридан енгил тортдилар. Бугун солиқни унга тўласалар, эртага халқдан қайтариб оладилар. Тўс-тўполон, ур-йиқит бўлмаганига шуқр. Тинчлик бўлса, мол топилади.

Шайхлар, муллолар оёқларини қўлларига олиб зир югуриб қолдилар. Ўлжанинг бешдан бир қисми Темурбекка тегиши керак, лекин у «Менга ҳеч нарса керак эмас», дебди. Амирки ҳақини олмас экан, Кеш масжидларининг аҳволи не кечади? Улар Темурбекнинг Хўжа Укоша зиёратидан қайтишини сабрсизлик билан кутдилар.

Темурбек Балх саройи олдида турган оқ саллали мўйсафидларни кўриб отдан тушди ва биринчи бўлиб салом берди.

— Хуш кўрдик, отахонлар! — деди у тавозе билан.

Хўжа Укоша масжиди имоми паканароқ мўйсафид:

— Темурбек, ўғлим, бизни арзга келишибди, деб ўйламанг, — деди митти кўзларини жовдиратиб. — Ислом дини қуввати йўлида фидойилигингиз зарурдир, шу боис, андак фикри ожизимизни изҳор этишга изи сўрайдурмиз.

— Ичкари кирайлик, отахонлар! — Темурбек қарияга «Бошланг» дегандек имо қилди. Отаси: «Ҳеч бир кимсанинг дилини ноҳақ оғритмагин, шайх, муллолар билан юмшоқ муомалада бўл!» дея кўп тайин қиларди. Ҳозир бажарадиган юмушлари кўп бўлса-да, ўзини қўлга олди: дунё ўтади, бу ташвишлар ҳам орда қолади, аммо инсоннинг ортидан ёмон ном қолганидан баттарроғи бўлмаса керак. Эй, Темур, сахий бўл: ёмонлик билан одам ҳеч иззат топганму? Ўғри бировларнинг ҳақиқага кўз олайтириб, ҳеч бойиганму?

У арзга келганларни катта хонага бошлаб кирди. Имомга ўнг ёнидан жой берди. Хизматкорларга егулик олиб келишларини буюрди. Орада имомни гапга солди:

— Шаҳрингиз фарзанди Жалолиддин Румий ҳазратлари ёзмишлар:

*Эй, давоий нахвату номуси мо,
Эй, ту Афлотуну Жолинуси мо?*

Нечун ул зот ишқу олийни Афлотун ва Жолинусга тенг кўрурлар?

— Бадким, ўғлим, Афлотун ҳақиқатга восил бўлиш йўлини мукошифа деб билди. Жолинус ҳам бу йўлни тўғри, деб эътироф этадур.

Имомнинг мушоҳадасига қўшимча киритишни ўйлаб оғиз жуфтлаган Темурбек Амир Ҳусайннинг буғриқиб кириб келаётганини кўриб жим қолди:

— Келинг, Ҳусайнбек! — деди «тинчликми?» деган оҳангда.

Амир Ҳусайн унинг қаршисидаги супага тап ўтирди:

— Темурбек, биз бундай келишмаган эдик-ку?!

— Ҳақингизни рад этганингиз майли, аммо нечун менинг ҳақимни айирмадингиз?

Темурбек унинг ҳақи тўғрисида ўйлаган эмасди, уни ўлжага қўл урмайди, Балх осонгина қўлга киритилди, шунинг ўзи унга кифоя деган ҳаёлда эди. Энди бу нима қилиқ? Юрагида нина санчилгандек оғриқ турди. Нима десин? Ўтирганлар олдида жеркисинми? Кимсан Амир Ҳусайнни-я? Бўлажак қайноғасини-я!

— Ҳусайнбек, ташвиш тортманг, мен ўз ҳақимни сизга берурмен! — У имомга ўтирилди. — Тақсир, Жалололдин Румий айтган эканлар:

*Муреро гар завқ ояд аз сафийр,
Чунки, жинси худ наёбад, шуд нафийр.*

Имом Темурбекнинг сўз ўйинига тушунди ва мийиғида кулиб қўя қолди.

* * *

Темурбек девор ортидан эшитилаётган гап-сўзларни эшитиб жойида тўхтади.

— Қачон? — мингиллаб сўради кимдир.

— Фақат шикор пайтида! — Бу Баёнқулининг овози эди.

— Нега шикор пайтида?

— Биров билмаслиги учун.

— Ўрнига Абдуллоҳ ўтирурму?

— Иншооллоҳ!

— Туғлуқ розиму?

— Рози!

Темурбек Амир Қазаған ҳузурига кирди. Хон ниманидир ўқимоқда эди. У қўлидаги шоҳи қоғозни ўраб буклади-да, Темурбекни кўриб:

— Келинг! — деди хомуш ҳолатда.

Темурбек Балхдан қайтгандан буён Хонни бундай хафа, хо-
муш ҳолатда учратмаган эди.

— Хон ҳазратлари?

— Сўйланг!

— Тўрт-беш бадкорлар Сизга қарши фитна тайёрлаган кўри-
надурлар. Улар хосхонада тил бириктириб турибдурлар.

— Сизга тасанно, Темурбек. Ҳозиргина Туглуқ ёнидаги ўз ода-
мимиздан нома олгандик. У ҳам бизни бу мудҳиш воқеадан во-
қиф этмишдир.

— Хон ҳазратлари, мен аларни фош этурмен, фақат Сиз ул
бадкорларнинг ҳаром қонлари бирла пок қўлингизни ифлос эт-
мангиз!

— Йўқ, мен аларга зиён етказмаймен, ўзлари жазо топқусидур!
Туманли кун. Атрофда сокинлик кезади.

Темурбекнинг меҳмонхонасидан шивир-шивирлар, гўнғир-
гўнғир товушлар келади. Хусрав Баёнқули кенг ҳовли дарвоза-
си ёнида безовта юриб туради, муюлиш томон ўқтин-ўқтин ола
қараб қўяди. Қадам товушлари қулоққа чалина бошлагач, югу-
риб меҳмонхонага киради.

— Тайёр туринглар, иккисини ҳам бўғизлаб ташлаймиз.

Амир Қазаған остонада тўхтади:

— Бировнинг уйида туз еб, тузига тупурмоқчимисизлар? Мен
сизларга умр бўйи туз бериб келадурмен. Туз еган жойингга қирқ
кун салом берсанг оз, дейдилар машойихлар. Сизлар ҳайвон
бўлганларингда, барчангизни шу ерда бўғизлатур эрдим, локин
мен мардлиг ила ҳузурингизга фақат Темурбек билан келдим.

Хусрав Баёнқули — Амир Қазағаннинг қудаси бўйинини эгди.

Амир Қазаған уни уялтирган бўлиб қаттиқ-қаттиқ деди:

— Ҳамма уялмаса ҳам, Сиз уялингиз, Хусравбек. Эътиборли
амир бўлатуриб, ўз қайнингизга тиг бирла келганингиз нимаси?
Сизлар-чи? — Хон ўтирганларга кўз югуртирди. — Сизларга ҳам
уят эмасми? Кийимингиз остидаги тиг нимаси? Уят эмасми?

Темурбек Хоннинг ҳозирги вазоҳатидан таҳликага тушди,
азбаройи, жаҳл устида уларнинг барини ёсоққа етказиш ҳақида
буйруқ бериши ҳеч гап эмасди.

— Хон ҳазратлари! — Темурбек ўтирганларга ишора қилди.
— Бул зотлар тушунадурғон кишилар, аммо баъд қайсидур жо-
ҳилнинг макрига кул бўлган кўринадурлар. Аларнинг бир қосиқ
қонларидан кечинг!

4046/4

Орадан уч кун ўтди.

Амир Қазоған саройдан эшикка чиқмай қўйди, ҳеч кимни қабул қилмади, ҳеч ким билан суҳбатлашмади.

Эндигина тўйи ўтган Ўлжой ўзи кутган бахт висолидан тўйиб нафас оламан, ўйнаб-куламан деб турган бир пайтда бобосининг саройда қамалиб олиши уни хийла қийнаб қўйди.

— Амирим, — деди у ёстикдошига бироз эзилган оҳангда, — Балх воқеаси бўйича тафсилотни очиқ баён этмаганингизни тушунамен, аммо бугун на суюкли бувам, на сиз кўнгил очасиз, мени қийноққа, изтиробга соладурсизлар, не гап? Айтинг, ўтинамен, ёлворамен!

— Ҳеч ҳам қийналманг, бекам, айтарли бирор ташвишли гап йўқ. Бобонгиз амирларнинг найрангларидан куйиб ўтирадурлар!

— Қанақа найранг?

— Улар бобонгиз жонига қасд қилмишлар.

— Қасд?

— Ҳа, қасд қилмишлар. Мен аларни фош этдим.

— Бувам биладурларму?

— Биладурлар!

— Олдиларига боринг, ҳозироқ боринг, ул кишининг қоронғи кўнглига умид чироғини ёқинг!

— Сиз шуни хоҳлар эркансиз, бош устига, бекам!

Оқшом чўкди. Маҳзун оқшом. Катта сарой мунғайиб қорайди. Йўлақларда сукуиат юракка ваҳима солади.

Амир Қазоған кўк муқовали катта китобга кўз тиккан ҳолда аввалгидек хомуш эди. Темурбекнинг ичкари кирганини кўриб, китобни четга сурди.

— Не гаплар, Темурбек?

— Сиздан ҳол сўрай, деб кирдим. Нечун бунча ташвишга ботасиз, хон ҳазратлари. Ўлжой ҳам Сизни деб қайғуга ботмишлар.

— Темурбек, Сиз мен бечорани кўп ўлимдан сақлаб қолдингиз, фарзандимдан кўрмаган яхшиликлар қилдингиз. Кўп ўйладим ва ҳўб ўйладим: қаридим энди, мен қариликни бўйинга олайин энди. Келмиш бор, кетмиш бордир. Ўлимдан, ҳақдан бирор кимса қочиб қутулганму? Ўлимни Чингизхону соний ҳам енголмади. Мен енгаменми?

— Яхши ният қилинг, Хон ҳазратлари!

— Яхши ният шуки, ўғлим, бугун мен бир қарорга келмиш-

мен, — Амир Қзаған ўрнидан турди-да, нақшинкор, қизғиш катта сандиқни очиб, ундан оқ ўроғлиқ қоғозни олди. — Бу Сиз учун, Темурбек! Сизга деб тайёрлаттирдим. Олинг ва яратганга шукроналар айтинг, Сизнинг тақдирингизда шундай улкан масъулият битилгандур. Оллоҳ олдида мен ўз бурчимни... ўз бурчимни кўзим очиклигида бажариб қўйиш... шу ният... фикримни тушунгандурсиз?!

Темурбек қоғозни очиб ўқиди: «Хат бердик ва аҳд қилдик: биздан сўнг Турон хиттаси Темурга тааллуқ топқай».

* * *

Ҳиндиқуш тоғлари томонидан эсаётган шамол кенг осмон юзига хира парда тортади. Жайхун безовта, оч тўлқинлар қирғоққа шитоб билан урилади. Катта-кичик кемалар ўркач-ўркач тўлқинларни писанд қилмай олға сузади. Қирғоқда елиб-югуриб юрган туякашлар юкларини кемаларга шошиб жойлайдилар, ҳуркок туяни кема томон кучаниб тортадилар. Занжирларнинг шарақ-шуруқлари, қаландарларнинг «Ё ҳақ, Оллоҳ дўст» хонишлари, болаларнинг бақариқ-чақариқлари, уюм-уюм пахта, турли матолар, қоғоз қутилар олдида уймалашаётган кишиларнинг гўнғир-гўнғир овозлари, отларнинг безовта кишнаши, овқат кўтариб «маники иссиқ, маники иссиқ, еб қолинг, армонда қолмайсиз», дея югуриб юрган ошпазларнинг тап-тап оёқ олишлари кўшилиб, қирғоқни ларзага келтиради.

Нариги қирғоқда кум барханлари, одамлар, отлар, туялар, кемалар, қайиқлар кўзга ташланади.

Ўн нафар отлиқ улар оралаб шошиб ўтади.

— Секинроқ ҳам ҳайдамайди-я! — йўрма ёқали оппоқ кўйлак, калта мовий камзул кийган йигит уларга ижирганиб қарайди.

Отлиқлар тўқайзорга киришгач, бироз юриб тўхташади. Тўқайзор ваҳимали шағирлайди. Шамол бир фитнани сезгандек асабий елади, қамишларнинг чанг рангли соқолларини тўзғитиб юборади. Какликлар, ғозлар потиллаб осмонга кўтарилади, аллақасрдан чиябўрининг таҳликали ғингшигани кулоққа чалинади. Тепалиқдан қуёш йилт этиб юз кўрсатади.

— Кун ёришиб турса, янаям яхшидур, ёруқда нишонни беҳато олурмен!

— Бугун нишонни беҳато олишингиз керак!

— Бехато олурмен, хавотир олманг!

Отларни дарахтларга боғлайдилар. Гавдали, ола кўз, қорача юз киши:

— Сен иккаланг... — дейди қўлини бигиз қилиб, бири озгин, иккинчиси кенг пешонаси тиртиқ йигитга, — шу ерда қоласанлар. Отларга эҳтиёт бўлинглар.

Саккиз киши тепалик ёнидан ўтиб, чакалакзорга киришди. Оёқ ости нам, ям-яшил қалин қамишлар орасидан юриш қийин, ўткир тигга ўхшаш барглар юз-қўлларни тилиб кетади.

Гавдали киши қиличини яланғочлаб, қамишларни шарт-шарт каллаклай бошлади.

— Бошқа томондан ўтиш керак эди, бунақада оқшомгача манзилга етолмаймиз!

Орқадан бораётган унга далда берди:

— Бардам бўлинг, ҳадемай ўтиб оламиз, — сўнг орқадагиларга қараркан, қўшимча қилди. — Бошқа томондан борсак, ясовуллар кўп, сезиб қолишади.

— Ишқилиб Тарағайнинг бўриси йўқми?

— У хонимчаси билан овора!

— Қаерда?

— Кешда.

— Аниқ биласанму?

— Аниқ биламан.

* * *

Қуёш заррин сепини ёйди, она Жайхуннинг кўзлари йилтиради. Соҳилдан берироқда, ям-яшил тепаликдаги янги қабрнинг тупроқларида ҳам бу жило бир титраб акс этди. Ҳаял ўтмай қум барханлари ортидан кутарилган чанг-тузон бу ерга ҳам етиб келди ва қабрнинг юзидаги жилога кул сепиб, рангини ўчирди.

Жанозага келганлар бирин-кетин тарқалдилар.

Қабр ёнида ўтирган Ўлжойнинг пиқ-пиқ йиғлагани эшитилди:

— Улуғ соябоним, нечун мен ожизангизни ташлаб кетдингиз?

Ким менга меҳрибонлик кўрсатадур, ким соябоним бўладур энди?

Темурбекнинг бўғзига бир оғриқ қаттиқ қадалди. Хоннинг жонига ким қасд қилди? Қайси номард? Хусравму ё Туғлуқ?

Ўлжой ўзини тутолмади:

- Бобожоним, Сиз учун қасос олурмен! Қасос!
 Темурбек унинг елкасига қўлини қўйди:
 — Оғир бўлинг, бекам, ул ғаддорларни омон қўймасмен!
 — Соғбоним! — Ўлжойнинг бўлиқ елкалари дир-дир титради.
 Темурбек секин шивирлади:
 — Мен бормен, бекам. Сизни сира ғурбатда қолдирмасмен!

-2-

Бу гулзорни қайси номард пайҳон этди? Беқиёс гўзалликка ёвузлик қилган ким? Буни қаранг: у кўйлаклари йиртиб ташланган бокира қизга ўхшайди. Унинг фусункор гўзаллигига суқланиб боқиб, фақат лаззат олиш мумкин? Тирикликнинг бу мафтункор чеҳрасига фақат тасаннолар ўқиш мумкин!

Нотаниш йигит атрофига олазарақ боқди. Унга эътибор бераётган, қизиқиб қараётганнинг ўзи йўқ. Пайҳон этилган гулзор ёнидан ҳам бепарво, беғам ўтиб кетишяпти! Одамлар шунчалик бепарво бўлиб кетишганми? Ахир, шу гулзорни қўли гул, гўзалликка шайдо иймонли одам меҳнат қилиб тартибга келтирган: аллақарлардан тупроқ ташиган, қишдами, совуқдами — қай бир кунда ерни ўғитга тўйдирган, чопган, ағдарган; яна аллақарлардан гул ниҳолларини келтирган, эккан, ўстирган; сўнг кунларни санаган ва ниҳоят бир тонгда турфа хил ниҳоллар кўмкўк қўлларидида осмонга гуллар тутганда эҳтимол, суюнган, қувонгандир. Нечун унинг бу меҳнатини қадрламаслик керак? Эй, сен гулларни пайҳон этган нокас шу оддий ҳақиқатга ақлинг етмадими?!

«Яхши иш бўлмабди, — ўйлади йигит. — Ким пайҳон этган бўлсаям, баттол экан, юрагида зиғирча одамгарчилиги йўқ экан».

У ниҳоятда толиққан кўринар, қадамларини зўрга судраб босарди. Эгнида бухороча шоҳи гулдор желак. Енглари гижим. Амиркон ковушининг учлари, пошна томонлари ёрилган. Бошида игнаки дўппи. Таг матоси қора бахмалдан. Кезагида оқ, қизғиш, яшил ипақлар билан тўлқинсимон чизиқлар ўтказилган. Тепа қисми тўртга бўлинган: мағриб, машриқ, шимол, жануб; ҳар бир катак орасида оқ, қизғиш, сариқ ипақлардан катта гул, ораларида тирноқдек-тирноқдек гулчалар битилган.

Ичкарида одам сийрак. Чоғроққина хонанинг пештоқи кенг, нақш солинган, яшил ва оқ деразали дарчалардан шаффоф нур ёғилади, тахта сўриларда хоразм гилами, гулдор кўрпалар тўшал-

ган; у чапдаги сўрига чуқди: юмшоқ кўрпача, танасига малҳам-дек илиқлик югурди. Қандай маза! Ҳеч ким индамаса, қорнини тўйдириб, бир ётиб мириқса! Бир-ир роҳатлана-ар эди!

— Ассалом алайкум, хуш келибсиз, меҳмон! — хона соҳиби унинг олдига бир тобоқ қовурдоқ, гулдор патнисда нон, майиз, ёнғоқ ва чойнак қўйди:

— Ош бўлсин!

Йигит миннатдорчилик билдирди:

— Кўп-ўп раҳмат, ака!

Ўтирганлар нотаниш тоғ йигитига синчков назар солишди. У ҳам кўз қири билан бир-икки бор уларга қаради. Нигоҳлар ғамгин, кўзлар тўла ташвиш. Нимага ҳамманинг кўзи, қараши бир хил: қайғули? Ё унга шундай туюлаяптими?!

Йўловчилар ўзаро ҳасратлашишар, сўзлари элас-элас кулоққа чалинарни.

— Алар илкимиздан олиб, бизни зор қақшатурлар. Худосиз, диёнатсиз, имонсиз эрурлар. На бандасидан, на яратгандан кўркурлар!

— Рост сўзлайдурсиз, сўфи, бул кофирлар хотин, бола-чақамизни, гўдакларимизни ҳам қон қақшатадурлар, ҳадларидан ошиб кетадурлар. Ул жума кунни бизди гузардаги Ниёз темирчининг қизини зўрлабдурлар, қиз шармандаликни ор этиб, ўзини жардан ташлабдур.

— Несини айтадурсиз, иним, юрт кундан-кун хароб бўладур. Бул тўнғизлар бойлигимизни ташиб кетиш билан оворадурлар. Бу юртнинг ободлигини эмас, чўлга, биёбонга айланишини иштайдурлар. Аларнинг подшосининг асл мақсади ака-ука қариндошларига, аларнинг чорвасини боқиш учун бир таноб бўлсаям ер олиб бериш бўлган, иним!

— Бугунги ишларни айтмайсизми, сўфи?! Бетавфиқ одамгина эрта тонгда гулзорни пайҳон этади. Бечора соҳиб ҳам калтакнинг остида қолдилар. Ўн тилло берса, оз дейишибди. Вой бетавфиқлар-ей! Оз эмиш-а! Яна ўн тилло сўрашибди.

— Бу зулм ўзларининг бошига гурзи бўлиб тушур, иним! Зулм бор жойда давлат муқим турмайдур!

— Юртни сўраган мард йўқми бизда, сўфи! Мана шуниси алам қиладур менга! Юртнинг беклари қани?

— Куйинманг, иним! Кеча мен Балхдан қайтдим. Амир Муҳаммад Тарағайни эшитгандурсиз?

— Бек билан қўшни маҳаллада турганмиз бир пайтлар. Эл-парвар, одамохун инсон эрур эдилар!

— Ўшал Амирнинг Темурбек исмли ўғли бор экан. Мунаж-жимлар ул йигитнинг юлдузи Искандар Зулқайнару пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳазратлари юлдузлари билан бақамти келган, ул зот юртни зулмдан озод этур, Турон яна аввалги шухратини тиклагай, эллар фаровон яшайдурлар, дея ба-шорат қилмишлар.

Нотаниш тоғ йигитининг нигоҳи ёнди. Темурбек! Неча кун-ки, йўлда-чўлда, ўтиришларда шу номни эшитади.

— Элим деган, юртим деган иймонлилар анинг, ул зотнинг атрофига бирлашмоқлари зарур, иним! Биз шуни ташвиқот қили-шимиз лозимдур!

— Бизнинг қўлимиздин келадигани ҳам шу, сўфи!

— Бул ҳам катта савобли иш эрур, иним! Келгуси авлодлар Оллоҳнинг хоҳиши билан зулм кўрмай яшасунлар, дейман. Эрта-кеч шу ўйлар фикру зикримни банд этур.

— Иншооллоҳ, сўфи, бир ёмонлик кетидин бир яхшилик келур: шояд оҳу зоримиз Оллоҳга етиб, ниятларимиз ижобат бўлса!

Нотаниш йигитнинг бўлиқ билаклари мушт бўлди. «Мен ҳам ул зотнинг ёнида бўлурмен!»

* * *

У ҳам бир марта, бор-йўғи бир марта яшайди. Неча йилдир-ки, умри олов ичида ўтмоқда: охири не бўлади? Бунчалик баланд тоғни забт этиш насиб этарми? Чиқиб боришга бардош берурми ё йўқ?

Куёш аждаҳо мисоли ўт пуркайди. Чўл гўё тандир: нафас олиш оғир, саксовулнингми, аллақандай чириган томирнингми — ниманингдир қўланса ҳиди кўнгилни беҳузур этади. Озор чеккан, эзилган кўнгил! Қачон сен ҳам эркин нафас оласан! Қачон осойиш, ҳузур-ҳаловат топасан? Бахтингни кўриб, қувонадиган кунлар ҳам бормикин?!

Унинг фикр уммонида ҳозир ишонч куёши эмас, умидсизлик, булутлари кезиб юрар, шаррос ёмғирлари билан унинг эзгу ниятларини бутунлай ювиб ташламоқни кўзлар эди. У ҳорғин тин оларкан, қалб осмонида яна ўша: «У ҳам бир марта яшайди», деган гап муаллақ қолган, ундан бошқа ўйларнинг эса юлдузлари сўнган

эди. «Инсон бир марта яшайди?» — пичирлади у яна. — Қандай яшаш лозим? Беҳуда курашларда ўлиб кетиши керакми?»

Оёғи остида ғуж-ғуж чумолилар уймалашиб юрарди. Шу жониворлар ҳам бир марта яшайди! Ҳозир нима деди-а? Беҳуда курашларда ўлиб кетиш керакми? Шундай дедими?! Ҳеч банда, хом сут эмган ночор кимса, нималар дерсан, эс-ҳушингдан айрилмадингми? Сенинг қисматингда юрт тақдири жо-ку, ахир! Оллоҳ тоғдек масъулият юкини елкангга ортган, шунга яраша кучқудрат, сабр-бардош, ирода берган. Буни англашинг лозим!

У сени синаб кўрмоқчидир! У сени оловда чиниқтирмоқ истайди! Шуни билки, инсонга ҳеч бир нарса осонликча берилмайди! Сендан ҳаракат — мендан баракат, дер Оллоҳ! Ҳаракат қил, бўшашмагил! Бўш дарахтни қурт ейди!

У тип-тиниқ, чексиз самога тикилди: бўм-бўш осмон, тубсиз коинот; қалби ҳам бўм-бўш қолди, фикр уммони ҳам чўлга айланди. Ўлиб кетса-чи?! Ахир, қанча-қанча паҳлавонсифат беклар, навкарлар ўлиб кетди. Жойлари жаннатда бўлсин!

Туғлуқ Темур «Темурбек йўқ қилинсин», деб буйруқ берган. Ҳар қадамда унинг тўнғизлари оч бўрилардек изғиб юрибди. Бир кун қўлга тушса-чи?! Беҳудага ўлиб кетаверадими? Уни яна ҳорғин ўйлар зил-замбил босди. Яна руҳини ишончсизлик булутлари ўраб олди. Шунча йилдан буён курашиб нимага эришди? Топгани шу — Туғлуқ Темурнинг ўлим буйруғи бўлди-ми? Қасрга, қайси тешикка бош суқмасин, уни ўлим кутади.

Гармсел шамол эсди. Шунисиғаям шукур-ей! Қилт этган шамол йўқ эди-я! Бу бийдек чўлда сув топиш ҳам амримаҳол! Тулумлардаги сув қанчага стади, худо биледи. Шамол аста-секин кучая борди: билак йўғонлигидек бўйчан, сершоҳ саксовул ҳам шамол билан тиллашишга киришди.

Митти, сарғишроқ чумоли бўйи икки-уч қарич келадиган саксовулнинг шохига чиқа бошлади, лекин ўртасига етганда, қум аралаш қаттиқ шамол эсиб, уни юлиб тушди. Қайсар жонивор ортига бурилиб, яна саксовулнинг танасига жиппа ёпишди; шох учига энди етган эдики, шамол қурғур, ўчакишгандек бу сафар нарироқ учуриб кетди. Чумоли яна орқасига қайтди: майин қумда бир текис чиройли излар қолди.

Темурбек жиддий тортди.

Оббо полвон-ей! Сабр ва матонатда унга тенг келадигани йўқ. У бизларга ҳам чидамлилиқ ва тиришқоқликда ўрнак бўлмоғи

лозимдирки, умидсизликка тушмасдан, аниқ ва пухта режа билан курашсак, мақсадимизга эришувимиз муқаррар. Бу халқнинг юз эллик йил эзилгани, зулм кўргани, хўрлангани бас энди! Бу юрт мустақил ва озод яшашга ҳақлидир! Турои сен ҳур бўлгайсан! Ҳурлигинг яқиндир!

— Бегим!

— Лаббай?

Ўлжой ундан уч-тўрт қадам нарида ойдек тўлишиб, жилмайиб турарди.

— Фикрингизни бузган бўлсам, ожизангизни маъзур тутгайсиз, бегим!

— Безовта бўлмангиз, шунчаки дам олиб ўлтурган эрдим.

— Овқат тановул қиларсизму, деб келувдим.

— Маъкул, бекам! Юринг!

Эр-хотин баланд қарағай дарахти остида тикилган оқ чодирга кирдилар. Ўртада дастурхон. Қуритилган гўшт. Қурутдан қатиқ тайёрлабди. Ўлжой гарчи сарой қизи бўлса-да, устоз кўрган почкаста экан, пазандалиқда ҳам унча-мунча ошпазларни ортда қолдиради. Тайёрлаган қуртоваси жуда мазали: унга қуйруқ ёғ қўшади, яна қандайдир зираворлар солиб, хуштаъм тайёрлайди, иссиқ кунда одамнинг тафтини босади бу хўрда!

Ўлжой патирни бўлаклади: ёқимли нон ҳиди таралиб, Темурбекнинг иштаҳаси очилди. Шундай пайтларда тош бўлсаям еб ташлайсан!

Хаёл уни мозийнинг қадрдон далалари томон етаклади. Энг хушбўй ҳидларга тўлган олгинранг далалар, ширин ҳиссиётлар макони; у дамлар унутилмасдир, у дамларни соғинмай бўладими?!

— Кейинги кунларда ғамгин бўлиб қолгансиз, бегим! Нечун бунчалик қайғуга ботурсиз?

Темурбек жилмайди.

— Сизни, Саройда учрашган пайтларимизни ўйлайдурмен!

— Узр, бегим, мен яна...

— Йўқ, йўқ, хижолатга ўрин йўқдур! Қайтага дилимнинг дарчаларини очдингиз: дардлашсак, сўзлашсак, дил ёзиладур.

— Ҳақ гап, бегим, мен ҳам қайғуга ботган онларимда, Сиз бирла сирлашиб, дилимни ёзурмен.

— Қалбимни асир этган нарса гўзаллик эмас, чин сўзлигингиз, қатъий ва довюраклигингиздур. Мен бахтимни осонликча

қўлга киритолмасмен, бу йўлда менга метин иродали йўлдош зарур. Лекин бир ҳақиқатни сиздан ёширмаймен: Сизни дастлаб жанговар кийимда кўрганымда, буни эркатой қизнинг шунчаки кўнгил эрмаги деб билганмен. Аммо Сиз шикорда фил каби шерни бир ўқ билан ер тишлатиб, мени ул аждарҳонинг чангалидан қутқариб қолғонингиздан сўнг Сизга ҳурматим ҳам, меҳрим ҳам ошди.

— Отингиз қоқилиб, эгардан учиб тушганингизда, юрагим қинидин чиқиб кетгандек бир аҳволда қолдим. Камонни елкамдин олганимни ҳам, жон ҳолатда ўқ узганимни ҳам бир туш каби эслайдурмен, бегим!

Темурбек ўйчан ҳолатда деди:

— Сизни учратувимга сабаб бўлган падари бузрукворимдан ҳам миннатдормен. Бобонгиз — амир Қазағондан навбатдаги чорлов ёрлиғи борганда, отам Суюрғатмишга ҳам, Олам шайху, Жуги Нуёнга ҳам эмас, менга умид билан кўз тикдилар. Бунинг учун Оллоҳга ҳамду санолар айтурмен. Ул зотнинг тушларида бахтим намоён бўлган эркан. Арабга ўхшаш ёш чиройли йигит қўлларига қилич тутқазибдурлар. Ул киши қилични ҳавода ўйнатганларида, анинг нуридин жумлаи жаҳон ёришибдур. Шайхимиз Амири Кулол ҳазратлари: «Пайғамбарона туш кўрибсен. Оллоҳ санга бир жаҳонгир ўғил берур. Ул фарзандинг дунёни зулм ва қайғулардан сақлаб қолур», дермишлар. Яна падари бузрукворимизнинг сўзларига қараганда, туш ҳақиқатга тўғри келмиш, яъни 736 йилда ёруғ дунё юзини кўриш менга насиб этти. Отамиз шайхнинг нурли остоналарига қадам ранжида қилганларида, ул табаррук зот Қуръони каримдан «Амантум ман фи-с-самаан йухифа бикума-л арда фаиза ҳийа тамуру» оятини ўқиётган эканлар. Бул нурафшон оятда «Тамуру» сўзи бўлганлиги боис менга Темур деб исм берганлар.

— Сиз бошқа бир дунё эурсиз, бегим. Сиздек бағри кенг кишини кўрган эмасмен.

— Сиздек аслзода аёлнинг меҳрини қозониш мен учун оламча бойлик эрур, бекам!

— Ҳар қанча шукрлар айтсангиз арзир, бегим, чунки Сиз ота дуосини олган фарзанди комилсиз!

— Мен шул сабаб ҳам Оллоҳга шукрлар айтурмен: падари бузрукворимиз мендан ҳеч нарсаларини аямадилар. Бир кун ул зот бир сурув қўйни бериб, Самарқанд бозорида пуллаб келишимни топширдилар. Қўйларни минг тангага сотиб, бозор айла-

нишни ихтиёр этдим. Бир жойда қаландар одамларга сўзлаб турган экан. Қўлида қоғоз, шеър. «Шул ёзувни кимда-ким минг олтунга олса, дунё охирига етади», — деди ул шайх. Мен иккиланиб ўтирмай, олтинларимни қаландарга бердим. Ул айтди: «Буни отанг олдида ўқи!». Қоғозни келтириб, падари бузрукворимга бердим. Очиб ўқидилар: Форсча рубойда: «Зулм билан дунёда ном қолдириб бўлмайди. Жамшид, Сулаймон, Искандарлар ўтиб кетди, навбат сенга ҳам етиши тайин. Дунёга келдингму, яхшилик ила ном қолдур», деган пурҳикмат сўзлар битилган экан.

Рубойининг муаллифи Камол Хужандийни падари бузрукворимиз кўп яхши билур эканлар. Мен бу хушхабар гапни тинглаб, хурсанд турсам-да, минг тиллога бир энлик хат олганимдан танбеҳ бермасмикунлар деган хижолатда эдим.

«— Кўп доно ишга олтинларни сарф этибсен, ўғлим, — дедилар падари бузрукворим, — энди ушбу ҳикматга қаттиқ риоя этмоқ лозимдур». Мен бу ҳикмат йўлида маҳкам ўрнашиб олгандурмен.

— Ҳали яхши кунлар келур, ниятларингиз вожиб бўлгай: адолатли, иймонли зотлар ҳамиша муродларига етишганлар.

— Ўшал нурафшон кунларда ёнимда туриб, бахтимизнинг порлоқ нурларидан баҳраманд бўлишингизни истармен, бекам!

Ташқаридан аввал қадам товуши, кейин кимнингдир зўраки томоқ қиргани эшитилди.

— Ясовул йигит, — деди Темурбек ва чодирдан бош чиқариб сўради: — Тинчликму?

— Дўстингиз ва оғойингиз ул зоти муборак амир Хусайн жаноблари ҳузурингизга ошиқмоқдалар. Чопарлари хабар келтирдилар.

— Кутиб олишга тайёргарлик кўрингиз, — дея буйруқ бергач, Темурбек Ўлжойга ўгирилди. — Бекам, Сиз ҳам тайёрланинг: амир жанобларига пешвоз чиқурмиз!

* * *

— Туғлуқ Темурхоннинг энг катта хатоси ғаддор Бикижакка беҳад кўп мурувват кўрсатганидир. Ул бетавфиқ ўзбошимчалик йўлига ўтди, зулмни кучайтирди. Хон ёсоғига умуман амал қилмади, оқибат Мовароуннаҳр харобага айлана борди. Бундай бошчи билан бирга бўлишни ўзимга ор билдим ва ул ердан кетдим.

— Сиз тўғри йўл тутгансиз. Темурбек, ул жойда, шоқоллар орасида бўлиш Сиздек олижаноб, аслзода амирга муносиб эмас.

Амир Хусайннинг «Темурбек» дея уни ўзидан пастроқ тутиб гапириши Ўлжойнинг ой юзини қора булутлардек тўсди, лекин «сиздек олижаноб, аслзода амирга» дея уни улуғлаши хавотир ташвишлардан қақраган кўнглини таскин сувлари билан юмшатиб, чеҳрасидаги қора булутларни тонгги парлардек эритиб юборди.

Амир Хусайн синглизининг юзидаги ўзгаришни зимдан сезганча сўзида давом этди:

— Сиз Туғлуқ Темурхонга шунчалик хизмат қилдингиз, лекин ганим-ганимлигича қоладур. Ул шоқолларнинг ниялари бузуқ эрур; сиз тўғрингиздаги шум ниятларидан воқифмиз. Уларнинг айтгани эмас, Оллоҳнинг буюргани бўлур.

— Иншооллоҳ! — деди Темур жарангдор овозда, кейин ранжиброқ деди: — Бизни сотганлар ганимларимиз эмас, ўзимизнинг орамизда юрганлардур. Туғлуқ Темурга ёзмишларким, мен Илёсхўжани мавҳ этиш учун махфий фитна уюштирган ҳамда Мовароуннаҳрни қўлга киритишни истаган эрмишмен. Лекин, амир Хусайнбек жаноблари, Сиз ҳақ гапни сўзладингиз: бандаларининг айтгани эмас, Оллоҳнинг буюргани бўлур. Бунга менинг шак-шубҳам йўқдур; буни қарангки, бахтимга ёвуз буйруқлар қўлимга келиб тушди. Буям Оллоҳнинг Сизу бизга марҳамати эмасму?

Ўлжой суҳбатга қўшилди:

— Рост, ҳазратим, рост! Сизлар адолат йўлида куч-қудратларингизни сарф этмоқдадурсизлар. Ҳар иккингиз бир-бирингизга мададкор куч эрурсизлар, гўёки бир эт, бир тирноқсизлар. Ҳамиша бирга бўлсангизлар Турон заминда сизларга тенг келадиган куч топилмас.

— Турон юз йиллардан буён чингизийлар зулми остида эзилди, хор бўлди, хароб бўлди. Нега? Нима учун? Бўлинганни бўри ер, дейди машойхлар. Кечагина Балхни Мангли Буғай Сулдуз, Хўжандни амир Боязид Жалойир, Шибирғонни Муҳаммад Хўжа, Хуталонни Кайхусрав, Самарқанддан Сарипулгача бўлган ерларни амир Хизр Ясавурий бўлиб-бўлиб бошқарур эдилар. Чўпон кўпайса, сурувга қирон келур. Майда бекликлар, амирликлар халққа ҳеч қачон фароғат олиб келмагай. Бундай амирликлар баҳорги гулларга ўхшайдурлар. Ҳар қанча чиройли кўринишда

булсалар-да, мавсумийдурлар, алар куёшнинг жазирама иссиқликларига бардош беролмаслар. Энди, мақсад шулким, биз иккимиз бир-биримизни тўғри тушуниб, тўғри англамиз, хўп десаңгиз, амир Ҳусайнбек жаноблари, Сиз ҳам қанчадан буён тоғу тошларда сарсон-саргардон юрибсиз, энди иккимиз амирона сўзимизни бир мақсад йўлида тикиб, она Туронзамин учун қатъий курашга отланмоғимиз лозимдур.

Амир Ҳусайн ўзини ҳаминша Темурбекдан бир поғона баланд ҳисоблар, унга доимо шу калондимоғ юксакликдан назар соларди. Нечун ўзини баланд тутмасин? У амир Қазағоннинг невараси — Мовароуннаҳр тахтига даъвогар ёлғиз шахе. Ҳар қандай ишнинг, ҳаракатнинг, ҳатто мана шу суҳбатнинг жилови ҳам унинг қўлида бўлиши керак. Шу фикрларни тахтга ҳавасманд кўнглидан ўтказаркан, шошилиб деди:

— Темурбек, энди Хиваққа юрсак, Тукал баҳодурдан паноҳ топуرمىз.

Темурбек унинг мақсадини англаган бўлса-да, бунинг тўғри маънода — синглиси олдида ўзини кўрсатмоқчи бўляпти, бунинг зиёни йўқ, бу одатий ҳол, деб ўйлади ва иттиҳорона оҳангда деди:

— Бундан бошқа йўл йўқ, бек жаноблари! Пиримиз шайх Шамсиддин Кулол Ҳазратлари айнан Хоразмдан паноҳ топишимизни маслаҳат берган эдилар. Зора, ишларимиз юришиб кетса!

— Иншооллоҳ! — деди Ҳусайнбек ва «тушунарли» деган маънода ўрнидан турди.

Ташқарида нотаниш тоғлик йигит Темурбекни кутиб турарди.

— Ассалому алайкум, бек ака!

— Ваалайкум ассалом!

Темурбек бошдан-оёқ нотаниш йигитга разм солди: юзига кул сепгандек, кўкариб, бўғриққан; снгларига чанг, этагига қора доғ теккан. Кечаси кўчада ётиб қолган шекилли.

— Ман Сизни қидириб юрумман.

— Исминг надур? Қай юртлардан келурсен?

— Чағониёнликмен, бек жаноблари, ақдан шаққа изингиздан келдим.

— Чағониёнлик? — Темурбек самимий жилмайди.

— Шундай, бек ака! Исмин — Маматдур!

Йигитга синовчан назар соларкан, Темурбек унга ишонишни

ҳам, ишонмасликни ҳам билмасди. Ҳозир ҳар қандай хавф-хатарни кутиш мумкин. Илҳосўжа бор имкониятдан фойдаланишни кўзлайди, шундай экан, ҳаммага ҳам ишониб бўлмас. Тил-суяк-сиз, иймони йўқлар ўзиникини ҳам, ўзгаларни ҳам сотадилар.

Темурбек уни синаш учун сўради:

— Маматбек, нечун шунчалик овора бўлиб, чўлу биёбонларни босиб, қийналиб бизни излаб келдингиз? Ё бирор муҳим хабарингиз борму?

— Ҳеч қанақа хабар келтирганим йўғ, бек жаноблари! Чингизийлар зулми жонимиздан ўтиб кетди. Бутун юрт Сизни муборак номингизни эъзоз ила тилга олади. Адолатли кураш йўлида ман бир бандан ожиз ҳам Сиз каби юрт деб юрган бек жанобларига садоқат ила хизмат қилсам деган ниятдаман.

Маматнинг одоб ила рост сўзлаши Темурбекнинг қалбида илиқлик уйғотди.

— Бек жаноблари, сузамоллик қилдим! Узр! — давом этди Мамат кўлини кўксига қўйиб тавозе қиларкан. — Биз Ҳисор тоғларида, қир-адирларида чорва билан машғул эдик. Бир куни ўн чоғли чингизий навкар бизларни ўраб олди. Падари бузрукворимиз: «Ўз кўйни олиёлар, розиман, аммо бизга тегмайлар», дея илтижо қилдилар. Ёғийлар эса кулишди. Ғилай кўз мўғул отамизни қамчи билан урди. «Манда не гуноҳ, шафқат қилингизлар», — ёлворди у киши. Ман уч кун олдин уйланган эдим, ожизам онам минан сурув четида қалтираб турар эди. Ёғийлардан бири — манқа бурунли навкар уларга томон от қўйди. Ман унинг ортидан югурдим. Ёзғий навкари жуфти ҳалоломининг сочидан ушлаб, чинқиратиб, жонини азоблаб, отининг ўнгарига олди. Онам дод солиб, унинг оёғига ёпишдилар. Ман манқа навкарга қўйвор уни, у менинг қаллигим, дедим. Манқа ўдағайлаб: «Бу ўлканинг хўжайинлари биз эрурмиз, не истасак, не хоҳласак, шу бўлур, шунинг учун бу париваш менга тегишлидур, сен қулваччага йўл бўлсин», — деди. Ман қўлимдаги йўғон учли заранг тасқ билан унинг гарданига солдим. У отдан ағдарилиб тушди... Чап елкамни қаттиқ оғриқ тутди, дабдираб кетдим, кўз олдим қоронғилашди. Волидан муҳтарамамнинг: «Вой-дод, Маматжон!» дея чинқирганлари ҳали-ҳали қулогим остидан кетмаяпти. Кўзимни очганимда, ярим тун эди, қаттиқ шамол эсарди, осмон юлдузсиз қора эди. Ўрнимдан туришга уриндим, аммо ҳолим йўқ эди, беҳол яна йиқилдим. Қуёш тик келган чоғда, яна ёруғликни кўриш насиб этди. Ён-атрофим, ўт-ўланлар

қоп-қора қон эди. Бошимни кўтардим: мандан нарироқда волидам... меҳрибон, муҳтарамам... она... онажоним қисм-қойим ҳолатда икки бўлакка ажралиб ётар эдилар. Чинқириб юбордим ва яна ҳушимдан кетдим... Кейинги сафар кўзимни очганимда, қуй пустига устида, яшил чодирда ётар эдим. Ёнимда падари бузрукворимнинг ошнолари Карим полвон ўтирар эдилар. «Хайрият Маматжон, хавф ўтиб кетди, — деди у киши кулимсираб, — ўлим бирлан уч кун олишдингиз, энди ташвишланмасаям бўлар». У одам яхшигина табиб эдилар: катта акамиз бир йил ёмғирда қолиб, қаттиқ шамоллаганларида, шу азиз инсон уни даволаган эдилар. Карим ака, онам... — дедим мен, нафасим ичимга тушиб, аччиқ йиғи томоғимдан бўғди. Ман йиғлашни ўзимга ор билдим, аммо қалбим тинмай фарёд урди, нола қилди.

«Оллоҳга керак экан ул зот, ўғлим, — таскин берди Карим полвон. — Ўзи яратиб, ўзи олур. Унинг хоҳишига қарши боришга ожизмиз. Отангиз, тўрт акангиз, қайлиғингизни эса ёғийлар асир этиб, олиб кетдилар. Уларни соғ деб эшитдим. Насиб этса, Оллоҳнинг иродаси ила, бир кун уларни учратурсиз».

Ман унсиз йиғламоқда эдим: ор-номуси поймол этилган йигит учун ўлим афзал эди.

«Конни ўрташдин фойда оздур, ўғлим, — яна насиҳат қилдилар Карим полвон. — Бардам бўлинг: отангиз, акаларингиз ва келинларингизни қутқармоқ учун яшашингиз, куч тушламоғингиз мазлум», дедилар.

Мандек бир содда йигит учун бу насиҳатнинг тоғдек кучи бор эди: миям бир тез ишлади, бир тез ишладики, ман яшашим керак, ман кучга тулишим керак, дея ҳайқиргим келади.

Оёққа тургач, Шаҳрисабзга тушдим: ҳар ерда ёғийлар қолдирган жароҳатларни кўриб, уларга бўлган нафратим ошди. Лекин ман ёлғиз курашни эмас, Сиз каби амирларга, муҳтарам зотларга навкар бўлиб, курашмоқни кўнглимга тугдим. Ҳар ерда Сиз туғрингизда яхши сўзлар эшитдим, сизга меҳрим ошди. Тоғу тош кездим, чулу-биебон кездим. Изма-из юрдим. Қаерга борсам, сиздан қолган изларни-ю, ўчоқдаги кулларни кўрдим. Оллоҳга нола қилдим, ёлвордим, ялиндим — шу зотга рўбарў келиб дардимни айтмай, деб нола қилдим. Минг шукрлар бўлсинким, у мани сиз билан учраштирди, — Мамат бир нафас тин олди-да, сўнг шошилиб деди: — Амирим, мени маъзур тутсинлар, яна сўзамолликка берилиб, Сизни ушлаб қолдим!

Темурбекнинг дардчил юраги яна зардобга тўлди. Бугун Туроннинг ҳар бир оиласи, ҳар бир йигити шундай изтиробда, шундай ғамгин бир ҳолатда. Қачон бу бечоралар кун кўради?!

— Волидаё муҳтарамангизни Оллоҳ раҳмат қилсун, иним! — деди у Маматнинг кўнглини кўтариш учун, самимий, илтифотли оҳангда. — Оғир, машаққатли йўлни танлабсиз, бул оловли курашда Сизга сабр-бардош, матонат, содиқлик, садоқатлик тилармен!

— Қуллуқ амирам! Ўла-ўлгунимча Сизга хизмат қиламан! Йигит сўзидан, шер изидан қайтмайди!

* * *

— Тўкал баҳодир одамохун, кўли очиқ, улфат одам. Зиёфатни ҳам қотиради, ҳурлиқолар орасида ором олгандек роса маза қилдик!

Темурбек қорнини дўмбира қилиб ётган Ҳусайнга тикиларкан, унинг енгил-елпи гапидан ташвиш тўла юрагига ғашлик кўнди. Кимсан амир Ҳусайндан шу гап чиқдими?! Ё раб, хавфхатардан қутулмоқни ўйласак-чи?!

— Амир жаноблари?

Амир Ҳусайн гуриб ўтирди.

— Қулоғим Сизда, Темурбек!

— Бу ердан тезроқ кетишимиз керак.

— Нечун?

— Тўкал баҳодирнинг сўзларига эътибор бердингизму?

— У бизни очиқ юз билан кутиб олди.

— Амир жаноблари, мени маъзур тутгайсиз, кишининг қалбидаги мақсад ёлғиз Оллоҳга аён.

— Хўш, хўш?!

— Базм вақтиндаги сирли сўзлашишларга эътибор бердингизму?

— Мен ҳеч бир нохушликни англаганим йўқ.

— Тўкалга биз бирла бўлинг, деган маънода шаъма қилсам, ул: «Ўйлаб кўрурмиз», деди.

— Ўйлаб кўрадиган иш бу, Темурбек! Бунинг нимасига ҳайрон қолурсиз?

— Бу ерда қандайдир ўйин, товламачилик бор.

— Йўғе, Темурбек, Тўкал баҳодир иккиюзламачилардан эмас!

— Амир Ҳусайн керишиб, узоқ эснади-да, кейин ўнг ёнига ағдарилиб ётаркан, хушламайгина деди: — Яхши ётиб туринг!

— Сиз ҳам Оллоҳ паноҳида хотиржам ухланг! — деди Темурбек ҳам энсаси қотиб. Юртни сўраб турган одам бунақа бўлмайди-да энди. Бу яхши одат эмас. Амир дегани доимо зийрак, мулоҳазали, вазиятга қараб иш тутадиган бўлиши керак! Бепарволик одамни ўликнусха қилиб қўяди.

Тукал баҳодир учун биз киммиз: на қўрғони, на бойлиги — ҳеч вақоси бўлмаган, чулу дала-дашт оралаб, қочиб юрган бандаларимиз, холос. Бунинг устига мени маҳв этиш ҳақида Туғлуқ Темурнинг фармони борлигини ҳамма эшитган. Тукал биз каби сайёқ қочқинларга эмас, тахт эгаларига қайишади. Нечун биз иккимизни навкарлардан ажратиб, чорбоғда ёлғиз қолдирди?

Темурбек шу лаҳзада амир Сайфиддин ҳақида ўйлади. Ҳар эҳтимолга қарши уни огоҳлантиргани яхши бўлган экан: у барча амиру навкарларни жанговар ҳолатга келтирган бўлиши керак. Э худою худовандо, ўзинг паноҳингда асра, гуноҳкор бўлсам, гуноҳимни кечиргин! Аллоҳумма инни асьялука бисмикал афията фиддуня вал охирати. Аллоҳумма асламту нафси ва фаввадту амри илайка ва родийту бика роббан ва би Муҳаммадин соллаллоху алайҳи вассалама набиййан ва бил ислами дийнан.

Темурбек ёстиққа бош қўйди.

— Бисмиллоҳир раҳмонир роҳийм!

Сокин кеча, тик этган товуш йўқ: айтадиларки, ёмонлар, бузғунчилар тунга хиёнат қилган бўлсалар, бир нохушликни ўйласалар, ёмон мақсадни кўзласалар, кеча куйчилари — ҳашаротлар ҳам қўркувга тушиб, инларига кириб кетади. Бир хиёнат ҳиди келмоқда бу тундан: борлиқ нафас олмаяпти, майсалар тик қотган, барглар жим; итлар ҳам ҳурмаяпти.

Чорбоғ дарвозасининг қулфи шарақлаб, тап-туп оёқ товушлари баралла эшитилди.

Темурбекнинг кўзи энди илинган экан, бир куч уни дик ўрнидан турғазди.

— Туринг, туринг! — деди амир Ҳусайнни туртиб. — Туринг, ёғий босди.

Амир Ҳусайн кўзини ишқалади.

— Нима?! Ёғий? Қанақа ёғий?

— Кетдик, бўлақолинг!

Улар чорбоғнинг юқори томонига, куюқ дарахтзор ичига ўзларини уришди. Бироздан сўнг ортдан:

— Қочишибди! Бу ерда йўқ улар! — деган бақиріқ-чақиріқлар эшитилди.

* * *

Амир Сайфиддин эҳтиёткор йигит: девдай кучига яраша девдай ақли бор; уни ҳар нарсага ишонтириш қийин, тилло бериб ҳам сўзидан қайтаролмайсиз, ҳар балони ўзи текшириб, ўзи ишонмагунча, бир тўхтамага келмайди. Амир Доимчи билан амир Садирларнинг: «Мамат зийрак йигит» дея ишонч билдиришларига қарамай, уни синаб кўрмоққа аҳд қилди. «Мен навкар олар бўлсам, минг чигиріқдан ўтказиб олурмен», — деди. Бу ниятини Темурбекка етказган эди, у кулиб қўя қолди. Икки кундан буён Поёбда туришибди. Эртага нима бўлади? Қасққа кетишади? Ҳеч ким билмайди. Аммо навкарлар анча кўнгил ёзишди, яхши дам олишди. Кеча кураш мусобақаси ўтказилди. Ман-ман деган полвонлар ўртага тушишди. Лекин Маматга тенг келадигани топилмади. Амир Буғо Барлос: «Айғоқчининг зўрини танлаб юборибдурлар, занғарлар», — деди шоп мўйловини бураб. Улар шифти билак йўғонлигидаги бир текис арчадан терилган, девори оч ганчкор кичкина ҳужрада ўтиришарди.

Остонада Мамат кўринди.

— Ассалому алайкум, амир жаноблари!

Амир Сайфиддин алик олгач, ўтиришга пойгақдан жой кўрсатаркан, суради:

— Аҳвол нечук?

— Худога шукр!

— Биз Сизни бир маслаҳатга чақирдик. Кўп баадаб мусулмон экансиз. Бунинг устига кечаги ғалабангизни кўриб янада суюндик. Шундайми, амир жаноблари?

— Шундай, шундай, тақсир! — деди Амир Буғо Барлос.

Амир Сайфиддин сўзида давом этди:

— Англашимизча, Сиз олий мақсад бирла бул узоқ чўл-биёбонларга келгансиз?!

— Ҳақ гап, амир жаноблари! — тавозе билан деди Мамат.

— Биз ҳам шу мақсадингизни тўғри англаб, Сизга мададкор бўлгаймиз!

— Беҳад хурсандмен, амир жаноблари!

— Ҳақ гап шул эрурким, чўпон кўпайса қўйлар ҳаром ўлур. Шул сабаб, юртда мингта бебош амирдан битта ёмон пошшонинг бўлгани афзал!

Маматнинг нигоҳи қорайди.

Амир Буғо Барлос дангалчи эмасми, дағал оҳангда деди:

— Мамат тушунадиган йигит, мақсаднинг энасини айтганингиз маъкул.

Амир Сайфиддин пинак бузмай гапини давом эттирди:

— Сиз ҳам бизга ишонинг: биз амирлар бир сўзли инсонлармиз. Биз кабилардан сотқинлар чиққан эмас.

Амир Буғо Барлос диққинафас бўлиб, яна ўртага тушди:

— Хулласи калом, индоолломиз шулки...

Амир Сайфиддин унинг гапини юлиб кетди:

— .индоолломиз шулки, Туғлуқ Темурнинг фармони олийлари биз учун ҳам вожиб эрурдурким, анга мувофиқ Амир Темур ўлимга маҳкумдур. Бул ишда Маматбек, биз сизга ёрдам қўлини чўзурмиз. Бунинг эвазига Сиз Оллоҳнинг қўли, ёрдамчиси, сояси, адолатнинг паноҳи Туғлуқ Темур жанобларидан бирор мартаба олиб берсангиз, биз бандаи ожизларга шу кифоядур.

Маматнинг ранги оқарди, пуштиранг лаблари кўкариб титради. Ўрнидан тура солиб, ташқари отилди.

Темурбек амир Ҳусайн билан суҳбатлашиб турган эди. Унинг жон ҳолатда югуриб келаётганини кўриб, унга томон ўгирилди.

— Амирим... ами-рим! — деди у ҳансираб. — Амир... Сайфид... Сайфиддин билан Буғо... Буғо Барлос... Сизга... сизга суиқасд қилмоқни ихтиёр этдилар. Улар Тўкал баҳодурнинг одамларига ўхшайди.

Орқадан уларнинг ўзлари стиб келишди.

Темурбек Маматнинг кенг кифтига қўлини қўйиб:

— Баракалло! Азамат йигит экансен! — деди мамнувлиқ билан, сўнг белидаги олтин сопли ханжарини ечиб, унга тутқазди.

Амир Ҳусайн тавозе билан жилмайди:

— Муборак бўлсин!

— Қуллуқ, тақсир! — деди Мамат.

Кулиб турган Амир Сайфиддин билан Буғо Барлосга қараркан, ҳеч нарсани тушунмай слка қисди.

— Бегим?

Темурбек елка оша ортига қаради: ой ёғдусига чулғанган Ўлжой, юзи сутдек опшоқ, кўзлари иболи, нигоҳи меҳрга тулған.

— Овқат тайёр, бегим!

Темурбек ўрнидан туриб, хужрага кирди. Токчада шам. Амир Хусайнда бир қути шам бор экан, синглисига беш-олтита берибди, икки-уч кечадан буён кунларига яраб қолди. Пилта чироқ эса дардисар: ёғ топ, пилта топ — даҳмазаси кўп, уловидан эгари қиммат, шамни эса бир ёқиб қўйсанг, олам гулистон, бунинг устига тутуни ҳам йўқ.

— Олинг, ош бўлсин, бегим!

Темурбек бедана шўрвадан бир қултум ичиб кўргач, деди:

— Жуда мазали бўлубдур. Волидамиз шундоқ мазали таом тайёрлар эрдилар. Яратган эгам менга кўнглимдагидек меҳрибон ато этгани учун унга шукроналар айтурмен.

Бугун эрталаб Темурбекнинг ўзи кўпдан бедана шўрва ичмаганлигини билдирган, бу кеч шу тансиқ таомдан тановул этиш насиб бўлармикин, деган эди. «Сиз истайсиз-у, мен йўқ дейинму, бегим, бир чорасини кўрурмиз» дея Ўлжой ҳам ширин жилмайган эди.

— Яхши ҳам Сиздек меҳрибонга эгамен, — деди Темурбек хурсандчилигини яширмай. — Тақдирнинг аччиқ харобаларида, оғир курашларда ёлғиз бардош бериш менга қийин бўлур эди.

— Сиз мени мақтовларга кўмиб юбораяпсиз, бегим, — деди Ўлжой уялинқираб, — ҳали мен Сизни бирор каттароқ ҳадя билан хурсанд этолган эмасмен.

— Худо хоҳласа, бахтимиз кейинда!

— Айтганингиз келсин, бегим! — шикаста овозда деди Ўлжой. Мулойим, ёқимтой овоз Темурбекнинг ташна қалбига хушбўй шамолни бошлаб кирди, юрак беихтиёр энтиқди, қайноқ лаблардан шивирлаган инжулар юлдузлар мисоли жимираб сочилди:

Яратқон ким тан ичра жон яратти,

Сени кўрклуқлар узра хон яратти!

Ўлжой мамнун ва ифтихор ила жилмаяркан, ўша шикаста овозда, лекин сал нозланган, ўпкаланган товушда деди:

— Назмда ҳам нафасингиз ўткур экан, шу пайтгача бул наводан баҳра олишни бизга эп билмас эдингиз, бегим!

— Таъна-дашномлар бирла юрагимни тимдалашга ҳақли зурсиз, бекам!

— Узр, амирим, сизни ранжитмоқ ниятим йўқ эрди.

— Тақдиримда Оллоҳ буюргани — Туронзаминни зулмдан озод этмоқлик вазифаси бўлмаганида, назм боғида булбул каби Сизни васлингизни куйламоқдан ўзга ишни ўйламас эдим.

— Қуллуқ, амирим, қуллуқ!

Меҳрга йўғрилган қайноқ сўзларингиз билан юрагимга бахтининг оташ ҳисларини ҳадя этмоқдасиз. Малол келмаса, ул муборақ байтни яна бир карра ёд этсангиз.

— Бажонидил, бекам. Сиз учун бир эмас, минг маротаба ёд этмоққа тайёрмен! Эшитинг:

*Яротқон ким тан ичра жон яратти,
Сени кўрклуклар узра хон яротти.*

Ўлжой бир нуқтага тикилиб жилмайганча оҳиста хиргойи қилди:

*Қуёш янглиг юзунгизни ёрутти,
Фалактек бизни саргардон яротти.*

«Муҳаббатнома»ни ўқиган экансиз-да! — деди Темурбек мамнун жилмайиб.

— Шундай, амирим!

— Ул китоб Сизда бормиди?

— Бор эди, амирим. Уни бобомиз Хивақдан келтурган эдилар.

— Дарвоқе, бекам, бул муътабар китобни Хивақлик Хоразмий исмли киши битгандур. Сўзларн оташ, ипга тизилган маржон каби равон ва гоят дилга яқин, ўқимишлидур.

— Ҳақ гап, бегим!

— Насиб этса, бекам, тинч, осойишта замонларга етсак, туну кун мен сизга энг қайноқ назмлар айтурмен!

— Мен ҳам шуни нстармен. Аёл зоти борки, муқимликни истар!

— Иншооллоҳ, бекам. Дунёга, одамларга яхшилик тилайлик. Яхшиликда ҳикмат кўп.

— Амирим, мен ғаддорлардан кўркурмен. Тукал баҳодур ҳам сизларга яхшиликни раво кўрмади. Туғлуқ Темурга Сизни тугтиб бермоқни афзал деб билди. Ул nobакорларнинг айғоқчилари атрофингизда изғиб юришибди. Бул хатарли жойлардан тезроқ кетайлик, амирим.

— Менинг ҳам ниятим шул. Энди қатъий сая-ҳаракатлар зарур. Аммо, маликам, мендин хавотирланманг: қирқ йил қирғин бўлса, ажали етган улур. Тақдир сиз билан мени ҳали кўп сийлагай!

— Айтғонингиз келсин, амирим!

Ташқаридан амир Сайфиддиннинг овози эшитилди.

— Амирим!

Темурбек ташқари чиққан заҳоти Амир Сайфиддин шошилиб сўзлади:

— Туғлуқ Темурнинг Тукал баҳодур олдидан қайтаётган чопарини кўлга олдик. Самарқандлик йнгит экан. Қандай хабар олиб келганини биздан сир тутмади, азамат!

— Не хабар экан?

— Амирим, ул бадкорлар яна сизга зугум истарлар.

— Яна ўлимга буюрган кўринадур!

— Ул бадкор босқинчи Сизга ёмонлиқ тилагунча ўзига соғлуқ тиласа яхши бўлур эди.

— Худонинг қаҳрига учрагани шулдир, амир Сайфиддинбек! Эртага йўл ҳозирлигини кўринг, бу ердин кетурмиз. Бул кеча эрса, қоровуларни кўпайтиринг, атрофга сергак бўлиб турсинлар!

— Бош устига, амирим!

Темурбек юлдуз тўла осмонга қараб, Айиқ юлдузини қидирди. Айиқ юлдузи — осмон подшоҳи, ҳов ана — Шарқ томонда. У қуёшга интилади, ёруғликка, тафтли меҳрга интилади. У ерда фақат тафтли адолат яшайди, у ерда фақат адолат оташлари ёнади. Қуёш! Меҳрли қуёшим, сени менинг суюкли Айиғим елкасида кўтариб юргай! Ё Оплоҳ, менга давлат бергин; бир олий иморат барпо эттирайким, унинг пештоқини нурафшон қуёшиму суюкли Айиғим тўлиин Ой ва Зухро юлдузидек безаб турсин!

Хўроз чўзиб, узоқ кичқирди.

Бу овоз пок ниятнинг иқболли эканидан бир ишорадир. У ишонувчи одам, мудом тирикликка сажда қилади. Мозий гувоҳлик беришича, бандасининг бирор-бир сая-ҳаракати натижасиз қолмаган, ҳар ким меҳнатига яраша, қисматига яраша мукофот олган, охират топган.

У ичкари кирганда, Ўлжой ўрин тўшаётган эди.

Кечадан буён Маматга ҳеч нарса демади, биров шундай иш бўлибди, деб оғиз ҳам очмади, гўёки ҳеч қандай воқеа рўй бермаган! Бунчалик совуққонлик, бепарволикнинг боиси не? Ёки яна бирор ҳунар уйлаб топишган-у, натижаси не бўларкин, дея кутиб туришганмикан? Лекин, нима бўлганда ҳам, Темурбекдек амирдан, унинг ўз қўлидан олтин сопли ханжарни совға сифатида олгани кутилмаган қувончли воқеа. Узоқ йиллар хизмат қилган баҳодир навкарлар, ҳаттоки, орзу қилиб, ният қилиб, бундай мандилга сазовор бўлолмайдилар.

— Мамат?

Амир Сайфиддин уни ёнига чақирди. У чопиб пастга тушди:

— Лаббай, бек жаноблари!

— Мандил муборак!

— Қуллуқ, бек жаноблари!

— Биз сени синаб кўрдик!

— Хурсандмен, бек жаноблари!

— Биздан хафа бўлманг, атроф тўла ёғий: нобакорлар, сотқинлар кўп; синалмаган отнинг сиртидан ўтмайдурулар: қоидамизга биз доимо амал қилурмиз, бул кураш майдони, Балх бозори эмас.

— Хафа эмасмен, шундай ўй миямда бор эди, энди кетди.

Маматнинг чучук, содда сўзлашидан Амир Сайфиддин ҳузур қилиб жилмайди.

— Энди, сен йигитча, миянгга яна бир гапни кўрғошиндай қуйиб олгин: сенга Оллоҳ навкарликни берибди, тангрига шукрлар айтгин, мен нари борсам, яхши хизматлар қилсам, бирор қалъага ҳоким бўлишим мумкиндуру, аммо зинҳор-безинҳор, Амир Темур бўлолмасмен, мен юлдузимнинг нимага қодирлигини яхши англайдурмен, қисматимдаги ёзилганларга қараб иш тутурмен, куёшга боролмаймен, борсам ҳам куйиб кетурмен. Хуллас, сенга насиҳатим шулки, мен каби Соҳибқиронимиз этакларини маҳкам тутгин, бир кун мени айтди дерсин. Ўшанда нола қилиб юрмайсен.

— Сизни яхши одам деб биламан, ишондим, бек жаноблари!

Тевада турган қоровул товуш берди:

— Бек жаноблари, узоқдан отлиқлар қораси кўринмоқда.

Амир Сайфиддин юқорига қадам кўя туриб, унга буюрди.

— Амир жанобларига хабар бер, тезроқ!

Гумбир-гумбир!

Ҳозиргина ёруғ осмони қорага бўялган, изтироблар занжирига ўралган қалбга зарб тушади: у ярадор оҳу мисоли кўкка сапчиди, оғриқ катта-кичик минг бир томирига нина каби санчилди. Гумбурлаётган ваҳимали садолар хаёл бўстони силкитиб ўтади.

Темурбек ёнига келган Амир Сайфиддинга деди:

— Жоҳиллик катта гуноҳ саналур!

Амир Сайфиддин ҳеч нарса тушунмаган бўлса-да, бўйин эгди:

— Худди шундоқ, амирим!

— Сизу биз шул элни деб ҳузур-ҳаловатдан, соғлиғимиздан кечиб юрибмиз, жоҳилликка йўл қўймайлик. Навкарларни тезда қишлоқдан олиб чиқмоқ даркор, қишлоқ аҳлига, фуқароларга, хотин-қизларга, болаларга, уйларга зиён етмасин! Тўқал мард бўлса, майдонда урушсин!

— Бизга айтишларича, анинг қўшини бизникидан тўққиз-ўн баравар кўп эрмиш!

— Фаним лашкарини енгил қўшинининг қўплиги билан эмас, мағлуб бўлиш эса сипоҳининг камлиғидан бўлмайди, балки ғолиб бўлмоқлик тангрининг мадади-ю, бандасининг тадбири билан қўлга киргай.

— Рост сўзлайсиз, амирим! Оллоҳнинг буюрганига қараб иш тутган бандаси ҳар қандай хавф-хатардан, қирғиндан омон чиқгай!

— Дунё чингизийлар зулмидан тўйди. Хитой ҳам аларнинг тасарруфидан чиқмоқда. Оҳу нолаларимиз яратган эгамизга етган кўринадур. Биз ҳам, амир Сайфиддин, Оллоҳдан шу саодатни тилайлик. Омин!

— Омин!

— Оллоҳу акбар!

Ёруғликнинг ҳарир либосига ўранган кун мунаввар қуёш ёғдулари ила юзини пардоз этиб, олам аҳлига табассумини ҳада этмоқчи бўлган лаҳзада Поёб қишлоғи атрофидаги чўллар бағрини ёввойи шамоллар чанг-тўзонга тўлдирди.

Сен ҳам қуёшдан ўрнак олсанг бўлмасми? Нечун ёмонликни истаб қолдинг, шамол?

Инсоннинг ўзи айбдор дейсанми?

Унинг туғилиши бир хил, қалби эса бешқулга ўхшайди, бирининг ўйи иккинчисига туғри келган эмас. Уларнинг бари хом сут эмган бандалардир. Мукаммал инсонни қидириб овора бўлма!

Мукаммалликка интилган одамниям улар расво этадилар.

— Амир жаноблари, Тўкал қўшини кўринадур! — деди тепаликда турган навкар.

— Қишлоқда турганимизда бул кофирлар у ерни вайрон этишдан ҳам қайтмасдилар, — деди Темурбек Ҳусайнга қараб.

— Тўкал дегани шайтоннинг малайи эркани биз гофил бандалар андин беҳабар юрарканмиз!

Темурбек гарчи ҳозир кўнглига қил сўғмаса-да, Ҳусайннинг маънодор сўзлари кулгисини қистади. Ўзи ҳам шайтонга ўхшайди. Аввалига Тўкални осмону фалакка чиқариб мақтаган эди. Энди ўзини оқламоқчи. Шунда ҳам «мен» эмас, «биз гофил бандалар» эмиш. Ҳу-у, шайтон-ей!

— Амир Ҳусайн?.. Сиз билан биз қалбдан жой олурмиз. Гурзини ҳам олақолинг! Бугун жанг қаттиқ бўлур. Камончилар олдинги сафни эгалласунлар!

Ўн-ўн беш чоғлиқ елкадор йигитлар тепаликнинг пастроғига тушиб кум уюмлари ортига жойлашишди.

— Тоғой баҳодур!

— Лаббай, амирим?!

— Сиз Баронғорга!

— Элчи баҳодур!

— Лаббай, амирим?

— Сиз жавонғорни эгаллангиз!

— Амир Сайфиддин, амир Тобон баҳодур!

— Лаббай?

— Сизлар суворийларга бош бўлинг! Омин! Оллоҳ барчамизга мадад ато этсин!

Амир Сайфиддин хитоб қилди:

— Сотқинларга ўлим!

Тўкал баҳодирнинг илғор қисми — суворийлар тепаликка қараб, туғри от қўйишди. Қум уюмлари орасида яширин турган чаққон камончилар уларни ёмғирдек ўққа тутишди: кўз очиб юмгунча юз отликдан ўнтаси қолди ё йўқ.

Амир Ҳусайн қишлоқда туриб жанг қилиш афзал, чунки кўчалар, уйлар, боғлар тайёр истеҳком, мудофаа ролини ўйнайдиган жойлар, деб ҳисобларди, ҳозир кўрдик, ялангликда жанг олиб

боришнинг афзал томонлари кўп экан: душман қўшинларининг ҳаракати тепаликдан кафтдек намоён бўлиб турибди: авонғор ҳам жангга кирди, аммо душманнинг илғор қисми кучли кўринади. Темурбек буни дарҳол пайқади, ўнг қанот авонғори жангга ташланди. Лекин бу ҳам етарли эмас. Ёғийларга кетма-кет куч келиб қўшилмоқда: бунақада улар гўлга етиб келади ҳадемай. Уларга ёрдам ташлаш лозим эмасми? Аммо Темурбек бошқача йўл тутди: сўл қанот авонғорини жангга ташлади. «Оллоҳу Акбар!» Юракка мадад бўлувчи ҳайқириқ ҳавони кесиб ўтди. Ёғийнинг кучли илғор қисми уч томонлама ҳужумдан шошиб қолди: нишонга беҳато урувчи камончилар ёғий суворийларини тутдай тўкар, баронғорда Тоғой Буғо, жавонғорда ҳаракат қилаётган Элчи баҳодирлар ҳам шердай олишмоқда эдилар.

Амир Сайфиддин суворийлари сафида турган Маматнинг пешонаси тиришган, ёвқур кўзларининг қорачиқлари кенгайиб, қошларининг орасида чувалчанг боласидек эгри чизиқлар пайдо бўлганди, худди биринчи маротаба бундай олатасир «урҳо-ур»ни кўриб турган боладек, юпқа лаблари очилиб қолганди. Ёғий ҳисобсиз қумурсқага ўхшар, бир қисмини эзиб ташласанг, иккинчи қисми яна оч малахдай ёпирилиб келарди. Улар шунчалик сон-саноқсизми? Уни мана шу нарса ташвишга соларди. Бунақада бир неча кун уруш бўлади. Олтмиш кишининг бунча мўрмалахга кучи етармикин? У беихтиёр Темурбекка қаради: тумшуги кийикникидек ўткир, ўйноқлаб турган от устида тик турибди, яшин нурли нигоҳи ёғийнинг ҳар бир ҳаракатини зимдан қочирмайди. Баҳодир одам! Ўлимга ҳам парво қилмайди. Марддан ўлим ҳам кўрқади, дейдилар. Мен ҳам мард бўлоламанми? Уялтириб қўямасмикинман? Тоғай баҳодир кеча: «Кўзинг ўткир бўлсин, фақат кучнинг ўзи билан иш битмайди» деди. Тўғри айтади. Куч бўлса-ю, фаҳм-фаросат, ўткир нигоҳ бўлмаса, ҳаммаси бир пул. Савлат ҳам сариқ чақага арзимайди. Ёғийнинг сенга қаратилган қиличи-ю, ўқини нигоҳингдан қочирмасанг, сенга дев ҳам ўрмайди. Асосийси, зарбани қайтара бил. Душманнинг ожиз жойини топиб, зарба урсанг, ютасан. Бу гапниям Тоғой Буғо айтди. Кўпни кўрган киши-да! У ҳам мард баҳодир. Мард киши жангдан голиб чиқади. Унинг ишончи тўлиқ: бу жангдан у ҳам ғалаба билан чиқади. Чиқиши керак. Албатта! Албатта, голиб чиқиши керак. Ҳали у отасини, акаларини қутқармоғи лозим. Жуфти ҳалолига не бўлдийкин? Қайси бир ёғийнинг ҳаром пин-

жига тушганмикин? Бу шармандаликдан ўзинг асрагин, худойим!

— Оллоҳу акбар!

Унинг асов оти ҳам ўқдек олдинга отилди, хайрият қули эгарда эди, бўлмаса, орқага қулаб, шарманда-ю шармисор бўларди. Худо бир асради.

Узоқдан отнинг дупур-дупури қулоққа чалинди. Яна ёғийларми? Ҳамманинг тинкаси қуриган, жанг қилишга ҳеч кимнинг қурби қолмаган. Ўлжой Туркон билан Дилшод оға ҳам устларидаги жанговар кийимларини ечган эмаслар. Хавотирда ўтирибдилар. Инсон валий бўлса эканки, буладиган воқеаларни олдиндан башорат қилса! Бир нафасдан сўнг нима бўлиши ёлғиз яратганга аён.

— Амир Ҳусайнбек, — деди Темурбек. — Сиз келин бирла синглингизни кум орасига яширинг!.. Амир Сайфиддин, бироз тузукмисиз?

— Шукр, амир жаноблари, анчайин енгил тортдим: сув танамга роҳат бағишлади.

— Сиз ўнг томонга ўтинг! Тоғой баҳодир?.. Сиз мен бирла шу ерда қоласиз!

Уч навкарга чап томонда — саксовулзор орасида яшириниб, отларда шай бўлиб туриш буюрилди.

Мамат аёллар учун чодир топиб келишга кетганди: дараги йўқ, келаётган балки ўша, балки ёғийдир. Буни ҳеч ким билмайдди. Тукал баҳодир навкарлари уларни анча масофагача таъқиб қилган эди, уларни камончилар зўрға қайтаришди. Балки яна янги кучлар қўшилгандир. Ҳар ҳолда тайёр турган маъқул: хавфхатар бор экан, ҳамма нарсани кутиш мумкин.

От дупури тобора яқинлашмоқда. Сокин кечада ҳамма нарса ваҳимали, ҳатто оёқ остидаги қумда ҳам хиёнат кўпчиб ётган қуринади. Қоп-қора зулматни ёриб ой чиқди: суворийнинг қораси аниқ кўзга ташланди.

— Мамат баҳодур! — деди Темурбек қувониб.

Панада яшириниб ётганлар бир-бир судралиб қудуқ ёнига келдилар.

Уларга яқин қолганда, одобсизлик бўлмаслиги ҳамда чангимасин, деб Мамат отни секинлаштирди.

— Уқувли йигит! — деди мамнун бўлиб Амир Сайфиддин.

Мамат кела солиб, отдан ирғиб тушаркан, деди:

— Топдим, амир жаноблари! Топдим!

Темурбек ўтган сафаргидек унинг елкасига қоқди:

— Насиб этса, сизнинг меҳрибонларингизниям топуرمىз!

— Сизни борийингиз биз учун мукофот эрур, ака!

Унинг «ака» деб гапириши Темурбекка ғалати туюлса-да, кўнглининг тубида чироқ ёқди: «ака» яқин олмаяптими... бу ҳам у каби бандаси учун олий мукофот.

Мамат чодирни ёзди, уч навкар унга ёрдамлашиб турди. Негадир бу уч хуросонлик тунд, нимадандир норози. Тирик қолганингни шукур қилмайсанми? Ўзларини чарчаганга соладилар. Аслида мақсадлари бошқачароқ кўринадди. Келаётганларида чодир узун бўйли, новчасида эди. Йўлда қолдирибди, бадбахт. Мамат буни биларди. Сотгиси келмади. Дилихиралик бўлмасин деди. Қудуқ ёнига келганларида амир Хусайн уларни газабга олди. Уччаласи ҳам чурқ этмай тураверди. Эркак-эркак, аёл-аёлда. Эркакнинг олдида чўзилиб ётмайди. Уят ўлимдан қаттиқ. Хизматкорлар бўлганда бошқа гап эди. Иккисиyam, аслзодалардан.

Қараса, аҳвол чатоқ: Мамат таваккал қилди, бир бошга бир ўлим, балки топиб келар, балки йўқ, гап эшитгандан кўра, уришиб кўргани тўғри эмасми? Амир Хусайнга «Мен топиб келаман» деган эди, у қаршилиқ кўрсатмади.

Чодир тайёр бўлгач, Ўлжой билан Дилшод оға ичкари киришди, қолганлар иккита-иккита бўлиб, атрофни ўраб ётишди.

Мамат ўзидан мамнун эди: икки ожизанинг кўнглини равшан этди. Бу ҳам савоб. Зора, шу яхшиликлар, шу савоблар унга ҳам омад келтирса. Қанийди, шу амирлар сингари у ҳам Фотимасини ёнига олиб юрса! Қанчалик зўр иш бўларди!

Ой зулмат орасига кириб, яна тезда юз кўрсатди. Эй Оймома, ўзинг ёрдам берсанг-чи? Менинг Фотимамни сен кўриб турибсан! Оҳимни унга етказ!

Ён-атрофдан хуррак овозлари эшитилди. «Қандай одамлар бемалол ухларкин-а!» — Мамат туриб ўтирди. Темурбек ҳам уйгоқ эди.

— Ака, ман қоровуллик қилайин, Сиз пича дам олинг!

— Беназир йигит экансан, Маматбек! Туронда, қанийди, сендек садоқатли полвон эрлар кўп бўлса. Биз бул юртни энг тинч, осойишта маконга айлантирур эрдик. Маним ёлғиз мақсадим, дунёда ёмонлар бўлмаса, эл-элатлар тинч, хотиржам яшашса. Қуръони каримда ҳам бандасининг қонини тўкиш энг катта гу-

ноҳ ҳисобланади, дейилган! Эл-юртда қон тўкилмайдиган, уруш-тўполон, хунрезликлар бўлмайдиган кунлар ҳам келармикин?

Ой қора булутлар ичида ғойиб бўлди.

— Турон неча йилдирки, мана шундай қўрқинч, зулмат ичида. Биз, Сизлар каби ўғлонлари бўла туриб, у озор чекади, фарёд қиладди. Унинг қудратли подшоҳи бўлганда, азиз тупроғимизни ҳеч ким хор этолмас эрди, биз билан Сизлар зулмат кечаларда хавф-хатар кутиб тонг оттирмас эдик. Майли, биз жон берайлик, аммо бу юрт озод бўлсин, келажак насллар эркин, бахтиёр, тўқ яшасинлар.

Ерга ёруғ юлдуз қўнгандек, атроф сутдек ёришди.

Амир Сайфиддин оқсоқланиб уларнинг олдига келиб ўтирди. Бугунги жангда ёғийлар отган ўқдан унинг оти ўлиб, ўнг оёғи қаттиқ лат еганди.

— Юрак ёнадур, — деди у.

— Сув олайнми? — сўради Мамат.

Амир Сайфиддин бош ирғаркан, Темурбекка деди:

— Бугун ҳазилакам ғалаба бўлмади, амир жаноблари!

— Бу бахтдан нишона эрур, амир Сайфиддинбек.

— Илоҳо, шундай бўлсин! Сизнинг гапларингиз ҳақ чиқди: ғолиб бўлиш қўшин кўшлигига қарамас экан, — Мамат тутқазган кўзачадаги сувдан тўйиб ичгач, сўзини давом эттирди: — Шу зафарни берган эгамга минг шукроналар бўлсин!

— Биз бирла юрт, эл озодлиги йўлида жон фидо этганларнинг, шаҳид кетганларнинг жойлари жаннатда бўлсин. Омин!

— Омин!

Мамат кўзачадаги сувни бироз тўкиб ташлагач, Темурбекка узатди.

— Сув кичикдан, иним, — деди Темурбек.

Мамат «ака» деганди, у «иним» деди. Кў-ўп доно амир экан. У кўзачадаги сувдан бир қултум ичиб, яна бир ҳовучини тўкиб ташлади-да, Темурбекка узатди.

Амир Сайфиддин хаёлчан ҳолда сўзлади:

— Тоғой баҳодурнинг оти йиқилганда, юрагимга ўт тушди, кейин Сиз бирла амир Ҳусайнбек жанобларини бештадан ёғий ўраб олганда, танам яна қизиб кетди. Ёрдамга бораё десам, атрофим тўла ёғий. Аммо ман Ўлжой оғони бугун таниёлмай қолибмен. Жуфти ҳалолнингиз навкар кийимида паҳлавонларга ўхшаркан. Шердек қилич ўйнатиб, Сиз томон сурилди. Биз бул довюрак сингилларимиз бирла фахрланурмиз.

— Умрини берсин, оқила аёл ул!

Эрталабга яқин иккаларининг кўзларига уйқу кўнди. Бироз мизғиб олдилар.

Темурбек кўз очганда, Мамат ҳансираб югуриб келаётганди. Яна не ҳодиса? Яна не ташвиш?

— Амир жаноблари, ул сотқинлар мани алдашди.

— Ўзи не гап, Маматбек!

— Сизлар уйқуга кетгач, уч хуросонлик бадбахт манга: «Биз нарироқдан ўтин-чўп териб келамиз», дея отларни йўлга солди. Ман кади калла уларга чиппа ишонибман. Улар икки юз, уч юз қадам юришгач, отларга қамчи босишди. Ортларидан югуриб, товуш қилсам ҳам бадбахтлар қарашмади.

Шовқин-сурондан бошқалар ҳам уйғонишди.

Ҳаётнинг бундай аччиқ-чучигини куравериб, оқ-қорага ўрганиб қолган Темурбек сафдошларига тасалли берди:

— Руҳингизни туширманг, биродарлар! Кимки вафо узангисидан тушиб, хиёнат йўлини тутса, бир кун ўзига зиён етказгай! Кечаги ғалабамиз олдида бу сотқинлик бир хас кабидур! Юракни ғашлашга арзимайдур!

Кун бўйи чўл узра ёввойи шамол эсди: улар гоҳ отда, гоҳ пиёда юрдилар; изғирин аралаш учиб келаётган қум зарралари кўз очиргани кўймайди. Эркаклар-ку чидайди-я, ожизалар-чи? Яхшиямки, Ўлжой ҳам, Дилдош ого ҳам чиниққан маҳрамадар. Сояпарвар бўлганларида, уйи йўқ, жойи йўқ эркакларни аллақачон тарк этган бўлардилар; ўхшатмаса учратмайди: ғам ҳам, қувонч ҳам ўртада: ғиқ этмайдилар; улар аёл эмас, тани маҳрам эмас, улар фаришта, метин иродали санамлар гўё.

Аммо бу саргардонлик қачонгача давом этади? Сабрнинг ҳам суви қурийди-ку бир кун! Ҳамма нарса чекланган бу дунёда; муқимлик йўқ тирикликда, бириси келиб, бириси кетади; кечаги кун бугунги кунга ўхшамайди: қуёш ботади, тун ҳукмронлик қилади; кун ёришади, ёруғлик оламини сийлайди. Вақт-бевафо: у на инсонга, на борлиққа вафо қилади. Отини жадаллатган ютади, ўтирган бўйра, юрган дарё: биз ҳам дарёдек юрибмиз, демак, бир кун саргардонликлар тугайди.

Темурбек яна кечаги воқеани эслади: хуросонликлардан сотқинлар чиқмайди, деб адашган экан! Номардлар!.. Чув тушириб

¹Кади (шева) — ош-қовоқ

кетишди. Тўғриси, ўзгаларга тасалли беришга берди-ю, ўзига келганда юрагининг бир ёни ўпирилиб тушди. Бундай қабоҳатни кутмаганди. Кетма-кет омадсизлик юз берсаям, барибир инсон инсон-да, бош ғовлаб кетади: кимга, қай бирига ишонишингни билмай қоласан!

Одамларнинг ҳайқиряғи уни ўзига келтирди. Яна нима гап? Узоқда, осмоннинг ер билан туташган жойида туркман овули кўринди.

— Амир Ҳусайнбек, аҳволни билмагунча, уларга яқинлашиб хатарлидур.

— Мен ҳам аларга унчалик ишонмаймен.

— Мамаг?

— Лаббай, ака?

— Сен оғоларингни бирор панароқ жойга беркит. Биз аларни чалғитиб турамиз. Аҳволни англагач, сизларни қидириб топурамиз.

— Бош устига, ака!

Туркманлар уларни тобора сиқиб келар, оралиқ борган сари қисқармоқда эди.

— Ҳусайнбек, бардам тутинг ўзингизни!

— Нима қилдик энди?

— Ҳали тўрт мучалим жойида, илким узилмаган, жон берадиган аҳмоқ йўқ!

— Улар кўпчилик!

— Гурзимизга дош беришолмайди.

Бошига гулдор така қўндирган ғундалак одам туркманлар сафини ёриб, орага кирди:

— Тўхтанглар! Бу Темурбек-ку! — у таъзим қилди. — Хуш кўрдик, амир жаноблари!

— Сиз?..

— Ман Ҳожи Муҳаммадмен!

— Э, бормусиз, иним! — Темурбек у билан кучоқ очиб кўришди.

— От келтиринглар! — буюрди Ҳожи Муҳаммад. — Бизники-да меҳмон бўласиз, амир жаноблари!

Темурбекнинг руҳини қисиб турган занжирлар узилиб тушди. Яратган эгам, борингга шукр! Сен борсанки, мен ва Ҳусайн бир фалокатдан қолдик.

— Ҳожибек!

— Лаббай, амирим!

— Ожизаларимиз Мамат деган навкарим билан бирга эдилар.

— Заҳмат чекмангиз, ҳозир топтируб келурмуз.

Ҳожибек тўпланиб турган туркман йигитлари орасидан қалин қошли йигитни чақирди:

— Бердибек!

— Қулогим сизда, оға!

— Амир жанобларининг илтимоси ерда қолмасун!

— Хўп бўлади, оға!

Темурбекка ва Ҳусайнга от бердилар.

* * *

Шунча бойликка бор-йўғи учта от берди-я! Ҳожи Муҳаммад илоннинг ёғини ялаган кўринади. Кимга қачон қанақа муомала қилишни биларкан? Темурбекнинг сахийлигини, қўли очиқлигини сезган шекилли! Ёки чўл девоналари атайин уюштиришдимикин бу уйинни! Не бўлсаям, Ҳожи ютди: Темурбек унга бир бўлак лаъл, иккита тўқилган тумағо, қиймати бир мамлакат хирожига тенг келадиган марварид инъом этди. Бир мамлакат хирожига-я! Лаълнинг ўзи старли эди!

Амир Ҳусайн Темурбек билан ёнма-ён кетаркан, хаёлидан шуларни ўтказар, унинг соддалигидан, шунча бойликни ҳавога совурганидан ичини ит тирнаб борарди.

Ҳожи Муҳаммаднинг уйида озроқ ўтирдилар. Бердибек қуруқ қайтди. Унинг аниқлашича, одамлар икки аёл ва эркакнинг бир чақирим наридаги қўтон ёнидан шитоб билан ўтиб кетганини кўришган экан. Шу сабаб зиёфат Темурбекка ҳам, Ҳусайнга ҳам татимади.

— Улар қаёққа кетиб қолишди? — Темурбек атрофга аланглади. — Қўтондан ҳам ўтдик.

— Ҳожи Муҳаммад бизни чув туширмадими ишқилиб!

— У лабзи ҳалол мусулмон!

Ҳусайннинг кўнгли ағдарилди. Лабзи ҳалол эмиш. Лабзи ҳалол кимсанинг кўзи шунча оч бўладими?

Ғажарчи қум барханлар томон кетган от тўғи изларини кўрсатаркан, суюниб деди:

— Улар шу ёққа кетишган!

Тепаликдан ошиб ўтдилар. Чўл шамоли эсмоқда: майин қумлар денгиз тўлқин каби қирғоққа интилади. Иккинчи тепаликдан сўнг излар йўқолди. Қасдан қидиришади уларни! Тўғрига кетишаверсинми? Яқин атрофдан от кишнади. Шу ерда улар!

— Амир жаноблари! — бу Маматнинг овози эди.

Темурбек ҳам, Хусайн ҳам отдан тушдилар.

Дилшод оғонинг ҳам, Ўлжойнинг ҳам кўзларида ёш тўла эди. Сарсон-саргардонликда, ташвишли кунларда ҳар нарсани кутиш мумкин. Ҳаттоки ўлим шарпаси ҳам ёнма-ён. То шу дақиқача Ўлжой миллион марта ўлиб-тирилди. «Соғ қайтсинлар, омон келсинлар», дея илтижолар қилди, ёлворди, тангридан мадад сўради.

Дилшод ого ўзини тутолмади, унсизгина йиғлаб олди.

— Худога шукр, соғинз, маликам! — деди амир Хусайн уни юпатмоқ бўлиб.

Ўлжой кута-кута толиққан, эзилган руҳи йиғи бўсағасида титраб турса-да, ўзини ожизлик қулига топширмади, ирода қушини метин қафасида маҳкам тутди. Темурбек ожиз кимсаларни, подадан олдин чанг чиқарувчиларни ёқтирмайди.

— Тинчликму, бегим? — сўради у хавотирланиб.

— Шукр, бекам! Яхшилар бор экан, юкимиз ерда қолмайду.

— Биз жуда хавотурландик, бегим!

— Бизни деб сизларга ҳам кун йўқ.

— Қийналиб топилган бахтнинг меваси ширин бўлу, бегим!

— Хусайнбек?

— Эшитамен!

— Синглингиз бобонгиз жойлари жаннатда бўлу амир Қазон каби кў-ў-п доно эрурлар!

Ўлжой таъзим қилди:

— Қуллуқ, бегим! Биз ожизаларни сийласангиз, Сизни худо сийлайди.

Хусайнбек тоқатсизланиб деди:

— Кетдикму?

Улар ортга қайтиб, йўлга тушдилар.

Хусайнбек қош-қовоғи уйилган, тунд ҳолатда отини жадаллатиб борарди. Унга сарсон-саргардонлик ёқмаяпти! Ёки бирор нарсадан хафа бўлдимикин?! Балки Ҳожи Муҳаммадга кўрсатилган мулозаматдан димоғи ачишгандир! Бойлик топилади, ор-

номус, жон топилмас! Ўша инсон жонларига оро кирмаганида, тирик қўйишмасди. Бир-икки сара йигитлар шаҳид кетди. Бировининг укаси, бошқасининг акаси, иниси, қариндошидир. Хун талаб этишмаганига жон десин!

Темурбек хомуш келаётган Дилшод огога қаради. Тушуниб бўлмас одатлари бор эркан Ҳусайнбекнинг! Қайлигининг кўнглини кўтарса буларди. Бир оғиз сўз қаерда қолмаган!

Ғажарчи Темурбекка яқинлашди:

— Амир жаноблари?

— Ҳа, иним?

— Маҳмудийлар маконига яқин қолди. Рухсатингиз бирла ортга қайтсам!

— Майли, иним? Исмингиз надур?

— Мани Сарик кулол деб чақирурлар.

— Сизга ташақкурлар бўлсин, иним. Соғ-саломат уйингизга етиб олинг. Ҳожи биродаримизга яна саломлар етказинг!

— Хўп бўлади, амир жаноблари!

Темурбек билан Ҳусайн қўй сотиб олишга кетдилар.

Тақдирнинг сийловими, бошқами, ишқилиб икки кундан бери анча дам олдилар: ювиндилар, тарандилар, соч-соқол олинди, кийимлар тартибга келтирилди. Отларга дам берилди. Дилшод ого ҳам ухлагани-ухлаган. Дами ичида. Ўлжой ҳасратни ёмон кўради. Шунинг учун унинг олдида ҳадеб нолийвермайди. Темурбек билан Ҳусайн бирор ёққа кетди дегунча, ўзини уйга уради. «Дамингизни олинг, кўп толиқдингиз», — дейди Ўлжой меҳрибонлик билан. Дилшод огога бу мурувват ёқиб тушади.

Уларга адирликнинг остидан, қишлоқнинг энг четидаги ҳовлини кўшхона беришган. Ҳовли Ҳазрат эшонга қарашли. Темурбек қорамтир отини унга ҳадя этганди, хурсанд бўлганидан уларни шу ёққа бошлаб келди. Доимо кулиб турадиган қариянинг бағри ҳам, қалби ҳам кенг экан. Мардлиги-чи! Темурбекни танигач, Туғлуқ Темурнинг фармонидан хабардорлигини очиқ айтди.

Мамат ҳовлида олов ёқмоқда. Ўлжой қозон-товоқни ювиш билан овора.

— Бекачим, амирларимиз ҳаяллаб қолдилар, бориб келайинму? — сўради Мамат уни гапга солмоқ ниятида. Ўз навбатида Ўлжой ҳам одамохун бу йигитни яқиндан билмоқни истади. Фурсати етди, айна пайти ҳозир.

— Овора бўлманг, иним! Уларнинг одати — ҳар молники аслини, тозасини танлайдурлар.

— Бекачим, ота туғилган кечада осмонда янги юлдуз пайдо бўлган, дейдилар. Ростми?

— Шундоғ гаплар бор, иним. Юлдуз эмас, темир қопқоққа ўхшаш нарса пайдо бўлиб, чор-атрофни ойдек ёритиб юборган дерлар.

— Фаришталармикан, бекачим?

— Бу ёлғиз яратган эгамизга аён, иним.

Мамат кўнглини безовта этаётган қушни бағридан озод этди:

— Бекачим, сўраганнинг айби йўқдур. Отага қўшилиб, бунчалик заҳмат чекишингизнинг боиси не?

— Боисими? — Ўлжойнинг тиниқ кўзлари ўйчан боқди. — Боиси шулки, иним, амиримиз минг йилда бир оламга келадиган зоти олийлардан. Мунажжимлар шундай деб айтмишлар. Ул кишида олийлик сифатлари кўпдур: озга қаноат қилурлар, ҳар ишни адолат тарозусига солиб адо этадурлар, бирни топсалар, мингга бермоқни афзал билурлар, мартабали бўлганларида ҳам ҳарам тутган эмаслар. Тангри мендек ожизани бул зоти шарифга маҳрам этиб яратган экан, бекачилик вазифамни адо этмоқ бурчимдур. Дунё бевафо, кўз очиб юмгунча ўтади-кетди: авлодлар хотирасида яхши ном билан хотирланмоқни истармиз, иним!

— Сиз беҳад кўп мақтовларга сазоворсиз, бекачим. Ўла-ўлгунимча, хизматларингизни қилурмен.

— Амирингиз бошига бахт қуши қўнса, катта мукофотларга сазовор бўлгайсиз. Саййидлар, уламоларнинг ул кишига беҳад мурувват кўрсатишларининг боиси ҳам шул эрур... Шайх Зайниддин Тайободий у кишига дуо бериб, белларига камар тақиб, бошларига кулоҳ кийгизганлар ҳамда кўрган бўлсангиз, қўлларидаги чиганоқ узукни ҳадя этганлар. Ўшал совға узук юзида «Рости-друсти» сўзлари ёзилган.

— У не дегани, бекачим?

— Амирим айтадиларки, у куч адолатдадур, деган маънони англатур эмиш. Бул воқеаларни такрорлашдан ул зоти олийни мақташ, кўкка кўтариш эмас, бул гаплар бор ҳақиқатдур. Сиз узоқ юртдан келиб, бизга қўшилдингиз. Пешонангизда бўлажак иқбол юлдузингизнинг шуъласи кўриниб турибдур.

— Ҳамма отани деб юрипти, ота деб бирлашяпти.

— Чағаниёнда ботир эрлар кўп деб эшитганмен.

— Насиб этса, ўзим ул ўлкаларни кўрсатурмен, бекачим. Қадимда у юрт Боғдорзамин деб аталган.

Кечга яқин қўйлар сўйилиб, қовурдоқ пиширилди.

Мамат қўй гўштини соғинган эди, лаззатли овқат тановул қилгандек ҳузур қилди.

Уларни қувиб юрган қора қуланка яна кучини кўрсатди: бу гал у Алибек Жониқурбоний кўнглига кутқу солди. Иймонсиз бу одам қароқчидан ҳам баттар эди: юртига келган ҳар қандай гуруҳ, тўда, карвондан ўзига манфаат излар, уларнинг молларини тортиб олиб, ўзларини қул қилиб сотиб юборарди. Шунинг учун юраги зада бўлган карвонбошилар бу томонларга келмай қўйгандилар. Унинг айғоқчилари манзилга яқин қишлоқда қандайдир кишиларнинг турганлиги ҳақида хабар етказишлари билан олтиш йигитини олиб йўлга чиқди.

Ўн икки кун дам олган Темурбек анча кучга тўлган, Дилшод оғо билан кунларини хушчақчақ ўтказган амир Ҳусайн ҳам бироз тетиклашган, Ўлжой билан Мамат эса опа-ука бўлиб қолишганди. «Ота, бекачимни опа дегим келяпти, майлими опа десам», — деб сўраганда, Темурбекнинг юзи ёришди: «Бекачининг акаси бор, аммо бир яхши укага зор эрди, майли, сен айтгандек бўла қолсин!» Шу-шу Мамат «опачим, опачим» деб унинг атрофида гирдикапалак: сувни ҳам ўзи келтиради, оловни ҳам ўзи ёқади, ўн икки кундан бери овқатни ҳам ўзи пиширади, қўлини совуқ сувга урдиргани қўймайди.

Темурбек уйда дам олиб, уларнинг суҳбатини эшитиб ётарди.

— Отанинг ҳаракатлари Нуҳ пайғамбар даъватига ўхшайдур, — деди Мамат.

— Сиз ул зот ҳақида ўқиганмисиз? — сўради Ўлжой.

— Отамнинг бир хуржун китоблари бор эди. Кечаси гулхан атрофида бизга сабоқ берганларидан суғун улардан оз-оз ўқиб берар эдилар. Кейинчалик ўзим ҳарф таниб ўқийдиган бўлдим. Ўшанда ўқиганман. Нуҳ пайғамбар ўз қавмига ягона худога сиғинишни буюрипти, аммо улар кўнишмапти. Суғун унга ваҳий келдики: «Қавмингдан фақат аввалдан иймон келтирган кишилардан бошқа ҳеч ким иймон келтирмайди. Бас, уларнинг қилмишларидан қайғурмагин ва Бизнинг ҳифзи-ҳимоямизда ва Бизнинг ваҳий таълимимиз билан бир кема ясагин ҳамда золим кимсалар ҳақида Менга хитоб илтижо қилмагин. Улар шак-шубҳасиз, гарқ қилинувчилардирлар». У кемани ясар экан, қачон ол-

дидан ўз қавмидан бўлган (кофир) кимсалар ўтсалар, уни масхара қилиб кулдилар. У деди: «Агар (бугун) сизлар биздан кулсангизлар, бас, яқинда худди сизлар кулганингиз каби биз ҳам сизлар (нинг) устингиздан кулурмиз». Хуллас, опачим, Нуҳ пайғамбар кемани ясаб бўлгач, ҳайвонлардан жуфт-жуфт олди, иймон келтирган кишиларни кемага чиқарди. Улар жуда озчил эди. Ҳатто ўғли ҳам унга қушилмади. Кемага чиқишга даъват этсада, кўнмади, «Мен баланд тоққа чиқиб жон сақларман», деди. Аммо, опачим, дунёни тўфон босиб, Нуҳ кемасидагилардан бошқа ҳамма жонзот нобуд бўлди.

Биз Оллоҳнинг ёлғизлигига иймон келтирган бандалармиз, опачим. Отамиз даъвати — бирлашиб, юртимиздан кофирларни қувиб, зътиқодли одамлар уруғини кўпайтиришдур. Тўғри бўлди-ми гапим, опачим?

— Тасанно Сизга, иним, тўғри англабсиз!

Худди шу лаҳзада қўлларида қилич тутган бир гуруҳ навкар дарвозадан, бир гуруҳи девордан ошиб, ҳовли ичини чор-атрофдан ўраб олишди.

Ўндан ошиқ навкар Темурбекни жойидан турар-турмас таппа босиб, қўл-оёғини боғлади. «Шу азобинг ҳам бормиди, Оллоҳим!» дейишга аранг улгурди: оғзига аллақандай ёқимсиз ҳидли латта тикишди.

* * *

Бурга нима учун яратилган? Одамларнинг қонини сўриш учунми? Оҳ падарлаънатлар, чаққани-чаққан. Чивинга ўхшаб изиллаб овоз чиқарсайиканки, тутиб олиб, додини берсанг! Бунинг устига шунчалик ҳисобсизки, ҳовучлаб ўлдир, яна тўп-тўп бўлиб келаверади. Шу азоб ҳам бормиди-а!

— Ҳай-баракалло, акамуллолар, чақаверинглар, ҳаром қон ҳам бир дардисар гап, одамнинг соғ мучалини касал қилади, — Мамат шундай дейди-да, тап этиб оёғига уради, бургани тутиб олади-да, ёруғ тушиб турган тирқиш ёнига бориб, уни эринмай ҳафсала билан тирноқлари орасида ззади.

Темурбекдан бошқа ҳамма кулади.

Амир Ҳусайн мийиғида кулгани билан кўнгли зим-зиё, ичини ит тирнайди. Уларни бу ёққа бошлаб келган ким? Темурбек! Шунча оворагарчиликка сабаб бўлган ким? Темурбек! Ҳисор

ёки Бойсун тоғларидаги киши қадами етмас тоғларга, ғорларга кетишлари мумкин эди. Аммо Хоразмни тавлашди. Нечун? Нечун шайх ҳазратлари ҳам Хоразмга кетишни буюрдилар? Бу ерда бир сир бор? Ўша сир нима?

Мамат уларни яна кулдиришга чоғланади.

— Алибекка ўхшаган битта қароқчи подшо вазирининг ёнида бир бой савдогарнинг ҳамёнини уриб кетибди. Вазир: «— Нега дарҳол менга айтмадингиз, у бадкорни навкарларга ушлатиб, зиндонбанд қилур эрдик», — дея афсусланса, савдогар: «— Ёкут кўзли узугумни оғзимга солиб олувдим, айтсам, ундан ҳам айрилардим-а», — деган экан.

Дилшод оға билан Ўлжой ого юзларини яшириб, овоз чиқармай кулдилар.

Темурбек истеҳзо аралаш деди:

— Ўзгаларнинг зулми, ҳукмронлиги остида турган мамлакатда ўғри, муттаҳам бандалар ҳаром бургалар каби қонимизни ичиб ётурлар.

Ҳамма Маматдан кўнгилчан ҳазил кутди, аммо бу сафар у ҳам бир нима дейишга ботинолмади. Ҳазил қилганида ҳам, Темурбек унга ҳеч нарса демасди. Тўрт кишининг боши бир жойга қовушса, албатта, ораларида битта ҳазилкаши бўлади. Маматнинг бориға шукрки, пастак бургахонада ич-ичингдан қисилиб, тарс ёрилай деб турганинда, бир оғиз ширин сўз ё ҳазил билан қалб осмонини баҳаво айлайди.

Орадаги сукунатни Темурбекнинг ўзи тўзғитиб юборди:

— Чингизхон дунёга шунчалик даҳшат солгани билан ўғирликка, муттаҳамликка ёмон кўз бирла қарар эди. От ва туя ўғирлаган ўлим жазосига тортиларди. Кичикроқ ўғирлик қилган ўғирланган нарсанинг тўққиз баравар ҳақини тўларди. Тўлашга қурби етмаса, 7 дан 700 даррагача жазо олур эди. У зинони ҳам ёмон кўрар эди. Алибек қароқчи эса, одамларни ўғирлайди.

— У баттол энг хунук ўлим топқусидур, — деди амир Хусайнбек. — Биздек амирларни шундоқ расво жойга қамаб кўядурму ул одам бўлса!

Мамат кўзлаган ўқини нишонга урмоқ ниятида оғиз жуфтлаган эди, Темурбек сўзини давом эттириб қолди:

— Ул жаҳонгир подшо чин дунёга равона бўлғоч, насл-насаби Ёсога бўйсунмай иш тутдилар. Чингизхон майни ёқтурмасди. Майни ойда уч марта ичган маъқул, бир марта ичилса, янаям

яхши, умуман ичилмаса ундан аъло, аммо бундай кишиларни топиш амримаҳол дер эди. Ул зотдан сўнг шайтон сувини ичиш авж олди. Тулуй, Ўгадай ичкиликбозлик туфайли ўлим топишди. Мамлакат ичида тартиб-интизом йўқ экан, на шоҳ, на гадо ҳеч бир банда кун кўрмагай. Алибекка ўхшаган қароқчиларнинг ошиғи олчи бўлмай!

Қоровуллар Маматни чақирди.

Алибек телба кўнглига келган, истаган номаъқулликни қилдиган бедаволардан. Бу бебошдан ҳар нарсани кутиш мумкин. Мамат нимага унга зарур бўлиб қолдийикин? Бу ерга келтирилган куни Ўлжой билан Дилшод оғонинг тақинчоқларини остонага кўмишган эди. Сотиб қўйса-чи?

Ҳамманинг ташвишли нигоҳи унга қадалди. Лекин Мамат жовдирамади, бамайлихотир ўрнидан турди. Барча нигоҳларда садоқат нурига йўғрилган ишонч юз кўрсатди. «Йўқ, у сотадиганлардан эмас!»

Орадан бир кун ўтди. Бир кун уларга минг йилдек узоқ, жуда узоқ туюлди. Алп қадлар, бетакрор қоматлар алиф қотди. Дилкашлик йўқ эди. Дунё кўкси қорага бўялди. Ҳаво етишмади.

Темурбек хавотирланди:

— Маматбекка нима бўлди?!

Ўлжой тангрига илтижо қилди:

— Тутинган инимни ўзинг паноҳингда асрагин, худойим!

Дилшод оғо эри олдида бир нима дейишга ийманди.

Амир Ҳусайнбек:

— Сотиб қўймасин, ишқилиб! — деди атрофга олазарак боқиб. — Бор пуд-шудумиздин айрилиб қолмайлик тагин!

Ўлжой акасига гижиниб қаради.

Темурбек кечаси билан беҳол бўлиб, ухлолмади. Кўз юмди дегунча, отаси қовоқ уйиб унга томон бостириб келаверди. Муҳаммад Тарағай ҳали бирор марта хафа ҳолда унинг тушига кирган эмасди. Ўлжойга тушини айтмади. Суюклисини безовта қилишни, ташвишига ташвиш қўшишни истамади. Ваҳоланки, ундан ҳеч гапни яширмасди. Айтиши шарт эмас, арзимади тилга олишга. Таъбирга келсак, сассиқ хонада ётиши отасининг руҳига хуш келмаяпти. Ҳаракат қилмаган бандасидан яратган эгаси ҳам рози бўлмайди. Ётаверадими бу ерда қўл қовуштириб! Бир эмас, иккита алп полвон бўлса-ю, аллақандай қароқчининг панжасидан чиқиб кетолмай ўтирса-я! Отасининг руҳи бундан

чирқирамасинми? Уни тарбиялаб вояга етказгунча, падали бузруквори на молини, на жонини — ҳеч нарсасини аямади! Нега энди у зотнинг руҳини чирқиратиши керак!

— Бегим, яхшимусиз?

— Шукр, маликам, шукр! Анча енгилмен.

— Нима бўлди сизга? На очилиб сўзлайсиз, на бирор гап айтасиз, бегим!

— Ташвиш тортмангиз: мен бу ердин кутулиш чорасини қидирмоқдамен!

— Ўзингизни мунча кўп урунтирмангиз, бегим! Биз яратганга шак келтирган эмасмиз. Насиб этса, бу ердин эсон-омон чиқиб кетурмиз.

— Иншооллоҳ, маликам! Иншооллоҳ!

Хўроз қичқирди.

— Номоз вақти бўлибдур!

— Ҳа, бегим тонг яқиндур!

Темурбек ўрнидан турди.

— Ўзингизни урунгириб қўйманг, бегим!

— Худонинг ўзи мададкор, маликам! — офтобани олиб, ўртадан тўсиб қўйилган қамиш ортига таҳоратга ўтди.

Маматнинг ўрни билинди. У уришиб, сўкиб бўлсаям, қаровулларга «Эй, қанақа бетавфиқсанлар, мусулмон дегани ҳам шунақа бўладими, наҳотки бир офтоба илиқ сувга кучларингиз етмай қолган бўлса! Уят-ей!» дея уларни ишга солар, ҳар намоздан олдин таҳорат сувини тайёрлатиб қўярди. Ҳозир сув таҳоратга ё этади, ё йўқ!

Қоровул келиб, бир кўзада сув, иккита қотган нон ташлаб кетди.

Амир Ҳусайннинг зардаси қайнади:

— Бу не кўргулик, Темурбек! Ит ётиш, мирза туриш жонингизга тегмадиму! Ул нобакор ярамизга туз сепмоқчи бўладур тагин!

Юзлари сўлиб, ранги заъфаронга айланган Темурбек:

— Энди бир чора тадбир қўллаймиз, амир жаноблари! — деди қатъиятлик билан.

* * *

Икки кун унга овқат бермадилар, икки кун у очлик билан, азоб-уқубат билан курашди. Орқасига дурра билан уришган,

ҳушидан кетганидан сунггина савалашни тўхтатишганди. Дурра ўринлари қабариб ярага айланди: кечалари жонини суғураётган Азроил каби қаттиқ азоб берди, дард устига тепки деганларидек, ярани қумурсқа, бурга босди. Кўзини очганда, икки елкаси қичишиб оғрир, танасига сон-саноқсиз ҳашаротлар ёпишганди. Ит азобида ўрнидан турди-да, кўзадаги сувни устидан қуйди, яра ўринлари шундай ачишдики, оғриқнинг зўридан чинқираб юбораёзди.

Тушга яқин Алибек Жониқурбоний икки одами билан унинг олдига тушди:

— Ҳей, ҳукиз, итдек ўлиб кетмасдан бурун бойликни яширган жойингни айт, сени озод этурмен: хоҳлаган томонингга кетурсен!

— Ҳеч қанақа бойлик йўқ дейман-ку, ака, нега ишонмаёпсиз!

— Ёлгон сўзлайдурсен! — Алибек унинг тумшугига қамчи дастасини тиради. — Айтурсенми, йўқму?

— Билмайман дёёмман-ку!

— Иблис! — Алибек этик учи билан унинг қорнига тепди. — Итялоқи!

Мамат вой-войлаб ерга ағнади.

Узун бўйли навкар ёқасидан ушлаб, оғзи-бурни аралаш мушт солди. Бу сафар у қайтиб ўрнидан турмади.

* * *

Эй, Темур!

Нимасен? Ўзингни ким деб ҳисоблайсен? Намунча ожизлик қилмасанг! Ёнингда маликанг ҳам кўз тикиб турибди. Ҳеч бўлма-са, ундан уялмайсенми?

Филипп ўғли учун катта бойлик, яхши қўшин қолдирган бўлса-да, Искандар ақли, баҳодурлиги сабабли Искандар Зулқарнайн номини олди.

Темучин фаҳм-фаросати туфайли бир неча бор ёш жонини омон сақлаб қолди. Ул зот Бойқушни бир умр эъзозлаб ўтди. Бир жангда мағлубиятга учраб, шу қуш ўтирган бута ортига яширинди. Тирик қолганларни ўлдириш учун қидириб юрган навкарлардан бири Бойқушни кўриб: «Бу қуш ўтирган жойда одам зоти бўлмайду», деди ва ортларига қайтиб кетдилар. Кечаси Темучин у ердан чиқиб, бошқа жойга яширинди.

Эй Темур!

Санайберсанг, бундайин ибратли мисоллар кўпдир. Энди ўзингга боқ: сен қандай ақлли тадбир топурсен! Шунга курбинг етадиму?!

Ўлжой унинг хаёлини бўлди:

— Ҳаддан зиёд жонингизга озор бермоқдадурсиз, амирим, бунақада ўзингизни олдуруб қўядурсиз деб қўрқамен.

— Бу палакат, беҳосият ердан тезроқ чиқиб кетгумиз лозимдур, бекачим! — Темурбек унга илтифотли тикилди. — Мамат қайтмади. Ул бечоранинг ҳоли не кечди?! Бизга ишониб, туя устида ит қопдими, худо билади. Ўзимдин кўра, унга жоним кўп ачийдур. Садоқатли бир навкарни йўқотмоқ ҳам яхшилик аломати эмасдур, маликам. Бул қароқчининг муддаоси не, билмаймиз. Балки, Туғлуқ Темур одамларини кутаётгандур. Барчамизнинг аларга пулласа, биз учун ёруғлик тамом, бекачим!

— Бул ёмонликдин худо асрасин!

— Иншоолло, бекачим, иншоолло дейлик. Ҳали менинг ниятларим кўпдур. Фарзанд бўлолган эмасмен ҳали бул буюк элга. Ундан қарздормен. Турон узра адолат байроғини ўрнатмоғимиз лозимдур!

— Ниятларингиз холис эрур, бегим, улар, албатта, ижобат бўлгай. Ҳаракат қилинг, худо Сизни қўллагай!

Кейинги йигирма кун ичида ҳам ҳар кечаси Муҳаммад Тарағай руҳи Темурбекнинг уйқу даргоҳини безовта этди, кўзи кетди дегунча, остонада пайдо бўлиб, қовоғини уйиб тураверди. Унинг кўзларида ғазаб бор эди, Темурбек ғазаб ўтига тик қаролмас, қараган заҳоти босинқираб уйғонарди. Сергак ётган Ўлжой: «Ҳа, ҳа, амирим, не гап?!» дея уни тинчлантирар, ширин сўзлар билан кўнглини кўтариб, тинч уйқу олишга ундарди. Бу ташвишли ҳолат бора-бора Темурбекнинг жонига тегди. Кўнларни санаб кўрса, тутқин бўлганлари қарийб икки ойга етиб қолибди. Икки ой. Не ҳодисалар рўй берганикин Туронда?! Икки ой: на бирор янгиликдан, на бирор ташвишдан хабарлари бор, гўёки кимсасиз чўлда адашганлар, оламдан узилиб қолганлар. Баҳодир дегани шунчалик латта бўладими?!

Бугун қоровул кун ёйилганда сув узатди. Икки ойдирки, бир хил ҳолат такрорланади: қоровул келади, худди боқинди ҳайвон олдига сув, хашак ташлагандек егулик қолдириб, заҳри-маҳрингга с дегандек тумшайиб чиқиб кетади.

Ёллоҳ, ўзинг қўлла! Бир бошга бир ўлим. Бу воқеа лаҳза ичида юз берди. Темурбек жон ҳолатда ёруғликка чиққанини, қоронуннинг кукрагига мушт уриб, қиличини олганини бир туш деб билди. Яшин тезлигида рўй берган тасодифданми ё унинг кучли наърасиданми, талвасага тушган қоровуллар тумтарақай қочиб қолнишди. А-ҳа, қуруқ салтанат экан-да! Бўлганларинг шуми?

У тўғри Алибек ётган хонага бостириб кирди. Кенг хонанинг ўнг ва чап томонида иккита дарчаси бўлиб, улардан оқиб тушаётган ёруғлик ичкарини нурга тўлдирган эди. Деворларга туркман гиламлари, қилич, ханжар осилган. Ерга бухороча шоҳи кўрпача, қоплон терисидан ишланган мўл-кўл пўстақлар. Алибек қароқчи бурқситиб чилим тортмоқда эди. Икки мулозимиди санида ўтирарди.

Остонадаёқ кўнгилни беҳузур қилувчи бадбўй ҳид димоққа урилди. Уф-ф, мунча сассиқ! Ҳақиқий қароқчининг макони-ку бу ер: кўриниш шоҳона-ю, яшаш — расво!

Темурбекнинг шиддат билан отилиб кирганини кўрган Алибекнинг бўри кўзлари қинидан чиқиб кетаёзди, бир тутам пўстақ кўнгига ўхшаш рангсиз соқоли тик кўтарилди.

— Астафурилло! Астафурилло! — дея ортга чекинаркан, кўрқувдан кўзлари олайди.

— Иблис малайи, калимангни келтир!

— Амир жаноблари!.. Амир жаноблари!.. Мен гуноҳкор банданинг бир қошиқ қонидан кечинг!

— Жон ширин-а?!

— Кечирингиз, гуноҳкормен! — У эмаклаб келиб, Темурбекнинг оёғига ўзини ташлади. — Тавба қилдим, худо шоҳид!

Темурбек унинг шунчалик пасткашлигидан ғижинди. Бир пуллик кимса экан. Қароқчининг энг нодони. Шу пасткашни деб кўлини ифлос қилсинми?!

— Худо шоҳид, тавба қилдим! — қалтираб такрорлади Алибек. — Акамиз Муҳаммадбек нодонлигимдан ранжиб, хат йўлланганлар. Мен Сизни бугуноқ қўйиб юбормоқчи эдим.

— Мамаат қаерда? Уни нима қилдинг?

— Амир жаноблари, уни... уни сотиб юбордим. Икки ойдан бундан Сизларга егулик бермоқдамен!

— Иймони йўқ кимса экансен, қотган нонинг билан сувингни миннат қилурмисен?!

— Йўқ, йўқ, амир жаноблари!

Амир Ҳусайн отилиб ичкари кирди.

— Бул кимсанинг бир қошиқ қонидин кечингиз, баҳодурлар!

Ортдан эшитилган кўнғироқдек овоз амир Ҳусайнни сергак-лантирди. У Темурбекнинг ҳай-ҳайлашига қарамасдан Алибекни ёқасидан олиб ташқари судраётган эди.

Нотаниш киши шошиб ўзини таништирди:

— Азизлар, мен шу юрт ҳокими Муборақшоҳ Санжарий бўлур-мен! — Ёнидагига ишора қилиб уларни ҳам таништирди. — Бул азаматлар, менинг фарзандларимдур, — сўнг Темурбекка юзланди: — Сиз муборақ зот бирла амир Ҳусайнбек жанобларининг бул жойда анчадан буён озор чекиб ётганингиз ҳақида ҳозиргина хабар олдим.

Темурбек унга ёвқараш қилди. «Иккисининг тили бирга ўхшайдур».

Амир Ҳусайнбек тишларини ғижирлатиб, зардали оҳангда деди:

— Шундай баҳодур ҳоким экансиз-у қўйнингизда олачипор илон борлигидан беҳабар юрибсиз! Бундайин бепарволик Сизга яхшилиқ келтирмас. Яна бунинг устига, бул маккор илоннинг бошини янчиш ўрнига, ёнини олмоқдасиз.

Муборақшоҳ жилмайиб таъзим қиларкан:

— Азизлар, жаҳл чиқса, ақл кетур, дейдилар, — деди амир Ҳусайннинг юрагидаги нафрат оловини ўчириш, шаштини синдириш, шохини қайтариб, одамлар олдида оғзига уриш учун. — Сиз баҳодур амирсиз, жаҳлга эрк берманг! Бировлар билмай айб қилгандур! Билмай қилинган айб гуноҳ эмасдур! Биздан катта айб ўтибдур, биз осийларни кечиргайсизлар!

Амир Ҳусайн Алибекни зарда билан силтаб ташлаб, ўрнидан турди.

Муборақшоҳ ортига қараб «келтир» дегандек ишора қилди.

— Аммо минг бад шукроналар бўлсинким, азизлар, Сизлардек номдор ва улугсифат амирларни кўриб турганимдан гоят миннатдормен. Қани сарполарни олиб келинлар!.. Темурбек, қани азизим! — Гулдор тўнни унинг елкасига ташлади.

— Сарпо муборақ, амир жаноблари!

— Қуллуқ, бек жаноблари, қуллуқ! — деди Темурбек қуруқ-қина. Шунча тортган азоб-уқубатлари учун уларга зарда қилиб, ясама такаллуфдан юз ўгириши, бир оғиз аччиқ сўз билан дил водийсини зилзила каби вайрон этиши мумкин. Аммо бошқалар

юраги торлик қилиб, жаҳлга эрк берганда, у бир оғиз ширин сўз билан қалтис вазият тиканзорларидан чиқиб кетмоқни афзал биледи.

Муборақшоҳ Санжарий амир Хусайнбекка таъзим қилди.

— Такрор минг узрумни сўрайдурмен, азизим! — Адрас тунни эринмай кийгизди. — Сарупо муборақ, бек жаноблари!

* * *

«Эй, сирли фалак! Ақл уммонларини шоширувчи сир-синоатларинг ёлғиз ўзингтагина аён!»

Ялдо тунининг муъжизага тўла кенг осмони бу кеча ҳам эртак сўзламоқда. Бу эртак тугамайди. Миллион йиллардирким, у ҳар кеча янги саҳифа очади.

Ўлжой туриб ўтирди:

— Кейинги кунларда хаёлчан, ўйчан бўлиб қолдингиз, десам ишонмайдурсиз, амирим.

Темурбек ўзига келди:

— Менми?.. Мен юлдузли кўкка қараб хаёл сурмоқдамен. Нақадар сирлидур у, маликам! Ҳов ана, етти юлдуз ҳам юз кўрсатибдур. У хосиятли юлдуздур. Сизга Бухоро арки ҳақида сўзлаб бермаганмен. Арк мана шу етти юлдуз шаклида — етти пойдеворда бунёд этилган. Мен бир китоб ўқиган эрдим. Анинг номи «Ҳазоинул улум» аталадур. Абдулҳасан Нишопурий исмли олим битган. Ул зот ёзмишким, арк жуда қадимийдур. Унинг Сиёвуш, Элп ар Тунга замонида қурилгани ҳақида ҳам маълумот берилган. Афсона қиладиларким, Сиёвуш қуҳандизнинг ичида, Машриқ дарвозаси ёнидакўмилган. Волидаи муҳтарамам бу жойни муқаддас, деб айтар эдилар. Муборақ Наврўз айёми арафасида ҳар бир эркак бу ерда хўроз сўяр экан. Араблар босиб келишидан анча олдин қалъани қайта тиклашган. Бухорхудот Бидун катта коҳ қурдирган. Лекин бино тезда қулаб тушган. Андин сўнг ул зот олимларни ҳузурларига чақириб, маслаҳат қилади. Шундан кейин сарой етти оға-ини юлдуз шаклида етти устунли тошда бунёд этилган. Дунёда ҳар нарсанинг ўз меъёри, сирли борки, худо кўрсатмасин, бирисига риоя этмасангиз, ғазабга учрайсиз. Шунинг учун мен ҳамма ишни Оллоҳ буюрган йўсинда бажармоқни ихтиёр этамен. Бул бандангиз, ғазабдан жуда кўрқадур.

— Шу хислатингиз туфайли Сизга ҳурматим баланд эрур, ами-
рим!

— Яна ният борки, мен ҳам етти бино барпо этсам, у авлодла-
римизга гурурли ёдгор бўлиб қолса!

— Ниятларингиз албатта ижобат бўлмай, амирим!

— Иншоолло, бекачим!

Пешин намозидан сўнг Муборакшоҳ Темурбек билан ёлғиз
қолди.

— Алибек тупша-тузук йигит эди, азизим, — деди у ҳамон хи-
жонатлик исканжасида қизариб, — уни бузган муҳит эмасму?

— Подшосининг тайини йўқ элда пок одам ботқоққа чуқка-
нини билмай қолади. Не-не азаматлар хароб бўлмаятими, дей-
сиз. Содиқ йигитим бор эди. Мамат дер эдик уни. Алибек сотиб
юбордим деб айтур.

— Келбатли тоғ йигити эмасмиди?

— Сиз уни кўрган эрдингизму?

— Самарқандлик савдогар бир қул сотиб олдим, деган эди.

Мен навқарингизни кўрган эдим.

— Улар қайси тарафга кетишди?

— Самарқандга.

— Самарқандга?

— Шундай, азизим, шундай!

— Уни албатта топишим зарур!

— Бир навқарга шунчалик ҳурматнинг боиси не?

— Анингдек содиқ йигитлар кам топилур!

— Ул Самарқандликму?

— Йўқ, Чағаниёндан! Кўп хушхулқ йигит! Мен унга назар
солиб, бир тўхтамга келдимки, зоти тоза йигитлардан сотқин чиқ-
майду. Мана шундай йигитларни йўлдош тутганлар мақсадла-
рига етурлар. Яна англадимки, қайси шаҳарда, қайси юртда бир
пайтлар маданият, илм-фан ривожланган бўлса, ушал ерлик одам-
лар фисқу фасод, зулм-жабрдан узоқдурлар. Улар пасткашлик-
ка бормайдулар.

Самонийлар даврида Чағона арши-аёлога етди. У ерда гўзал
мачит бор эркан. Унинг гўзаллиги беқиёс эди деб таъриф берур-
лар. Минг афсусларким, Чингизхон авлодлари қалъа шаҳарни-
ям, мачитниям вайрон этганлар.

— Биз кўп бора зулм кўрдик, хўрландик, азизим, бизларни
Мағриб ҳам Машриқ ҳам неча бор оёқ ости қилди. Бир юз қирқ

йилдирки, азизим, зулм салтанати бизни қулликда таҳқир этади. Халқнинг сабр косаси тўлган, тўлиб бўлган.

— Сабр косамиз ҳатто синиб кетгандур! Неча йилдирки, куним қувғинликда, сарсон-саргардонликда елга совуриладур. Билмасмен, қачон бошимизга офтоб чиқади?!

— Ул нурафшон офтоб Сизнинг тонгингизни кутаду, азизим. Ул покиза тоиг яқинду. Ушал тонгларни кўриш биз каби қарияларга ҳам насиб этсин.

Темурбек кукка тикилди. Юлдузлар жимир-жимир милтираб, учқур хаёлларни оппоқ бағрига чорлайди. Оппоқ хаёллар бағрида Амир Ҳусайн кўринади: қовоғи лунжига тушган, кўзларида рутубат! У зиқналик қилаётган бўлса, бу — табиий ҳол, ундан хафа бўлишга ўрин йўқ: у ҳам юрт сураган бек, кимсан фалончининг невараси, аслзода инсон. Булар-бўлмаста тишининг оқини кўрсатсинми, кулсинми? Унда гурури қасерда қолади? Ор-номуси неча пуллик бўлади? Йў-ўқ, унинг тундигини ёмонликка йўйиш ақлли инсоннинг иши эмас. Энг қийин пайтларда унга суянчиқ бўляпти! Бундан ортиқ содиқ дўст топиш мумкинми? Қзағон саройида уни иззат-икром билан кутиб олган инсон — шу Ҳусайн эмасми? Темурбек унда кўзи очилмаган шервачча эди. Улуснинг бообрў зотлари — хонларнинг «Бош лочин» овига таклиф қилган ҳам унинг ўзи эди! Шу инсон эмасмиди ўз синглисини, аслзода жанговар гўзал қизни — Ўлжойни унга муносиб кўрган?! Ҳатто бобосини тўйга кўндирган ҳам шу Ҳусайн-ку! Нега энди бугун унинг қош-қовоғига қараб зарда қилиши керак?! Ё бурни кўтарилиб кетдимми? Инсон озгина обрў топса, ўзидан кетар, бузилар экан-да! У ҳам бузилдимми? Эй банда, эй қулвачча, ўзингдан кетма: ҳисоб-китобли бу дунё: манманлик бошга бало бўлади, сал пастроқ туш, пастроқ! Кеча Ҳусайннинг: «Шу ерда айриламиз» дегани унга ҳақоратдай алам қилган, дўст, қариндош бўла туриб, ярим йўлда ташлаб кетадимми, дея хафа бўлганди. Кечаси билан мижжа қоқмади: Турон туни бу сафар ҳам унинг ақл водийсини оппоқ инжулар билан тўлдирди, балки, бахтни икки томондан излаганлари маъқулдир.

У эрталаб очиқ чеҳра билан Ҳусайннинг қошига борди:

— Соғ-саломат ётиб турдингизми, мулло Ҳусайнбек!

Унинг икки чети ингичка қошларининг орасидаги зардобли томирлар секин ёйилиб, юзига ёруғ нур кўнди. Темурбекдан бундай муомалани кутмаган, хаёлига келтирмаганди. Кеча рўйхуш

бермаганлигини сезганди. Бермаса бермасин, язна¹ бўлса ўзига, менга хўжайинми, йўл меники, хоҳлаган томонимга кетаман, деган хаёлда эди. Бугун офтоб қаёқдан чиқди? Балки, бу Ўлжойнинг ишидир! Яхши, яхши! Ҳарқалай ақли жойига келибди.

— Худога шукр, Темурбек! Ўзингиз, оғачим ҳам яхши дам олдингларму?

— Икки ойлик азобнинг зардоблари чиқиб кетди. Келиннинг тобе йўқ экан. Тузукмулар!

— Тузук, тузук! Аёлларнинг нимаси кўп, дарди кўп. Шунинг учун ожиза деймиз-да!

Темурбек унинг қўлтиғидан олди:

— Бекачамизнинг бошига яқин ойларда бахт қуши кўнмоқчи!

— Фарзанд муборак, Темурбек!

— Қуллуқ, иним, қуллуқ!

— Хўп десангиз, ул меҳрибонимизни она юрт Бухорога олиб кетурмен!

— Кўп мақбул бўлур, Темурбек!

— Сиз-чи, Хусайнбек, сизнинг мақсадингиз не?

— Мен Фармсирав ва Ҳирманд томонларга боруб, лашкар йиғмоқ ниятидамэн.

— Иккимизнинг фикримиз бир жойдин чиқадиганга ўхшайдур. Мен Бухоро орқали Кеш томон юрурмен. Сиз бирла амир Туманнинг ҳузурида учрашурмиз.

— Бул олижаноб фикрларингиздан бошим осмонга етди, Темурбек.

— Биз бир мушт бўлсак, кўп зафарлар қозонгаймиз.

Темурбек кетар чоғида Хусайнбекнинг дилини яна бир мамнун этди: Муборакшоҳ совға этган энг учқур отларнинг ҳаммасини унга ҳадя қилди. Хусайнбек бағри тўлгандек, белига қувват кириб, қадди тик кўтарилгандек, ўзини бақувват, кучли ҳис этаркан, жўшиб кетиб қайноғасини бағрига босди.

— Хайр, иним, учрашгунча! — деди мамнунлик билан.

Ўлжой кўзига ёш олди.

* * *

— Мамаг? Ҳо-о, Мамаг!

Ваҳимали, қоп-қоронғи кеча, оёқ остида нима бор, нима йўқилғаш қийин, гоҳ қум тўдасига, гоҳ шох-шаббага қоқилиб, юз-

¹ Язна (шева) — почча

тубан гуп йиқилади, оғзига хас-хашак, қум кириб, тишлари ғижирлаб зириллайди. Туф-е, падарлаънат-е! У ўрнидан тура солиб, яна қоронғулик қўйнига сингийди.

Узоқ-узоқлардан хўжасининг овози элас-элас қулоққа чалинади:

— Мамат! Падарнағғати Мам-а-а-т!

Йўқ, энди орқага қайтиш йўқ. Орқага қайтмайди. Тўғри Алибек қароқчиникига бостириб боради. Кечаси боради, ҳамма ухлаб ётганда. Боради-ю, томоғидан гиппа бўғади. Ёмонни ўлдириб гуноҳ эмас. Гуноҳ бўлса ҳам худо кечирсин! Номард у! Номардларнинг номарди! Қанча қийнади, қанча азоб берди: елкасидаги яралар ҳали битгани йўқ. Сотиб юбормас эди, табибнинг «Аҳволи оғир», деган сўзини эшитиб, юрагига ўт тушди, ваҳима ичида биринчи келган савдогарга пуллади-қўйди. Шу билан қутуламан деб ўйлади чоғи. Йў-ўқ, қутулиб бўпти у, занғар! Маматнинг совунига кир ювмабсан ҳали!

Кун ҳарсилшайди; ер кўкси қуршаб қолган, тап-тақир; оёқ остидаги иссиқ кум офтоб кокилларини наҳангдай ютади. Битта-яримта эчкимарми, юмронқозиқми, ер юзига чиқиб қолса, бир-бир тамшаниб кўради, яқин орада сгулик йўқлигини билгач, бошқа томонга ўрмалайди, лекин ҳаял ўтмай орқасига ўқдек учиб қайтади-да, уясига зув кириб кетади. Бу — ер ости эмас, салқинда оёғингни кериб, гуддайиб юрсанг! Бу — саҳро, қумлик, тандирдан иссиқ жойлар! Нақ дўзахнинг ўзи! Шўрлик Мамат шуларни ўйлайди-ю, лекин уларга ҳавас билан қарайди. «Ҳайвонларга маза, — ҳомуза тортади у, — ташвишлари йўқ, душмани, ганимлари ҳам йўқ. Ер ости салтанатида шоҳ ҳам, гадо ҳам ўзлари! Хоҳлагандай яшашади. Хоҳлашса, мағрибга, хоҳлашса, машриққа қараб йўл очишади».

Кун оққанда, лойсувоқ томли қишлоққа етиб келди. Қишлоқ четидаги катта ариқда тўлиб зилол сув оқар, унда бир неча яланғоч болалар бир-бирларига сув сепиб қий-чув чўмилишарди. Нафасини ростлаш учун ариқ лабига ўтирди.

Салқин шаббода қизиб турган юзига урилиб, ўзига келган кишидек бир титраб, бироз енгил тортди. Сершоҳ, сербарг тут дарахти остига, қуюқ соя жойга, кўм-кўк майсалар устига чўзиларкан, кичкина мис сувдонни қўлига олиб, ичиб кўрди ва шу заҳоти оғзидаги илимсиқ сувни пуфлаб ташлаб, сувдонни ариққа ботирди. Болалар томон назар соларкан, болаликка нима етсин, дея

уларга ҳаваси келди, қароли кўз, тўлароқ ўсмир унга қараб турарди, ўз навбатида у ҳам унга бошдан-оёқ разм солди, лекин қаерда учратганини эслолмади, бирор танишига ҳам ўхшатолмади, аммо бола узоқ қариндошини кўргандай ҳамон унга тикилиб турарди. Кимгадир ўхшатаяптими?! Бўлса-бордир, бухороликлар ўғилларини ёшлиқдан савдога ўргатадилар, у ҳам бирорта жаҳонгашта кишининг ўғлидир балки. Самарқандлами, Кеш ё Қаршида, балки Термизда уни кўрган бўлиши мумкин. Оти кишнаб, хаёлини тўзғитди, унинг бақувват оёқларига, тик бўйнига, устидаги қирмиз жўли ва эгарига қараркан, иссиқда одам лоҳас бўляпти-ю, жониворнинг танаси зирқирамайдими, дея ўйлаб, унга раҳми келди. Эгарни олиб қўйиш керак устидан! Ўрнидан туриб, отининг ёнига бориб, ёлини силади ва катта оқ айилини ечиб, офтобда ялтираб турган қизғиш эгарни, худди шу рангдаги жўлни олиб, дарахт остига келтириб қўйди-да, бошини қўйиб чўзилди. Бироз даммини ростлаб, салқин тушгач, жўнайди. Дам олиб, кўзи тиниқиб, кучга тўлиб йўлга тушсанг, юришингда бир маъни топасан, бўлмаса, “Йўл азоби – гўр азоби” деб шайтонга кулги бўлишдан нарига ўтмайсан!

Қароли кўз бола унга яқин келиб салом берди. Мамат саломга алиқ олгач, ундан қишлоқнинг номини сўради.

— Буми?.. Бу Бухор-зиндон қишлоғи! – дея жавоб қилди у.

От безовта кишнади, ариқнинг нариги томонида сиртлон ит оч-сарғиш юнгларини ҳурпайтириб турарди. Хаёл билан бўлиб, боланинг жавобини англолмай қолган Мамат ундан қишлоқнинг номини қайта сўраган эди, тўпори, содда, кўнгилга тегмайдиган беғубор оҳангда:

— Қулоғингизга тош битганми, амаки, Бухор-зиндон, деёмман-ку! – деди ранжиган бўлиб.

Мамат беғараз кулди. Унинг бухороча шевада “деёмман-ку” дейишини кўнгилга яқин олиб, унга нисбатан меҳри ошди. Унинг истиҳола қилиб ўтирмай “Қулоғингизга тош битганми” дея содда оҳангда жеркишини ҳам тўғри маънода қабул қилар экан, кўнгиллари, беғубор тонгдай тоза, ўсмирлар одамга эш бўладилар, дея ўйлади. Бир яхшилиқни истаб келганга ўхшайди. Уни гапга солиш учун номини сўраган эди, бола: “Отимми?.. Отим Мамат!” деб жавоб қилганда, отдош эканмиз, дея ўзича хурсанд бўлди ва меҳри жўшиб уни мақтади. – Жўраларингга қараганда ақлли болага ўхшайсан, — сўнг гапини ҳазилга бурди. – Қалланг миҳдай ишлайди, шекилли!

— Маники эмас, ана Олим жўрамнинг калласи миҳдай ишлайди.

— Нимага унақа дейсен?.. Қўриб турибмен, пишиқ боласан, гапга ҳам чечансен!

Бола бу сафар содда, аммо тушкун оҳангда:

— Мендан ҳеч ким қўрқмайди-да! – деди бўйнини эгиб.

— Қўрққанида нима қилардинг? – деб сўради Мамат қизиқиш билан.

— Самад ўғрига қарши курашардик.

— У қишлоқларингда яшайдими?!

— Йўқ, у чўлда яшайди, қишлоққа қарвон келса ёки чиройли қизлар бўлса, ўшаларни ўғирлашга келади.

— Қизларни ҳам ўғирлайди, дегин?.. Ифлос одам экан!

— Ҳожи бобом ҳам шунақа дёюрлар.

Бу гап Маматга таъсир қилди ва шу дамда, яхши одамлар каби, унинг кўнглида ҳам ожиз отдошига ёрдам қўлини чузиш истаги туғилиб, уни қай бир яхши ишим билан хурсанд қилишим мумкин, дея турган жойида безовта депсинди.

— Сандан болаларнинг қўрқиши шарт эмасдур! – деди жиддий тортиб. – Сан шундай йўл тутгилки, ҳамма санга эргашсин!.. Ўқишни биласенми?

— Биламен!.. Фотима опам ёзишни ҳам ўргатганлар!

“Фотима?.. Қайси Фотима?” Маматнинг аъзойи бадани титраб кетди.

— Фотима опам дейсенми? У ким?!

— Опада у киши! Мани опам! – беспарво жавоб қилди бола, айни дамда унга Маматнинг гаплари қизиқ туюлаётган эди, Фотима опаси ҳақида гапириш, бир томондан, унинг учун ортиқча эди, иккинчи томондан, шундай чиройли ва ақлли опаси тўғрисида бегона эркакнинг олдида сўз юритиши уят, мусулмончиликка тўғри келмайдиган гап, бобоси эшитиб қолса, дарғазаб бўладилар.

Маматнинг бадани тош қотди. Йўқ, унинг Фотимаси эмас, боланинг опаси экан. Фотимаси бу ерларда нима қилади?! Эҳ, Фотима, кўнглининг эркаси, ҳозир қасрларда юрибди, нима ишлар қиляпти?!

— Ўқишни-ёзишни ўрганиб олганим зўр иш бўлди, ака!

Мамат ялт этиб болага қаради. Нима деди? Нима ҳақда гапиришаётган эди? Ўқиш-ёзиш?..

— Үқиш-ёзишни билсанг, кучли бола экансен, отдош! — деди уни мақтаб, хурсанд бўлсин деган ниятда.

— Курашда Олимни йиқитганимда, кучли саналардим! — бола бошини қашиди. — Эҳ, сира йиқитолмайман-да, у мақтанчоқни!

— Ҳшани йиқитишни истайсенми?

— Истаймен!

— Мен сенга курашнинг энг зўр усулларини ўргатурмен!

— Сиз-а?

— Ҳа, мен! Нима ишонмайсенми?.. Ахир мен Амир Темур жанобларининг навкаримен!.. У зотнинг навкарлари қанақа бўлиши керак? Эшитганмисен?

Бола аввалгидай содда оҳангда:

— Қандай бўлиши керак? — деб сўради.

Мамат уни қойил қолдириш учун:

— Амир Темур жанобларининг ҳар бир навкари мўғул шайтонларини енгиш учун камида мингта кураш усулини билиши лозимдур! — деди баландпарвоз оҳангда.

— Воҳ-ҳо-о-о!

Боланинг соддаларча ҳайрон бўлганидан Маматнинг яна беғараз кулгиси келди.

— Манга нечтасини ўргатурсиз? — сўради у самимий оҳангда.

— Беш-олтитасини ўрганиб олсанг, етарли: битта эмас, юзта Олимни йиқитурсен!

Боланинг қароли кўзларида юксак шодликнинг ёлқинлари рақсга тушди. Курашда уни йиқитса, албатта, ҳамма болалар унга қулоқ соладиган бўлишади, ана ундан кейин ўша ярамас Самад ўғрининг кўзини мошдек очиб қўйишади. Қараб турсин ҳали! Индамаса, у баттол Фотима опасини ҳам ўғирлаб кетиши тайин. Опажонисини ўғирлаб кетса, болалар олдида роса шармандаси чиқади. Ва-а-а, бунга қандай чидайди! Қандай чидайди! Чидай олармикин?! Шу ўйлар қуршовида қоларкан, киприкларига маъюслик қўнди. Орзуси амалга ошармикин? Амалга ошиши қийин-ов!

Мамат акаси кўксини силади:

— Иссиқни қара, отдош, юракни ёндирадур.

Боланинг унга раҳми келди:

— Юринг, ака, бизникига, чалоб ичамиз!

— Раҳмат, ука, шу ерда бироз нафас олиб, куннинг нафаси қайтгач, йўлга чикурмен: иш кўп, ука, юртни босқинчилардан

озод этмагунча оёқни узатиб ётиш йўқ. Уят, ука, уят оёқни узатиб ётиш!.. Ҳозир ҳам қанот чиқариб учиб кетардим, жониворга раҳмим келадур, отнинг совушини кутишим керак, ҳали у менга кўп керак бўладур.

— Булмаса-чи... ака, ман ҳозир! — деди бола парвозга шайланган қушдек енгил кўтарилиб. — Мани кутиб туринг! Шу ерда кутинг! Ман ҳозир келамен!

Мамат “хўп, хўп” дегандек бош силкир экан, унинг ичишга бирор нима келтирмоқчи бўлганини сезиб, ичидан қувонди. Яхши болага ўхшайди, қалби тўла меҳр, келажакда ундан оқил, доно инсон чиқади. Қайтиб келсин, унга курашнинг сирларини ўргатади. Беш-олтита усулни ўргатса, олам гулистон. Бола-да, майли, ўша Олимни йиқитиб ғолиб бўлсин, бунинг ёмон жиҳати йўқ, у билан муштлашишгандан кўра майдонда кураш тушиб ғолиб чиқса, ҳар жиҳатдан яхши: бир кун яна Олим ғолиб келиб, шаштидан тушади, қайтага иккисининг ҳам бир-бирига меҳри ортади.

Бола бирпасда қайтиб келди: бир қўлида сарғиш дастурхон, иккинчисида каттароқ кўза; кела солиб, дастурхонни майса устига қўйди-да, апил-тапил ёзди, унда иккита қатланган нон ва зангорранг пиёла бор эди, иссиқ нон ҳиди таралди. Маматнинг иштаҳаси очилиб, секин ютинди. Ҳақиқатан, тушунадиган зўр бола экан-у бу!

Бола унга кўзадан айрон қуйиб узатди. Турли кўкатлар ва райҳон қўшилган айрон Маматнинг қайнаб турган ичини муздай совутиб, аъзойи баданига роҳат бағишлади. Ана маза-ю, ана роҳат! Отангга балли, болакай! Иссиқ кунда муздай айрон ичишдан зўри йўқ. Шунга ақлинг етгани учун раҳматлар бўлсин сенга, укагинам! Бироз нон еб, устидан яна муздек айрон ичиб, ўзига келган Мамат ҳаял ўтмай ўрнидан турди-да, болани пастга, адирлик ортига бошлаб тушди. Тенгдошларининг кўрмагани маъқул: унга курашнинг сир-асрорларини ўргатсин... бир зўр ўргатсинки, бу яхшилигини бир умр эсидан чиқармасин!

Баланддан шарқираб оқиб тушаётган сув адир ортига, қачонлардир экилган беш туп сершоҳ чинорнинг остидаги кўлчага қуйилар эди.

— Нега бу ерда чўмилмайсизлар?— қизиқиб сўради Мамат.

— Ҳе-е... ҳалиги... ажинаси бор бу ернинг!— жавоб қилди бола.

— Ўтган йили Карим подачининг ўғлини чалиб кетип... ана кейин ўлиб қолганди. Ўшандан буён баққа ҳеч ким келмайдур.

— Худонинг ўзи асрасин, биз сояда машқ қиламиз!.. Қўрқмайсенми?..

— Йў-ў-қ! – бола ўша-ўша содаларча қўл силкиди. – Бобом бунақа жойларда “Қулфу Оллоҳ”ни қайта-қайта ўқигин, жинпин яқинингга келмайдур, декорлар. Ичимда ҳозир ўқиб турибмен!

— Яхши, унда бери кел!.. Иштонингни кўтариб ол! – Мамат оқ кўйлагининг энгларини шимарди. – Билсанг, укагииам, курашда куч эмас, маҳорат керакдур. Во-о-о! Шу-у у- чун, эпчил ва чаққон ҳаракат қилишинг керак, бунинг учун кураш усулларини пухта билиш зарур. Ман сенга олдиндан чил солиб йиқитишни ўргатай. Буни “Тоғни итариш” дейдилар. Бери кел! Оёқларингни кенг ёз ва эгил, бутун кучингни бир жойга тўшла! Яна бироз эгил ва қўлларингни рақс тушаётгандек ўйнатиб, белимни ушлашни кўзлаб келавер! Қўлларингни ўйнатсанг, куч йигиладур. Кўзингни меңдан узма, ҳаракатимни кузат: энди белимдан ушла! Во-о-о! Агар чапга йиқитмоқчи бўлсам, сен бутун оғирлигингни ўнгга ташла, ўнг томонга боссам, тескарисини бажар! Сўнг қулай пайтни пойлаб, бир силтаб, рақибни ўзингга торт-да, бошингни бўйни остига қўйиб, орқага силтаганча чаққонлик билан чил сол ва бутун кучингни елкасига ортиб, уни зўр билан ортга итар...кўрибсанки, бир зумда унинг кураги ерга тегиб, остингда типирчилаб қолганини ўзи ҳам сезмай қоладур.

Бу машқни улар етти марта такрорлашди.

— Нега етти марта? – сўради Мамат ва жавоб кутмасдан ўзи айта қолди. – Чунки етти рақамида хосият кўпдур. Амир жаноблари ҳам ҳар ишни етти ўлчаб бир кесадулар.

Мамат унга курашнинг “Каллаошар” усулини ўргатганда, буниси болага ёқиб қолди ва ўзидан бир неча баравар оғир бўлган устозини бир неча маротаба ерга қапиштирди. Гарчи Маматнинг ўзи бунга майил кўрсатган бўлса-да, лекин болада қанақадир ички қудрат борлигини сезиб, унга яна курашнинг “Орқадан чил солиш”, “Ўнг томондан бел оша йиқитиш”, “Туяни чирпирак қилиш” усулларини ҳам ўргатди. Бола хурсанд эди. Мамат ҳам чарчоқни унутган эди, кеч тушганини ҳам сезмай қолдилар, қуёш чўл барханлари ортига бош қўйганда, улар машқни тугатиб, аввалги жойларига келдилар, ювиниб бўлгач, бироз тамадди қилиб олдилар, сўнг Мамат хуржунидан эски бир китобни олди ва ўртасини очиб, болага берди ва “Ўқи!”

деди. Бола “бисмиллоҳ” деб пичирлаганча китобни пешонасига суртгач, ўқий бошлади:

— Бисмиллоҳир роҳманир роҳийм!..Жалолиддин Румий.
“Азроилдан қочиб қутулмоқчи бўлган нодон ҳақида ривоят”.

— Яхшилаб ўқи!— деди Мамат, ўзи эса майса устига чўзилди.

Бола китобни қироат оҳангида бир текис ўқий бошлади. Бир савдогар Азроилдан қочиб, Сулаймон пайғамбарнинг олдига келади ва уни бу ердан узоқроққа, Ҳиндистонга юборишни сўрайди. Унинг илтимоси бажо келтирилади. Сўнг Сулаймон Азроилдан нечун бир мусулмон юрагига ваҳима солганини сўраганида, у бу Ҳақнинг иши эканлигини, унинг бир кунлик умри қолганини, Ҳиндистонда жон таслим қилиш пешонасига ёзилганини айтади.

Бола ривоятни ўқиб бўлгач, жим қолди. Охириги сатрларни хаёлидан ўтказаркан, “Ҳақ белгилаган толедан қочиб қутулиб бўлмайди” дея хулоса қилди, лекин устозининг нима учун айнан шу ривоятни ўқитганини тушунолмади.

— Тушундингми, укам? – сўради Мамат. Бола бояги хулосасини айтган эди, унинг юзи чарақлади: тушунибди. Фикрлаши ёмон эмас. – Бўлмаса, гап бундай, Мамат полвон...бундан кейин исминг Мамат полвон бўлади..Ука, яна икки-уч кун машқ қил, лекин бу орада ҳамма болаларни йиғиб, бу ривоятни Олимга бериб, ўқит!.. Маъносини ҳам яхшилаб чақинглар! Агар ўша Олим сани тан олмаса, ривоятни эслат: кўзи очилади. Хўпми?

— Хўп, ака!

— Худо хоҳлаб, ишларим битса, ман яна келамен: сан унгача Амир Темур қўшинини туз. Агар Ҳожи бобо бунга йўл бермасалар, Амир Темурнинг ёрдамчилари айтди, дегин! Бўш келмагин: болаларни яхшилаб тайёрла! Ораларида ноғора чаладиганлари борми?

— Бор!

— Бор бўлса, яхши! Ҳожи бобонг унга ноғора топиб берсинлар!.. Буниям мани номимдан илтимос қил! Кейин кечаси ноғорачи минан томда, қишлоқнинг кириш жойида ухланглар. Самад ўғри келса, то қишлоқ ичига киргунча, миқиларингни чиқарманглар. Ўтиб кетгач, шох-шабба ташлаб, чиқиш жойини беркитинглар. Баланд қилиб! Ана ундан кейин ноғора чалинглар гурсиллатиб! Қишлоқ одамлари уйғониб, уларнинг жазосини

беришмаса, отимни бошқа кўюрмен! Кимдир ташаббус қилиш керак-да бу ишларга! Шу иш кўлингдан келадурми?

— Келадур, ака!

— Яш-шавор, азамат! Буйруқ беришни ҳам ўргатай сенга. Бундай деб буйруқ берасен: зафарнишондор Амир Темур кўшини саflan! Қани такрорла-чи!

Бола ўтирган жойида қаддини тик тутди:

— Зафарнишоинор Амир Темур кўшини саflan!

- Яхши! – деди Мамат унинг елкасига қоқиб, сўнг хатосини тўғрилади. – Фақат зафарнишоинор эмас, зафарнишондор...нишондор, дегин! Қани, яна айт-чи!

Бу сафар бола жаранглаган ширали овозда сўзларни донама-дона такрорлади. Яна бироз ўтирганларидан сўнг Мамат йўлга отланди, икки отдош бир-бирлари билан қучоқ очиб хайрлашдилар. Бола эртаси туш пайтида тенгдошлари ёнига келиб қўшилди ва китобни Олимга кўрсатиб, ривоятни ўқиб беришни илтимос қилди. Олим унинг устидан кулган бўлиб, ёқимсиз тиржайди ва ривоятни шариллатиб ўқиб ташлади, сўнг “хўш” дегандек унга бақрайиб қаради.

— Маънисини не экан бунинг? – сўради бола.

— Шу ҳам савол бўлдимми?! – иршайди Олим. – Охирида хулосасини ёзиб қўйибдур: ана, Ҳақдан қочиб қутулиб бўлмас экан!

Кичик Мамат катта Маматнинг “Бўш келма” деган сўзини эслаб:

— Яхши! – деди дадил оҳангда. – Буни қойил қилдинг! Энди мен сен билан кураш тушамен! Ким голиб чиқса, китоб ўшаники ва яна ким голиб чиқса, ҳамма ўшанинг гапига қулоқ соладур!

— Гапларинг зўр-у! – яна иршайди Олим ва керилиб мақтанди. – Сен билан ҳам, бошқаси билан ҳам, ҳатто дев-пев билан бўлсам кураш тушамен! Бешши таш-ша. Розимен!.. Қани кел, бир чўзилтириб кўяй!

Болалар кенг давра олишди.

Олим кичик Маматга менсимай назар солди, боягидай иршайди. Бурнини тортди. Кичик Мамат оқ кўйлагини счиб, четга отди, иштонининг почасини тиззасиягача қайирди, сўнг бир-икки сакради, мушакларини шиширди, нималардир деб пичирлади-да, қўлларига туфлаб ишқалади. Бугун у бошқача эди, буни ҳамма сизди.

Бурни пучуқ ҳакам бола:

— Қани, кураш! — дея рухсат берди.

— Омин! — Кичик Мамат қўлларини енгил силкитиб, эгилиб Олимга яқин келди. Олим унинг белида турган иштонидан қисиб ушлаб, бир тортган эди, жир этган овоз эшитилди. Болалар беозор кулишди.

— Бўш келма, Мамат! — бақирди бошқа бирлари.

Олим уларга томон ўқрайиб қаради. Пайтдан фойдаланган кичик Мамат унинг бути орасига калласини суқди ва “Ё пирим!” дея наъра тортди. Шу заҳоти гуп этган товуш эшитилди. Болалар не кўз билан кўрсинларки, Олим, елкаси ерга тегмаган полвон, кимсан Бухор-зиндон қишлоғининг ман-ман деган боласи, худо урдими, жин чалдими, кичик Маматнинг остида чўзилиб ётарди.

* * *

У узоқ юрди, дала, сой, қир-адирлардан ўтди. Кеч тушди. Узоқда, қорамтир кўринаётган адирлар елкасида дов-дарахтлар, икки-уч уй қорайиб кўринди. Қорни ҳам роса очиқди, юришига мадори йўқ, оёғини зўрга судраб босяпти. Таваккал!.. Борсинчи! Яхшилар бўлса, бир кеча жой беришар... Йўлнинг икки тарафи зич дарахтзор. Итларнинг ғингшиб акиллагани қулоққа чалинди. Итлар кўпга ўхшайди. Шунақа кўрқинчли замон бўлиб қолди. Ҳамма ўзини ҳар томонлама муҳофаза этади. Ҳатто чўпонлар ҳам қурол-яроғ, қуриқчилар тутадиган бўлишган. Ё раб, охир замон деганлари шумикин? Қасрга борма, уруш-жанжал, зулм, ваҳима!

У қўлидаги таёқни белига қўйиб, судралиб келарди. Ваҳима! Ҳаммаёқ ваҳима. Замон замон бўлмади, азоб бўлди.

Унинг хаёли узоқларга кетди. Болакайнинг гапини эслади. Нима деди? Фотима опаси ким экан? Ҳожи бобо сотиб олиб келган дедими?

Бир гала ит тепалиқдан ирилаб унга томон ташланди. У қўлидаги таёқни ҳимояга ҳозирлади. Бу ёғи чатоқ бўлди-ку! Бир, икки, уч, тўрт... оҳ-ҳо, тўққизта! Сиртлон итлар! Наҳ томоқдан олишадди-я!

Итлар уни чор-атрофдан ўраб олди. Ташлангани қўймаслик керак. Итларнинг сардорини қидирди. Кўзи олазарақ боқди. Қани, қани у? Топса, бас қутулади. Ҳамма гап ўшанга боғлиқ. Боплаб

таъзирини берса, ҳаммаси тум-тарақай қочади. Негаки, итларнинг қолганлари сардорига қараб ҳаракат қилади: у ташланмасдан бурун бирортаси ҳам қондани бузмайди, ириллаб пайт пойлашади. Уларнинг отарларида ҳам тўп-тўп юрадиган сиртлонлар кўп эди. Уларнинг қилиқларини беш қўлдай яхши билади.

Мамат ўзини Ой нури кўзига тушмайдиган тарафга олди. Худо кўрсатмасин, кўзи қамшиб қолса борми?! Бир лаҳза довдирансанг, хайр деявер, ғажиб ташлашади. Булар хонадон итлари эмас, дашт итлари, отар итлари!

Пешонаси қашқа узун оёқли ит унинг устига сакради. Мамат чаққонлик билан бўйинини эгиб, олдинга интилди ва заранг таёқнинг йўғон учи билан устидан ошиб ўтаётган сиртлоннинг белига қаттиқ зарба берди. Ит жон азобида увлаб юборди. Мамат яшин тезлигида қолган итларни кўздан кечирди: энди қанжигига навбат, у ташланади. Узунчоқ ориқ ит унга тик келди, Мамат унинг чап тарафига зарба берди, ит икки-уч метр нарига бориб тап этиб ерга тушди, сўнг вангиллаб ўрнидан турганча бели майишиб тепаликка қараб қочди. Қолган итлар бир-икки ҳурди-да, унинг ортидан кетишди. Сардор сиртлон энг охирида улар ортидан судралиб борарди. Энди уни тан олишмайди, унинг катталиги тугади.

Тепаликда қўлида камон тутган икки норғул йигит кўриниб, унинг кимлигини сўради. Мамат Бухорои шарифдан келаётганини, адашиб қолиб, йўлдошларини қидириб юрганини айтди.

— Бунда йўлдошларинг йўқ! — совуқ тикилишди йигитлар.

— Мусофирга бир кеча жой берурсизлар! Яхши одамларга ўхшайсизлар.

Йигитлар шивирлашиб, бир нималарни муҳокама қилишди, сўнг:

— Йўлдошларинг ким? Улар қаёққа кетгандурлар? — деб сўрашди.

— Амир Темур навқариман! — жавоб қилди Мамат «Таваккал», деган ҳаёлда.

— Э-э, шундай демайсанми, биродар, — йигитлар жилмайишди. — Амир Темур кеча бу ердин ўтиб кетдилар!

Мамат суюнди. Алибекнинг чангалидан қутулибдилар. Қандай яхши. Минг шукр, худойим!

— Ўтиб кетдиларми-а?! — ҳам афсус, ҳам севинч билан сўради у.

— Ҳа, ўтиб кетдилар!
Мамат бўшашди. Энди нима қиламан?

* * *

Ҳожи бобо бу йил ҳовлисини кенгайтирди: ўртадаги ғишт девор олиниб, икки ҳовли бирлаштирилди; боғнинг тўрида ички, ташқи беш ҳужрали, кенг гумбазли чиройли бино қурилди, ҳажга борганда, маккалик Саййид Абборникида шундай гўзал иншоотни кўриб, соғ-саломат юртга борсам, албатта, бир гўзал бино барпо этаман, дея холис ният қилганди. Орзуси ушалди: келди-кетди кўп; оғзи узун меҳмонлар ташриф буюришади, бир томони, Бухорои шариф деган улуғ ном бор, келганлар олдида уялиб қолмаслиги керак. Дарвозани ҳам ўша томондан очди. Хотин-халажнинг номаҳрамлардан узоқ бўлгани яхши...

Ҳожи бобо ҳансираб турган Маматга боқди ва «Гинчликми?» деб суради. Бола нотаниш отлиқ келганини айтди.

— Меҳмонхона томондан олиб кел. Ман ўшаққа ўтаман! — буюрди Ҳожи бобо.

Эгнига кумуш жавшан, бошига кошкан кийган мулойим, хушрўй йигит ичкари кириб, унга салом берди. Ҳожи бобо алик оларкан, унинг афт-ангорига қаради: текис бичимли юзи бўғриққан, энтикиб тез-тез нафас оларди. Узоқдан келяпти шекилли! Қайси бир каттанинг чопарига ўхшайди. Йигит Темурбек номидан келганини, унинг ўзи эртага бу ёқларга ташриф буюришини айтганда, Ҳожи бобо беҳад суюнди:

— Бул хушхабардан бошим осмонга етди, ўғлим! Қани ичкарига марҳамат!

— Ташаккур, Ҳожи бобо! Яна бажарадиган юмушлар кўпдур, — йигит қўйнидан ёқут кўзли узук чиқарди. — Буни сизга ҳада сифатида бериб юбордилар.

— И-бэ, ўғлим, жаноблари одамни уялтириб... Ҳай майли, ташаккур!

— Манга жавоб бўлмаса, Ҳожи бобо.

— Би-ир пиёла чой ичиб кетсангиз?..

— Насиб этганда, кирурмен!

— Ҳай, ўғлим, омин, — Ҳожи бобо қўлини дуога очди. — Сафарингиз бехатар бўлсин, Оллоҳ Таоло Сизни ёмон кўзлардан, ўт балоси, сув балоси, ғаним хуружи, шайтон васвасасидан ўз паноҳида асрасин! Омин!

— Омин! — йигит юзига фотиҳа тортач, қўлини кўксига қўйиб ташқари чиқди.

Ҳожи бобо ҳам унинг ортидан юрди.

— Ҳай, ўғлим, отингиз нимаиди?

— Ҳотам!

— Ажойиб отингиз бор экан, ўғлим. Доимо Ҳотами той бўлиб, эл ардоғида юринг!

Ҳотам ўйноқлаб турган жигар тусли саман отга ирғиб минаркан:

— Раҳмат, бува, раҳмат! — деди жилмайиб.

Ичкари кирган Ҳожи бобо Маматни йўлақдаги гулдор қўштабақали эшик ўрнатилган чоғроқ ҳужрага бошлади. Ҳужра деворларига яшил тусли нақшлар солинган. Токчалар тўла китоб. Хонтахта устида кўзача, чойнак-пиёла.

— Қани, ўтир-чи, болам! Омин! Худойим бандаларини ўз паҳолида асрасин!

Мамат бошини кўтарди.

Ҳожи бобо кулимсираб:

— Мамат полвон деган ном олибсиз, ўғлим. Муборак бўлсин!

— Қуллуқ, Ҳожи бобо!

— Сизга Хизр йўлиққан эмиш, бизга айтмайсизам!

— У Хизр эмас.

— Одамлар айтяпти-ку!

— У Мамат деган йигит.

— Шаккоклик қилма, болам! — Ҳожи бобонинг оппоқ, қуюқ қошлари кўтарилиб тушди. — Хизр алайҳиссалом, болам, хоҳлаган суратда кўринадилар. Шак келтирма бундай.

— Мани кечиринг, бобо, бунисини эшитган эмасман.

— Шунини учун оғзингга келганини сўйлайверма, болам. Тил суяксиз, эрк берсанг, айланаверади. Нима бўлди ўзи, айтиб берчи?!

Мамат бўйнини эгиб сўзлай бошлади.

— Чўмилиб турувдик. Бир чиройли одам пайдо бўлди.

— Одамми, йигитми?

— Йигит.

— Шундай демайсанми? Суғун-чи?

— Суғун мани чақирди.

— Бошқаларни-чи?

— Ман унга қараб турувдим.

— Хўп, суғун-чи?
— Суғун олдига бордим. Ман санга курашни ўргатаман, деди.
Суғун пешиндан аср номозигача «ётиб отар» олишни ўргатди.
Бирпасда ўрганиб олдим.

— Яна шак келтиряпсан. Сан эмас, Хизр алайҳиссалом на-
фаслари туфайли тез ўргангансан.

Маматнинг узунчоқ юзи чўгдек қизарди.

— Суғун-чи? — деди Ҳожи бобо тоқатсизланиб.

— У манга китоб берди.

— Қанақа китоб?

— Катта бир авлиёнинг китоби экан.

— Қасрга қўйдинг?

— Фотима опам ўқиётдилар.

— Ўқиб бўлса, манга келтириб бергин.

— Хўп, келтириб бераман.

— Суғун яна нима бўлди?

— Суғунми? Суғун Амир Темур лашкарини тузамиз, деди.

Мани сардор бўласан, деди.

— Лашкар нимага керак экан?

— Самад ўғрини тутгани.

— Ўша ғаддорнинг капасини куйдириш керак.

— Сизлар уни тутасизлар, деб айтди.

— Нима, деди? Нима, деди?

— Сизлар уни тутасизлар, деди!

— У баччағар тамом бўпти. Чумоли шерни енгган экан. Аз-
роилга баҳона керак.

— Бобонгга айт, ноғорасини Рамазонга берсин, деди.

Ҳожи бобо ўзини орқага ташлади:

— Ё худо, ё худованда-ю карим!

— Ноғорангизни берасизми, бобожон?

— Ноғора айланиб кетсин санлардан. Ўнта ноғора десайлаям
бераман.

Маматнинг юраги қайнади. Рамазонга етказиш керак бу ян-
гиликни!

* * *

Мамат эрталабга яқин алаҳсираб кўз очди: отлар, ўтқир тишини
иршайтириб ариллаган итлар, бир кўзли девлар — нималар кўрмади

тушида: дунё айқаш-уйқаш, нималардир ёпирилиб келмоқда, нафаси қисилипти. Нима бўлди унга? Итлардан қўрқди деса, юраги тик этгани йўқ. Фақат... Норғул йигит кўзада сув келтирди, муздек экан, тўйиб ичди, икки бурда гўшт, бир парча нон еди. Бор гап шу!

У ўзини янада беҳол сезди. Пешонаси қизиби, танаси оғирлаша борди.

— Меҳмон чойга чиқинг!

Мамат атрофга аланглади. Қуёш тик келиб қолган, чўтир юз, курак тишли норғул йигит офтобада сув тутиб турарди. Елкасида қирмиз гул сочиқ.

— Яхши ётиб турдингизму, оға!

Мамат минғирлаб, кучаниб жавоб қайтарди:

— Худ...дога шукр!

Кенг супачада кўрпачалар тўшалиб, дастурхон ёзилган. Беш ўн одам, бола-чақалар.

— Келинг, ўғлим бу ердан! — серсоқол, митти кўз қария ёнидан жой кўрсатди. Мамат секин ўтирди. Бирма-бир ҳаммага кўз югуртириб, шошилмай саломлашди.

Дастурхонга иссиқ нон келтириб қўйишди. Нон ҳиди. Хушбўй ҳид. Мамат ютинди. Тупуги томоғидан зўрға ўтди. Иштаҳаси гиппа бўғилди.

Қария унга тикилди.

— Ўғлим, кўзларингиз қизарган? Не бўлди?

Мамат бўғиқ овозда деди:

— Иссиғим чиқяпти.

— Анча мазангиз йўқ шекилли!

Чўтир юз йигитдан бошқа ҳамма бобойга ўхшайди.

— Ҳамидбек?

— Лаббай? — чўтир юз йигит ўрнидан турди.

— Олтин кампирни тез топиб келинг, ўғлим, меҳмонни кўриб қўйсин!

Мамат косадаги қатикдан бир-икки хўплади, бир тишлам нон еди. Унга дарахт остидаги сўрида, атрофи оқ мато билан ўралган жойда ўрин солиб бердилар.

Олтин кампир ҳаял ўтмай келди. Девадай аёл. Ўнг кўзи ғилай. Бармоқлари йўғон-йўғон. Товушдан ҳам худо берган экан.

— Худойчо! касал-пасал бўлмас эди, дев тегибдими деп югуриб келдим, — деди у дарвозадан кириши билан шанғиллаб. — Кўз-пўз тегмадими?

— Сиз борсиз, энам, манга кўз тегадими! — ҳазиллашди қария.
— Меҳмон келган, сўрида ётибдурлар. Юринг!

Олтин кампир Маматнинг томирини ушлаб кўрди, кўзи остига разм солди, кейин:

— Томоғингизни кўрсатинг-чи? — деди.

Мамат оғзини катта очди.

— Шундоқ дев йигитдиям томоғи оғрийдими?!

Худой чол уни тергаган бўлди:

— Худонинг бандаси-да, сан ҳам оғзингга келганини сайрай-верасанми?!

Олтин кампир уни узиб олди:

— Сизам тегма нозик, тилло узук бўп қопсиз!

Йигитлар мулойим кулишди.

— Устозимиз ўзингиз, Олтиной!

— Ўлманг, Худой чол, айнипсиз. Ҳожар? Ҳо, Ҳожар!

Тандир ёнида куймалашаётган семиз кампир товуш берди:

— Ҳа-а, кўшни?

— Чолингизга зўридан қидиринг!

— Нима?

— Э-э, тош битган бунисигаям. Қуриб кет-э! Ўзингизга кундош қидиринг, деяпман.

Йигитлар бу сафар хохолаб кулишди.

Олтин кампир Худой чолга тайинлади:

— Иссиқ сув билан кечқурунгача фарғара қип турсин. Дори-пори тайёрлаб келаман. Ҳали томоқ пишмаган.

— Хай, хўжаойим! Ҳаммасини бажо қиламиз! — деди Худой-чол қувноқлик билан.

Дастлаб кўрганда, Мамат чолни тепса-тебранмас, деб ўйлаганди, кишининг сиртига қараб билиб бўлмайдди: бир кунда одам ўн хил турланиши мумкин.

Ҳамма ўз ишига тарқалди, ҳовлида чол-кампир, Мамат қолди.

— Отаримиз чўл ўртасида, ўғлим, — деди чол қумғондан иссиқ сув қуйиб, Маматга узатаркан. — Томоғингизни фарғара қилинг, очилади. Болалар анчадан бери келишмаган эди, икки сурув қўйимиз ҳам бир ойки шу ерда эди, қариганда шовқин-сурон ёқмас экан, ҳаммасини жўнатдим. Қариликнинг гаштини-ям сўрайликда, ўғлим.

— Тирикликнинг гаштини суриш ҳам керак, бува.

— Тему́рбек ҳам шундай дедилар. Жуда баодоб амир!

— Сиз у киши билан кўпдан танишмисиз?

— Оталари Муҳаммад Тарағайнинг сурувларида бош чўпонлик қилганман... Тему́рбек бир кириб ўтдилар. Шошилаётган кўринадилар. Сиз у кишининг навкариман, дедингиз-а?

— Ҳа, шундай!

Мамат бошдан ўтган воқеаларни бирма-бир гапириб берди.

— Оллоҳ денг, болам! — Чол унга меҳр билан кўз тикди. — Ўзи ғам беради, ўзи олади. Отангиз, ака-укаларингизни, келинни албатта топурсиз. Кўнглим сезиб турибди!

— Қанийди, уларни топсайдим, бува!

— Сиз бу ёққа, Тему́рбек у ёққа! Йўлда тўқнаш келмабсиз-да!

— Ман дала-дашт, чўл орқали келдим. Тезроқ оёққа туриб, ортларидан йўлга тушсайдим, топиб олардим.

— Топасиз уларни, албатта топасиз, болам.

Кечқурун Олтин кампир келди. Анча шанғиллаб гурунг қилди. Маматга аччиқ дори ичирган эди, бироздан сўнг иссиғи тушди, кейин нордон суюқлик берди, оқимтир рангда, иштаҳа дори экан. Сўнг қўлини яхшилаб ювди, қўй ёғини ўнг бармоғига суртди-да, Маматни бир чеккага олиб чиқиб, тиз чўктирди ва томоғига қўл тикди. Қўли тошдек бўлса керак, деб ўйлаганди, ипакдек юмшоқ экан. Томоқнинг икки томонини аввал секин-секин уқалади. «Пишибди, — деди. — Ҳозир қутулсан, болам», — у шундай дея бармоғига куч берди. Мамат томоғига ёпишиб турган зулукни узиб олгандек роҳатланди. «Туфла, болам! — деди Олтин кампир, — қутулдинг!» Мамат ўқчиб туфлади: оқ-қора зардобли қон балғамдек лахта-лахта бўлиб оппоқ тупроқ юзини расво айлади.

Эрталаб кўзини очганда, танаси қушдек енгил, нафас олиши эркин эди. Худога шукур-ей! Соғлиққа нима етсин!

Чол билан қийма шўрва ичишди.

— Узоққа кетасиз, ўғлим, тўйиб олинг! — деди Худойчол.

Мамат мамнун эди. Яхшилар бор бўлсин! Қандай одамохун чол экан. Тему́рбек жанобларининг ошнолари ҳам ўзларига ўхшайди.

Худойчол боғ томондан қора ёлли оқ от етаклаб келди.

— Бу сизга йўлдош, ўғлим!

Мамат ўнғайсиз аҳволда қолди:

— Мани қарздор қилиясиз, отахон!

— Бу қарз эмас, ўғлим. Сизлар шу юртнинг тинчлиги, озодлиги деб юрибсизлар! Сизга бир эмас, юзта от берсам ҳам оз!

Кампир катта олахуржун келтирди. Чол унга олтига кулча нон, гўшт, майиз, икки ҳовуч қурут солди.

— Йўлда ейсиз, болам!

— Раҳмат сизларга, раҳмат, бува! — Мамат хуржунни отга ортгач, бувани кучоқлаб олди. — Хайр, отахон. Кўришгунча!

— Хайр, болам, йўлинг оқ бўлсин!

Кампир бир ҳовуч унни унинг елкасига, отга сепаркан:

— Эсон-омон етиб олгин, болажоним, — деди онаси каби кўнгил узолмаган бир оҳангда.

Маматнинг бутун танаси титради. Бунча яхшисизлар, одамлар!

* * *

Ҳар куни бурни остида пачакилашиб юрадиган Маматвой уч-тўрт кундан буён қорасини кўрсатмайди: гоҳ буваси атрофида ўрмалашади, гоҳ қаерларгадир кетиб қолади. Аллақандай кўшинга сардор бўлган эмиш. Ундан кўра, китобини ўқиса-чи! Ун иккига кирибди-ю, ҳали битта дoston билмайди. Фотима шу ўйлар қуршовида диққинафас бўлар, гоҳ туриб-туриб кулиб юборар, гоҳ дўппайган қорнига қараб, ўзини-ўзи койирди. Кўп диққинафас бўлаверма, келинпошшо, манаву пошшою оламга ёқмайди бу қилиғинг! Ҳомила бирдан қимирлади. Бу унга аллақандай ҳузур бағишлади. Катта бўп қолибдилар. Энди қилиқ чиқара бошлайдилар. У кўрпачага ёнбошлади. Ҳожи бувага раҳмат. Уша азроилнинг қўлидан неча олтинга сотиб олди. Зиқналик қилмади. Бир кўрди-ю, олди. Ҳомиладорлигини билиб, қўлини совуқ сувга урдиргани қўймаяпти. Маматга таҳсил берсангиз, шу кифоя дейди. Яхши одам.

Чингизийлар мингга яқин одамни Бухорога ҳайдаб келишди. Йўл-йўлакай бир қанчасини сотишди. Бевафо экан бу дунё! Жудаям бевафо! Келиб-келиб келин бўлиб тушганида, шу воқеа юз берадимиз? Оёғи ёқмадимиякин? Гуноҳи нима? У Жалолиддин Румий китобини очди.

*Кунларим тун қаърига жо бўлдилар,
Ўртанишлар менга ҳамроҳ бўлдилар.*

Мамат ака! Сизни соғиндим! Қачон келасиз?

— Опа?

— Ҳа, ўргилай! — болакай Маматни кўриб гулдай оппоқ очилди. — Бўйларингиздан айланай! Бормисиз? Сабоққа келмай кўйдингиз.

— Иш кўпайиб кетди, опа!

— Сизни пошшо бўлибди, деп эшитдим.

— Йўғ-е, ман пошшо эмасман!.. Ман сардорман!

— Қанақа сардор?

— Айтдимми, Мамат ҳақида?

— Қайси Мамат?

— Мана шу китобни берган.

— Менга ҳеч нима деганингиз йўқ!

— Бўлмаса, Зайнабга айтган эканман-да!

— Шунақада сиз. Бировларга сир айтасиз-у, бизга йўқ. Келиб китобни кўлимга бердингиз-да, ура солиб кўчага қочдингиз.

— Иш кўпайиб кетди дегман-ку, опа. Сал гапга хафа бўлаверманг-да!

— Мамат отдошингиз қанақа йигит экан?

— У йигит-пигит эмаскан. Хизр экан! Ман Хизр билан учрашибман.

— Табаррук киши бўлсиз. Этагингизни кўзимга суртишим керак.

— Кўйсанингиз-чи, опа. Бу гапни бобом айтдилар!

— Жуда кўполсиз, Мамат. Катталарниям шунақа жеркийдими бола дегани?! Сизга бир эртақ айтиб берайми?

— Айтинг, майпи!

— Яхшилаб қулоқ солинг: мағзини чақиб эшитинг. Бир пошшо бўлган экан. Бир куни туш кўрибди. Тушида ҳамма тишлари тўкилиб кетган эмиш. Бир донони чақириб, тушининг таъбирини сўрабди. Доно ўйламай-нетмай: «Ҳамма қариндош-уруғларингиз ўлиб кетишар экан», дебди. Пошшонинг кайфияти бузилиб, жаҳли чиқибди ва ўйламай сўзлагани учун уни юз дурра уриб, жазолабди.

Пошшо иккинчи таъбирчини чақирибди.

«Пошшою олам, Сиз ҳамма қариндош-уруғларингиздан кўпроқ умр кўраркансиз», — дебди у.

Пошшонинг қоронғи дили ёрқин кундай чарақлаб, унга кўпдан-кўп совға-саломлар берибди.

Мамат пешонасини қашиди:

- Яхши матал экан.
- Маънися тушунарлими?
- Ҳйлаб сўзлаш керак экан.
- Бир сўз билан ўликни тирилтириш, тирикни ўлдириш мумкин. Тушундингизми?
- Тушундим!
- Тушунган бўлсангиз, Мамат Хизр деганингиз қанақа экан?
- Уми? У полвон йигит экан?
- Қасрдан экан?
- Сўраганим йўқ.
- Қасққа кетаётган экан?
- Сўраганим йўқ.
- Нима иш қип юрган экан?
- Сўраганим йўқ.
- Қанақа шогирдсиз ўзи?
- Бир келди-кетди. Ҳеч нарса сўролмадим.
- Ҳқишни билишингизни сўрадимми?
- Сўради?
- Нима дединг?
- Фотима опа ўргатяптилар дедим.
- Фотима опангиз қанақа, деб сўрамадимми?
- Сўради.
- Нима дединг?
- Фотима опани Ҳожи бобо сотиб олиб келтирганлар дедим.
- Қасрдан, деб сўрамадимми?
- Сўради.
- Нима дединг?
- Маккадан олиб келганлар, дедим.
- Ёлғончи?
- Ҳзингиз ёлғончи.
- Ким айтди сизга мени маккалик деб? — Фотима терс ўтирилди.
- Китобни бераркансиз, — деди Мамат зарда билан.
- Кимга?
- Кимга бўларди?! Бобомга-да!
- Мана, олинг! — Фотима нари кетди. Бу ким бўпти ўзи? Бегона бир бола-да. Шунгаям жон куйдириб ўтирибди-я! Билганингни қилмайсанми?

— Хўп, опа! — Мамат унинг хафа бўлганини сизди шекилли бироз юмшади: — Хапа бўлдийизми, опа?! Хапа бўлманг. Сиз энг яхши опамсиз.

Фотима кулди. «Тилёғламаликниям билади, зумраша!»

* * *

Улар ёнма-ён кетиб боришмоқда.

Темурбек хаёлга берилган.

Инсонни туфроқдан яралган деб ғавғо соладилар. Бошқа бир жоҳиллари уни инкор этиб, одам сувдан пайдо бўлган, дейди. Ажабланадиган жойи йўқ. Дунёда иккита қутб бор: бири — яхшилиқ, иккинчиси — ёмонлик. Иккиси борки, яшашнинг завқи бор. Хом сут эмган бандаларга беҳишт яратилганда, дунё аллақачон тутаган бўларди.

Инсон туфроқдан яралган дея дунё бошига ғавғо солгандан кўра, қизингни, волидаи меҳрибонингни, жуфти ҳалолингни шарафла! Бир оғиз ширин сўз гадоси улар. Уларни синдириш жуда осон, қалбларини тошга айлантириш ҳам осон. Лекин бир оғиз ширин сўз топиш қийин. Ҳаммавақт ҳам тилдан бол томавермайди. Аммо ақл қуввати жаҳл салтанатидан устун келган маконда, тилнинг боли кўпаяди.

Темурбек оқ йўрға отда беҳол кетаётган Ўлжойга қаради. Оғир оёқли аёл узоқ йўлда тез толиқади.

— Толиққан бўлсангиз, бир пас дам олурмиз, — деди унинг оқарган юзига қараб.

— Йўқ, йўқ, бегим! — жилмайди Ўлжой. — Мени деб овора бўлманг. Манзилга етайлик тезроқ!

— Мен чарчадингиз, толиқдингиз, деган ўйдамен.

— Сиз каби меҳрибон йўлдош билан чарчаш, зерикиш ёт менга. Сиз боя шайх Румийдан ҳикоя қилаётган эдингиз.

— Бул ҳикоям сизга қизиқму?

— Беҳад қизиқ эрур, бегим.

— Унда жоним бирлан ҳикоя этурмен. Ул зоти шариф, тангри яратгучлари ҳақида ҳақ сўзлар айтувчи доно ваъзхон, Жалололдин Муҳаммад Румий номлари бирла оламга танилган шайх ҳазратлари ҳижрий 604 сананинг рабиул аввал ойининг олтинчи кунда муаззам шаҳар Балхда таваллуд топганлар. Падари бузрукворлари — Муҳаммад Баҳовуддин Валад, — у кишининг жойлари жаннатда бўлсин, — таниқли суфий, ваъзхон эдилар.

Ул зот Султон-ул уламо аталганлар, боиси, оталари Хусайн ал Хатибий Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳнинг қизига уйланган эдилар.

Ривоят қилурларким, олти ёшларида муборак жума кунда тенгдошлари бирла ўйнаб юрардилар. Сафдошлари томдан-томга сакраб завқ олур эдилар. Бирлари келиб ул зот бирла томдан-томга сакрашни ихтиёр этди. Ул зот: «Бул ит ва мушукларнинг ишидур, магар жонингда қувват бўлса, осмон томига сакра», дедилар. Ўзлари ҳавога кўтарилиб, кўздан ғойиб бўлдилар. Бул муъжизадан кўрқувга тушган болалар чинқириб юбордилар. Бир лаҳзадан сўнг ерга тушиб: «Мен сизларга сўзлаб турғонимда, атрофимда яшил фаришталар пайдо бўлиб, кўкка элтдилар, ажойиб малаклар узра сайр эттурдилар, сизларнинг фарёдингизни эшитиб пастга олиб тушдилар», деди.

— Қалб осмонлари энг покиза зотлардан экан у киши.

— Фаришталар фақат табаррук инсонларга ҳиммат кўрсатурлар. Ҳақиқат ҳам адолат истаганларга бўй кўрсатур. Вале, телбалар ҳеч нимани англамаслар, кўрмаслар ва нолиб-нолиб дунёдан ўтурлар.

*Зинҳор, дило, яқин йўлатма гамни,
Суҳбатга муяссар этма номаҳрамни.
Нон бирла кўкатга-ку қаноат қилдинг,
Кўкатга алишма энди шу оламни.*

Ул зотнинг дунёдан истаганлари, тириклардан топган гавҳарлари — покизалик ва ҳурликдур. Шунинг учун ҳам бундай зотлар мангу яшайдурлар. Туғилғонларига бир юз эллик беш йил бўлибдур. Бул кеча, мана шу йўлда ул зоти олийнинг муборак номларини ёд этиб борадурмиз. Руҳлари шод бўлсин, илоҳим!.. Ноиб Отсизнинг невараси Такаш Хоразмшоҳни билурсиз.

— Эшитганмен, бегим!

— Ул подшо даврида Хоразм ерлари кенгайди. Бул давлатнинг куч-қудрати ортди. Ёйиқ тоғларидан Форс кўрфазигача, Ҳиндукуш тоғларидан Фирот дарёсигача бўлган кенг мамлакат эди Хоразм. Падари бузрукворлари шоҳ билан чиқишолмай қолдилар ва ул зот бола-чақаси, уч юз муридлари билан Балхдан Бағдодга кетдилар. Отасининг ортидан кетаётган Жалолиддинга қараб шайх Муҳиддин Арабий: «...Бир баҳри муҳитнинг ден-

гиз ортидан боришини қаранг», деган экан. Нишопурдан ўтаётганларида, улуғ шайх Фаридиддин Аттор билан юзлашадилар. Ул шайх Жалолиддинга «Асрорнома» китобини тўхфа этадилар. Шом йўлидан Туркияга, Арзинжон, Оқшеҳрда тўхтайдилар. Амир-ул умаро шу ерда тўрт йилча дарс берадурлар. Сунгра Лорандага ўтадурлар. Ул муборак жойнинг ҳокими Амир Мусо Мавлоно Баҳовуддин Валадга атаб мадраса қурдуруб, ул кишини шу олий даргоҳга бош мударрис этиб тайинлайдурлар, — Темурбек тим-қора осмонга тикилди. — Ана, Ой ҳам Сизни қаршилагани чиқди, маликам!

— Мени қаршилагани чиққандан кўра, Сизнинг ҳикоянгизга маҳлиё бўлгани ростга ўхшайдур, бегим.

Ўлжойнинг ҳозиржавоблиги Темурбекка ёқди. У шунчаки аёл эмас, фаришта!

— Амирим, малол келмаса, Сиз манга ул зот ва Шайх Шамсуддин Табризий ўрталарида бўлган воқеани сўзлаб беринг!

— Сиз ҳам бул зот ҳақида эшитганмусиз?

— Бобомиз саройида бир қоҳин: «Мусулмонлар орасида «Муҳаммад пайғамбар буюкми ёки шайх Боязидми?» дея уч ой баҳс бўлган, дер эди.

— Унинг шайх бўлгани рост, маликам. Мавлоно Жалолиддин шайх Шамсуддин Табризий билан танишгач, ул зотнинг фикр оламида катта ўзгариш рўй беради. Шайх Шамсуддин ул шайхни синамоқ шартида Сиз айтган саволни берадурлар. Мавлоно: «Ҳазрат пайғамбар буюкроқдур» дейдилар. Шайх Шамсуддин фикрларининг исботини сўрайдур. Сўфийлик оламининг икки нурли юлдузи бир ҳужрага уч ой ўлтуриб, ташқари чиқмай суҳбатлашурлар. Шайх Шамсуддин нотиклик оламининг нодир устоси, қалб дунёсининг фариштаси эрур эдилар. Мавлоно Жалолиддин ул покиза дунёнинг шайдоси бўлдилар. Шул тариқа зоҳирий ибодат дунёсини тарк этуб, туйғу ва тушунча сайёралари томон парвоз этдилар ва тасаввуф боғига бутунлай ўрнашдилар: булбул мисоли нола қилуб, шеърлар битдилар. Турк назм жанвати булоғининг кўзи очилди. Муридлар, устоднинг бул ҳолатидан талвасага тушуб, шайхга зуғум қилдилар. Шайх Кунёдан Шомга қочиб кетдилар. Мавлоно бошқа бундай илмли суҳбатдош тополмадилар.

— Ажойиб тарих экан, амирим. Сўз — ўқ, деганлари шул эрур. Бир ўқ бирла нариги дунёга йўл очмоқ мумкиндур.

— Кўнгил олами машҳур валийларининг илм булоқларидан оммани баҳраманд этмоқ лозимдур, зеро қайси подшоликда валийлар кўп эрса, ўшал жойда одамлар яхшилик ортидан юрурлар, бузуқилар, ўғри-қароқчилар бўлмагай; ул муборак юртда муаззам бинолар қурилгай, боғ-роғлар яратилгай. Уруш-жанжал бўлгон ерда инсон ўлдиришни, хунрезликни ўйлайди, тинч, осойишта жойда эрса, уй қуради, боғ яратади.

— Амирим, сўзларингиздин англадурким, мозийни яхши билмоқнинг фойдаси кўп эрур.

— Тўғри англабсиз: мозий дунёсини эгаллаган инсон бошқалар илғамаган ажойиб мўъжизаларни кўраду.

Ортдан от туёқларининг дупур-дупури эшитилди. Ўлжой хавотир билан Темурбекка боқди. Ой булутлар орасига кирди, бойўғлининг ваҳимали қичқириғи қулоққа чалинди. Уларни яна не гурбат кутмоқда? Яна не ҳодиса рўй берур!

* * *

Мамат кун бўйи йўл юриб, охири катта карвонсарой ёнида тўхтади. Алибек қароқчининг калтакларидан жароҳатланиб кассал бўлгандан бери тез толиқади. Илгари уч кунлаб ухламай юрар, ҳаракат қилиб, юмуш бажариб, сира-сира чарчамасди. Ўзиям ёмон калтаклади-да, занғар! Зиғирча раҳм-шафқатни билмас экан. Қўлга тушади ҳали! Кўрамиз қандай ялинаркин?

Карвонсарой олти қуббали, унга тўрт томондан кирилади. Пишиқ гиштдан қурилган. Ўнг томонда қатор ҳужралар — меҳмонхоналар. Расталарда ҳамма нарса бор: қовурдоқлардан тортиб, тоғ гулигача. Пул бўлса, чангалда шўрва! Орқа томонда, дов-дарахтли кенг майдонда икки қатор карвон, туялар мук тушган, атрофида туякашлар; бирови сув тутади, бирови емиш. Юклар: сандиқлар, той-той пахта, газламалар ерга тушириб қўйилган. Бу ерда арабни ҳам, хитойни ҳам, ҳинду-ю фарангни ҳам — ҳамма миллат вакилларини учратиш мумкин.

Пешонаси дўнг, янги қулоқ кийган хизматкор йигит қўлидан отни олди.

— Қачон йўлга чиқасиз, ака?

— Эрталаб тайёрлаб қўйинг! — деди Мамат.

— Учинчи отхонада бўлади саманингиз, — деди йигит ва отни етаклаб кетди.

У ичкари кирди. Салқин ҳаво юзига урилди. Ўнг томондаги қўштабақа эшик ланг очиди. Сўрилар тўла йўловчилар.

Пешонасига оқсурп танғиган, катта бурни ўнг томонга қийшайган ғундалак хизматкор пилдираб ёнига келиб деди:

— Хуш кўрдик, марҳамат! Ана, тўрда жой бўш!

Кенг тахта каравотда олти киши гурунглашиб ўтиришарди. Дастурхон тўла егулик: самарқанднинг олтинранг пўрсилдоқ нонлари, бойсун писталари, парғона майиз, бодомлари, хоразм қовунлари; кўзаларда чоғир бўлса керак, ўткир ҳиди димоққа урилади.

Маматнинг уларга ҳаваси келди: оғайнилар билан чақчақлашиб ўтирсанг, губоринг ёзилиб, руҳинг тетиклашади.

Хизматкор айлана гулдор патнисда егулик келтириб қўйди: нон, майиз, писта, бодом; тоза ювилган, артилган хитойи пиёла, ту누ка чойнак, тўрт букланган оппоқ сочиқ.

— Яна нима буюрасиз, ака? — оппоқ қўлини гард тегмаган оқ шоҳи яктаги устига — кўксига қўйиб, тавозе билан сўради хизматкор. Жилмайганда бир текис тишлари кўзга ташланди. Ўзини пок тутадиган иймонли йигитга ўхшайди.

— Суюқ овқатдан нимангиз бор?

— Угра бор.

— Угра? Яхшиси, тандир гўшгидан олиб келинг.

— Қимиз, чоғир?.. Қайси биридан?

Мамат умрида чоғир ичмаган. Шайтон бир ҳай берди-ю, лекин ирода ундан устун келди: мусофирчиликда чоғир ичиб бўлмайди.

— Қимиз! — деди у.

— Хўп бўлади, ака! Ҳозир келтираман!

Хизматкор пилдираб кетди. Чаққон йигит, ғайрати зўр. Худо билиб ҳар кимга ўзига яраша қувват беради. Эрта-кеч хизмат қилишади бундайлар. Лекин чарчаганларини кўрмайсиз!

Ёнидагилар хохолаб кулишди.

— Буниси ундан қизиқ. Эшитинг! — деди юрма ёқали қўйлак кийган тор пешона, қуён кўз йигит. — Чорбоғимизда эдик, ҳамсоямиз чақириб қолди. Нима дейсиз, акамулло, деб олдига бордим. «Бузоғингизга қарасангиз бўлмайдим, оёқни осмонга кўтариб ётгунча», — деди ўдағайлаб.

— Ов! — дедим ман. Шунгаям ота гўри-қозихонами? Бугун бизники сизникини эмган бўлса, эртага сизники бизникини эмади, дедим!

Яна гурр кулгу кўтарилди.

Мамат бошини сарак-сарак қилиб куларкан, «Шайтон йигит экан» дея ўйлади.

Хизматкор сопол товоқда ҳил-ҳил пишган, буғи кўтарилиб турган гўшт, япасқи кўзада қимиз келтирди.

— Ош бўлсин, биродар!

— Минг ташаккур сизга!

Чоғир ичиб, латифа айтиб кайфу сафога берилган йигитларнинг гурро-гур кулгиси бошқа сўриларда ўтирганларнинг гашига тегар, улар хўмайиб, ёвлашиб, еб қўйгудек ўқрайиб қарашарди. Лекин миқ этмасдилар. Ҳозир замона зўрники. Ким ҳам бунақаларнинг мушугини пишт дея олади?!

Юрма ёқали шериклари томон эгилиб, ола кўзларини қоқиб, тиржайиб деди:

— Аёлларнинг жони қаерда? Биласизми, ошна?

— Қаерда, қаерда? — сўрашди қангоматалаб дўстлари.

— Айтмайман! Ўзларинг топиб олинглар. Ваҳ-ҳаҳ-ҳа-ҳа!

Бир маънили ҳажв, гап бўлмаган бўлса-да, ширакайф улфатлар ўзларича бир ниманинг моҳиятига етгандек, бор овозлари билан хохолаб кулишди.

Маматнинг нафрати келди. Шу ҳам гап бўлди-ю, бузуқилар. Қизинг йўқ, опанг йўғ-а, сан бузуқиларни! Юртнинг баракасини учирадиган аслида шулар! У жирканиб уларга орқа ўтирди.

— Бугун йўлда Темурни кўрдим!

Мамат ўгрилиб ортига қаради: ўша — юрма ёқали сўзламоқда эди: — Уч юз, тўрт юз аскари билан Бухоро томон кетаётган экан. Бир пайтлар йўлтўсарлик, қароқчилик, ўгрилик билан ном чиқарганди, энди юртга бош бўламан, деб жони ҳалак. Э товбаей, кимларга кунимиз қолди-я!

— Сиз у билан ошно бўлганмисиз? — сўради чўққи соқол шериги.

— И-бе, акамулло, оғзингизга қараб гапирингда, ахир. Ошно эмиш. Ундан кўра, ман Илёсхўжа ҳазратларини афзал билурман. Самарқандда бинойидек пошшолик қиляпти.

Мамат ижирғаниб тўлғонди. Бир ўзинг бўлганинда, бошингни илондек мажақлардим. Сотқин. Илёсхўжанинг айғоқчисига ўхшайди!

— Сиз у билан ош-қатиқ бўлганмисиз ўзи? — сўради ҳалиги шериги.

— Утган йили Қоратоғда бирга эдик.

Мамат унинг ёлгон гапираётганига тўла ишонди. Фирт ёлгон гапириб, алдаб ўтирибди! У зўрға ўзини тутди. Шошма!

— Ман Амир Темурни яхши биламан, — деди гундалак пешонасидаги терларни артаркан. — Ман Кешликман! Сан уни отасини бош чўпонлик қилган, Қоратоғда яшаган, дедингми? Қоратоғ қасрда-ю, Кеш қасрда?!

Мамат гапга қўшилди.

— Ман ўша томонларданман. Амир Темур у ерларда бир кун ҳам яшамаганлар.

— Шунга ўхшаган олақарғалар юрт ўғилларининг пок номларига доғ туширадилар, кишиларда нотўғри тасаввур уйғотадилар.

— Мани муҳокама этишга ҳаққинглар йўқ. Бу гап хон қулогига етса, энангни кўрасан ҳамманг!

Чўққи соқол бошини сарак-сарак қиларкан, афсусланиб деди:

— Бу бандан бечорада иймон қолмабди. Шунча ёлгон гапириб, яна баланддан келади-я! Астафзурулло!

— Ҳали сан ҳам оладиганингни оласан, сассиқ чол! Валдирама кўп!

— Бу махов ҳаддидан ошаяпти-ю, Расул ака, — деди новча йигит гундалакка қараб.

Расул чўққи соқолга қаради:

— Домла бува, Сиз чоғир ичмагансиз, иймонингиз жойида, сотқин, ёлгончи, ёғийларга хизмат қилганнинг жазоси не?

Домла буванинг юпқа лаблари пирпиради:

— Э худою худовандо, осий бандаларингни ўзинг кечир!

Йўрма ёқали ҳамма мендан кўрқади, деб ўйлаётган эди, бу гап унинг ўтақасини ёрди.

— Нима?! Мани?..

Расул унинг ёқасидан олди:

— Сотқиннинг жазоси — ўлим! Билдингми? Сан юртни, бизни сотаяпсан! Темурбек аслзода оилада, Куръони карим руҳида тарбия топган иймони бутун одам: у қароқчилик ҳам, ўғрилик ҳам қилган эмас. Сан кофирсан, сани Куръони карим уради! Билдингми?

Йўрма ёқали тиз чўққи:

— Ака, акамулло! Мани...

Расул бурнини жийирди.

— Тур ўрнингдан! Ҳе ўргилдим, сандақа сотқиндан! Бўлганинг шу экан-у, яна осмондан келасан-а!

— Ўша мишиқи хонинг сани қандай мақсадда бу ёқларга юборган? — сўради Мамат. — Неча кишисизлар! Битта-битта айтмасанг, энангни кўрсатаман, — у ёнидан ханжарни олиб унинг бўғзига тиради. — Манга ўхшаганлар жон олиб, жон бериб, ёғийларни юртдан ҳайдаш учун Амир Темури ҳазратларига камарбаста бўлиб юрганда, санга ўхшаганлар яна хонлик қилмоқда! Каллангни сапчадек узмасимдан бурун жавоб бер!

— Айтаман, акамулло, айтаман! Ҳаммасини айтаман! Болачақам бор, мани... мани қўйворасизлами, айтсам?!

— Сан ҳали шарт ҳам қўймоқчимисан?

— Айтиб қўяй, акамулло, ҳар биримизнинг ўлимимиз учун хон минглаб беғуноҳларни қириб юбориши мумкин!

— Қўрқитмай қўя қол, ит ялоқи!

Расул истеҳзо аралаш кулди:

— Хонинг аллақачон тагини ҳўл қилиб бўлган. Унинг сийжинлигини элдан яшириб турган отаси Туғлуқ Темур эди.

Йигитлар хохолаб кулишди.

Мамат ханжарни унинг бўғзига қаттиқроқ суқди.

— Нима деганди ўша сийжин хонинг?

— Ханжарни олинг, акамулло, айтаман ҳаммасини, дедим-ку!

— Айт: хонинг қандай буйруқ берган эди? — қайта сўради Мамат.

— Амир Темурни эл орасида ёмонлайсизлар деган!

— Неча кишисизлар?

— Ўнта.

— Қолганлари қайда?

— Ҳар ким ҳар шаҳарга кетган.

— Сан қасққа кетотувдинг?

— Бухорога.

— Ислом осмонининг гумбази ҳисобланган шундай табаррук шаҳарга ифлослик билан қадам қўйишдан қўрқмадингми, номард?

Домла бува «астағфурулло!» дея ёқасини ушлади:

— Худодан қўрқмаган осий! Ул муборак шаҳарга етмай жазонини олиб турибсан. Шунинг ўзи сан муттаҳамга сабоқ эмасми?

Расул анча доно одам экан. У ҳам афсусланиб деди:

— Мишиқи хон хитойи жирканч усулдан фойдаланмоқчи бўлибди-да! Ҳе муттаҳам-сй! Сан ифлос эса тортанак каби унинг зулмат тўрига лаққа тушиб ўтирибсан. Бир ҳовуч олтин деб юртингни, элингни сотасанми, ярамас. Испитаменни Искандарга хотини сотувди. Нима бўлди? Э, ярамас, бир ўйласанг-чи?! Сотқинлар ҳеч обрў топганми?

— Топган эмас! Ҳеч топган эмас! — деди Мамат дарғазаб оҳангда.

Домла уларнинг гапини бўлди:

— Анаву хитойча... нимайди, болам?

— Усул, отахон, усул! — деди Расул қўлини белига тираб, — шунақа ярамас усул бўлган: улар қарши томондаги энг ярамас одамлардан фойдаланишган: саркардалар тўғрисида ёлгон-яшиқ иғво тарқатиб, обрўсини тўкишга ҳаракат қилганлар. Илёсхўжа мишиқи ҳам шундан фойдаланмоқчи бўлибди. Манову пулга учган акамиз эса уларга малайлик қилиб юрибдилар!

Йўрма ёқали энди чинакамига ёлворишга тушди:

— Ман, оми банда, тушунмабман, акамуллолар! Хонни одами бўлсам, ҳамма мандан қўрқади, деб ўйлагандим. Бир-икки жойда пайсамни кўрсатсам, амалдорларнинг пайтавасига қурт тушди, ҳатто Темурни тутиб бермоқчи бўлиб ваъда берганлари ҳам бор.

Мамат Расулдан сўради:

— Сизлар қаёққа кетаётган эдинглар?

— Сиз-чи?

— Манми? Ман Амир Темур жанобларини қидириб юрибман!

— Биз ҳам... биз ҳам у кишини қидириб юрибмиз. Биз барлосликлармиз!

Мамат мамнун жилмайди:

— Тасодифни қаранг.

— Бу тасодиф эмас, ўғлим, — деди домла соддадиллик билан.

— Бу эгамнинг буюргани!

— Осиймизда, отахон, — Мамат қизарди, — гоҳида хомлигимиз панд бериб қўяди.

— Хато қилмоқликнинг айби йўқ, ўғлим, уни тузатмаслик айб!

Расул тоқатсизланиб сўради:

— Бу хунагани нима қиламиз?

Домла деди:

- Менда битта таклиф бор, ўғилларим! Йўқ демайсизлар?!..
- Эштайлик-чи, отахон?
- Бунинг ярамас ўнга ҳамтовоғини топиш керак.
- Яхши таклиф! — суюнди Расул.
- Ман ҳам бу таклифга жон деб рози бўламан, — деди Мамат. — Занғарларни битта-битта мажақлаш керак!
- Шундай қилиш керак! — унинг гапини маъқулади Расул.
- Лекин менда ҳам таклиф бор. Сизнинг отингиз нимаиди?
- Мамат?
- Меникини билдингиз-а?
- Ҳа. Расулбек экан. Худонинг элчисисиз, ака!
- О-о, яшанг. Устоз кўрган йигит экансиз! Адашмасам, Сиз Амирнинг хос навкарига ўхшайсиз?
- Шунга яқинроқ! Нимаиди?
- Йўқ, демасангиз, Сиз у кишига етиб олинг. Хос навкар доимо подшоҳи ёнида бўлади. Биз эса манову касофат ёрдами билан илонларнинг ҳаммасини топамиз! Сўнг Кешга ўтамиз. Темурбек бизларни Тахти Қорача булоғидаги одамлардан суриштириб турсинлар. Худо умр берган бўлса, ишимиз ўнгидан келса, юборган одамларини ўша ерда кутиб ётамиз. Маъқулми?
- Маъқул!

* * *

Тўлишган бокира Ой, худди висолга келиб, уялганидан дарахт ортига беркиниб турган паривашдек кулиб чиқди. Панжаларини ёзиб турган сербарг, сершоҳ дарахтлар бирдан жонланиб чапак чалдилар, бойўғлининг совуқ қичқириги тиниб, отларнинг оҳиста кишнагани, қушларнинг чуғур-чуғури эшитилди.

Турон!

Эзилган, хўрланган Турон!

Мунавварлигинг муборак! Ойдинлик сенга қанчалик ярашади. Энг гўзал келинчак ҳам бунчалик маҳлиё этолмайди дилларни. Қара! Бир суқланиб, бир ҳайратланиб қарагин. Чақалоқ бу кечада йиғлашдан тўхтайтиди. Ғамгин она ғамларини унутади. Ота... ота эса дуога қўл очиб, сенинг ҳар кечанг шундай бокира, нурафшон ва ойдин бўлсин, дея бир илтижолар қилади, би-и-ир нолалар қилади.

От дупури!

Нима у?

Ташвишми, қувончми?

Келавер!

Фарқи йўқ!

Келавер.

Турон кечаси ойдин экан, қўрқиш йўқ, ташвиш йўқ!

Темурбекнинг саман оти майингина кишнади. Жонивор сездди. Келаётган ганим эмас, дўст, биродардир!

Узоқдан садо берди таниш, дилкаш овоз:

—Ака-а-а! Бу ме-е-н!.. Мен!.. Маматман!..

Ярим йўлда содиқ инсон ўзини отдан ташлади, оғзи билан гуп йиқилди.

«Оҳ, иним!»

Йигит чаққон ўрнидан турди.

«Хайрият!»

Орзиққан юракдан орзиққан нола чиқди:

— А-ка!

Саман от бўйнини эгиб, Она ер бағрини сийпалади.

Хўжаси ерга учиб тушди:

— Иним! Бормусиз, иним!

Покиза вужуд, аёл қалби ҳам унга меҳр тўла бағрини очди:

— Укажоним! Эсон-омонмисиз!

Турон кечаси олқишлади яхшиларни!

Турон кечаси... У арзимаган учрашувга шунча нағмами, деб ҳайронлик тоғига чиқмади. У фақат олқишлади. Яхшиларни!

— Ака, омонмисиз?

— Омонман, иним!

— Бекачим, Сиз-чи? Сиз қийналиб қолмадингизми?

— Худо деб юрибмиз, иним. Ўзингиз-чи, тинчмусиз?

— Худога шукр, опачим!

Турон кечаси енгил тин олди.

— Қани кетдик. Манзил яқин. Чу, саманим!

Отлар кўкка қараб майин кишнади. Ой пастроқ тушмоқда эди.

* * *

— Хон жаноблари?

— Сўйла, не хабар?

— Хивақдан муддихи хабар: Бақо қашқани тирикликдин маҳрум этмишлар.

— Ўзи не гап? — Хон калта, оппоқ бармоқларини силкиб-силкиб қисирлатди. Бу унинг ўта дарғазаб бўлганини кўрсатарди. — Утган гал Моҳондаги айғоқчимиз жонига қасд қилинган эди. Бул ишда кимнинг қўли бор? Аниқладингизму?

Эшик оға етти букилди:

— Хон жаноблари, бизнинг-ча, яна ўша Темур!..

— Нима? — Илёсхўжанинг буғдойранг юзи қорайди.

— Хон жаноблари...

— Бас, ортиқ тоқат қилолмасмен! Хос мулозимларни йиғинг!

— Бош устига, хон жаноблари!

Илёсхўжа безгак тутган кишидек қалтиради. Бу нима деган гап? Нима деган гап, а? Улуғ отаси Фармони олий эълон қилиб, Темурни орадан кўтаришни буюрган эди. Яна битта Фармони олий эълон қилинди бу хусусда! Нега Хон фармони бажарилмайди? Нима учун?!

Хос мулозимлар бирин-кетин шошилиб кириб келишиб, ўнг тиззаларини ерга, ўнг қўлларини чап кўкракларига қўйганча таъзим қилишиб хоннинг этагини ўпгач, белгиланган жойларини эгалладилар.

Илёсхўжа қовоғини уйиб турар, қисик кўзлари музни эслатар, мулозимлар қаҳратон совуқда қолган кишилардек дир-дир титроққа тушган эдилар.

Илёсхўжа янада тумшайди. Ҳаммаси кўрқоқ буларнинг, ҳаммаси лаганбардор. Орқани ўпишга арзимаёди бирортаси ҳам! Ялоқилар!

— Шунчалик катта куч, қудрат соҳиби эурсизлар! — гап бошлади у важоҳат билан. — Аммо бурнингизнинг остида аллақандай зоти паст чивин бемалол учиб юрибди. Ҳатто хос кишиларимизнинг ҳаётларига зомин бўлмоқда.

— Хон ҳазратлари?

— Бас, етар! Сўзимни мухтасар қилурмен. Фармони олий тайёрланг: бузғунчи Темур орадан кўтарилсун. Лозим эрса, қўшин тортиб, ул илон боласининг жойида бошини янчайлик. Ҳар ерда унга қарши низо уруғини сочинг, хайрхоҳ одамлари орасида норозилик туғдиринг, кичикларни, катталарни, хизматчиларни, бошлиқларни, савдогарларни, ҳунармандларни — бори аҳолини унга қарши қўйинглар. Ул бадкорни расво қилиш учун бузуқ

аёлларни ишга солинг, пулни аяманг, агар бу яқин-орада ўлмай десангиз, — деди Илёсхўжа овозини пасайтириб, бушашиб. Хос мулозимлар сал қадларини кўтардилар, хон шу заҳоти жаҳл билан бақирди: — Тушундингизму?!

— Тушундик, хон ҳазратлари!

— Йўқолинлар!

Бундай бўлишини ким ўйлабди, дейсиз. Хон махфий мажлисни бунчалик тез тугатмасди. Хос мулозимлар ҳайрон бўлганча орқалари билан юриб, туртилиб-суртилиб чиқиб кетдилар.

* * *

Турон тунни юрт узра ҳоқимлигини ўрнатди: дастлаб у куйиб ётган қишлоққа майин шамол юборди, сершоҳ дарахтлар бир нималарни шивирладилар, жониворлар уни нозик наволари билан мамнун қарши олдилар, фақат одамлар бепарво эдилар. Лекин шамол инсонлар кўнглига илиқлик солиб ўтди: қорамтир барқут само дуру гавҳарларини сочди; бағри яхшилик ва бузғунчилардан айқаш-уйқаш бўлган замин осмоннинг нурли чеҳрасидан уялиб, ҳасрат доғлари қошлаган кенг юзини чиммат булутлари билан тўсишга шошилди. Худди шу пайтда Бухор-Зиндон қишлоғи энтикиб нафас олар, каттаю кичик кўчага чиққан, ҳатто эшикма-эшик юрган подавон ҳам бугун унутилган эди.

— Ошо-ло-о-он!

Дарвозалар ланг очик. Кенг ҳовлиларда зог кўринмайди.

— Ошо-ло-он! — подавон ичкарига бош суқади, остонада ётган ит ҳуради. — Бор, жойингга ёт: танимаёпсанми? Ҳов, биров боми? Ё товба, товба-ей! Қаёққа йўқолдийикин булар?!

Эшак минган бола ўтади.

— Ҳов болам, нимага уйларда ҳеч ким йўқ?

— Амир Темури келаётган экан, ҳамма уни кутиб олгани кетган!

— Қаерда?

— Кўчанинг бошида!

Подавон судралиб уйига қараб югуради. Янги кийимини кийиб, кўча бошига шошилишни истади. Ҳақини эса эртага қўша-лоқ қилиб олишни хаёлидан ўтказди.

Кичик Мамат шошиб қолган: бу кеча бўлмаса, эртага Самад қароқчи қишлоққа ўғри мушукдек ис олиб келади. Бошлаб таъзини берамиз, насиб этса!

У Мамат акасини ўйлайди. Хизр бобо эмасмикин ишқилиб! Амир Темур билан бирга келса, зўр бўларди-да! Ишларимизни кўрсатиб хурсанд этардик: Олим ҳар куни «қўшин»ни машқ қилдиради, ўқитади. Рамазон ноғора чалишии машқ қиляпти. Қўлига чўп тутқазсанг, чақалоқ ҳам бум-бум ноғора чалиши мумкин. Аммо чалиш билан чалишнинг фарқи борда: байрамда чалинадиган бошқа, навқар учун бошқа, хуллас, куйлар кўп. Рамазон уларнинг ҳаммасини ўрганиб олиши керак!

Уйдан чошиб чиқаетган Маматни Фотима тўхтатди:

— Маматжон?

— Лаббай, опажоним?

— Мамат ақангиз келса, менга кўрсатасизми?

Мамат унга анграйиб қаради: Фотима у билган Фотима эмас, бошқа эди: ёйсимон қошларига, узун киприklarига куюқ сурма тортган, юзи энди очилган лўпши гулдек — оппоқ, бокира!

— Бирам чиройли бўпсизки, опачим-м! — деди Мамат ишшайиб.

Фотима кўкларга парвоз этиб, суюниб эркаланиб табассум қилди. Бу яқин кунларда ҳеч ким уни ҳозиргидек мақтаган эмасди.

— Ширин тилларингиздан опачангиз ўргилсин, Маматжон! Катта бўп қопсиз-а?!

Мамат олдинга қадам ташлади.

Фотима зориллаб сўради:

— Кўрсатасиз-а, Маматжон?

— Сиз учун майли, опачим!

— Илоҳо, умрингиз узун бўлсин, укажоним!

* * *

Бу хушхабарни Амир Темурга Ўлжой кечаси айтди.

— Ростми, маликам? — ҳайратланди Темурбек.

— Рост, рост, амирим!

— Худога минг шукр, маликам. Мен сизга бир сирни очурмен. Кўпдан кузатиб юрибмен: Турон тунлари, фақат Турон тунлари менга саодат ила юз очурлар.

— Бунда ҳикмат зоҳир, амирим. Оллоҳ «Қайси бандам менга сажда қилаётур» деб назар солур эмиш тунлари. Сиз эса, тунлар-

ни тиловат, сажда билан тонгларга улайсиз. Илтижоларингиз Арши Аълога етаётганлигидан дарак эрур бу!

Темурбек ич-ичидан суюнди. Ҳар кимга қисматига яраша йўлдош, ризқ-руз берилган. Минг шукр, минг шукр шу саодатманд тақдирга!

— Маликам?

— Лаббай, бегим.

— Улар учрашибдурларми?

— Йўқ, бегим!

— Нечун?

— Фотима ориятли эркан. Кўингли Маматбекка шамолдек талпиниб турган эрса-да, изза-изза йиғлайдур: Ҳожи бобо уни сотиб олган, узоқ айрилиқ ҳам бор орада, бу шариятга тўғри келмайдур, дейди бечора.

Темурбек ўрнидан турди.

— Икки қалб озор чекиб ётаркан, мен хотиржам ухлолмаймен, маликам. Юринг, Сиз Фотиманинг олдига боринг, кўнглим сезиб турур, ул ҳали ухламагандур. Мен эрса, Ҳожи бобога учрашурумен.

— Мени кўп хурсанд этмоқдасиз, бегим!

— Сизнинг хурсандчилигингиз, маним шодлигим эрур, бекачим!

Ҳужра эшиги тирқишларидан ичкарига нур таралади. Жимжит кеча. Осмон тўла юлдуз. У эшикни оҳиста чертди:

— Ҳожи бобо?

— Темурбек?

— Ҳа, мен, Ҳожи бобо! Мен!

Ҳожи бобо эшикни очди.

— Келинг, ўғлим!

— Узр, Ҳожи бобо, Сизни кеч безовта қилмоқдамен.

— Безовталиги йўқ, ўғлим. Қарийверганингдан сугун уйқу ҳам қочаркан. Йўл юриб чарчагансиз деб ўйлагандим. Кўп яхши, ўғлим. Қани юқорига!

Шифтга осилган олтин қандилдаги шамлар чароғон ёнади, ҳужра кундуздек ойдин. Ҳожи бобонинг диди жойида. Деворларга нафис нақшлар ҳам биттирганлар. Қуръон суралари. Дунёни кўрган одам. Юрт, эл кезган кишининг фикри кенг, ақли тўла бўлади. Турон юртининг ҳар бир фарзанди шул инсон каби юрт, эл кезиб, фикр доирасини кенгайтирмоғи лозим. Ана ўшанда мамлакат тез гуллайди.

— Қани омин!

— Омин.

Ҳожи бобо юзига фотиҳа тортгач, уялинқираб:

— Айбга буюрмассиз, ўғлим, кечалари эшикларни ёпиб ухла-
лпмиз. Имонсизлар пайдо бўлиб қолди юртда. Бизда бир Самат
дегани чиққан, — деди.

— Эшитганмен, Ҳожи бобо! Бул кеча унинг йўлига тузоқ
қўйганмиз: йигитларим бутун қишлоқни қуриқлаб ётурлар.

— Кўп яшанг, ўғлим! Мен Сизга шу гапни айтоммай қийна-
либ тургандим. Сўраганнинг айби йўқ: у қароқчи Сизнинг тин-
чингизниям буздими?

— Йўқ, менинг тинчимни бузгани йўқ. Навкарим бор, Мамаат
деган. Уни инимдек яхши кўриб қолдим. Бамаъни йигит. Ул ўғлон
қишлоғингизда бўлган экан.

Ҳожи бобо кулди.

— И-бе, ўғлим, мен уни Хизр бобо деб юримман-а! Э худо,
ўзинг кечир гуноҳкор бандангни. У бизни Мамаатга китоб берга-
накан. Жалолиддин Румийни, — Ҳожи бобо тоқчадаги китоблар-
ни титкилади, — ҳа, мана... мана, ўша китоб!

Темурбек «бисмиллоҳир» деб китобни қўлига олиб, варақла-
ди-да, кейин ўртасини очиб ўқиди:

*Ай дил, кўзингни оч, жаҳон ўтгусидур,
Умринг бу жаҳонда райгон ўтгусидур.
Тан манзилида маҳбус гофил қолма,
Манзил оша манзил карвон ўтгусидур...*

Табаррук китоб, — деди у кўзига суртиб, Ҳожи бувага уза-
таркан. — Сизни безовта этишимнинг сабаби, мана шу китоб
эгаси Мамаат бўладур...

Ҳожи бува воқеанинг тафсилотини билгач, деди:

— Оллоҳ пешонамизда шундай гаройиб қисматларни битган-
ки, гоҳида ақлинг шошади. Келиб-келиб мани муъжазгина хона-
донимда бу икки ёшнинг топишганини қаранг.

— Ҳар икки ёш ҳам баъмани, одобли эрканлар, Ҳожи бува,
гарчи улар ҳозир бир-бирларини висолларига тўймоқ ниятида
оташ бўлиб ёнаётган бўлсаларда, ҳурмат ила биз иккимизнинг
райимизга қараб турмишлар.

Ҳожи бува зукко одам эмасми, гапнинг маънисини дарҳол англади:

— Не тадбир жоиз дейсиз, ўғлим?

— Менга қолса, савобни ҳозироқ амалга ошириш лозимдур.

— Қани, овмин бўлмаса, икки ёш қўша қаришсин, оллоҳу акбар! Юринг, иним, ташна дилларни бир-бирларига ошуфта ттайлик.

Турон кечаси... нурафшон тун. Сокинлик тахтдан туширилди. Кенг ҳовли бирпасда ғала-ғовурга тўлди. Эркаклар, бир томон, аёллар бир томон — қўл-қўлга тегмайди; шиша чироқлар ёқилиб, уй ёнларига, йўлкалар тепасига осилди, ҳужраларни эса шамдонлар ёритди. Навкарлар ҳам табассум ила ишга тушиб кетишди: қўйлар сўйилди, қозон осилди.

— Мамат, кичкина Мамат қаерда? — сўради Ҳожи бува.

— У бизга сардор бўлди, — деди Темурбек. — Жамики бола-лар қишлоқнинг кириш жойида, Самадга тузоқ қўйилган ерда.

— Оббо, шайтонлар-ей! — деди Ҳожи бобо кулиб. — Гушт пишса, дарҳол олдини уларга юборинглар. Хўпми?

— Хўп, Ҳожи бува, хўп!

Мамат билан Фотимага меҳмонхонадаги зарҳал нақшлар билан безатилган, қирмизи гиламлар тўшалган, шифтига иккита олтин қандил осилган энг катта хона тайёрланди.

Ҳожи буванинг бу ишидан хотин-халаж аввалига ҳайронлик саҳросида гезардилар, эртага ҳам кун бор-ку, деганлар ҳам топилди. Аммо буванинг аёли Зухра ойим ҳам ўзига ўхшаган бағри кенг, одамови кампирлардан чиқиб қолди. «Ҳай, ҳай, болажонларим, худога шак келтирманглар, Ҳожи бувангиз айтибдиларми, вассалом, қани бўлақолинглар», дея ҳаммани ишга тушириб юборди. Саруполар тайёрланди, катта хона алоҳида чирой очди: тўрга қип-қизил бахмал чимилдиқ осилди, ерга эса аглас кўрпачалар қатор тўшалди.

Ўлжой бугунгидек шод бўлмаган эди. У Фотиманинг атрофида гирдикапалак бўларкан:

— Айланайин, келинжоним, ўйлағонимдек, кўҳликкина эркансиз, — деди кулиб. — Укажоним, дидли йигит. Бир-бирларингизга узукка кўз қўйгандек, ярашиб турибсизлар! Кўз тегмасин, илойим!

— Сизга қандай миннатдорчилик билдиришга ҳайронман, бегойим! — деди Фотима энтикиб. — Ўла-ўлгунимча хизматингизни қилурман сизнинг.

Зухра ойим Фотиманинг бошига оппоқ шоҳи рўмол солди:

— Бахтинг-тахтинг бутун бўлсин, болажоним!

Фотима унсизгина йиғлади.

Темурбек Ҳожи бувани ҳужрага бошлади.

— Яна нима гап, амирим?

Урнашиб ўтиргач, Темурбек қўйнидан ёқут кўзли олтин узук чиқарди.

— Ҳожи бува, Сиз бирлан қуда бўлдик. Берган тузингиз ҳақи, рози бўлинг. Сиздан қарздормиз.

— Амир жаноблари?..

— Шуниси тўғридур, Ҳожи бобо, худо олдида ҳаммамизнинг ҳисоб-китобимиз бор.

— Ўғлим?

— Ҳожи бува, Оллоҳнинг айтганидан чиқолмаймиз: расм-ру-сумга риоя этиш ота-боболаримизга ҳурматни ҳам билдирур!

Ҳожи бува дуога қўл очди: — Давлатингиз бундан ҳам зиёда бўлсин, икки ёш ҳам қўша қарисинлар. Овмин!.. Оллоҳу акбар!

Келин-куёвни чимилдиққа олиб кирдилар. Ризқлари улуг бўлсин, деб бошларидан кумуш тангалар сочдилар. Болалар таллашиб-тортишиб, танга йиғдилар. Аёллар ёр-ёр айтишди, ўйин-кулги бўлди.

Турон кечаси!

Бор бўл, файзга тўлиб, икки дилга бахт ато этган ялдо туним!

— Куёв муборак, Ҳожи бува!

— Қуллуқ, амирим! Ўзларига келин муборак!

— Қуллуқ, Ҳожи бува!

Келин-куёвни ёлғиз қолдиришиб, ҳамма ташқари чиқди. Қора кўзлар чарақлайди, ол ёноқларда қалб олови ёлқинланади.

— Бир умр эсдан чиқмайдиган кеча бўлди! — деди Зухра ойим бир бокира табассум билан.

Ўлжой қушдек енгил эди.

— Бир-икки йилдан буён бунчалик завққа тўлмаган эдим!

— Кўнгиллар яхшилик истаса, Оллоҳ мана шундай ширин бахт беради, бегойим!

— Айтганингиз рост, опажоним!

Темурбекнинг кўзи энди уйқуга илинганда, ногоранинг таҳликали гумбури қишлоқни жунбишга келтирди.

— Эҳтиёт бўлинг, бегим! — деди Ўлжой катта-катта кўзларини ишқалаб.

— Насиб этса, биз ул набакорни маҳв этгаймиз, маликам!
Бехавотир бўлинг!

Ташқарида қўриқчи навкарлар буйруқ кутиб туришарди.

— Ҳожи бува, Сиз шу ерда қолинг! Дуо қилиб турсангиз бас!

— Ҳушёр бўлинг, Темурбек, у жуда маккор!

Мамат ҳам қурол-аслаҳа кўтариб, ташқари чиқди.

— Сиз ҳам қолинг. Чиллаликсиз, иним. Сизнинг ўрнингиздан мен борурмен, — деди Темурбек.

* * *

— Кундан-кунга Амир Темурнинг сафдошлари кўпайиб борадур, нечун Сизлар пати юлинган хўрозлардек сўппайиб ўлти-
рурсизлар? — Илёсхўжанинг буғдойранг юзи бўғриқиб, қисик
кўзлари қаҳрли ёнди. — Нечун бирор чора-тадбир қўллашга
ошиқмайсизлар?! Кеш, Ҳузор, Термиздаги айғоқчиларимиз ҳам
ўлдирилибди! Бу нима деган гап? Нечун бундай бўладур?

Амир ул-умаро Абу Саййид япаски, сарғиш юз, бурни пучуқ,
новча киши таъзим қилиб деди:

— Хон ҳазратлари, рухсатингиз бирлан, хос айғоқчиларимиз
кетига тушган ул набакорларни йўқотиш учун беш юз баҳодур
минан амир Бикижакни Кеш, Ҳузор томонларга жўнатсак.

Илёсхўжанинг қисик кўзлари «Хап, сеними» дегандек, юми-
либ очилди. Билагонлик қилмоқчи! Ким ундан фикр сўраяпти?
Мени Улуғ отамиздан бир поғона паст санайди, бу қари туллак!
Фақат хон, хонгина катта гаплар айтади. Катта гап айтиш фур-
сати етди? Илёсхўжа уни силтаб ташламоқ учун қаҳр билан сўз
бошлашдан чўчиди. Ёвга айланмасин, бу тўнғиз ҳали унга кўп
керак бўлади.

— Сўзингиз ўринли, бироқ биз аллақандай кичик гуруҳларни
эмас, айнан аждаҳонинг бошини янчмоғимиз даркор!

Амир Бикижак Абу Саййидни ўлгундек ёмон кўрар, чаён каби
ниш уришга пайт пойларди. Бир ўқ билан икки куённи урса бўла-
ди ҳозир.

— Ҳақ гап айтурсиз, хон ҳазратлари! — Амир аввал амир ул-
умарога, сўнг хоннинг юзига разм солди. Абу Саййид пучуқ бур-
нини жийирди; Амир Бикижакнинг юраги ҳузур қилиб кулди: бат-
тар бўл! Ўл-а, роса алам қиларкан-ку, сенгаям. Унинг мақтовви
хонга ёққан, сарғиш хира юзида хунук кулгу пашша каби учиб

юрарди. Бир-бировининг тагига сув қуйишга тайёр бу арвоқлар!
Санларнинг кунинг битган! Пайти келар, иккалангниям жарга
қулатиб, юртни ўзим бошқараман!

Хон катта, зўр фикр айтганидан, бу гапи амир Бикижакка
маъқул бўлганидан мағрурланиб, қаддини баландроқ кўтариб,
овозига алоҳида урғу берди:

— Энди курашнинг зўрини, ҳал қилувчи жангни бошлармиз:
бизга қарши бўлганларнинг бари таг-паги бирлан супуриб таш-
ланур. Бугундан эътиборан, ёғий кучларини ҳар томонлама ўраб
олишга киришурмиз. Темур қўшини орасига айғоқчилар юбо-
рилсун. Алар бизга тез-тез хабар бериб турсинлар.

Абу Сайид ингичка бўйнидаги эгилган хум бошини кўтариб,
хумрайиб турган шоп мўйлов амир Бикижакка ўлик суратда со-
вуқ тиржайди. Барибир, менинг айтганим бўляпти! Сен мохов
бўлса, пахта қўйишдан бошқасига ярамайсан!

Хон:

— Хусайнбек ҳали ҳам Темурга дум бўлиб юрибдурми? —
сўради бирдан.

— Худди шундай, хон ҳазратлари! — жавоб қилди амир Бики-
жак.

— Унга етказиб қўйингиз, гумшуғини тикмасин. Мабодо, яна
Омуядан бу томонга ўтар бўлса, оёғини синдирурмиз! — Хон
амир Бикижакка қаради: — Улуғ отамиз Сиз амир жаноблари
ҳақинда беҳад мақтов айтиб эрдилар. Биз ҳам Сизни беҳад қадр-
лаймиз: содиқлигингиз туфайли олий мартабаларга эришурсиз.
Эртага Хузор томонга йўлга чиқиб, барча амирларни, хайрихоҳ
кишиларни, баҳодурларни атрофингизга йиғинг.

— Сизнинг ҳар сўзингиз мендек қулингиз учун амри вожиб
эрур, аълоҳазрат! Айтганингиздан ҳам зиёда бажарурмен бул иш-
ларни. Ул нобакор Темурни орадан кўтармагунча, менда уйку-
ҳаловат бўлмайду.

Хоннинг кир тобоқ юзи ёйилиб кетди. Амир Бикижак ўқни
нишонга урганидан мағрурланди. Яна мақтов эшитсам керак
деб ўйлаётганди, афтидан, хон буни ўзига эп билмади, Абу Сай-
идга қараб, секингина заҳар пуфлади:

— Тушунарлиму?

Амир ул-умаро елкасига бир тоғ юк қўйилган қулдек, шу за-
ҳоти эгилди:

— Тушунарли, аълоҳазрат!

Хон амир Бикижакка, худди ёш болани тергагандек, деди:

— Бу сир учаламизнинг орамизда қолсин, жаноблар!

Улар таъзим қилиб, ортга бир-икки қадам юришганда, хон уларни тўхтатди:

— Ҳа, айтгандай, амир Бекчик жаноблари, бизнинг хос ай-гоқчиларимиз жонига қасд қилиб юрган нобакорларни қириб ташлаш учун минг нафар отлич навкар билан инингизни жўнатинг. Мен сизларга кўпроқ ишонурмен!

— Хизматингизга ҳамиша тайёрмиз, аълоҳазрат!

Хон «кетаверинглар» деган маънода қўл силкиди.

Амир Бикижак «Барибир, сендан мен устунмен» дегандек Абу Сайидга тиржайди.

* * *

— Бир ёмондан қутулдик. У маккор бизни кўп-кўп жонимизни қийнаган эди, ўғлим!

— Бизнинг улуғ юртда қароқчи нари турсин, ўғри зотининг ўзи бўлмаслиги керакдур, Ҳожи бува.

— Ўғлим, жон иним, қанийди, юрт шундай тинч бўлсаки, мўмин-мусулмонлар муқаддас Маккаю Мадинагача хотиржам бориб келсалар.

— Юрт деган мардлар, яхшилар бирлашса, ҳар мушкулни осон этмоқ мумкин эрур. Ўлимдан бошқа ҳамма нарсанинг иложи топилгай, Ҳожи бобо!

— Қанийди, қанийди ўғлим, ҳамма бек, амирлар сиз каби ўйла-салар. Уларнинг кўпи ўзим хон, кўланкам — майдон, деб ўйлайдилар. Шунинг учун ҳам юртимиз ҳамон чингизийлар оёғи остида топталиб ётипти. Бобомиз айтган эканлар, бизни замонларда ўғри йўқ эди деб. Бугун Самадга ўхшаган на кофиру, на мусулмон — дини, имони, эътиқодининг тайини йўқлар ёғийлардан ўтказиб юртни таламоқдалар.

— Ҳар ким ҳаракатига яраша мукофот олур, Ҳожи бобо. Ўша қароқчи Самад не кўрди?! Бир бола отган ўқдан ўлим топди. Кимнинг ўғли экан ул бола?

— Акбар мерганнинг ўғли! Отасини буронғи йили Самаднинг думлари ўлдириб кетишган эди. Ўғли Холдор ҳам ўзига ўхшаб мерган чиқди.

— Уни энди Холдор мерган, деб аташ керакдур.

— Жуда яхши, Темурбек! Ўзингиз лутф этдингиз, ўзингиз эълон қилсангиз. Эртага элга ош бериб, буни айтсак, яхши буларди. Аммо кетишга шошяпсиз.

— Бу ерда кўп туриб, Сизга зиён етказиб қўйишдин кўрқурмен. Илёсхўжа айғоқчилари ҳар қадамда калхатдек изғиб юришибди.

— У баттоллар мақсадларига эришолмайдилар. Оллоҳнинг газабига учрашин, илойим!

— Ундан кейин, Ҳожи бобо, меҳрибон жуфти ҳалолимни сизга топшириб кетмоқдамен.

— Хотиржам бўлинг, иним, у — менга фарзанд, кўз қорачиғдек, асрайман.

— Ҳожи бобо, яна бир илтимосим бор, Мамат билан ожизасини қолдирсак йўқ демасангиз.

— Мен ҳам шу ҳақда ўйлаяпман, иним. Ожизаларининг ою куни етиб турибди.

— Тушунган инсонсиз, Ҳожи бобо! Бул яхшиликларингизни бир кун албатта қайтаргаймен!

Ҳожи бобо билан Темурбек ҳужрадан чиқишган пайтда, кичик Мамат «қўшини» билан уларни кутиб турган эди.

— Холдор ҳам шу ердами? — Сўради Темурбек шивирлаб. Кеча уни кўролмаган эди.

— Ҳа, ҳа, шу ерда! — деди Ҳожи бобо.

— Ҳамма сафга! — буйруқ берди кичик Мамат. Темурбек кўзлари катта-катта, жиккак бу болага жилмайиб тикиларкан, ич-ичидан қувонди. Илмли, жанговар болалар! Туроннинг келажаги. Ҳозирча буларнинг шундоқ тарбия топганлари маъқулдур: бугун қишлоғини ҳимоя қилган эртага юрт учун курашдан қочмайди.

Рамазон ноғорани гуп урди.

Болалар бирпасда бўйма-бўй саф тортишди.

Ўлжой билан Фотима тиниб-тинчимаган болаларга ҳавас билан қараб туришарди.

Кичик Мамат шахдам қадам ташлаб, бобоси билан Темурбекнинг олдига келди-да, баланд овозда деди:

— Амир Темур «қўшини» амир жанобларини кузатмоқ учун сафланди.

Ҳожи бобо мағрур эди. Меҳмонни шунчалик иззат билан кузатмоқда. Ўзи шуни хоҳлаганди. Кўнгил орзуси шу эди. Орзу

ушалди. Бундан севинмай бўладими? Меҳмонни кўнгилдагидек кузатса, руҳи энгил тортади. Азалдан одати шунақа. Худо раҳмати падари бузрукворлари ҳам шундай дер эдилар.

Темурбекнинг йигитлик куч-қудрати барқ уриб турган юзига алланиманинг ташвиши соя ташлади. Ҳожи бобо сергак тортди. У қувониши керак эди. Нима бўлди? Ё мени мазах қилаяпти, деб ўйладимикин?

Темурбек кичик Маматни ёнига борди-да, кўтариб олди:

— Сизларнинг айна ўйнаб-куладиган пайтингиз эрур, болаларим. Аммо сизлар юртни, элни, мана шу азиз қишлоғингиз шаънини, тинчини ўйлаб жуда эрта... жуда эрта болалик тўнини ечдингиз! Ақлли бола тез улғаяди. Рост. Замон Сизни тез улғайтирди. Бу яхши. Аммо билим олишни ҳам унутмангиз. Юртга фақат навкарлар эмас, боғбон ҳам, олим ҳам керак. Лекин бу билан, мен сизларни навкар бўлманг, демоқчи эмасмен. Баҳодур навкарлар бўлинг. Юртдан ёғийларни қувиб чиқарайлик. Бу юрт қароқчилардан, босқинчилардан чарчади! — Темурбек Ҳожи бобо томон қаради: — Холдорни ўртага таклиф қилурмиз.

Ҳожи бобо нигоҳига ғамгинлик қора муҳри босилган узун бўйли болани чақирди:

— Бери кел, баҳодурим!

Бола бўйинини эгиб ўртага чиқди: унинг қўллари титради.

— Ёшинг нечада? — сўради Темурбек.

— Ўн учда, — жавоб қилди бола ерга қараб.

— Ака-укаларинг борму?

— Бор, укаларим бор. Тўртта.

— Отни яхши кўрасанму?

— Яхши кўраман!

Темурбек кичик Маматга қаради:

— Сен-чи? Сен ҳам отни яхши кўрасанми?

— Яхши кўраман! — бийрон жавоб қилди у.

Темурбек уни ерга қўйди-да, Холдор билан иккаласини кучоқлаб олди.

— Мамат?

Иккала Мамат ҳам бараварига: «Лаббай», дейишди.

Атрофдагилар ёқимтой овозда кулишди.

— Катта Мамат? — чақирди Темурбек.

— Лаббай?

— Отлардан иккитасини келтиринг!

— Бош устига, амирим!

Темурбек шодлик барқ уриб турган чеҳраларга тикилди:

— Икки азаматни кечаги қаҳрамонликлари учун биттадан саман от билан мукофотлаймиз!

Атрофдан дилкаш хитоблар эшитилди:

— Муборак бўлсин!

— Муборак бўлсин!

Кичик Мамат Холдорга қаради. Иккаласи бараварига таъзим қилди.

— Қуллуқ!

— Қуллуқ!

Темурбек ҳамон ғамгин эди. Ҳожи бобо ундаги бу ҳолатнинг маъносини чақишга ҳаракат қилар, бир-бирига зид ўйларни ҳаёлидан ўтказаркан, улардан бирортасини фикр майдони тўсиғида ушлаб қололмасди.

— Холдор, болам! — деди Темурбек унга маънили нигоҳ ташлаб. — Сенинг бошингга тушган ташвишдан хабарим бор. Ул падари бузрукворингни жойлари жаннатда бўлсин. Бундай ғамгинлик қайтиб бошингга тушмасин! Лекин сен отанг орзу қилган ҳақиқий баҳодурсен. Мен сен билан фахрландим. Кеча қочиб кетаётган қароқчини шунчалик узоқ масофадан беҳато урдинг. Биламэн, бул кеча ухлолмадинг. Кўзларинг қизариб турибди. Қўрқувдадурсен. Алаҳсираб чиққандурсен! Қаддингни баланд тут: ёмоннинг жазоси шу! Ул нобакор кимларнинг бошига етмаган. На оналаримизни, на сингилларимизни аяган. Азроил сенинг қўлинг билан унинг жонини олди ва Оллоҳ: «Эй бандаларим, агар ёмон бўлсангиз, ҳар қанча маккор, ҳар қанча қудратли бўлманг, менинг айтганим бўлур, яъни мана шундай маҳв бўлурсиз, хоҳласам филни чивин заҳри билан маҳв эттаймен!» — деди. Оллоҳ шундай қудратли ва адолатлидур.

Холдорбек, ҳамиша адолатли бўл. Мана бу Саман от умрбод содиқ ҳамроҳинг бўлсин!

— Қуллуқ, бек жаноблари! Қуллуқ! Мен падари бузрукворим орзу қилгандек инсон бўлурмен!

Темурбек уни қучоқлаб олди:

— Умринг узун бўлсин!

Кичик Маматга ҳам худди шундай иззат кўрсатилди. Иккаласини ҳам Темурбекнинг ўзи отга миндириб қўйди:

— Қадларингизни доимо баланд тутингиз, болаларим!

Ҳожи бобо дуо қилди:

— Омин! Айтганингиз келсин, болам! Оллоҳу ақбар.

Кичик Маматнинг оғзи қулоғида эди.

Ўлжой, Фотима, Зухра оймлар гулли патнисларда гижбулқанд, Самарқанд ҳолвасидан олиб келиб, болаларга, аскарларга тарқатишди.

Темурбек бир ҳовуч кумуш тангани уларнинг устига сочган эди, болалар дув этиб даврага ёпирилишди.

* * *

Илёсхўжа тикон устида ўтиргандек безовта эди.

«Ҳамма нарса омонатга ўхшайди: нега бундай? Давлатни Улуғ отасидан яхшироқ бошқарса керак, деб ўйлаганди. Битта ғаним — энг хавфли ва энг қудратли куч — Амир Темурга кучи етмаяпти: унинг на катта қўшини, на бойлиги, ҳатто жонини сақлаш учун кичик қўрғони ҳам йўқ. Лекин кундан-кунга кучайиб бормоқда! Ё ёнидаги амирлар, мулозимлар сотқинмикин? Эҳтимол, ораларида айғоқчи бордир. Текшириш керак, тафтиш ўтказмоқ лозим».

У чапак чалди. Ғундалак, қўли калта киши — эшик оға ичкари кирди.

— Лаббай, аълоҳазрат?

— Ҳамид Тархонни чақиринг!

— Хўп бўлади, аълоҳазрат!

Илёсхўжа бу одамга ҳеч эътибор бериб қарамаган эди: қадам олиши жуда чаққон, нигоҳи ғанимини чақиб олишга шай турган илондек қўрқинчли, совуқ; қўйнида илон асраб юрган бўлса-чи, буни ҳам тафтиш этмоқ керак.

Эшик оға тез қайтди.

— Аълоҳазрат! Ҳамидга одам юбордим: у навкарларни кўриқдан ўтказаятган экан.

Илёсхўжа мағрурона тиржайди. Ялши, ялши! Тайёргарликлар жойида. Яқинда илоннинг бошини янчамиз.

Эшик оға унинг сукутга кетганини кўриб, қўл қовуштириб турарди.

— Хўш, яне не гап?

— Аълоҳазрат! Чопар келди Бухородан.

— Айт, дарҳол кирсин!

— Хўп бўлади!

Илёсхўжанинг фикр чулини бўри овозига ўхшаш ваҳимали, совуқ шамол чангитиб юборди: омонат давлат тез қулайди. У қўрқиб орқага тисарилди: нечун бундай ўйлаяпти? Нечун ваҳима? Нечун бундай бўляпти? Нега у хонлардек бемалол яшолмайди?!

Чопар кирди. Ияги кичкина, сарғиш мўйлов, озғин йигит. Илёсхўжа уни дарҳол таниди. Мўғулистондан олиб келганди: чаққон, учқур ва зийрак йигит деб таъриф беришган, мақташганди. Курамиз, қани мақтовларни оқлармикин?

Чопар ўнг тиззасини ерга қўйиб, таъзим қилгач, эмақлаб келиб, Илёсхўжанинг этагини кўзига суртди.

Илёсхўжа боягидек мағрурона тиржайди. Уқувли йигит!

— Аълоҳазрат?

— Сўйла!

— Темурнинг изини топдик. У Бухородан Кешга қараб кетди. Маъшуқаси Ўлжой Бухор-Зиндон қишлоғида қолди.

Илёсхўжанинг тўрт мучалига жон кирди. Тузоққа илинишинг яқин, сен ярамаснинг? У чопарга «чиқ» дегандек ишора қилди. Чопар ундан бирор илиқ сўз кутганди: унинг оғзи очилиб, сўйлоқ тишлари кўринди. «Одам эмас экан-у бу хон!»

Эшик оға дўрилади:

— Амир Ҳамид Тархон келдилар!

Чопар орқаси билан чиқиб кетди.

Ҳамид Тархон югуриб келган кўринади, қовоқлари, куш боласининг кўзлари каби юмилиб қолган, пешонасидан тер қуйилади.

Илёсхўжа унга қарамай деди:

— Сиз ҳам амир Бикижак ортидан Кешга жунайсиз!

— Бош устига, аълоҳазрат!

— Илоннинг бошини ўшал ерда янчамиз!

— Албатта, янчамиз!

Енгил-елпи жавоб Илёсхўжага ёқмади. Хезалакка ўхшайди бу баччағар! Маънили гап айтса-чи!

— Сизнингча, ул Темур барлос қанча қўшин йиға олур?

— Мингдан ошмайдур.

— Шунга ишончингиз тўлиқму?

— Тўлиқ, аълоҳазрат!

— Қайдан билурсен! — сенсиради Илёсхўжа.

— Үзини билган амир изғиб юрган аллақандай саёққа эмас, Сиздек обрўли, давлатли хонга эргашур.

— Мовароуннаҳрда бундай зийрак амирлар кўп деб ўйлайсанму?

— Мен аларнинг қўйнига қўл тиқиб кўрганмен. Улар Сиз тараф!

— Ул бадқорнинг бошини олгач, қўйнингни мукофотга тўлгузурмен!

Ҳамид Тархон бурни ерга теккунча букилди:

— Қуллуқ, аълоҳазрат!

Илёсхўжа унинг хотинбозлигини яхши биларди.

— Жононларга ҳам! — деди тиржайиб.

Ҳамид Тархоннинг бурни ерга тегди.

— Сиз хон эмас, отамиз!

Илёсхўжа қўл силкиди.

— Бор энди! — деди, «Ўзингдан кетма, бу шунчаки гап-да» деган маънода.

Шоҳона қаср ҳувиллаб қолди, гўё бирдан боғдаги қушларнинг нағмаси тингандек, сукунатни ҳис этаркан, хон чўчиб ён-атрофига қаради; ҳеч бир зоғ йўқ. Нега чўчиди? Нимадан? У жаҳл билан қўл силтади. Ҳаммасига тупурдим! Ваҳимасигаям, бошқасигаям! Менга шундай туюлаятти шекилли! Омад келаяпти-ку ахир! Чопар келди. Илоннинг думи қўлимизда! Бошини топ-сак, бас: менинг айтганим бўлади.

Ёнидан ел ўтгандек, беҳосдан яна сесканди: яна сукунат уни совуқ қучоғига олди, ёмғирда жиққа ҳўл бўлган кишидек, қалт-қалт титради. Шу лаҳзада қоп-қоронғи фикр горини қора шарпа бир айланди-да, кейин майин овозда садо берди: «Сенинг айтганинг эмас, яратган эгангнинг буюргани бўлур!»

У чўчиб орқага сурилди: пошнаси юмшоқ гиламга илиниб, оёғи қайрилди, тўпиғи зирқираб оғриди. «Ҳамма нарса омонатга ўхшайди». Кўз олдини қуюқ тер босди.

* * *

Қачонгача яшириниб юради? Тақдирнинг оғир кечмишлари қачонгача давом этаркин? Кешга киролмади. Амир Бикижакнинг одамлари бор экан. Уни қидириб юришибди. Қўлга тушса, омон қолмайди. Ҳаёт осмони ойдинлашиб қолди, ҳамма нарса

аён ким-кимни? Илѣсхужа уними? У Илѣсхужаними? Кимни дўзах кутиб турганикин? Икки қўчқорнинг боши бир қозонда қайнамайди. Ҳеч қачон қайнамаган. Дунѣ кўз очиб, бундай янгиликни кўрмаган. Мовароуннаҳр тахтига икки қўчқор даъвогар. Сиз ҳам қўчқорсиз, Темурбек! Ҳа, ҳа, қўчқорсиз! Ё Сиз, ё рақибингиз йиқилиши керак. Ғалаба битта-ю битта сўз, битта мукофот. Уни бўлиб бўлмайди.

Отлар жадал йўргалайди. Шу жониворларнинг жонига балли. Одамзод тинса, тинадики, улар тинмайди, эрта-кеч хизматда. От энг яхши йўлдош, деб тўғри айтганлар. Устозлари бўлмиш шайх Шамсуддин Кулол ҳам от ҳақида жуда бамаъни гап айтган эдилар: «Сабоқдан сўнг от миниб кўнгил хушламоқнинг фойдаси катта. Эр кишининг албатта оти бўлмоғи керак. От — давлат, барака, дегани ҳамдир».

Темурбек ҳам пешиндан кейин Кеш атрофидаги яйловга чиқиб кетар, Сулаймон деган отбоқар унинг бошқаларга ўхшамайдиган дадил ҳаракатларини кўриб: «Шошма, болакай, қувганинг билан мақсадга эришолмайсан. Аввало, отни қўлга олишининг йўлини бил», — дер эди.

Темурбек оқиш тўла юзли, қош-кўзлари қоп-қора, кўркли, хушрўй бола эди. Худо бераман деган бандасига ризқ-рўзни бутун инъом этади. Унинг забони ҳам ёқимли эди.

— Сизга шогирд бўлмоқлик мен учун катта бахт эрур, бек ака, — отбоқарга гап қотарди у бийрон тилда.

Сулаймон отбоқарнинг юпқа, қотма лабларида кулги ўйнардди.

— Майли, бек ака! — мулозамат кўрсатарди у ҳам самимий, содда оҳангда. Сўнг унга тушунтира бошларди:

— Қўлга ўрганмаган отнинг ортидан борсанг, тесади, олди-дан борсанг, ваҳший-да, ваҳшийлигига боради — тишлайди. Қандай йўл тутиш зарур? Бундай олифта отни ёнбошидан бориш керак? Ўнг томондан борсангиз, ўнг қўл, чап ёнидан борсангиз, чап қўл минан ёлидан ушшаб, бир дегунча устига миниб олишингиз керак. Кейин у, сизни, бек ака, йиқитмоқчи, устидан иргитиб ташламоқни кўзлайди. Қорнини икки томоннан сиқинг. Тизза минан. Қани ман кўрай аққа-баққа борганини. Шунноғ ювош бўлади қолади. Ана кейин миновиринг. Хоҳлаганча!

Темурбекка соддадил отбоқар ёқиб қолганди. Ундан кўп нарса ўрганди: от ҳам ўзга бир дунѣ, уни ювишидан тортиб кўпайти-

ришгача — икки дунё экан, отни совутиш, деган гапни эшитган эди-ю, аммо маънисини билмасди. Бора-бора ҳаммасини англади. Отдан отга сакраб ўтишни, олддан, ордан, ён томонлардан фанимга зарба уришни, камон отишни ўрганди. Икки марта отдан ағдарилиб тушиб, биринчи мартасида елкаси қалтис еди, иккинчи марта ўнг ёни қорайиб кетди. Лекин азобларга ғиқ этмай, тишини-тишига қўйиб чидади.

То у соғайгунча отбоқар тиним билмади: аллақаерларга бориб, мўмиё, малҳам топиб келди. Ҳатто бир сафар уни тоғлик табибга кўрсатди. Лекин Темурбекнинг падари бузруквори — амир Тарағай буларнинг бирортасидан хабар топмади. «Мард ўғлон экансан, — деди Сулаймон отбоқар. — Фарзанднинг оҳ дегани ота-она учун катта азоб, ўғлим! Ота-онани ҳеч қачон қийнамаслик керак».

— Бундан кейин меҳрибон волидам, падари бузрукворим ва Сизниям сира-сира қийнамаймен, бек ака! — деди Темурбек мулзам бўлиб.

Шу-шу у ҳар бир ишга тайёргарлик билан, пухта ёндошадиган одат чиқарди.

Улар адирликка кўтарилишди. Ярим тун. Ой ёғдусига чулганган дунё сукунатини фақат отлар дупури безовта этади. Кўзлар роғ-роғ: иложи бўлса, тўхтаб дам олишса! Лекин мумкин эмас. Тезроқ Жайхунга етиб, Мовароуннаҳрдан чиқиб кетиш керак.

Ўлжой яхшимикин? Ишқилиб, битта-яримта бадкор уларни сотиб қўймасмикин?

Эй ҳукмрон фалак, меҳрибон ёстиқдошимни паноҳингда асра, зурриёдимга ҳам қувват бер, токи у қувват билан ожизамга илоҳий куч ато этсин!

Ўнг томонда Дарбанд қишлоғи. Қизил лойли томлар. Довдарахтзор. Отлар кишнайти. Бу ерда зотдор отлар боқадилар.

Темурбек навкарларини дарё ёқалаб юқори бошлади. Саримаст тоғлари қўйнига кириб бориб, баланд қоя ортида, дарё бўйида тўхташди. Бу ер тошлоқ, кенг жой эди. Навкари бор-йўғи 100 нафар. Ювиниб-тараниб олишсин. Бомдод намози пайти ҳам бўлди.

Қоровуллар тепалиқда қолишди. Жангу жадал кишиси учун хотиржамлик боғлари бегона. Хотиржам киши амир ҳам, навкар ҳам бўлолмайди. Бўлганда ҳам хотиржамлик боғида роҳатни хуш кўрганнинг ё шармандаси чиқади, ё ўққа учади.

Темурбек уч кундан буён ғусл қилмоқни ният қилиб, имкони-ни тополмай юрганди. Жума эртаси. Хосиятли кун. Ним лойқа оқаётган дарё суви муздек. Яқин ойлар ичида илиқ сувда таҳорат олганини эслолмайди. Одам ҳамма нарсага кўникар экан. Ҳамма нарсага! Ҳамма шарт-шароитга. Хоҳ қиш, хоҳ ёз бўлсин, энди унга фарқи йўқ: икки йиллик жанговар машқларда ҳам сабоқдан сўнг, танаси қотгач, фақат муздек сувга ювинарди, юракка совуқ ошно экан: худога шукр, тўрт мучаси соғ, айрим аслзодалар каби ноз қилиб ўтирмайди, совуқ сувда ғусл қилади, таҳорат олади. Покиза юрмоқликнинг фойдаси катта!

Дарбанд ёнида тўрт отлиқ кўринди. Темур ўн чоғли навкарни ўша ёққа жўнатди. Нотаниш отлиқлар уларни кўриши билан Қаҳалга томон кетишди.

Темурбек қўшинни ўн нафар, ўн нафар гуруҳга бўлди. Ҳар нарсани кутса бўлади. Дўстми, душманми улар?

— Энди нима қиллик? — деди домла ташвишланиб. — Улар кўпчилик.

Расул ҳам юрагига қўрқув тушганини яширмади:

— Кўнгил сезувди-я! Тўрт кишининг шунча азаматга кучи етармиди?!

— Ман уларни чалғитиб тураман, — деди Назар деган шериклари дўнг пешонасини тириштириб. — Сиз учалангиз камон минан уларни даф қиласизлар.

Йўрма ёқали билан асир олинган Мўғул чопарнинг қўли боғлиқ эди, ён-атрофга талмовсираб қараркан, титраб-қақшаб, қўлини ечиб қўйишини сўради. Кеча уни Ҳузур йўлида ушлаб олишган эди. Кешга келаётган Илёсхўжа тавочиларига етиб олиши керак экан.

— Сан баччағар тилингни тийиб ўтир, яна чурқ деб оғиз очсанг, энангни кўрсатаман, — деди Расул жаҳл билан.

Домла уни кўндирмоқчи бўлди, лекин қайсар Расул барибир кўнмади, қайтага унинг гапини чўрт кесиб:

— Босқинчидан ёрдам сўрашни ор биламан, домла почча! — деди заҳарханда овозда, аммо Назар «Нима қилдик, бораими?» дегандек имо қиларкан, унга шу заҳоти оқ йўл тилади. Бироқ у ўрнидан кўзгалган пайтда:

— Тўхтаг, жўра! — деди-да белидаги кумуш дастали қиличини унга узатди. — Ўзингизникини манга беринг. Буни олинг. Мени руҳан ёнингизда тургандек ҳис қилинг, жўра.

Назарнинг дунг пешонаси таранг тортилиб, нигоҳи беғубор тонгдай ярқиради:

— Раҳмат, жура!

Расулнинг юраги типирчилади: руҳи оғирлашиб, томирлари тортишди. Бир-икки фурсатдан сунг улар ё бор, ё йўқ. Ажалнинг кувиб келганини қаранг. Ўз юртингда эркин юролмайсан. Шуниси алам қилади.

Домла калима ағдаришга тушди:

— Ло илаҳо иллаллоҳ Муҳаммадур Расулуллоҳ!

— Домла? — Расулнинг лаблари чўтчайди.

— Ҳа, иним?

— Нафасни ўткирроқ қилсангиз-чи?

— Айтиб бўладими, ўзингиз ҳам...

— Кўнглимни кўтариш ўрнига, ниятингизни қаранг-у. Ким айтади Сизди домла деб?!

— Уришманг, иним, худо денг!

— И-бе, ана гапни қаранг-у!

— Ҳай, иним, ман бандай ожиздан хафа бўлманг: ҳаммамиз-да бир аъзо кам яратилган.

— Энди палсапага ўтдингизми?

— Ман ҳақ гапни айтяпман, иним!

— Ўша бир кам аъзо нима экан?

— Хом сут эмганмиз.

— Пишиқ сут тайёрлаб берадиган аъзо яратиш керак экан-да!

— Худога шак келтирманг, иним. Сизга нима бўлди ўзи?

— Мандан эмас, ўзингиздан сўранг, нима бўлди деб? Ҳар гапга фаришта омин, дейди. Яхши ният ўрнига калима қайтариб ўтирибсиз!

— Мая...

— Ўзингизни оқламанг, домла! Биласиз-ку, ман...

— Ҳай, иним...

— Ман яхши ният қиламан доимо!

Домла мум тишлагандек жим қолди. Нега калима келтирди? Ундан кўра, яхши ният қилмайдими? Билади-ку шунинг одатини: ўзиям айтди: ёмон ният қилган кишини жини ёқтирмайди. Отарга ўқи, кўрарга кўзи йўқ.

Домла секин пичирлади:

— Бисмиллоҳир раҳмонир роҳийм. Мубхана-ллоҳ, вал-ҳамдулиллоҳ, ва ила илоҳа иллоллоҳу ва - ллоҳу акбар. Ва ла ҳавла

ва ла қуввата илла биллаҳи-л-ъалий-л-ъазийм. Ма шаа-ллоху ва ма лам яшалан якун.

Расул қўлини дуога очди:

— Дарвоқе, парвардигоро, ёлғиз ўзинг ҳар ишга қодирсан, ўзинг паноҳингда асра!

Пастдан Назарнинг товуши эшитилди:

— Расул! Жўра!.. Тушаверинглар! Биз қидириб юрган кишилар экан.

Темурбек уни ўрндан туриб қарши олди:

— Сиз Расулбексиз? Шундайми?

— Шундай, амир жаноблари!

— Мамат менга Сиз тўғрингизда сўзлаб берғон эди, — Темурбек уни бағрига босди. — Сиздан кўп миннатдормен! — Кейин ёнидагиларга буюрди. — Сарупо олиб келинсин!

Расулбек шерикларини таништирди:

— Бу киши домла! Бу киши Назарбек! Бу киши — Қодирқул. Биз тўрт оға-инилармиз. Сизнинг сафингизда туриб, мўғулларни юртимиздан қувиб чиқармоқ ниятида йўлга чиққан эдик. Бобомиз ҳам, падари бузрукворимиз ҳам уларнинг ифлос қон томган тигларидан шаҳид кетганлар.

— Жойлари жаннатда бўлсин ул зоти олийларнинг! Юрт деган кишилар экан!

Расул семиз, гўштдор эмасми, қуюқ терга ботди.

— Амир жаноблари, Мамат айтган бўлса керак Сизга, биз йўлда...

— Хабарим бор! — Бир тахлам сарупо келтиришди. — Қани, Расулбек! — Расул кенг гўштдор елкасини тутди. — Муборак бўлсин!

— Қуллуқ, амир жаноблари. Бошим осмонга етди.

— Қани домла бува!

Домла кулиб турарди.

— Энг улуғи Сиз бу йигитларнинг!

Домланинг қулоғи оғзига етди.

— Омин, илоҳо, мартабангиз улуғ, бахтингиз бутун бўлсин, амирим!

— Қани, Назарбек, Қодирқул!

Икки йигит қадларини эгиб, елка тутишди.

— Саруполар муборак! — деди Темурбек уларга завқланиб қараркан.

— Қуллуқ, қуллуқ, амирим!

Муғул билан Йўрма ёқалининг ҳасратдан кўзлари ёнар, иккиси ҳам ҳаётда ким яхшилик қилса, мукофот топишини-ю, зулм қилса, ўзларидек азобга гирифтор бўлишини ич-ичидан ҳис этмоқда эди.

Темурбек йўрма ёқалидан исмини суради.

— Исмим — Акбар! — жавоб қилди у.

— Шундай пок номни расво қилибсен!

— Жаноби амир, бир қошиқ қонимдан кечинг, адашибман. Хатойимни тўғирлашга ҳаракат қиламан: фанимларингизнинг беш нафарини йўқ қилишда ёрдам бердим.

— Тўғри айтяпти, амир жаноблари! — деди Расул.

Темурбек унинг қўлини бўшатди. Қил чилвир семиз билакларни қип-қизил, тарам-тарам қавартирган эди. У билакларини уқаларкан деди:

— Амир жаноблари! Рухсат берсангиз, тўрт нафар фанимингиз қолди, уларни ўзим даф этаман!

Темурбек унга мулойим боқди. Ўзи ҳам уни озод этишни кўзлаб турганди. Инсонни кечира билиш ҳам керак. Ким хато қилмаган бу дунёда, кимлар адашмаган дейсиз ўз йўлидан!.. Бу бечорага ҳам яна бир имкон бериш керак: ўзини ўнглаб олса, берди худо, бўлмаса, урди худо!

— Бу дунё ҳеч кимга вафо қилмаган, — деди у «буни айтиб қўйиш бурчим» деган маънода, — биз ҳам, сиз ҳам ажал етган кун кетурмиз, аммо она тупроқ жасадларимизни ҳазар қилиб кутиб олмасин. Буни доимо эсингизда сақланг!

Акбар тиз чўкди:

— Тушундим, амир жаноблари!

Темурбек ёнидаги тавочига буюрди:

— Бул инсонга бир яхши от, уч кунлик озуқа беринг! Хоҳлаган манзилига етиб олсун!

Акбар Темурнинг этагини кўзига суртди.

— Ман сизнинг кимлигингизни энди англадим, амир жаноблари! Хиёнат қилсам, тузингиз урсин!

— Омон бўлинг, иним! — деди Темурбек.

Расул домла билан кўз уриштирди. Фанимини ҳам «иним» деди. Илёсхўжа бўлганда, гуштини итларга ташлатар эди. Муғулни олиб келишди. Унинг қўлларини ҳам Темурбекнинг ўзи чилвирдан бўшатди.

— Мен уни ёлғиз суроқ қилурмен, — деди кейин. Атрофдагилар дарё бўйига тушиб кетишди.

* * *

Кешдан отлиқ келибди, деган хабар бир зумда қишлоққа ҳам ёйилди, Олим Маматни чақириб келди, лекин ундан ҳеч гап ололмади: буvasи билан катта Мамат чопарни ичкарига таклиф этиб, меҳмон қилишаётган эди.

Зуҳро ойим уч-тўрт ҳафтадан буён ором топиб қолди. Ўлжой билан Фотима ётса ҳам, турса ҳам унинг атрофида гирдикапа-лак бўлиб, кўнгли нима истаса, шунини тутишади. Аммо бегойим оғир оёқли Фотимани кўп уринтиришга йўл қўймайди. Доя кампир: «Юрсин, ҳаракат қилсин, ҳомила семириб кетмайди», дея Зуҳро ойимга тасалли беради. Ўлжой — аслзода аёл. Ҳеч бўлма-са, уни ишлатмаслик керак. Бир-икки айтиб кўришди: бўлмади. «Опажон, Сизга хизмат қилмоқ мен учун мукофот эрур», — деди у Зуҳро ойимга. Лекин унинг ҳам бўйида борлигини Фотимадан бошқа ҳеч ким билмасди. Иккаласи ҳам Кеш упасини ой юзларига куюқ босишар, бухоро хандон сурмаси билан кўз-қошларини қоп-қора бўяшиб, ўзларини билдирмасликка ҳаракат қилишарди.

Кечқурун бўлди дегунча кенг ҳовлига сув сепилар, биров овқат масаллигини тайёрлашга, бошқалар чой қайнатишга, идиш-товоқни ювишга шошиллар, Ҳожи бобо билан Мамат эса худойи, бешик тўйи ёки соч тўйига, ё бўлмаса, меҳмондорчиликка бориб келишарди. Оқшом чоғлари, қуёш ботиб қош қорайган пайтларда кенг ҳовли ғала-ғовурга тўлар, шарқираб оқаётган ариқ сувининг эпкинни юзларга урилиб, баҳри дилни очар, танаси йўғон икки туп дарахтга кўнган чумчуқлар тинмай чуғурлашар, қафасдаги беданаларнинг ҳам оғзи очилиб қоларди. Беданаларни Ҳожи бобо Бухоро бозоридан олиб келганди. «Эрталаб ва кечқурун бийрон-бийрон сайрашидан роҳатланаман», дейди гоҳо завқланиб. Аслида эса ёшлиқдан бегубор кўнглида қолган ажиб оҳанглар бу. Ҳамсоёлари бўларди беданавоз чол. Юзтадан ошиқ сайроқи беданаси бор эди-ёв! Эрта-кеч сайрагани-сайраган эди. Бува бундан завқланарди. Ўша завқ қариганда ҳам кўнглини тарк этган эмас! Кўнгил қаримайди деганлари рост экан!

Ҳожи бобо билан Мамат овқат сузишга бир-икки баҳя қолганда, одатдагидек канда қилмай, ўз пайтида олдинма-кетин кириб келишди.

Сезгир Фотима билан Ўлжой Зуҳро ойимнинг нимадандир хавотир олаётганини сезиб туришарди. Хушxabар бўлганда, Ҳожи бува ҳам аллақачон ҳаммадан суюнчи олган бўларди. Қандайдир жиддий воқеа рўй берган, шекилли!

Вақт ўтиб борар, пода келган, қўй-қўзилар маъраб, итлар гингшиб, хўрозлар қичқирар, кимдир кимни бақириб чақирар, аёллар, болалар ҳам ташқарида хомуш юришар, қозондаги овқат аллақачон совиб қолган, чой ҳам дамланмаган, фақат ҳовлига наридан-берига сув сепилган эди, холос!

Ҳожи бува кайфиятсиз ҳолда ташқари чиқди.

— Онаси?

— Лаббай?

— Сизлар овқатланиб олинглар.

— Тинчликми?

— Тинчлик, онаси!

Бироздан сўнг катта Мамат уларнинг ёнига келди.

— Хизр ака, кетиб қолмайсизми? — сўради кичик Мамат.

— Кетишга тўғри келяпти, Маматжон!

— Нимага?

— Шундай! Зарур иш бор!

— Биз Сизга ўрганиб қолувдик. Қўшинга ким машқ ўргатади, ака?

— Сен-да!

— Биз сизсиз қўрқамиз!

— Унақа бевурд фикрдан узоқроқ юр, Маматжон. Сен Амир Темур қўшинининг сардорисан. Тўрт-беш йилдан сўнг сани сафимизга қабул қиламиз. Ўнбоши бўласан!

Кичик Маматнинг кўзларига ҳорғинлик чўқди. Аёлларнинг нафаслари эса ичига тушиб кетди. Фотима судралиб овқат сузди. Ўлжой номигагина бир-икки қошиқ хўшлади-да, дарҳол қўлини артди.

Ҳожи бобо навкар билан бирга ташқари чиқди.

— Оқсоқол! — деди навкар. — Агар Илёсхўжа айғоқчилари пайдо бўлиб, қистовга олишса, ёрдам сўраб келишган экан, рўйхуш бермадим, деб айтинг! Шунда улар сизларга тегишмайди!

— Улар аллақачон худонинг ғазабига учраб бўлган, — Ҳожи бобонинг соқоли титради, — Оллоҳ Темурбек жанобларининг куч-қудрати, ақли билан уларни маҳв этишни кўзлаган. Бу муқаррар, болам!

Навкар эгар-жабдуқни ҳозирлаш учун отхона томонга ўтди. Ҳожи бобо аёлларнинг олдига келди.

— Гап бундай, ақли азизларим! — деди энгларини шимариб, чўккалаб кўрпачага ўтираркан. — Амир жаноблари, ёғийнинг бир одамани Дарбандда қўлга туширибдилар. Илёсхўжа биз томон айғоқчиларини юборган эмиш. Қўрқманглар, опажон азизларим, худонинг айтгани бўлади. Бундоғ режа тузамиз: Фотима шу ерда қолади. Мамат билан келишдик, — Ҳожи бува Ўлжойга қаради. — Қизим, Сизни Термизга жўнатамиз. Амир ўша ерда кутиб оладилар.

Ўлжойнинг кайфияти тамом бузилди. Яна саргардонлик! Яна иссиқ, изғирин, чанг-чунг, шамол, йўл азоблари! Жон яна тиканзор ичида чирқирайди. Яшил боққа ўрганган қушнинг тиканзорда яшагиси келмас! Жуда қийин бўлади, жуда қийин!

* * *

Хоразмдаги сафар амир Ҳусайннинг кўзини очди. Кимнинг ким эканлиги маълум энди! Темурбекни келажақда қўшиним сардори бўлади, ҳарбий ишларга уқуви зўр, илми, куч-қудратидан фойдаланаман, деб кўзлаганди, хато ўйлаган экан. У ҳозирда ноқ ўзини хон ўрнида кўрмоқда. Йўқ, бунақаси кетмайди! Хон бўлишга фақат ўзи ҳақли. Сен эса, Темурбек, хизматчисан, холос!

Мовароуннаҳрда ҳам вазият ойдинлашган, Илёсхўжанинг тахти мустаҳкам эмас, бир ҳамлада қулаши аниқ. Шу билан чингизийлар салтанати емирилади. Дунё янги ҳукмдорни кутмоқда. Ҳиндистондан Мисргача — катта бир давлатга асос солиш мумкин. Ҳазнавийдан қаеринг кам?! Эй амир Ҳусайн, ақлингни ишлат! Ҳозир отни қамчилайдиган пайт! Аммо қуруқ қошиқ оғизни йиртади. Катта қўшинни тутиб туриш учун катта маблағ керак: от-улов, ем-хашак, навкарнинг ҳақи деган гаплар ҳам бор. Бу катта масала!

— Хаёлга чўмиб қолдингиз, ҳазратим? — унинг фикрини бўлди Сароймулкхоним.

— Үзим шундай! — сир бой бермади амир Ҳусайн.

— Үйчи ўйини ўйлагунча, таваккалчи ишини битирибди. Со-
диқ амирларни атрофингизга йиғинг. Ҳаракат қилсангиз, амир-
ларнинг боши бўлиб юрасиз!

Амир Ҳусайн гап ўргатган кишини жинидан баттар ёмон кўра-
ди. Айниқса, хотин зотини. Уларники деса, ўшанинг тескарисини
қилиш керак. Шунда обрўйинг баланд бўлади. Вайсашини
қаранг, маҳмадоналик ҳам эви биланда. Қозонхоннинг қизиман,
аслзодаман деб тумшуғингни чўзаверасанми, ақли калта!

Эридан садо чиқмагач, Сароймулкхоним ҳам индамай қўя
қолди. Маслаҳати ёқмади шекилли, ё нимадандур қаттиқ хафа!
Бу эркакка тушуниш қийин.

— Мен баъзи одамларга меҳр кўргизган эдим. Алар бўлса!..

— Сиз ҳар ишингизни пеш қилишга ўрганманг, амирим!

Ҳусайннинг димоғи тутади. Келиб-келиб шу товук мия хотин
билан маслаҳатлашадими? Бунча баланддан келмаса! Эрни мул-
зам қиладиган хотиндан нима кутиш мумкин?

— Ким экан ўша меҳр кўргизган одамингиз? Ўлжой оғонинг
тан маҳрамларими?!

— Амирим, ақл ўргатмоқчи эмасмен, — Сароймулкхоним
мулзам тортди, — лекин «Эрни эр қиладиган хотин», дейдилар.
Шундай экан, мендек хокисор тан маҳрамингизнинг ачишиб ай-
таётган сўзларига ҳам қулоқ осингиз. Ҳали ҳам кеч эмас. Ўша
яхшилиқ кўрсатган одамингиз ҳам тахт-тож эгаси бўлган эмас.
Темурбек Сизга куёв, яқин одамингиз: майли, у шўр денгиз
бўлсин, шўрлиги учун ундан аччиқ қилманг. Ақлли инсонлар дуру
гавҳарни шўр денгиз тубидан оладилар!

Бу гап амир Ҳусайнга маъқул тушди. Тўғри айтади! Бургага
аччиқ қилиб кўрпани куйдиргандан нима фойда?! Унинг куч-қуд-
ратидан фойдаланиб мақсадига эришиб олгани яхши эмасми?!
Темурбек мияси бутун йигит! Мағрурлиги бор! Йигит киши мағ-
рур бўлмай, ҳезалак бўлсинми?

Остонада маҳрами асрор кўриниш берди.

— Тинчликму? — Ҳусайн унга совуқ боқди.

— Сейистондан чопар келди!

— Кирсин!

Амир Ҳусайн Сароймулкхонимга «Сиз боринг», дегандек ишо-
ра қилди.

Темурбек мовий денгиздек мавжланиб келаётган лашкарларига боқаркан, қалб уйида ҳайрат балқир эди. Шунча одам унга бўйсуниб, ортидан келмоқда. Унинг не сеҳри-жодуси борки, уларнинг оламини, дунёсини забт этган? Нимасига ишониб ортидан юришибди?! Эртага нима бўлади? Ҳеч ким билмайди?.. Эртага қай бирлари ҳалок бўлиб, тирикликдан маҳрум бўладилар. Шу сарсон-саргардонликдан кўра, тоғларга чиқиб, хилват гушаларда қуй-қўзи боқиб, жуфти-ҳалоллари билан роҳатда яшашлари ҳам мумкинми?! Мумкин!

Кун иссиқ нафас қайтади. Соя-салқин жой бўлса-ю, бир лаҳза дам олсанг! Жой ҳам топилади, аммо бу ерларда тўхташ мумкин эмас, худо кўрсатмасин, ёғий тўқнаш келса, тутдай тўкилишади, кеча Сайробда тарвуз ейишган эди, бугун йигитларнинг ярми касал, қоринлари оғриб, куч-қувватдан қолишган.

Темурбек яна уларга назар солди. Яна ўша фикр хаёл оламини банд этди: қайси куч уларни шу кўйга солди, нима мақсадни кўзлаб, ортидан юришибди?!

Тепаликдан кенг дара кўзга ташланди. Кўм-кўк дов-дарахтли дара. Искандар Сонийни мафтун этган тоғ — Қизилқоя, ҳов ана, чап тарафда: гўё қайсидир моҳир уста тоғ ён бағри тошларини ўйиб, чиройли қабарик безакли устунлар ясаган. Тош устунлар бир-бирига ёндош қилиб, қатор терилган, шакллар бир текис, улар қизғиш гилдан ясалганга ўхшайди.

Пешинга бориб, ҳарорат яна кўтарилди. Темурбек отда зўрға келаётган бемор навкарларга қараркан, уларнинг қоринлари оғриб, тишларини-тишларига қўйиб келаётганликларини ич-ичидан ҳис этиб, яқин-орада тўхташ лозим, деган қарорга келди.

Буг қишлоғи дов-дарахтлар ичида жойлашган. Сув мўл. Ариқларда ҳатто балиқлар оқади. Бедазорлар тўла товушқон. Диқир-диқир сакраб, ён-атрофдан ўтиб қолади.

Улар қишлоқ четидан, тупроқли йўлдан айланиб ўтиб, атрофи пишиқ ғишт билан ўралган кенг боққа киришди. Йўлак четларидан сув оқиб турибди. Ишком қилинган, қуоқ соя, ғир-ғир энгил шабада эсади. Ўнг томонда катта ҳовуз: суви кўм-кўк.

Хизматкорлар отларни дала томон ҳайдашди. Эгар-жабдуқлар омборхонага тиқилди. Ишончли жой. Ҳар эҳтимолга қарши Темурбек қоровулларни қишлоқнинг бошига жўнатди. Кўз-қулоқ бўлиб туриш керак. Замонага ишониб бўлмайди.

Таҳорат олингандан сўнг тўғри Абу исо Термизий мақбара-сига ўтишди. Мақбара атрофи харобага айланган: чор-атроф тиконзор. Уч қуббали бинонинг бир томонидаги ғиштлар кўчган.

Оқ бўз желак кийган серсоқол хушбичим ўрта яшар киши мақбара ичидан чиқди.

Темурбек салом берди.

— Ваалайкум ассалом! — алик олди у. — Қани келинглар!

Ичкари киришди. Қабр ўнг томонда, кенг дарчадан нарида. Деворда арабий ёзув; унда шайхнинг таржимаи ҳоли, битган китобларининг рўйхати берилган. Тиловат қиладиган жой кенг, баланд. Ерга чағониён гиламлари тўшалган.

Мақбара қаровчиси — мулло йигит Темурбекнинг ишораси билан Қуръон тиловат қилди, дуо қилдилар. Сўнгра бирпас гаплашиб ўтирдилар.

— Шундай зиёратгоҳ хароб бўлибдур, — деди Темурбек ачиниб. — Шайхнинг руҳлари бундан безовта бўладур.

Мулло йигит Темурбекни танимас экан шекилли:

— Ҳолинг қандоғ деб сўрайдиганлар бўлмагандан кейин бўлганимиз шу-да, бек ака, — деди кесатиб.

Темурбек ҳам, гап келганда отангни аяма дегандек, уни узиб олди:

— Иккита тиконни чопиш шунчалик қийин эканму?

— Ёғийлар юракларни зада қилиб ташлаган, бек ака! Бир иш бошласанг, таппа босурлар: молингниям, жонингниям олулар.

Табиатан пачакилашни жинидан баттар ёмон кўрадиган Темурбек гапни калта қилди:

— Бўпти, Мулло ака, бироздан кейин бу муқаддас жойда ҳашар бошлармиз!

* * *

Ассалом, Она Жайхун! Сен мени неча марталаб хавф-хатардан қутқариб қолган улуг дарёсан! Ҳазрат Ҳаким Термизий ҳам сенинг қутлуғ соҳилингда мангу макон топганлар! Улуғларни ювинтирган, оқ тараган, пок тутган она дарё! Яна келдим соҳилингда бош уриб! Кумуш каби ажабтовур ялтирашинг кўзларимга нур берур, бағрингдан уфураётган муздек тоза шабада эса юрагимга ҳузур- ҳаловат, танимга қувват бағишлайди.

Хасёлга чумган Темурбек тепаликдан, Термиз девори устидан тинч оқаётган Жайхунга хомуш тикилади. Енгил шабада унинг оппоқ желаги этакларини тортқилаб ўйнайди.

У ҳаким термизий зиёратгоҳига ачиниб тикилди. Ислом оламининг буюк алломасига ҳурмат шуми? Уларнинг мангу макон топган табаррук остоналарини гул-гулзорга, муҳташам зиёратгоҳга айлантириш биз тириклар учун ҳам фарз, ҳам қарз эмасму?! Шу улуғлар исломни опичлаб катта қилганлар. Биргиа ислом оламининг машҳур 96 шайхидан бири Термиз ота ҳазратлари фикҳ, тафсир, ҳадис соҳаларида ўнлаб асарлар битганлар. «Солнома ва Наврўзнама» китоблари жуғрофия ҳақида. Унда мучал тўғрисида қимматли маълумотлар бор. Деҳқончилик, зироат ишлари, об-ҳаво ўзгаришлари, табиий офатлар, фаровонлик, туғилиш ва ўлим ҳақида ҳам ўрганиш мумкин бўлган изоҳлар кўп.

Шайх Кулол ҳазратлари ҳам у киши ҳақида кўп ривоятлар қилар эдилар. «Китоб-ан-наҳад», «Китоб-ал-фуруқ», «Хатм-ул-вилоят» асарларидан ибратли ҳикоятлар айтар эдилар.

Биз, кўзи очиқлар, уларнинг мозорларидаги туфроқнинг бир заррасига ҳам арзимаймиз. Она Жайхун! Сен биз нобакор ўғилларингни кечиргин! Биз сен истаган ўғил, фарзанд бўлолмадик!

Навкарлар катта-катта қайиқларда нариги қирғоққа ўтишмоқда.

Она Жайхун! Яна сен бизни қутқармоқдасан! Яна бағрингдаги Оролда паноҳ топмоқчимиз!

Темурбек гишт зиналардан пастга тушаётиб, кечаги тушини эслади. Бошига оқ кулоҳ кийган жиккаккина чол жилмайиб келиб, унинг қулига қилич тутқазди. Қилич — душмандан ғолиб келиш, мартабага эришиш рамзи. Исо ота хурсанд бўлган кўринадди. Навкарлар икки кунда мақбаранинг атрофини хас-хашак, ўт-ўлан, тикондан тозалашди. Зиёратгоҳга файз кирди. Ўзининг руҳи енгиллашиб, кўнглига хотиржамлик ўрнашди, қўрқув, ҳадиксираш-у алаҳлашлар йўқолди.

Термиз ота хонақоҳи ёнида уни думалоқ юзлари қизарган Расул ҳансираб кутиб олди.

— Амирим, хушхабар! — деди у жилмайиб. — Пойи қадамлари қутлуғ келгур ожизаи муҳтарамангиз йўлда эмишлар.

Темурбек енгил нафас олди. «Хайрият!»

— Мен бундин кейин ҳам Сиздан фақат шундай хушхабарлар кутгаймэн, иним!

— Бундан кегин Сизга пақат ғалаба ёр бўлишини кўнглим сезиб турипти, амирим!

— Кеча мен ҳам ажойиб туш кўрдим. Илоҳо, айтганингиз келсин. Шунча сарсон-саргардон бўлганимиз етар энди!

* * *

Эркак кишининг дунёси аёл, шодлиги аёл! У билан кўнгили мулки ҳам обод!

Ўлжой келган кунидан бошлаб, Темурбек ўзида енгиллик сеза бошлади: усти-боши ювилди, игнадан тортиб, қурол-аслаҳага-ча, ҳатто қамчи ҳам жойини топди. Иккалаларига мўлжалланган бўз чодир аллақандай нурли, файзли эди. Бир ҳафтадирки, улар Жайхун ўртасидаги Пайгамбар оролида туришибди. Чоратроф тўқайзор. Пана жой. Ёғий келсаям, сезмайди. Агар битта-яримта ўт қўйиб юбормаса! Яхши томони шуки, парранда кўп, йўлбарс ҳам, қоплон ҳам бор дейишади. Озиқ-овқатдан қийналишмаяпти. Азим дарёнинг салқин шабадаси — мўтадил салқин ҳавоси неча ойлардан буён кун кўрмаган навкарларга қайтадан жон бағишлади. Фақат Маматни айтмаганда, бошқа ҳамманинг кайфияти жойида, Фотимасини ўйлайди-да у ҳам. Замоннинг бевафолигини қаранг, илк фарзанд кутаётган ота ожизаси ёнида бўлмаганидан оҳу фарёд чекмоқда. Бу қандоқ маломат эрурки, эр йигитлар бўзласалар! Ўз юртида! Ўз Она диёрида! Бундан ортиқ бахтсизлик, қайғу ва ситам борми!

— Бир ҳафта дам олдик, амирим, шу ерда турамизму? — сўради Ўлжой тоқатсизланиб. У кўпроқ ўзидан хавотир олаяпти. Унга хотиржам жой керак.

— Сизни Самарқандга, эгачим Қутлуғ Туркон оғоникига етказиб қўйиш ниятим бордур. Акангиз Кандаҳорга келиши керак. Ҳал қилувчи курашни бошламоқчимиз. Кейинги кунларда бир-бирдан ажойиб тушлар кўрурмен!

— Туркон оғоникига бўлса, борурмен! — Ўлжой маънили қаради.

Темурбек хавотирланиб сўради:

— Нима, Ҳожи бобонинг қўналғаси манзур бўлмадимму?

— Йўғ-е, амирим, худога минг шукр, ул жойда мен ўз уйимдек яшадим. Фотима ҳақида қайғудамен. У менга ўрганиб қолгон эрди. Ёлғиз ташлаб келганим учун хижолатдамен. Йўқ, демасангиз, уни ҳам Самарқандга олиб келурмиз.

— Фикрингиз менга маъкул. Хоҳласангиз, бугуноқ Маматбекка тўрт-беш баҳодур қўшиб жўнатурмен. Фақат унинг фикрини ҳам билиш даркор.

— Бу томонини фикр қилмабмен, амирим!

— Мен бу кеч у билан маслаҳатлашурмен. Ҳозир у овда. Ов навкар учун жиддий машқ. Навкарни бир кун машқдан қолдирмоқ ишқни сўндирмоқ каби бир ҳолдир.

Ўлжой ип-игна олди. Бўйида бор, худога шукр. Чақалоққа атаб битта-битта кийим тикмоқ ҳам керак. Бир пайтлар у шуни орзу қилганди. Шу кунга етди. Ҳозир овда бўларди орзуси ўшалмаганда.

— Мамат Сизга ҳеч гап айтмадимми?

— Йўқ, нимаиди?

— Йўлда Илёсхўжа одамларига дуч келдик. Бурни япасқни мўғул ўртага тушиб, бизни қўйиб юбордилар.

— Бурни япасқни мўғул?

— Ҳа!

— Мен уни қўйиб юборган эдим. Сизлар томонга айғоқчилар юборганини ҳам ўша мўғул айтган эди.

— Яхшилиқ ерда қолмайдур, бегим!

— Навкарда айб йўқ. Улар буйруққа итоат этурлар. Бўйин эккан бандага озор беришни номаъкул иш деб билурмен. Хоҳ ёғий бўлсин, хоҳ ўзингизники, у ҳам дунёда бир марта яшайдур.

— Бу кунлар шамол каби ўтар, амирим! Мен Сизни мозийда яхши ном қолдиришингизни истармен!

— Аммо жангу жадал қонсиз бўлмас. Искандару Сонийни эсланг: у қанчадан-қанча бегуноҳларнинг қонини тўкди. Хўжанд атрофида тоғликларга дуч келиб, йигирма икки минг кишининг ёстиғини қуритди. Зарафшон бўйида-чи? Бу хунрезликлар халқ бошига кулфатлар солди. Бир юз йигирма минг! Айтишга осон, бекам! Башорат қилурларким, мен ҳам жаҳонгир бўлур эрмишмен. Яратган эгамдан қўрқамен, бекам: менга аларга ўхшаш жаҳонгашталиқнинг зарурати йўқдур. Лекин яратгандан сўрарменки, Мовароуннаҳрда қон тўкмай давлат тузмоқни эртаю кеч намоз олдида худодан сўраймен, бекам!

— Сизнинг нурафшон қалбингизда яхшилиқ куёши ҳукмрон, бегим, сиз бундай хунрезликларга йўл қўймайсиз.

— Мен олчоқлардан, баднафслардан қўрқамен. Алар бойлик, мартаба учун имонларини сотишдан ҳам қўрқмайдурлар. Илёс-

хўжа номимни ёмон отликқа чиқариш, эл назаридан четга суриш учун мени бир чўпоннинг боласи, ўғри, қароқчи, дея иғво тарқатибдур. Мен ана шуларни ўйлаб эзилурмен, бекам!

— Халқни алдаб бўлмас, амирим, нечун куйинасиз. Сиз золим, ўғри, қароқчи, иймонсиз киши бўлганингизда ортингиздан шунча одам эргашармиди?!

Ўлжой топиб айтди: халқни алдаб бўлмайди. Маъниси оламча бор, қудратли сўз. Яна айтадиларки, тухматнинг умри қисқа. Ким жоҳилдир, ўзига золимдир. Илёсхўжанинг бу тухмати ўзига уради!

Қамишлар шиғирлаб, қадам товушлари эшитилди. Темурбек чодирдан ташқари чиқди.

Маматнинг оғзи қулоғида. Қўлида иккита қуён.

— Омад келди, бек ака! — деди у кулиб.

— Ов зўр бўлган кўринадур?

— Кутгандан ҳам аъло! Бунақасини кўрмаганман! Олинган ўлжамиз икки ойга бемалол етади.

Темурбек буни ҳам дупур-дупур садо бериб, кучоқ очиб келаётган омаддан бир дарак деб билди. «Қоронғи чўккан диллар ёришсин энди! Оҳу зоридан ўртандими она дарё! Сенинг бағринг нафсимни тўйдирур, бахтимни бутун қилур, мен бунга ишонурмен!»

У чодирга кирди. Ўлжойни ёлғиз ташлаб бўлмайди. Оғир оёқли аёлга ширин сўз, ширин таом, ширин суҳбат зарур. Унинг бу ерда ундан бошқа яна кими бор?!

— Амир жаноблари?

Бу Расулнинг овози эди. Темурбек дарҳол пайқади. Озгина хирилдоқ, йўғон овоз. Гавдасига яраша. У жилмайиб турарди.

— Яна хушхабар олиб келдим, амирим!

— Тасанно Сизга! — Амир Темур миннатдор оҳангда унинг елкасидан қоқди. Расулбек ҳарсиллаб сўзида давом этди:

— Темурхўжа ўғлон минан Баҳром жалоийрларнинг парвоначиларини кўрдим. Улар Сизни сўрашди. Ҳар эҳтимолга қарши айтмадим. Мақсадларини сўрадим: айтдиларки, амирлар Сизга қўшилмоқни ихтиёр этибдилар. Ман индинга бизни Қаҳалгада кутинглар, Темурбек жанобларининг жавобларини етказурмиз, дедим.

Темурбек уни бағрига босди:

— Бул сўзларингиз кўп мақтовга сазовор эрур. Пойи қадамингиз ёқди. Ўлмасам, Сизни ҳам кўп сийлармен, иним!

* * *

— Нечун бундай ҳол юз берди?

Амир Ҳамиднинг сийрак сарғиш мўйлови, қалтироқ кишининг тукларидек, титради. Гапга уста, айёрликда тулкига дарс бероладиган амир Бикижак жонига оро кирмаганда, қаҳр отида ғазабкор турган хоннинг заҳар-зуққум зулмига учармиди?

Амир Бикижак бўйинини сал эгиб, ҳар бир сўзни чертиб-чертиб деди:

— Аълоҳазрат, Сиз Оллоҳ буюк неъмат берган — тахти олий соҳиби, насл-насаби тоза, олийсифат инсон эрурсиз. Ўшал таги паст Темурни жангда мағлуб этсангиз, обрўйингиз кўтарилади. Шунча бахтни берган оллоҳим, бунисиниям берур.

Илёсхўжа ўзи билмаган ҳолда қовун туширди:

— Ўнта хос навкаримга ичим ачийдур.

Амир Бикижакнинг оқ шиша юзи синди. Хон ҳам шунчалик калтафаҳм бўладими?

— Аълоҳазрат! — деди у янада гапига урғу бериб. — Ўнта навкар Сизнинг тирноғингиз кири учун жон берса, оздур. Ўнтаку ўнта, юзтани айтинг!

Илёсхўжанинг учи йўғон бурни ялтиллади. «Доно одам!»

— Сиз ўзингизни кўп уринтирманг, аълоҳазрат, — деди у хоннинг бўйин эгаётганини кўриб. — Биз эрта-кеч сўнгги жанг хусусида бош қотириб турибмиз. Темурнинг ҳар қадами ҳисобимизда: ҳарамини Бухородан Термизга кўчириб кетибди. Биз уни Жайхун оч балиқларига ем қиламиз. У ҳали ким билан ўйнашаётганини билмайдур. Сиз ким-у, у ким? Сиз Искандари Сонийсиз, аълоҳазрат. У Испитамандур.

— Испитамен ким?

— Уларнинг Искандарга қарши чиққан бир ялангоёғидур. Ривоят қилурларким, унинг хотини калласини олиб, Искандарга берган. Бул зоти пастларнинг бузуқи аёлларидан ҳам фойдаланиш мумкин эрур.

— Биз ҳам шул йўлни кўрсак-чи?

Амир Бикижакнинг таранглашган юзига яна дарз кетди.

— Йўқ-йўқ, аълоҳазрат! Бул йўл мақбул эмас. Унда режамиз ҳам бузилур!

Илѐсхўжа паст кетганлигини сезиб, гапни баланддан олди:

— Мен фикрингизни билмоқчи эрдим!

Амир Бикижак гапни айлангирди:

— Туғлуқ Сулдус, Кўр Темур, Туғлуқхўжа, Сарик Буго, Ишикул маст каби баҳодурлар йигирма беш минг кўшин билан жангга ҳозирлик кўрмоқдалар.

Илѐсхўжа уни ҳайрон қолдириб, Искандари Соний ҳақида сўради:

— Ул зотнинг амир-ул-умаролари зўр кишилар бўлганму?

Амир Бикижакнинг энсаси қотди. Мен нима деб жон куйдира-япман-у, бу кишининг хаёллари қайси тоғларда юрибди. Искандари соний бўлишни орзу қиляптилар шекилли!

— Ҳозир аниқ эсимда йўқдур, — деди у ичида сўкиниб. — Арастуми, кимдир... ишқилиб, шунга ўхшаш одами бўлган. Жуда калласи зўр ишлаган, дерлар.

— Сиз ҳам ундан кам эмассиз, — деди Илѐсхўжа ясама кулиб, ичида бўлса «Мақтовимни эшитиш учун эртадан бери тиришиб, чираниб ўтирибсан. Мени билмайди деб ўйлайсанми, тунка», дея гижиниб қўйди.

Кечқурун Амир Бикижак янги гап топиб келди.

— Сейистонга кетишибди улар!

— Мақсадлари не экан? — сўради Илѐсхўжа.

— Малик Қутбиддин ёрдамга чақирибдур.

— Каллангни ишлатсанг бўладур, амир!

— Аълоҳазрат! Менда ҳам бир фикр бор.

— Сўйла.

— Ишончли камончиларимизни юборсак. Зуранж қалъаси Малик Шужоҳ қўлида. Ёрдамга муҳтож ҳозир. Бир ўқ билан икки кўённи урурмиз.

Илѐсхўжа гапни қисқа қилди:

— Розимен!

* * *

Халқнинг сабр косаси тўлиб-тошибди. Темурбек Самарқандда қирқ саккиз кун яшаб, бунга яна амин бўлди. Шаҳарда ур-йиқит, тўс-тўполон бўлмаган кун йўқ. Фалон маҳаллада

муғулнинг навкарини дўппослашибди, ўлдиришибди, деган миш-мишлар, шивир-шивирлар бот-бот қулоққа чалинади. Эл орасида: «Агар юртнинг амирлари, беклари босқинчиларни қув-маса, ўзимиз уларнинг думини тугамиз», деган гаплар юради. Икки кишининг боши бир жойда қовушди дегунча, шу тўғрида гап боради.

Бир кун Ўлжой қизиқ гап айтди:

— Амирим, ҳамма жойда номингизни тилдан қўймайдурлар. Эзилган, оч, юпун халқ Сиздан нажот кутаду. Самарқанд тахтини бир ҳамлада эгаллаб олишингиз мумкин эмасму?

— Эгаллаш мумкиндур, — деди Темурбек унга ўйчан нигоҳда боқиб. — Аммо мен сиздек аслзода аёлнинг амири Самарқанд тахтини қароқчилардек эгаллаб олди, дейишларини истамасмен!

— Мен бунисини ўйламабмен, бегим! — дея бўйини эгди Ўлжой.

У Қоҳмарда турарди. Ўн кун ўтди, амир Ҳусайндан дарак йўқ, қидирмаган жойи, қарамаган туйниги қолмади ҳисоб: ерга кирганми, сувга тушганми — ном-нишони кўринмайди. Катта бойлик билан қайтганди, ишқилиб... йўғ-е, нималар деяпти!

Ўшанда, Омуя суви бўйида Темурхўжа ўғлон билан Баҳром жолойир унга келиб қўшилгандан кейин биргаликда Шибиргон орқали Ҳирмандга ўтдилар ва Амир Ҳусайнга йўлиқдилар. Маслаҳат бўлдики, қишни шу ерда ўтказиб, шу ерда Мовароуннаҳрга юришга тайёргарлик кўрилади.

Баҳром жолойир бетоқат одам эмасми, у қадамини ҳам фойда билан ўлчарди. Бу ерда тутаб ўтиришдан бир маъни чиқмаслигини билгач, бир кечаси навкарларини олиб, Ҳиндистон томонга от сурди. Буни эшитган Темурбекнинг дили сиёҳ тортиб, бундан кейин ҳамфикр танлашда эҳтиёткор бўлишини дилига тугди. Бировнинг қалбида не кечади, билмайсан. Тилидан бол томиб турган кимсанинг эртага душманга айланиши ҳеч гап эмас!

Шу орада Сейистондан хабар келди.

— Кўнглим нохуш, — деди Ўлжой хафалигини яширмай. — Бормасангиз бўлмасмикин?

— Акангизнинг илтимосини ерга тапласам, қандоқ бўларкин?

Ўлжой уф тортди:

— Бойлик деб узоқ юртларда қон кечиш шартмикин сизларга! Бу томонда юртингиз сизлардан нажот кутмоқда! Одамлар не дейди?

— Менинг ҳам оёғим тортмайду, маликам! Нечундир дилим сиёҳ! Аммо мен қайноғамнинг сўзини ерга ташлолмасмен!

Ўлжойнинг титраб турган қалби тенг иккига бўлинди: ярмида зулмат — ярмида ойдинлик, ярмида фарёд — ярмида қувонч! Дўст, ошна, оға-ини, қариндошга содиқлик яхши. Аммо юраги ғаш: ундан айрилиб қоладигандек. Зуранж деса, аъзойи баданини қалтироқ босмоқда.

Ўлжой бу сўзларни эзилиб айтганди ўшанда. Аёли ҳақ экан. Аёлнинг фикрига ҳам қулоқ солиш даркор. Фақат жоҳил эркак тани маҳрами билан ҳисоблашмайди. Бундан кейин Ўлжой ўшандай: «Борманг», деб оёқ тираса, остонадан нарига ҳатламайди. Зуранждан нима топди? Ўқ юрагига қадалганда нима бўларди? Мамат ёрдам кўрсатмаганда, нима бўларди? Фалокат!.. Нақ биқинини кўзлаб уришган экан, ўқ ўнг қўлига қадалди, ўзини ўнглайман, дегунча, иккинчиси ўнг оёғини яралади. Худо яна бир сақлади: бир ўлимдан қолди!

Энди ўйлаб кўрса, бу иши яратганга ёқмаган, меҳрини аёлининг қалбига солган ва унга етказган экан-у, бу бўлса, ўз билганидан қолмади. Нима топди? Юрт босқинчилар зулмидан қақшаб турганда, бир ҳовуч бойликнинг ортидан боришнинг ҳеч ҳожати йўқ эди. Бандаи ожиз: бойлик топса, қўшинни ушлаб туришга озроқ мадад бўлармикин, деган хаёлда эди. Ношукр! Адолат, озодлик деб жон куйдираётган экан, шу тупроқдан топиларди мадад кучи: олтинми, жавоҳирми — нима десангиз! Инсон хомлиги учун ҳам бир-бири билан уришади, ер талашади. Эй Искандар! Сен ҳам дунёнинг тубини кўрган экансан! Кўрган экансанки, тобутдан қўлингни чиқариб, абадий маконга йўл олдинг! Бу ишни ғанимларнинг уюштирган тақдирда ҳам обрўйингга путур етмасди. Шоҳ бўл, деҳқон бўл — тегадигани бир парча ер! Хатога йўл қўйганим шу бўлсин, Оллоҳим!

Зим-зим оғриб турган ўнг оёғини силади. Буст! Бир умрлик сабоқ! Бир ойлик умр ўша ерда кечди. Бир ой азоб тортди. Буст! Сира эсдан чиқмайди! Сира!

— Мамат келдими? — сўради у.

— Келди.

— Чақиринг!

Мамат таъзим билан кирди.

— Топдим, ота!

— Қаерда экан?

— Бомиеън тарафларда! Йўлда Қозончи Баҳодурни учратдим.
У Сизни қидириб юрган экан.

— Йигити қанча?

— Юзга яқин!

— Нима деди?

— Биз Сизларни Бомиеън йўлида кутамиз, деди.

— Яхши. Ҳозироқ жунаймиз!

Ман-ман деган девқомат навкарлар Зуранжни олишда шаҳид кетдилар. Жойлари жаннатда бўлсин. Йигирмадан ортиқ навкар билан қаёққа боради? Илёсхўжа мўр-малахи билан қуршаб олса, пашшадай эзиб ташлайди. Агар Қозончи баҳодур унга қўшилса, худо берди! Ҳусайинни топса, олам гулистон! Маблағ бор. Озиқ-овқат етарли! Халқ кутяпти. Тезроқ Самарқандга юришни бошлаш керак.

Қуёш ботишига ҳали анча бор. Кун салқинроқ. Куз ажойиб фасл. Ҳаво майин. Дил яйрайди.

Қозончи баҳодур алдамаган экан. Темурбек оёғи зирқираб турган бўлса-да отдан ўзи тушди. Туша солиб, уни кучоғига олди.

— Қачон мўғуллар зулмидан қутуламиз?! — деди Қозончи баҳодур ўпкаси тўлиб. — Итларга кун бор, бизларга кун бўлмади қолди-ку, Темурбек!

— Ҳал қилувчи жанг яқиндур, — Темурбек унинг сарғайган юзига тикилди: қўй кўзлари ичига тортган, соқол-мўйловига чанг ўтирган. — Энди гина-кудратларни бир чеккага йиғиштириб қўйиб, бирлашмоғимиз керакдур!

Навкарлар йўлга тушди. Ортдан қуюқ чанг кўтарилди. Юрнинг, она заминнинг оппоқ чанги, гўё у ҳилшираётган оппоқ байроққа ўхшайди.

Темурбек хотиржам эди. Энди ташвишланмаса бўлади.

Муюлишда жавшан кийган навкар кўринди. Мамат билан Расул унинг ортидан кўриниш берди.

— Улар ким бўлдийикин?! — хавотирланиб сўради Қозончи баҳодир.

Темурбек бамайлихотир деди:

— Бахт ҳам, омад ҳам дарё сувига ўхшайдур, бир келса, тошиб келадур!

Бир тўп навкар орасидан учқур от ажралиб чиқди. Бу ким бўлдийикин?

Темурбек олдинга интилди:

— Амир Сайфиддин!

Отлиқ ярим йўлда ирғиб ерга тушди-да, қучоқ очиб югуриб кела бошлади:

— Темурубек, омонмисиз?

Хивақ воқеасидан буён кўришмаган, не-не азоб-уқубатларга учраб, юраклари ҳасрат зардобларига тўлиб, бир-бирини соғинган икки дўст ўзларини туюлмайдан кўз ёши — қувонч томчилари билан кўришдилар.

— Тоғай қаерда? — сўради Темурубек хавотирланиб.

— Билмадим, — деди Амир Сайфиддин. — Ажралиб кетган эдик.

— Сиз ҳам мен каби ўзингизни анча олдирибсиз!

— Кўп уқубат тортдик, Темурубек. Ёғийни юртдан ҳайдамагунча, тинчимаймиз!

— Ҳамманинг фикри-зикри шу ҳозир!

— Етмиш содиқ навкарим бирла неча кундирки, Сизни қидирурмен! — деди Амир Сайфиддин, кейин сўради. — Зуранжда Сизни ярадор бўлдилар деб эшитдик?!

— Зуранжда мени худо бир асради.

— Доимо омон бўлинг, Темурубек, Сиздан бошқа суянадиганимиз қолмади!

— Оллоҳ ҳаммамизнинг иймонимизни бутун яратган. Шу иймон бизни бирлашмоққа ундайдур!

— Қаёққа кетаётгандинглар, Темурубек?

— Биз амир Ҳусайнни қидирмоқдамиз. У билан ҳам аҳдимиз бор. Сиз унинг дарагини билмайсизму?

— Шу атрофларда юрибдур, деб эшитганмен!

— Биз уни Бомиёнда, деб эшитганмиз!

— Бўлмаса, кечикмайлик. Қани бошланг, Темурубек!

Сафлар каби қалблар ҳам кенгайди, зулмат тобора чекиниб бормоқда эди. Энди отлиқлар ортидан оппоқ чанг боягидан баландроқ кўтарилар, оппоқ байроқ ҳам энига, ҳам бўйнига кенгайиб борарди.

* * *

Илёсхўжа Сейистондан амир Ҳусайнбек ёлғиз қайтибди, деганда, энгил нафас олиб, катта ғанимдан қутулибмен, дея хурсанд бўлди. Шу боис Зуранждан тирик қайтиб келган навкар-

ларга ўн кепакий кумуш тангадан укулка¹ бериш ҳақида тезда фармон қабул қилди. Ушандан буён кечаси хотиржам ухлайди. Бироз қорин қуйган, вақтини чоғир ичиб, кунини ҳурлиқолар билан роҳат-фароғатда ўтказади. У қатнашмаса ҳам амир-ул-умаро содиқ амирлар шижоати билан амир Хусайнбек даф этилади, деб ўйлайди.

Бугун эрталаб Эшик оға амир Ҳамид уни бетоқат кутаётганини айтди. Хоннинг юмшоқ тўшақдан чиққиси йўқ эди, кеча кўпроқ шароб тановул қилган экан, бошини кўтарса, пичоқ суққандек зирқираб оғрияпти. Нима зарил гапи бор экан Ҳамиднинг! Ўзи ҳал этавермайдими?

— Аълоҳазрат! — Ҳамид тиз чуқиб. Унинг барқут этагини кўзига суртди. — Темур қайтибди. Қоратоғ Ҳисорда яшириниб юрган амир Мусо, Жоку барлос, Сулаймон барлос, Жалолиддин ва Ҳиндука барлослар унга қўшилибдилар. Тамуқа Баҳодир ҳам унга тараф. Ҳазорлар ҳам унга ён босмоқдалар.

Илёсхўжанинг сарғимтир киприклари титради.

— Сиддиқ баҳодир билан Дўлон Човон?

— Улар ҳам, аълоҳазрат.

— Бирор чора кўрилдим-у?

— Ҳа, аълоҳазрат! Кўрилди. Амир Темур Хусайн билан Балха кетаётганларида Ҳайдар Андуҳий, Буғо Сулдус ва Абу Саййидларнинг қўшини уларга ҳужум қилиб, катта талофот етказган. Темур Термизда экан. Омад бизга кулиб боқди: лашкари-миз унинг патини юлиб олибдур.

— Таъқиб этмабдиларму?

— Кеш ва бошқа шаҳарларда халқ бош кўтарган. Аҳвол танг, аълоҳазрат. Худо кўрсатмасин, бутун эл-улус бизга қарши турса...

Илёсхўжа уни силтаб ташлади:

— Ваҳима қилманг! Халқ эмиш? Қанақа халқ?! Уша ялоқиларнинг иғвосига ишонган оми одамларми? Алар бир пода. Қаёққа бошласанг, уша ёққа кетадур!

— Маъзур тутгайсиз, аълоҳазрат! Сиз улкан тоғсиз. Мен қулвачча бир хасдурмен. Ожиз қулингиз Сизга ҳамиша содиқ. Фикримни баён этдим, холос!

¹ Укулка — инъом

- Амир Хусайн қасрда?
 — У Балхда эрмиш.
 — Нечун?
 — Темур билан ораларида низо чиққан экан.
 — Қандай низо?
 — Англашим бўйича, амир Хусайнбек ўзининг фойдасини кўзлагандур.
 — Яъни?..
 — Яъни ул баччағар Бадахшон билан Балхни қўлга киритмоқчи бўлган.
 — Ў-ў-ў, иштаҳаси карнай эркан! — деди Илёсхўжа лунжларини шишириб, кейин сўради: — Ҳозир кўшин қасрда?
 — Пули Сангинда!
 — Йўл ҳозирлигини кўринг: ул илонларнинг битта-битта бошларини янчурмиз!

* * *

Мамат бир жойда туролмади: отаси, акаларини ўйлагани ўйлаган; бирор юмуш чиқиб қолса, бориб келишга тайёр, парвоначи ҳам, гажарчи ҳам ўзи, ишни танлаб ўтирмади, буйруқнинг буниси меники, униси сеники демайди: чўл кезади, дашт кезади, йўл юради; ишни битиради, йўл-йўлакай жигаргўшаларини суриштиради; Фотимамдан эса кўнгли тўқ, у Самарқандда, ишонли жойда!

Бу гал у Кешга кетяпти. Кешга! Кеш — катта шаҳар. Бундан олти йил бурун у Чигатой улусининг пойтахти эди. Кейин Баёнқулихон уни Самарқандга кўчирди. Лекин Кешнинг нуфузи ҳали камайган эмас.

Темурбекнинг ўзи уни Кешга жўнатди. Муҳаммад Жаҳонгир етти ёшни тўлдирди. Унга совға-салом олиб кетяпти. Олтин иплар билан тикилган Қуръони карим, зар чопон, олтин дастали қилич, ёқут кўзли узук, бувиларига этаги узун ипак кўйлақ, амиркон ковуш — икки хуржун ҳадя. Амирнинг қўли очиқ. Ўзининг аҳволи танглигига қарамай боласини, тани маҳрамини ўйлайди. Кешдан чиқиб, Самарқандга ҳам ўтиш лозим. Ўлжой, Фотимага аталган ҳадялар ҳам бор. Эҳтимол, фарзандли бўлгандир. Маматнинг кўнгли ийиб кетди. Соғинди. Фотимасини жуда соғинди. Йўл-хатарли, аммо Амир буйруғи — қонун. Кейин у кишининг

ўзлари: «Фарзанд туғилаётганда, ота аёли ёнида бўлмоғи лозим-дур», дедилар. Тўғри айтадилар. Фарзанд кўраётган аёл эрини ўйлайди. Ким билади, Фотима тўлғоқ тутиб, йўлга илҳақ кўз тикиб ўтиргандир.

Улар Темур қопуғдан кечаси ўтишлари керак эди. Ҳали кун ботишга анча бор.

— Тўхтамаймиз, — деди у ҳамроҳига.

— Хавфли эмасми, ака!

— Кутсак, вақт кетади.

Тўғрида Саримаст тоғлари. Ғадир-будир кенг бағри кўкиш рангда. Пастда дарё шовуллайди. Суви отларнинг тиззасига уради.

Улар чапга бурилишди. Баланд қояларнинг учларига қуёш нурлари заррин мато боғлаган, атроф жимжит; дўст ҳам, душман ҳам шу ердан — дарадан ўтади, хавф-хатарли шу жойлардан ўтиб олишса, у ёғига хотиржам кетса бўлади.

Бурилишда улар ҳар эҳтимолга қарши панада туриб пастликка тушиб кетган йўлни кузатдилар: зоғ йўқ. Мамат «юрдик» дея имо қилди. Ортдан:

— Тўхта! — деган таҳликали овоз янгради.

Маматнинг танасидан ўт чиқиб аъзойи баданини куйдирди. Қўлга тушдик, деган ўйга бораркан, мажолсиз ҳолда ортига тикилди. Қулочдан каттароқ оқ харсанг ёнида икки норгул йигит, қўлларида камон, нигоҳларида ҳайрона сурат қотган.

— Мамат! — дея ҳайқирди улардан бири камонни ерга тушириб.

Маматнинг кўзи тиниб, қулоғи шанғиллади, юраги гуп-гуп ура кетди:

— Ака! Акажон!

* * *

— Менинг елкамдан оғир юк босадур, ўғлим! Қайларда қолиб кетдинг? Нечун йўқлаб келмайдурсен?

У овоз беришни истади, аммо томоғи бўғилган эди. Ё раб! Не ҳодиса бу? Тушими, ўнгими?

Темурбек алаҳсираб уйғонди. Чодирда ёлғиз ўзи ётарди. У оқ ҳарир пардани суриб, ташқари қаради: ғира-шира тонг пайти. Чўхра бошлиғи мулозимлари билан айланиб юрибди; ҳаммаси кешлик

йигитлар, уларни кечаги воқеадан сўнг шахсан ўзи танлади. Расул-ни ясовулбоши этиб тайинлади. У ҳам оёқда юрибди. Ўтмиш воқеа уни сергак торттирди. Битта хато! Бор-йўғи битта хато туфайли қарийб беш юз йигитидан, Зуранждан олиб келган бойлигидан айрилди. Зуранж ёқмади унга! Зуранж бойлиги юқмади унга!

Офтобани олиб чиқиб, чеккага ўтиб таҳорат олди: қора қурум босган кўнгли тонгдек беғубор тусга кирди, руҳи енгиллашди.

Баҳром Жалойир-ку бойлик кетидан қувган одам, тушунса бўлади: ҳақини берганга хизмат қилади. Аммо Тамуқа баҳодирга нима дев урди? Ҳусайн алдадими уни?! Унинг одами! Ишончли одами ахир! Сотқинлик қилди. Уни кечириб бўлмайди. Ҳусайннинг ўзи-чи? Пули Сангинга жанг тамом бўлгандан кейин келди. Уялмай-нетмай ўлжага шерик бўлиб, ҳақини олиб кетди. Биргаликда мўғулни юртдан ҳайдаб чиқаришга келишилган эди. Лафз қаёқда қолди?! Лафзсизлик — гуноҳ! Катта гуноҳ! Лафзсиз одамда на барака, на омад бўлади. Икки олов ўртасида косовдек охири ёниб кетди. Ким билади, бошқага қандай кўринади-ю, лекин унга ҳозир Ҳусайннинг охирати равшан: қилмиш-қидирмиш, дейдилар, танлаган йўлининг охири жарликдир.

Бомдод намозини ўқиди.

Ёғийдан эмас, орангдаги сотқиндан қўрқ. Тамуқа баҳодирни у кечирмади. Уни кечириб бўлмайди. Хиёнатдан даҳшатли ёвузлик йўқ. У Темурга эмас, юртга хиёнат қилди. Чўби ясоқ... Йигирма беш дурра бир умр эсидан чиқмайди. Бошқа амир бўлганда, шу қилмиши учун бошини танасидан жудо этарди. Лекин у қўлини қонга ботирмайди, бир жонлини жонсиз қилиш ҳам гуноҳ; хатосини билсин, уялсин, куйсин; одам бўлса, хатосини тугатса, ана ўша фойда!

— Эй парвардигори олам! Ўзинг яратувчи, ўзинг жон олувчи-сен! Хоҳлаган банданга беҳисоб яхшиликлар берурсен. Ёғий зулми остида зилаётган элимга нажот бер. Падари бузрукворим шаҳри улуғ Кешни бирор кимсанинг тукига озор етказмай қўлга киритишимга ўзинг мададкор бўлгин, худойим!

Қуёш чиқиб, кенг чодир оппоқ ёришди. «Хосиятли эрта!» Кўнглидан шу ўй ўтаркан, секин пичирлади: «Мен ишонувчан кишимен! Сенга, қудратингга ишонурмен, Оллоҳим! Сен мени кулфатларда қолдирмайсен!»

Нонуштадан сўнг Товачини суриштирди. Узун бўйли, панжалари йирик-йирик, калласи катта бу йигит Ачиги қишлоғидан

бўлиб, унга хайрихоҳ навкарлардан эди. Уни Эшмат деб чақирардилар. Чодир ёнида оёғини узатиб ўтирган Темурбекка ўнг тиззасини ерга қўйиб таъзим қилди.

— Ўтиринг! — деди Темурбек. — Кешда не гаплар?

— Амирим, айтганларингизнинг ҳаммасини бажардим: ишончли жой тайёр. Бойсундан ўтганимиздан сўнг қаршилиқ, ҳузорлик, кешлик йигитлар бизга қўшилурлар. Кеш ёнида эса шаҳарликлар бизни кутиб тургайлар!

— Одамлар не дерлар?

— Одамлар, Сиз тўғрингизда эрта-кеч сўзлашурлар. Барча эл, улус Сизни кутаду.

— Иншоолло, эрта-индин етиб боргаймиз.

— Яна бир янгилик, амирим! Ўғлингиз Муҳаммад Жаҳонгир ҳам шаҳарда, ишончли жойда.

Темурбекнинг юраги ўртади: суюкли фарзандини кўрмаганига бир йилдан ошди. Жуда-жуда соғинди уни. Жуда зийрак, доно бола. Бу йил еттига тўлди. Икки йил олдин уни Ғилонга юборган эди. Ўлжой ҳам уни ўз фарзандидек кўради, кўп соғинади. Ул ҳам эсон-омон кутулиб олсайди. Эрта-кеч шундан ташвишда!

— Амирим, толеи порлоқ фарзандингизнинг илми хусусида мақтовлар айтдилар: илми нужум, ҳандаса, риёзиёт, муомалада устозларидан ўзибду. Қуръони Каримни уч ойда ёд олган эмиш. Шундоғ камон отар эмишки, зарбидан ҳаво титрар эмиш!

— Сизга тасанно, Эшматбек. Хабарчилар ҳам бундай хушхабар келтиролмаслар! — Темурбек одати бўйича қувончли хабар келтирганларни сийламасдан қўймасди. Белидаги олтин нақшли ханжарни унга узатди. Бу Сизга!

Эшмат унинг этагини кўзига суртди.

— Беҳад миннатдормен, амирим! Фарзанду аржумандингиз — Жаҳонгир Мирзо ўзингиздек баҳодур бўлсин!

— Қуллуқ, Эшматбек, қуллуқ! — Темурбек унга ёқимли тикилди. Тўнғич фарзанд энди ёнида бўлиши керак. Алпомиш ҳам етти ёшида халқни қойил қилган. Ўлжойнинг кўзи ёриси, яна бир фарзанли бўлишади. Фарзандлар кўпайса, қўлтигидан кирази. Ўғил кўрса, Жаҳонгир Мирзога ини, суюнчиқ бўлади. Оллоҳим, фарзандларимни ўзимга муносиб қилгин!

— Мамаатбекдан дарак йўқму? — деб сўради ёнида ўтирган Расулдан.

— Йўқ, дараги бўлмапти!

— Сиз уни йўл-чўлда кўрмадингизму?

— Кўрмадим, амирим.

Темураббек «Бир ҳафта бўлди йўлга чиққанига», деб ўйларкан:

— Ортидан одам жўнатиб! — деди, кейин Эшматга юзланди:

— Индинга бизни кутинглар! Шамолдек елиб борурмиз!

* * *

Мамат! Дард чеккан, азобланган, куйган, сарсон-саргардон юрган Мамат! Сенга ҳам кун бор экан! Сенга ҳам аталган бахт бор экан!

— Эсонмисизлар, ака?

— Эсонмиз, Маматжон! Ўзинг-чи?

— Кўриб турибсизлар-ку. Тўрт мучалим соғ.

Уч ака-ука қучоқлашиб туришарди.

— Отам, Нодир акамлар қаерда?

— Уларни Хузорда деб эшитдик, — деди катта акаси Усмонбой.

— Фотимадан дарак борми, Маматжон? — хавотирланиб сўради Ҳамид акаси, унинг чўзинчоқ юзининг ўнг томонида, кўз остида тирноқча тиртиқ қолган эди.

— Фотима ишончли жойда! — жавоб қилди Мамат ва сўради: — Юзингизга нима қилди, ака?

— Ўша кун қилич теккан эди! Фотимани топдим, дегин!

— Топдим, ака, топдим! — деди кулиб ва бошидан ўтган воқеаларни бирма-бир ҳикоя қилиб берди.

— Онамиз! — деди Усмонбой, кўзига ёш айланди. — Босқинчиларнинг бирортаси ҳам тирик қолмайди, бирортаси ҳам!

Ҳамид деди:

— Онамизни эсладик, ака, руҳлари атрофимизда айланиб юргандир. Бир фотиҳа қилиб...

— Тўғри айтасан, ука!

Маматнинг мешида сув бор эди. Таҳорат олгач, оналари ҳақиқа фотиҳа ўқидилар.

Усмонбой ўрнидан тураркан, уларга тасалли бергандек деди:

— Иложимиз қанча, укаларим. Шу мусибатлар бошимизда бор экан. Ёғий турган юртда ҳурликни фақат аҳмоқ орзу қилур.

Мамат ишонч билан деди:

— Уларнинг даври давронига оз қолди. Яқинда ҳаммасини кунпаякун қиламиз.

— Бу муқаррар, ука! — деди Усмонбой ҳам ишонч билан. — Кимки золим бўлса, ўзининг бошига етади.

— Йўлга туша қолайлик, — тоқатсизланиб деди Ҳамид.

— Сизлар?.. — Мамат уларга тикилди.

— Бизлар ҳам сен билан бирга борамиз, ука! — Усмонбой жилмайди. — Сан билан Филонга бориб қайтамиз. Неча кунда қайтишинг керак?

— Тўрт кунда. Қайтишда бошқа юмушлар ҳам бор.

— Темурубекдек улуғ зотни ранжитмаслик керак, ука! Қани кетдик, ё бисмиллоҳ.

Ҳамма ўрнидан турди.

Йўл бўйи Усмонбой бошидан ўтганларни гапириб берди.

* * *

Темурубек кечаси билан ухламади. Кеш қон тўкилмай олиниши керак? Бирорта ҳам кешликнинг бурни қонамаслиги лозим. Лескин қайси йўл билан? Қайси ҳарбий усул билан уни амалга оширмақ лозим? У хитойликлар, Искандар Зулқарнайн, Чингизхони Сонийларнинг ҳарбий юришларини, ҳийлаларини бирма-бир хаёлидан ўтказди.

Хитойлар душманга тўсатдан ҳужум қилишни, ёғийлар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлишни ярим ғалаба, деб билганлар. Кеш ўзининг туғилиб ўсган шаҳри, ҳар бир қаричини кўз юмиб аниқлай олади. Мўғулнинг қанча кучи бор, қаерда турибди — ҳаммаси маълум. Демак, ярим ғалаба бор!

Искандар қалъа шаҳарларни олишда ҳамма ҳарбий ҳийлалардан фойдаланарди. «Сўғд қояси»ни олишда ҳеч кимнинг хаёлига келмаган усулни қўлаган, тоғларда юриб ўрганган уч юз нафар аскарини тик қояга чиқишга мажбур қилганди. Улар чодир тортишда ишлатиладиган михларни тошларга қоқиб, каноп иплар ёрдамида тонггача юқорига кўтарилган эдилар.

У ҳам бир тадбир қўлласинки, ҳеч кимнинг хаёлига келмаган бўлсин. Нима ўша? Қандай тадбир! Хаёлига бирор тузукроқ фикр келармикин?!

Чингизхони Соний эса шаҳар, қалъаларни олишда аввало озиқ-овқат етказиб берувчи жойларни вайрон этиб, сўнг ҳимоя-

чиларни ҳамла пайтида пистирмага туширишга, уларни қириб ташлаб, кучсизлантиришга ҳаракат қиларди.

Кеш! Жонажон Кеш! Йўқ, йўқ, сенда бундай усулни қўллаб бўлмайди. Қон тўкилмаслиги керак. Падари бузруквори, волидаи муҳтарамаси мангу ором топган муқаддас тупроқни ёғийнинг ифлос қони билан булғаса, икки дунёси куйиб кетади.

Буг қишлоғи ёнидан ўтаркан, у отда ўз ўйи, хаёли билан банд ҳолатда узоқ-узоқларга, сарғиш қир-адирлару яшил далаларга тикилганча хаёл сурарди. Ота шаҳрини қон тўкмай оладими-йўқми? Нияти амалга ошармикин?

Амирлар, навкарлар, мулозимлар ўзаро шивирлашар, гоҳо бир-бирлари билан ҳазиллашиб, қиқирлашар, гўёки тўйга кетаётгандек хотиржам бир кўринишда эдилар. Уларнинг омонлигини сақлаш, жанг режасини тузиш, озик-овқат, жой, курол-аслаҳа масалаларини ҳал этиш — барча-барча муаммолар сардорнинг бўйнида. Сардорлик — жондан кечмоқлик, ҳузур-ҳаловат, кайфу сафо, роҳатфароғатга бегона бўлмоқликдир. Сардорнинг юрагида доимо ханжар туради. У оддий ханжар эмас, у сергаклик ханжаридир!

— Их! Их-е! Их, жонивор!

Йўл-йўл қизил мато желак кийган, йўрма дўпили, қора куюқ соқолига, қош-кўзларига оппоқ чанг ўтирган қирқ ёшлардаги киши учта эшакка шох-шабба, ўтин ортиб келар, ортидан эса гўёки йигирма-ўттиз эшак келаётгандек чанг кўтарилмоқда эди.

Темурбек от жilовини қаттиқ тортган эди, от пишқириб депсинди, «дир-р-р, жонивор» дея бўйин ёлини силаб туриб, бир йигитчага, бир шох-шабба, чангга нигоҳини қадади ва бироздан сўнг маънодор кўзларида севинч ёлқинлари бўй кўрсатди.

Ё Оллоҳ! Ё азиз-авлиёлар! Термиз оталар! Минг шукр! Минг шукр! Топди! Топди излаганини! Насиб этса, Кешни бирор кешининг бурнини қонатмай қўлга киритади!

* * *

Мўғуллар иккала хуржундаги совға-саломларни ерга тўкишди.

— Вой-бу, анди хўжасининг бойлигини!

Ғилай мўғул Маматнинг бўйнидан қисиб ушлади: — Мен бул барлосини қайдадур кўрганмен. Бул бойлик кимники?

- Хўжамники!
- Хўжанг ким?
- Хўжам катта савдогар.
- Қаёққа кетаётирсен?
- Хўжамникига.
- Хўжанг қайда?
- Хўжам Хивақда.

Юзи узунчоқ мўғул унинг юзига тикилди:

— Мен бу нухани Термизда кўрганмен. Темурнинг изидан қидириб юрганымда! Хўжамники, Хўжам! Алдайдур бу ҳўки! Хивақда бундай нухаларни сақламайдурлар!

Ғилай унинг кекирдагидан олди.

— Э-э, тўнғиз, сен Темурнинг ясовулидурсен балки? Зап қўлга тушибсанми-а? — у шеригининг қулоғига шивирлади. Иккаласи қорнини ушлаб кулишди. — Сендай итъялоқиларни биласанми биз-да нима қилишади?.. Биласан, тўнғиз, биласан! Ҳа-ҳа!

Юзи узунчоқ мўғул ўдағайлади:

— Шеригингни бинойидек сайраттирдик: у ҳамма гапни айтди. Сен бизга Темурнинг турган жойини айтсанг, қўйиб юборамиз!

— Йўқ, десанг, — ғилай қўли билан бўйнини кўрсатди, — молдек бўкиртириб сўямиз.

Мамат қаддини тик тутди. Уларнинг: «Сўямиз! Сўямиз! Сўямиз!» деган совуқ таҳликали сўзлари миясига болғадек қаттиқ урилаётган бўлса-да, паст кетгиси келмади. «Бир бошга бир ўлим!»

— Ана у ялангоёқлар сенга ўхшайдур, — деди ғилай, — оғаниларингму?

— Ҳа, оға-иним! — жавоб қилди Мамат ғурур билан.

— Улар ҳам сени сотдилар.

Мамат истеҳзоли жилмайди:

— Ишонмайман!

Ғилай бепарво деди:

— Ишонмасанг, ишонма! Ҳақиқат шулдурким, улар бошлигимиз деб сени кўрсатишди.

Мамат:

— Тўғри айтишибди! — деди мағрур оҳангда.

Юзи узунчоқ мўғул унинг кекирдагидан қаттиқроқ сиқди:

— Унда энангни кўрасан ҳозир!

Ғилай ўшқирди:

— Хуш, Темур қаерда?

Мамат кулди:

— Катта холангникида!

Ғилай хохолади:

— О-о, ҳазилниям қотираркансан, тўнғиз!

— Мен тўнғиз бўлсам, сен чўчқасан. Ҳаром тумшугингни пок тупроғимизга тиқиб, ҳамма ёқни расво айлаб юрибсан.

Ғилай унинг бути орасига тепди.

Мамат чинқирганча таппа ўтирди. Бу сафар бурнига мушт тушди. Кўз олдида қарс этиб ўт чақнади, боши билан деворга урилди.

Ғилай уни ердан кўтарди:

— Қаёққа бораётган эдинг?

Мамат бурнидан оқиб оғзига кираётган қайноқ қонни туф-лаб ташларкан, яна ўша сўзини қайтарди:

— Айтдим-ку катта холангникига деб!

— Холамникида пишириб қўйибдимۇ, тўнғиз?

— Чўчқа, калтафаҳм эк... экансан. Холангни... холангни эри... туф-ф... эриман-ку!

Узунчоқ юз уни авраб деди:

— Беҳудага ўлиб кетасан, йигит! Сенга ўша Темур ҳайкал қўюрму олгиндан!

Мамат сезгир йигит: унинг авраб гапириши ҳамиятига тегди:

— Босқинчи, сен мани бола деб ўйлаяпсанми? Тушунгни... туф-ф! Сувга... туф-ф!.. сувга айт!

Ғилай унинг тап-тақир бошига мушт солди. Дунё чирпирак айланди, дунё оғриқларга, азобларга тўлди.

— У... уҳ... уҳ! Она-жон! Уҳ!

Ғилай уни ёқасидан олиб кўтарди:

— Қалай, холамнинг қўйнида маза қилаётирсанму?!

Мамат хириллаб деди:

— Жуда-ямм!

— Вой эшаг-ей, бунақа тўнғизни биринчи кўришим!

Узунчоқ юзли уни саволга тутди:

— Темурнинг одами қанча?

— Турон мамлакатининг жами аҳолисича!

— Шайтон!.. Ма-раз!!!

Маматнинг қорнига мушт тушди:

— Их!.. Ўлдир, номард! Ўлдир! Ўлигимам санлардан ҳазар қилади.

* * *

Муҳаммад Жаҳонгир юз бичимлари бир текис, попукдакки-на бола. Қошлари қора ипақдай. Кўзлари юлдуз мисол. Нигоҳи-да донолик мужассам. Темурбек уни кўтариб олди. Димоғига хушбўй ҳид урилди. Бола ҳиди!..

— Болагинам!

— Сизни соғиндим, отажон!

— Мен ҳам... мен ҳам сизни соғиндим, болагинам! — Темурбек ўғлини ёнига ўтқазди. — Бўйларингиз анча чўзилибди, кўз тегмасин, алпомиш йигит бўлибсиз. Энди доимо ёнида бўлурсиз, Мирзо! Жанг илмини ҳам ёшликдан ўрганмоқ лозимдур!

Остонада ясовул кўриниш берди. У ҳансирар, ялпоқ юзи бўғриққан, кўкраклари тез-тез кўтарилиб тушарди:

— Кешдан тўрт фарсах нарида Илёсхўжани кўрибдурлар! — деди у шошилиб.

Темурбек пинагини бузмади.

— Душманнинг вазифаси бизга қараб юриш! — деди секин ва бамайлихотир оҳангда. — Эчкининг ўлгиси келса, қассоб билан ўйнашади!.. Хабар етказганинг учун сенга ташаккур, бор, хизматингни қилавер!

Шаҳарликлар қип-қизарган ҳовлиқма ясовулнинг устидан мийиғларида кулган бўлишди.

Шайх Шамсиддин Кулол ҳазратлари бошқа гап айтди:

— Қайси фуқаро амирини яхши кўрур, ҳар гапни унга етказмоққа ошиқур! — Атрофга бир кўз қири ташлагач, яна сузида давом этди. — Қон тўкилмай шаҳар олинди. Бунинг шарофати ўзгачадур. Бундай саодат ила бошланган давлатнинг келгуси қутлуғ бўлур!

— Иншоолло! — деди имом хатиб ва сўради: — Темурбек, қандай хаёлингизга келдики, чанг-тўзон кўтарилиб, ул ёғийларнинг ўтакасини ёрдингиз?

— Яратган эгамнинг қудрати бу! — содда жавоб қилди Темурбек.

Шайх мамнун жилмайди:

— Парвардигори олам эл бахтини ўйлаган бандасининг ишини ҳар доим осон қилур!

Расул Темурбекка қараб тавозе қилди:

— Амирим, рухсат этсангиз, икки оғиз!..

Темурбекнинг қошлари чимирилди.

Шайх Расулга қаради:

— Темурбек ортиқча мақтовни хушламайдулар! Ёшлиқда ҳам одатлари шу эди. Сўзланг, иним, не дейсиз?

Расул қизарди, лаблари титради:

— Буг қишлоғида эшакка ўтин ортиб келаётган кишини кўриб, амир жанобларининг кўзлари ёнган эди.

Темурбек жилмайди. «Пайқаган экан, азамат!»

Уларга қараб келаётган бир гуруҳ қарияларни кўриб, Расул ўрнидан турди.

Имом хатиб уларга назар соларкан, деди:

— Ҳузур оқсоқоллари-ку!

Қариялар Темурбекнинг этакларини юзларига суртдилар.

— Бутун ҳузурлиқлар сиздан миннатдор! — деди хушрўйгина отахон. Сўнг зардўзи тўнни унинг устига ёпди. Ҳар томондан «Сарупо муборак!» деган ҳаяжонли хитоблар янгради.

Кеча Темурбекнинг йигитлари Ҳузурни ганимдан озод этишга киришган эдилар. Шаҳар доруғаси Кешдаги воқеадан хабар топган экан, қўшин етиб бормасдан бурун аҳлу аёли билан жуфтакни ростлаб қолди.

— Кеча шаҳримизда катта байрам бўлди, — деди қария. — Неча йиллардан буён кишиларимиз биринчи марта эркин нафас олишиб, ўйин-кулги қилишди!

Темурбек Расулни имлади:

— Маматдан хабар борму? У Филонга етиб бормаган экан.

— Сўраб-суриштиряпмиз, амир жаноблари!

— Бирон тешик қолмасин!

— Хўп бўлади, амир жаноблари!

Ясовул кечқурун кўриниш берди. Темурбек ҳозиргина кенгашдан чиққан, ўзига ажратилган хонада ором олмоқда эди.

— Шаҳарда не кўрдинг? — сўради у ясовулдан.

— Кўчалар тозаланмоқда, бозорлар тартибга келтириляпти, чойхоналар ишга тушган, ҳамма жойда қоровуллар кучайтирилган, суворийлар от устида жангга шай турибдилар!

— Аҳолининг кайфияти қалай?

— Хавотирни айтмасак, жойида!

— Сен не хабар олиб келдинг?

— Туғлуқ Темур вафот этибди. Илѣсхўжа Муғулистонга қайтаётган эмиш.

— Бул хабарни тезда Кеш, Хузор, Қарши шаҳарларига етказ!

Эртаси пешин намоздан олдин эшик оға шошиб ичкари кирди:

— Суюнчи беринг, амирим! Фарзанд муборак! Қиз... қиз муборак сизга!

— Ўлжой!.. — Темурбекнинг лабларига табассум югурди. — Муҳтарама ожизамизнинг аҳволлари нечук экан?

— Маликаи ул мадҳёнинг соғлиқлари яхши, хавотирга ўрин йўқ, амирим!

Темурбек Муҳаммад Жаҳонгирга қаради:

— Сингил муборак, ўғлим!

— Қуллуқ, падари бузруквор!

Тушдан сўнг элга ош берилиб, хушхабар бутун Кешга аён этилди.

Темурбек билан ёнма-ён ўтирган Шайх:

— Қиз бола бахтдан нишона, — деди мамнун ҳолда. — Ул фарзанду азизангиз Султон Бахт бегим номларига мушарраф эрурлар, зеро бугун сизга бахт ёр, бугун Сиз эл султонисиз! Шу кутлуғ кунларда эгамиз Сизни олий инъом — хушхабар ила сийлабдурларми, демакким, энди барча ишларингиз ривож топгай!

— Ташаккур, устоз! Минг ташаккур! Султон Бахт бегимнинг пойи қадамлари кутлуғ келди. Бугуноқ фирдавмонанд Самарқандга чопар йўллаб, лутфу карамингизни тезда етказурмиз!

* * *

Карнай садоси эшитилади. Одамлар қаҳ-қаҳ уриб куладилар. У шишиб кетган кўзини зўрға очади. Қўл-оёқларини силкитади, шу заҳоти қовуғида пичоқ суққандек оғриқ туради, бурни чаён чаққандай ачишиб қичишади. Беихтиёр оҳ уради. Ташқаридан овоз эшитилади:

— Бу ерда биров бор шекилли!

Икки навкар унинг бошига келишади. Маматнинг юраги дук-дук садо беради. «Муғулларми?»

Навкарлардан бири унинг елкасидан туртади:

— Кимсиз?

Мамат бошини кутаради:

— Мен... м-м-м...

— Мамат ака! — таниш овоз. Мамат кўзини очишга ҳаракат қилади.

— Мен... Маматман!

— Мамат ака!.. Мен Расул аканинг огайниси — Ҳамидман! Ҳамид!

Навкарлар унинг қўлтиғидан кутаришади.

Унинг боши ўнг ёнга шилқ тушади.

* * *

Кешда кўп туриш мумкин эмас. Эрта-индин Илёсхўжа Мўғулистондан қайтади; унинг одатини Темурбек яхши билади; бетоқат одам, режасини тезроқ амалга оширишга шошилади, ундан кейин Мовароуннаҳрдай бой ўлка қаерда бор: тилло, кумуш, мис сероб бу ўлкада; рангдор шишалар, сифатли қоғоз, ипак, пахта, шоҳи... шундай бой юртдан воз кечолмайди, ўлгандан сўнг кўзи тўймаса, ҳозирча уни Тангри тоғини талқон этиб ҳам тўлдириб бўлмайди.

Темурбек остонада турган Расулдан:

— Хўжанд, Бухоро, Самарқанд ва Қаршига вазиятни билиб келиш учун тафтишчилар жўнатилдиму? — деб сўради.

— Аллақачон жўнатилган!

— Мамат-чи? Дарак борму ундан?

— Дарак бор, амир жаноблари! Ҳузорда, бир ертўлада ўлар ҳолатда ташлаб кетишган экан.

— Қўли енгил табибга кўрсатилиб, дарҳол даволансун!

— Хўп бўлади, амир жаноблари!

— Шер Баҳром билан амир Ҳусайндан дарак борму?

— Улар йўлга чиқишибди.

Темурбекка шуниси керак эди. У амир Ҳусайн келмайди, деган ташвишга ҳам борган эди. Хутталоннинг мустаҳкам қалъаларини очиш ҳақида бўлган кенгашда икки амир қаттиқ тортишиб қолган эдилар. Зуранжда амир Ҳусайнбекнинг башарасидаги ниқоб йиртилиб, сирини очилди: у ҳар доим бировларни ўтга юбориб, ўзи четда туриб, уларнинг қўли билан ишини битириб, обрў, бойлик топмоқни кўзлар экан. Сейистондан 90 нафар йиғи-

ти билан соғ-саломат қайтди: омади бор экан, омон бўлсин. Аммо дўст, биродар, ҳамфикр, қайноға дегани гирромлик қилса, давлат талашса, ёқмас экан кишига! Лекин, тан олиш керак, амир Ҳусайн баҳодур жангчи. Бир ўзи бир неча навкарга тенг келади, жанг тизгинини қўлда тутиб туришга уддабурон. Ҳозир унинг кўмагисиз Илёсхўжанинг 30 минг кишилиқ катта тайёргарлик кўрган баҳодирларига тенг келиш қийин!

Тушдан сўнг Темурбек кенгаш чақирди.

— Кечқурун Кешдан чиқиб кетурмиз. Хазинадан сипоҳилар учун маош, совға-саломлар ажратилган, навкарларга укулка берилсун. Кеш қалъасига баҳодур Хўжа Салбарий чипдовул қилиб қолдирилсун. Ёғийга ҳар куни кўз-қулоқ бўлиб туринглар. Ҳали унинг белини синдирган эмасмиз. Сон жиҳатдан улар биздан устун. Аммо муқаддас Қуръони Каримда: «Қанчадан-қанча кичкина гуруҳлар Оллоҳнинг изми билан катта гуруҳлар устидан ғалаба қилган», деб битилган. Яратган эгамиз бизни адолат учун, зулмни синдириш учун катта майдонга ташлади. Бугун бутун Туронзамин бизга умид билан, севинч ёшлари билан кўз тикиб турибди. Келинг энди, биз фарзандлар, элни, эзилган халқни озодликка олиб чиқайлик. Бул эл ҳам кун кўрсин!

— Амир жаноблари! — амир Сайфиддин ўрнидан турди. — Мен бул гапни кўп такрорлаймен ва яна такрор айтурмен, — у ўтирганларга қаради, — ҳаммамизга маълум: шоҳлик, хонлик ҳаммага ҳам насиб этмайдур.

Шайх Шамсиддин Кулол бош ирғиди:

— Ҳақ гап!

Амир Сайфиддин баландроқ овозда давом этди:

— Темур жанобларининг келажаги ҳақида мунажжимлар жамики башоратни очиқ-ойдин айтганлар. Оллоҳнинг ўзи Сизу бизга шундай буюк зотни раво кўрган экан, келинлар, муҳтарам амир, беклар, унга садоқат ила хизмат этайлик. Тахт талашадиган, хонлик маснади орзусида юрган олғир чиқса, адабини берайлик.

Темурбек унинг гапини чўрт кесди:

— Амир Сайфиддин жаноблари?.. Мен Оллоҳнинг қулимен! — Амир Сайфиддинбек бир ҳақиқатни куйиниб сўзладилар, — деди шайх Шамсиддин Кулол. — Арастулар Искандари Соний, мўғуллар Темучин атрофига бирлашган эдилар. Бул ҳикматда кўп улуг маъно бор. Буюк Туронзамин майда-майда амирликлар

туфайли хароб аҳволга келди. Амирларнинг атрофингизда бирлашувлари, Сизнинг шахсингизни улуғлаш дегани эмас! Биз бир оила вакилларимиз! Шу оилага биров бош бўлиб, бошқалар обрўси камситилмаган ҳолда, қурбиларига қараб, вазифа тайин этиб, тинчлик, осойишталикка эришмоқ керак деганидур, бу!

— Бул пурмаъно фикрингизга тан берурмен, устоз! — деди Темурбек ўрнидан туриб. — Аср намозидан сўнг йўлга чиқурмиз! Шайх дуога қўл очди.

Куз.

Туронзаминда олтин куздек хушсурат фасл борми? Ҳаво майин, анбур ҳидли: на иссиқ, на совуқ. Четларини кўм-кўк ўт-ўланлар безаб турган ариқларда тиниқ сувлар шилдирайди, ишқомларда бол томиб турган узумлар ял-ял товланади, ҳил-ҳил пишган қовун-гарвузларнинг ширин ҳидлари далаларни тутган.

Туронзамин бағрига, кўксига инсон қўли тегса, чиройли ой, юлдузларни уялтиради. Туронзамин — гўзал, аммо одамларининг қалбидаги гўзалликка зулм салтанати соя ташлайди. Зулм салтанатини булутлар мисоли тўзғитиб ташламоқ керакки, меҳрли, саховатли қўш мул-мул нур сочиб, заминни сийласин. Уруш, хунрезликлар куйиб кул бўлса, бу саховатли замин халқни кўзлагандан ортиқ бахтиёр этади. Ҳар ёнда тўкин-сочинлик, қут-баракка бўй кўрсатади. Ҳар куни тўй бўлади бу элда. Бу элнинг оналари уйлари остоналарида доимо ёр-ёрлар айтишни истайдилар.

Хаёлчан кетаётган Темурбек мийиғида кулиб қўйди. Чуҳра, ясовуллар сукут сақлаб жим кетишар, фақат ортдан келаётган мулозимлар, амирларгина ўзаро шивир-шивирлашиб боришарди.

Темурбек Салжуқий Маликани эслади. Исми эсидан кўтарилган экан. У Қаввин шаҳри соҳибаси эди. Бу аёл дам олиш пайтларида шаҳар чеккасидаги далага чиқиб, ўтов қураб, тўқиш билан машғул бўларди. Бир йили қаввинлар шаҳрининг деворларини қайта тикламоқчи бўлишиб, ёрдам пули йиға бошладилар. Зарур миқдордаги маблағга эга бўлиш учун бироз олтинга эҳтиёжлари бор эди. Улар бу пулни соҳибадан сўрамоқчи бўлиб, илгари унинг ҳузурида бўлганларни олдига боришга кўндирдилар. Ўтовга яқинлашиб кўрдиларки, соҳиба тўқиш билан машғул. Вакиллардан бири: «Бу хасис аёл бизга пул бермаса керак» дея келганига пушаймон бўлди. Соҳиба уларни кўриб тургани учун ноилож олдига бордилар ва воқеани тушунтирдилар. У барча

ёрдам пулларини эгаларига қайтаришни, ҳамма сарф-харажатни ўз ёнидан кўтаришни айтиб, уларни ҳайратда қолдирди. Ҳалиги вакил кўнглига келган гапни айтганда, Соҳиба: «Албатта, менинг тўқиш билан машғул бўлганимни кўрган барча эронликлар таажжубланидилар. Ҳолбуки, оиламиздаги ҳамма аёллар иш билан бандлар. Биз Султонлар Салтанат ишларидан бўшагандан сўнг бундай иш билан машғул бўлмай, ҳавойилик қилайликми?! Бундай номақбул ишлар бизнинг авлод-ажодларимиз шаънига тўғри келмайди», деди.

Темурбек отининг ёлини силади. Аҳли аёллари покиза юртда ҳамма нарсанинг баракаси бўлади: барака бор жойда танқислик сезилмайди. Қуръони каримда ёзилганки, қайси шаҳарда, қишлоқда бузғунчилар, ўғрилар, зинокорлар кўпайса, у ерга фалокат юборилади.

— Бундайин фалокатлардан ўзинг асрагайсан, яратган эгам!

Атрофни синчковлик билан кузатиб келаётган Расул узоқда, ортда, адирлик устида кўринган уч-тўрт суворийга кўзи тушган, бутун фикри-зикри уларда эди, хаёлида амир бир нима сўради, кимдир уни чақиргандек бўлди.

— Лаббай?..

Темурбек унга ажабланиб қаради. Ҳар нарсани тез илғайдиган, сезгир Расул хижолатда қолмаслик учун воқеадан уни огоҳ этди:

— Отлиқлар кўриняпти, амир жаноблари!

Ортга ўгирилган Темурбек:

— Хабарчилар ё забонгирлардур! — деди бамайлихотир.

Амирнинг атрофида чуҳра билан ясовуллар кўпайди. Бундай содиқ йигитлар билан бутун Туронзаминни гуллатиш мумкин. Бу азаматлар ҳамма гапнинг моҳиятига тушуниб турибдилар. Унга чин дилдан ишониб қарайдилар. Таг-тугли давлатли бўлса, уларнинг бу олижанобликларини бошларига кўтаради.

Учқур қорабайир пишқириб, ўйноқлаб турарди. От устида ўтирган қорамағиз йигитга кўзи тушган Темурбекнинг ипақдек майин қора қошлари бургут қанотидек бир силкинди. Забонгир?! У йигитни ёнига имлаб, қулоғини тутди. Забонгир секин шивирлади:

— Илёсхўжанинг ғажарчисини қўлга туширдик.

— Не деди?

— Хон шу ерда экан.

- Кетмабдими?
- Йўқ, амир жаноблари.
- Эрта-индин бу томонга лашкар тортар эмиш.
- Эмишму, ростму?
- Рост, амир жаноблари.
- Жигдаликда тўхтаймиз, ғажарчини ўзини сўроқ қилурмен!

Бу гап шу ерда қолсун!

Забонгир бош ирғаб, отини орқага бурди.

Темурбек Илёсхўжани кам деганда уч ой, тўрт ойда қайтади, деб ўйлаганди. Демак, у Мовароуннаҳрни тинчитиб, сўнг Муғулистонга кетмоқчи! Ўйлагани тўғри чиқди. Унга падари бузруквори эмас, Мовароуннаҳр керак!

* * *

— Қовун жуда ширин етилибдур, Хузорникиму? — сўради Темурбек.

— Ҳа, Хузорники! — деди Расул қовуннинг ширин чиққанидан мамнун бўлиб.

— Ким бериб юборган экан?

— Ман ... ўзим, амир жаноблари, — деди Расул тутилиб. — Сиз учун даладан олган эдим.

— Палакбонни рози этдингизму?

— Алҳамдулиллоҳ мусулмонмен, амир жаноблари, бир кепакий бердим.

— Бир кепакийга юз қовун берур?

— Ман палакбонга Сиз учун юзта қовуннинг ўрнини босадиганидан бергинки, амир жаноблари есалар бир кучларига юз куч қўшилсин, дедим.

Темурбек кулди. Расул амирнинг бундай ёйилиб кулганини кўрмаган эди.

— Мулозамат учун ташаккур. Аммо бундин кейин ўзингизни ортиқча уринтирмангиз. Мен ҳам Оллоҳнинг бир қулимен: ортиқча мулозамат фақат ул эгамизга қилинур! Қани, ўлтиринг, беназир деҳқон ҳақиға «ширин новвот — манзил обод» қилиб қўяйлик!

Дуо қилдилар.

Ширин таомдан бошланган эрта Темурбек учун омадли келди. Пешин намозигача Темур қопуғда қолдирилган Шер Баҳ-

ром, икки минг чоғлик аскар билан Балхдан амир Ҳусайн ташриф буюрди. Термиздан ака-ука Абул Маъали билан Али Акбар Саййидлар ҳам беш юз навкар билан келишди, Илёсхужанинг ортга қайтганидан ташвишланиб турган Темурбекнинг чеҳраси очилди. Кўнглидаги губорни на ёнидаги амирларга, на бошқага ва ҳаттоки ер тагида илон қимирласа сезадиган Расулга ҳам билдирмаган эди. Саркарданинг бир сўзи кўшинга қанот бағишлаши, бир сўзи уни тўзғитиб юбориши мумкин. Ваҳоланки, унинг қаршисида ўттиз минглик катта кўшин турибди. Уники эса атиги олти мингта. Бундай лаҳзаларда ҳар бир сўз ўйлаб айтилади. Ҳозир кўшиннинг руҳини кўтарадиган пайт.

Намозни бирга ўқидилар.

Кейин тушлик берилди. Озодликка чиққан ҳузорликлар елиб-югуриб хизмат қилишди. Дастурхонга истаган мева, таом уюб ташланди: Бойсунда пиширилган таңдир кабоб, Ҳузор амиркон қовунлари, тарвузлари, ҳусайни узумлар; гўшт, угра, ош, бедана шўрва, хушбўй Самарқанд нонлари; Термиздан келтирилган яхна балиқлар; кўз қамашар даражада мўл-кўлчилик, кўп бўлса, кўз тўяди, кўпчилик бўлишларига қарамасдан таомнинг ярмисини ҳам тановул қилишолмади.

Абул Маъали билан Али Акбар Саййидлар Темурбекнинг ўнг ёнидан жой олгандилар.

— Кеча бир туш кўрибмен, — деди Темурбек дастурхонга дуо ўқилгандан кейин. — Катта дарё бўйида эмишмен. Балиқ тутмоқ ниятида тўр ташламоқчи бўлсам, филдек балиқ менга ташланди. Қиличимни суғурдим-да, ҳимояга ўтдим. Кейин ҳамла қилиб, ҳар қилич урганимда, у кичрайиб бораверди. Охириги қилич урганимда, у бир қарич балиққа айланди. Уни ўлдиргум келмади, кўйиб юбордим.

— Ибн Сийрийн Раҳматуллоҳ алайҳиссалом айтибдурларким, деди Абул Маъали, — дарёдан катта балиқ тутиб ўлдирилса, подшонинг душмани ҳалок бўлгай!

Темурбек «анча ўқиган кўринадур» дея кўнглидан ўтказди.

Абул Маъали давом этди:

— Сиз душманинғизни ўлдирмайсиз, локин анинг нуфузи камайиб, қайта подшолиққа даъво қилолмас экан!

Термиз воқеасидан олдин кўнгли безовта бўлиб, оёқлари увушган эди: бир фалокат бўлишини сезганди ўшанда. Ҳозир эса анча хотиржам, юз минг кўшинга эга амирдай ғалабага ишонч билан

қарамоқда. Тушида ҳам бунга ишора берилди. Ҳар нарсани кўнгил олдиндан сезади. Қандай сезади? Бунинг сир-синоати қайда? Шундай воқеалардан сўнг Оллоҳга ишонмай бўладими? Олтининг киши амирга мунтазир. Улар ҳам одам: икки қўл, икки оёқ, икки кўзлари бор. Ақллари бутун. Куч-қудратлари жойида. Валий эмас у, аммо унга итоат этадилар. Бу қандай сир, қандай мўъжиза?!

Ўрнидан тураётганда кўзлари юлдуздек чарақлаб, кайфияти баланд эди. Жангга тайёргарликнинг бориши ҳақида ўтказилган кенгашда ҳам, қўшин кўрик қилинганда ҳам ана шу кайфиятда юрди. Ҳар бир навкар унга жилмайиб, ишонч билан қарар, Амир бу нарсани ич-ичидан ҳис этарди. Айниқса, Кешнинг қон тўкилмай қўлга киритилгани навкарлар ва халқ орасида унинг обрўйини ошириб юборди. Темурбек — худо сийлаган одам, у Илёсхўжани энгишнинг бир йўлини топади, демоқдалар. Шундай бўлади ҳам. Чунки Чингизхон эккан дарахт қариди, илдиизига қурт тушиб, аста-секин қуриб бормоқда.

Расул оёқ-қўллари бақувват, олача кўз сипоҳини бошлаб келди.

— Бухор-Зиндондан келишипти, — деди у Темурбек сўрамасдан бурун.

Сипоҳи тавозе қиларкан, деди:

— Қишлоғимизнинг мўътабар оқсоқоли Ҳожи бобомиз ман Холиқбекни юз нафар навкар ила Сиз улуг амир қўшинида хизмат қилишга жўнатган эдилар. Дуо-салом ва совғаларини қабул қилгайсиз!

Темурбек ўрнидан туриб, сипоҳини кучоғига олди. Бу шунчаки сипоҳи эмас, бу бахт, бу — ғалаба!

— Ҳожи бобомиз эсон-омонмилар? — сўради кейин.

— Шукур, амир жаноблари, у зот худо паноҳида соғ-саломатлар. Эрта-кеч Сизни дуо қилип ётиптилар.

— Умрлари узоқ бўлсин, ул зотнинг! — Темурбек Расулга буюрди: — Холиқбек инимиз юзбоши лавозимида қўшин таркибига киргизилсун. Навкарларга аср намозигача дам берилсун. Ҳар бирига биттадан от, ўн кепакийдан укулка инъом этинглар!

Расул кўзларини шўх-шўх ўйнатиб таъзим қилди:

— Бош устига, аълоҳазрат!

Темурбек қовоғини ўйди: «Кўзларини ўйнатгани недур? Аълоҳазрат, дейди-я! Шайтон!» Ҳаял ўтмай у яна кўриниш берди: бу

сафар жиддий эди, кўзлари ташвишли боқарди. Қулогини қашиди. Муҳим хабар дегани бу.

Темурбек «қулогимга айт» дегандек имо қилди.

Расул ҳансираб шивирлади:

— Илёсхўжа Тошариқда пайдо бўлибди.

Эшик оға ичкари киришга мунтазир турарди. Темурбек «бери кел» дея имо қилгач, югуриб келди:

— Амир жаноблари! Яна хушxabар: муҳтарама маликамиз саодатли фарзандингиз, Фотима синглимиз бирла йўлга чиқиб-дурлар!

* * *

1364 йил. Куз.

Қабаймитан.

Илёсхўжанинг олачипор оти бўйнини гоҳ ўнг, гоҳ чапга буриб, ирғишлаб безовта кишнайди. Жонивор бир нимани сезаётган эди. Хон отаси вафот этиб, кўнгли ғаш бўлса-да, отининг безовталигидан хира тортаётган фикр осмонини ўжарлик қуёши билан мунаввар этишга, албатта Темурни енгаман, дея қайта-қайта ўзини ишонтиришга уринарди. Енгилиши мумкин эмас! Сира ҳам. У ўттиз минг баҳодирга эга. Ўттиз минг... Бу ҳазилакам куч эмас. Унинг устига амир Тўқа Темур Мўғулистондан келган. Қиличи қайрилмаган баҳодир! Амир Бикижак, амир Ҳамидларнинг жангларида елкаси ерга тегмаган. Амир Темурда эса бор-йўғи олти минг киши бор. Унинг ярми ҳам — сойири сипоҳлар, ялангоёқлар.

Осмонни қоп-қора булут забт этмоқда, шамол кучайиб бора-япти. Майсарани хон ва амир Ҳамид кўшинлари, Майманани амир Тўқа Темур, амир Бикижаклар бошлиқ кўшинлар эгаллашган. Бугун у бобокалони Чингизхон ҳарбий усулини қўллайди. Амир Тўқа ҳам унинг бу фикрини қувватлади. Шундай тузоққа туширсинки, у чўлоқни, қайтиб ўзига келмасин! Келиб-келиб кимсан олий ҳукмдор билан, бобоси, бобокалонлари буюк лашкарбоши, жаҳонгир бўлган Илёсхўжахон билан ўзингни тенг кўрмоқдасанми? Пашшадай эзиб ташлайди-ку сени, менинг ёвқур баҳодирларим!

От, биров қилич суққандек, ўкириб кишнаб, осмонга ирғиди, оғир зирх, жавшан кийган Илёсхўжанинг ағдарилиб тушишига

оз қолди, ясовуллар икки ёндан ушламаганда, бир кори ҳол юз бериши ҳам мумкин эди.

— Шошма, жонивор, шошма! Жангга ҳам кирурмиз. Ушал гаддорнинг байтали билан сузишарсен ҳали!

Ясовуллар тиржайди.

Узоқда, ҳов кўприк ёнида Темурбекнинг кўшии кўринди. Суворийлар аста-секин сафлана бошлади.

Илёсхўжа мағрур эди. Чингизхон буваси ёғийни дастлаб куч-сизлантирар, ҳолдан тойдириб, кейин асосий ҳамлага ўтарди. У ҳам шундай йўл тутади бугун. Баҳодирлари уларга бир ҳамла қилади-да, сўнг чекинишади, улар тузоққа тушгач, қафт орасига таушган бир ҳовуч чивин каби эзғилаб ташлайди.

— Амир Ҳамид!

— Лаббай, аълоҳазрат?

— Чамала! Қанча ёғий бор?

— Суворийларму, аълоҳазрат?

— Ҳа.

— Бир ярим мингдан ошиқроқ.

Хон қиличининг олтин дастасидан қўлини олди. У қаршисида турган суворийларни ўзи ҳам чамалаб кўрди. Икки минг чиқмайди. Бир ярим мингдан сал ошиқроқ. Буларни эзиб ташласа, Темурнинг тўрт мингдан ошиқ аскар қолади. Жанг тақдири ҳал бўлди деявер!

От яна безовта ирғишлади.

— Шошма, жонивор, шошма! — Илёсхўжа оёқлари билан унинг қорнини қисди. Амир Туқа Темур — бало одам. Кўпни кўрган. У маслаҳат бермаганда, отасининг вафотини эшитиб, боши айланиб турувди: Муғулистонга кетиб қоларди. Туқа тўғри айтди, ўлган ўлиб кетди; хоҳ осмонга чиқ, хоҳ ерга кир, ҳаракатинг бир пул, уни тирилтириб келолмайсан; аммо бурнинг остидаги душманни маҳв этмасдан кетиш мумкин эмас, сен келгунингча у кучаяди, илдиз отади, томирланади. Кейин сенга қийин бўлади. Кейин қасққа борасан? Авлодларинг нима дейди?!

* * *

«Турақол, ўғлим, ухлаб қолдинг!»

«Сиз?»

«Ҳа, мен Муҳаммад Тарағай, ўғлим!»

«Узр, амир жаноблари, мен касал эдим».

«Йўқ, ўғлим, сен касал эмассен, турақол».

У кўзини очди, қовоғи ачишди. Қасрда ётибди?! Дарчадан ёришиб келаётган осмоннинг бир парчаси кўриниб турарди. Қаср бу? Кимнинг уйи?

Кимдир хуррак отади, Ким у?

У туриб ўтирди: юраги чўғдек ёнди.

— Сув! Сув беринглар!

Хуррак отаётган киши ўнг ёнга ағдарилди.

— Сув! Сув беринглар!

— Мамагжон?

— Ака?

— Укажон! Ниҳоят! Ниҳоят! — Ҳамид уни кучоғига босди. —

Кўп кўрқитдинг, укажон!

— Сув, ака, сув! Юрагим ёниб кетяпти.

— Ҳозир, жон ука, ҳозир! Мана! — Ҳамид ўрнидан тура солиб, тоқчадаги кўзачани олди. — Мана, сув, Мамагжон!

Мамагжон кўзачага ёпишди. Сув ширин эди, жуда ширин эди. У тўйиб ичди.

— Худога шукур! Жуда ширин сув экан, ака!

— Яна ичасанми?

— Йўқ, раҳмат ака, тўйдим. Биз қасрдамиз?

— Ҳузурда.

— Бу ер кимники?

— Табибникидамиз.

— Қачон келтиришган эди?

— Икки кун бўлди!

— Отам, акамлар топилдими? Усмонбой акам қасрдалар?

— Уни муғуллар олиб кетишган. Отам билан Нодир топилгани йўқ.

— Сиз қандай?..

— Мани амирнинг одамлари қутқаришди. Шаҳрисабзда зиндонда эдим. Шаҳарни олишди улар.

— Отам билан Нодир акамни Ҳузурда дейишган эди.

— Қидираяпман, ука!

— Амир қасрдалар?

— Илсхўжа билан урушга кетганлар. Китоб томонга.

— Биз ҳам борамиз, ака.

— Сен?..

— Мен яхшиман, ака! Амирнинг падари бузрукворлари тушимга кирдилар. Ҳози-ир. «Турақол, сен касал эмассен» дедилар.

— Майли, борамиз, ука. Табнб ҳозир намозга турадилар. Ман ҳам намозимни ўқиб олай бўлмаса.

— Бирга ўқиймиз, ака! — Мамат ўрнидан тураркан, боши гир айланди, лекин мувозанатини сақлади. «Уят бўлади, энди ўзингни тут, Мамат!» — деди ўзига далда бериб.

* * *

Бугун кечагидек шамол йўқ, осмонда паға-паға булутлар; пастда Илёсхўжа ўз қўшини билан фавж-фавж бўлиб келяпти.

Тепаликда икки ракат намозни тугатган Темурбек дуога қўл очаркан, ўзининг бамайлихотир, совуққон, бепарво ҳолати кимларнингдир гашига текканини қалбан сезиб турарди. Баронғорда турган амир Хусайн бетоқат типирчилар, ўзини кўрсатишдан фойда не, олифталикка бало борми, дея дарғазаб бўляпти: бу аниқ, унинг одатини яхши билади, ўз манфаати олдида у ҳамма нарсани унутади ва шошқалоқлик қилади. Баён Сулдузнинг ўғли шайх Муҳаммадга, қалин қора қош йигитга кўзи тушаркан, унинг ҳам босиб келаётган ёғий қўшинига қараб, безовталигини кўриб, ўзи ҳам ичидан эзилди. Жанг олдидан тирик жон талвасага, ҳаяжонга тушади. Лекин у на қилсин: руҳини аллақандай сеҳрли куч хотиржам тутиб турибди, қандайдир овоз: «Сенинг ўйлаганинг эмас, менинг айтганим бўлади», демоқда. Ўрнидан тураркан, бу сафар яна тангрига илтижо қилди, илтижоси ақлхонасида қайта-қайта садо берди. Кейин бир лаҳза сукунат чўкди, нимадир майин садо бериб учиб кела бошлади ва лаҳза ўтмай майин овоз янгради: «Темурбек, сенга зафар инъом этилди!» Шундан кейингина отларнинг безовта кишнаши, ногораларнинг ваҳимали така-тум-туми, гала-ғовур овозлар қулоғига чалинди. Беихтиёр пастга қаради, ёғий яқин қолган, ғанимнинг ҳар бирини аниқ таниш мумкин эди: ҳов ана — оқ тангача отда — Қорахўжа, ўзи миқтигини, қўллари калта одам бўлса-да, яхши суқишади; буни-си амир Ҳамид, бироз қорин қўйибди. Эғнида багтар. Уҳ-ху, зўру. Заррин матога ўралиб олибдилар-ку! Бошида каскан! Тоза алмойи-жалмойи, масхарабозга ўхшайди!

Шайх Муҳаммад, унга яқин келди, унинг камончилари ёғийни ўққа тутишга шай турарди.

Темурбек «ҳали эрта» дегандек қўлини кўтарди. Ёғийнинг мақсади нима, тўғри келиб, ҳужумга ўтишми?! Илёсхўжа асосий куч шу томонда эканлигини яхши билади. Нега у олчоқ бу икки амирни икки қоп гўштдек шерлар панжасига ташлаяпти? Бу ерда қандайдир ҳийла бор. Агар Чингизхон усулини қўлаганда, дастлаб ён-атрофдаги қўшинни кучсизлантириб, сўнг ҳужумга ўтарди.

Амир Сайфиддин бошидаги эгилган касканни тўғирлаб қўйди. У ҳам бетоқат: ҳақиқий баҳодир, шерюрак йигит, душманни кўрса, ейман дейди.

— Амирим, нақ қопқонга тушиб турибдур бул нобакорлар. Бир ҳамлада уларни қириб ташлашга қодирмиз!

— Фикрингиз тўғридур, амир Сайфиддинбек, аммо олчоқ Илёснинг мақсади ёмондур! Шошилмайлик!

Амир Сайфиддин қўлини кўксига қўйди.

Икки томон қўшини наъра тортаётган шерлар мисоли бир неча лаҳза депсиниб турди: на у томон уруш очди, на бу томон.

Амир Ҳамид пешонасига қўлини қўйиб юқорига — уларга қаради, қуёш ёғдусидан кўзи қамашди шекилли, юзини дарҳол чап ёнга бурди.

Темурбек бу усулдан кўп фойдаланади: жанг пайтида кўзига қуёш нури тушган навкар бир неча дақиқа ҳушёрликни қўлдан чиқаради, бундай қулай пайтдан моҳирона фойдаланган баҳодир бир ҳамла билан душманини мағлуб этади.

Амир Ҳамид отини ўнгга бурди, Қорахўжа ҳам ортга бурилди: ёғий фавжлари орқага қайтиб кета бошлади.

Амир Сулаймон барлос — йўгон овозли киши:

— Ёғий кўрқди! Қаранг қочиб борадур! — дея қичқирди гулдираб.

Темурбек индамади. Аслида, ёғий қочаётгани йўқ: уларни ялангликка тортмоқчи. Олти минг қўшин билан мур-малахдай навкарга қарши кенг майдонда урушиб бўлмайди. Бу ерда фақат ақл қўл келади.

— Амир Сайфиддин жаноблари!

— Лаббай, амирим!

— Сезиб тургандурсиз, уларнинг мақсадлари ойдинлашиб борадур: Илёсхўжа бизни кенг майдонда янчимоқчи. Нима дейсиз, сабр қиламизму?

— Сабр қиламиз, амир жаноблари!

— Амир Ҳусайн не дейдилар?

— Шошган қиз эрга ёлчимас.

Амир ва сипоҳлар кулиб юборишди.

Темурбекнинг юзида ўзгариш сезилмади, у жиддий эди. Ҳозир куладиган пайт эмас. Ёғийнинг олти аскарига унинг бир навқари қарши турибди. Худо сақласину, банданинг бир ноҳолис кулгиси ҳам тангрининг ғазабини келтириб, ишни чаппага айлантириб юбориши мумкин.

Кечга бориб ҳаво айнаиди: осмон юзи қорайди, совуқ, шамол эди; ёғий лашқари уларни тўрт томондан ўраб олмоқда эди, Темурбек Шайх Муҳаммадга қаради. У шерпанжа қўлларини чайир юзига суртди:

— Оллоҳу акбар!

Зувиллаган товуш ҳавонинг кўксини ёрди. Камон ўқлари шаррос ёмгир каби ёғий устига қуйилди; кўкни отларнинг жон ҳолатда қаттиқ кишнаши, навкарларнинг ноласи ларзага солди.

Нариги тепаликдан отилаётган камон ўқларининг зувиллаши шайх Муҳаммад камончиларининг ўқ товушларидан фарқ қилар, у томондан отилаётган ўқларнинг биронтаси ҳам хато кетаётгани йўқ эди.

— Улар ким?

Шайх Муҳаммад елка қисди.

— Расулбек! — қақирди Темурбек.

— Лаббай, амирим!

— Сенинг хабаринг бордур!

— Албатта, хабарим бор, амир жаноблари!

— Кимлигини аниқладингму? Ким у ўзбошимча баҳодурлар?

— Ўғлингиз Муҳаммад Жаҳонгир билан содиқ навқарингиз

Маматбек!

— Қачон келган эди улар?

— Ёғий атрофимизни ўраб олмасдан бурун!

Темурбек ўрнидан туриб, баландроққа чиқди. Етти ёшли Жаҳонгир бўйи баравар камондан баҳодирлардек ўқ ёғдирарди. Сизмаган экан, бўйи Маматга тенглашибди. Етти ёшли деб ким айтади уни!

Мамат билан иккаласи баравар ўқ узди. Ҳаво боягидан кучлироқ зувиллади. Ёмон эмас! Темурбек ўқларнинг йўналишини кузатди. Қорахўжа ўзини ҳимоя этганча ўқ узишга шайланарди. Иккала ўқ

ҳам унинг отига тегди; бири ўнг кўзига, иккинчиси пешонасига. Қорахўжа чаққонлик билан сакраб, ёнидаги навкарнинг отига ўтиб олди. Отлар оёғи остига тушса соғ қолмасди. Жуда чаққон экан. Уни шу даражада чапдаст деб ўйламаганди. Шу лаҳзада бир ўқ навкарнинг ўнг биқинига, иккинчиси Қорахўжанинг ўнг сонига қалалди; иккаласи ҳам отдан ағдарилиб тушди. Ё тирик қолади, ё йўқ!

Темурбек Мамат билан Жаҳонгирга ҳавас билан қаради. Фарзанд барибир ота дер экан-да. Бириси тутинган бўлса-да, из олиб келибди, иккинчиси ҳали мурғак, аммо ўлимни писанд этмабди. Бундай ўғилдан аллома инсон чиқади. Ота дуосини олган фарзанд кам бўлмайди.

Кеч тушди.

Темурбек ҳамма ерда, ҳамма жойда гулхан ёқишни буюрди. Навкар бўлмаган жойларда ҳам олов ёқилди. Лекин ўзлари ўрнашган ғулда олов ёқилмади.

Муҳаммад Жаҳонгир билан Мамат келгунча Темурбек юрагини ҳовучлаб ўтирди. Боя бу қўрқувдан дарак йўқ эди. Энди нима бўлади? Бирор заҳмат етмасин ишқилиб уларга!

Кечки кенгаш қисқа бўлди.

Кечаси тўрт фавжга бўлиниб, душманга шабихун уришга келишдилар. Темурбек ўзини катта тутаётган шайх Муҳаммадни бунга рози бўлмайди, дея хавотирда эди. Ўтган галги кенгашда жангни менинг камончиларим бошлаб беради, дея тортишган эди. Биринчи бўлишга интиладиган одамнинг подшоликка интилиши табиий. Сут билан кирган жон билан чиқади.

Муҳаммад Жаҳонгир кела солиб, унинг қучоғига ўзини ташлади. Ундан тер аралаш ўткир хушбўй ҳид тараларди. Темурбек ўғлига тикиларкан, бир йилда бўйи шунчалик тез чўзилганидан, меҳр билан «ота» деганидан беҳад суюнди. Жасурликда, иззат-ҳурматда ўзимга тортибди. Кўз тегмасин шундай ўғилга!

Муҳаммад Жаҳонгир энтикиб деди:

— Падари бузруквор, суюнчи беринг!

Темурбекнинг кўзлари унга меҳрли тикилди:

— Не хушхабар, амирзодам?

— Мамат акамиз ўғилли бўлибдурлар!

Темурбек бир қадам олдинга юриб, Маматни бағрига олиб, чайир елкаларини отаси каби юмшоқ, оҳиста силади:

— Ўғил муборак, иним!

— Қуллуқ, амирим, қуллуқ! — деди Мамат шод-хуррам оҳангда. — Сизгайм фарзанд муборак!

Темурбек уни қучоғидан бушатиб, севинчга тўлган кўзларига боқди:

— Сизнинг фарзандларингиз бизнинг ҳам фарзанд, иним! Илоҳо, зафарли кунларда бизга қувонч ҳадя этган ул норасида гўдак ўғлимиз Жаҳонгирдек қўлтиғингиздан кирсин, юртимизнинг озодлигини кўрсин ва танти элимизга содиқ хизматкор бўлсин!

— Айтганингиз келсин, амирим! Султон Бахт бегимнинг қадамлари ҳам қўтлуғ келди. Эртага биз албатта зафар қўчгаймиз!

Темурбек ийиб кетиб, яна уни бағрига олди. Содиқ навкар, садағанг кетса арзийди.

Темурбек кечаси билан ухламади. Бундай пайтларда уйқу кишини тарк этади, энг уйқучи одам ҳам ухлолмайди, сабаби оддий: елкангда катта масъулият, шараф бор; ортингда катта эл, улуг юрт қараб турганда, уйқуга қўл бўлишни ор биласан!

Тонгга яқин қўшин пастроққа тушди. Ёғийга ташланиш қўлай. Навкарлари ўзини ўнглолмайди.

Ғира-шира пайт. Тепадан шамол эсмоқда. Худо қўллаётир. Ёғийни кўз очиргани қўймайди.

— Оллоҳу акбар!

Осмон ҳайқириқдан гумбурлаб кетди.

* * *

«Мен сен огоҳ бўлмаган нарсадан огоҳ бўлдим ва сенга Сабъ (шаҳри)дан аниқ бир хабар келтирдим. Дарҳақиқат, мен бир аёлни кўрдим. У уларнинг маликаси экан: Унга барча нарсадан ато этилган бўлиб, катта тахти ҳам бордир. Мен у ва унинг қавми Оллоҳни қўйиб, қуёшга сажда, ибодат қилаётганларини кўрдим...»

(Сулаймон) деди: «Сен рост сўзладингми ёки ёлгончилардан бўлдингми, кўрурмиз. Мана бу мактубимни олиб бориб уларга ташлагин, сўнгра улардан четланиб кузатгин-чи, нима (жавоб) қайтарар эканлар». Қачонки, ҳудуд Сулаймониинг мактубини олиб келиб малика Балқисийнинг олдига ташлагач, у деди: «Эй, одамлар, ҳақиқатан менга улуг бир мактуб ташланди. Албатта

у Сулаймондандир ва у (мактубда шундай битилгандир): «Меҳрибон ва раҳмли Оллоҳ номи билан бошлайман. Сизлар менга кибр-ҳаво қилмай, ҳузуримга бўйсунган ҳолингизда келингиз». (Малика) айтди: «Эй, одамлар, менга бу ишимда фатво — маслаҳатлар беринглар. Мен то сизлар гувоҳ бўлмагунингизча бирон иш ҳақида ҳукм қилгувчи эмасман». Улар дедилар: «Бизлар куч-қувват ва журъат-матонат эгаларидирмиз. (Қандай ишга) буюриш сенинг ўзингга ҳавола»... У айтди: «...Мен уларга бир ҳадя юбориб кўрай-чи, элчиларим нима (хабар) билан қайтар эканлар. (У оддий шоҳ бўлса, ҳадяни олади. Оллоҳ таоло пайгамбари бўлса, бундай йўл тутмайди, у ҳолда унга бўйсуниб лозим бўлади».

... Билқисийнинг элчилари ... Сулаймон ҳузурига келгач, у деди: «...Балки сизлар ҳадяларингиз билан хурсанд бўларсизлар. (Лекин менинг унга эҳтиёжим йўқдир)».

Темурбек хаёлга ботди, на Расул, на Мамат, ҳатто Муҳаммад Жаҳонгир ҳам, амирлар ҳам унга халақит бермадилар, фақат майин эсаётган шамол унинг желаги этагини ва ёқаларини тортиб ўйнашар, «Нечун ўйларга ботиб ўтирибсен?» дея суроқлаётгандек эди. Аммо унинг қалби бир илиқликни кутяпти, буни ҳамма ҳам билмайди, инсон кўнглидагини сеҳргарлар ҳам пайқай олмайдилар. «Кутаверинглар! Мен ҳам Сизлар билан бирга кутувчиларданман», дейдиган ҳамфикрлар борми? Ўлжойдан бошқа ким ҳам унга қалбини беради. Фақат ўша, ўша меҳрибон аёл уни осмонларга кўтаради, худо деб билади, бутун борлигини инъом этишга тайёр туради. Ташна қалб чарчади, жуфтани деб эрта-кеч фироқ ўтида ёнмоқда; хоҳ шоҳ бўл, хоҳ гадо, ўзинг ёқтирган қалб билан дардлашиб чарчоғинг ёзилади, у ёнингда йўқ экан, тиканзорларда қалбинг тирналиб, гам-андухга ботиб юраверасан. Ёринг дунё тиканзоридаги энг хушбўй лўппи гулга ўхшайди наздингда! Унга интиласан, уни соғиниб яшайсан!

Узоқдан келган садолар унинг хаёл оламида дилкаш куй чалиб ўтдилар. Дилкаш куй чексиз, ҳудудсиз оламнинг турли қатламларига, туйғуларига тегиб, урилиб, қайта-қайта садо берди. «Яна ўзингни синаб кўр, бандан ожиз, агар чиндан сен кўк истаган инсон бўлсанг, у меҳрибонингни ҳузурингга йўллайдди».

— Юр, юр! Намунча танноз хотинга ўхшаб ноз қиласен!

Амир Сайфиддиннинг овози! Кимни тергаяпти? Турт-беш зодагон муғул асирлари. Оқимтир тошсупа устида амир ва беклари би-

лан ўтирган Темурбек уларга синчков назар солди. Ҳар бир асирни икки ясовул қўлтиғидан ушлаб тиз чўктирди. Бу амир Бикижак... кейингиси — Искандар ўғлон, униси — амир Ҳамид... — аслзода наҳанглар илинибди. Униси ким экан? Амир Юсуфхўжа эмасми?

Қора мовут қоплаган багтар кийган мўғул тиз чўкишни хоҳламади. Бу ким бўлди? Мўғулнинг бошидаги каскан бурнига тушиб турарди. Илёсхўжа эмасми? Унинг қўли боғлиқ эди.

— Ечинглар! — буюрди Темурбек. — Илёсхўжами?

Расул унинг қўлини ечди.

Илёсхўжа жаҳл билан бурнига тушиб турган касканни кўтарди.

— Хон жаноблари! — Темурбек истеҳзоли кўлди. — Хуш кўрдик!

Илёсхўжа бўйнига ёпишиб турган ошқовоқдек калласини баланд кўтарди:

— Сен мени ҳийла билан мағлуб этдинг. Очиқ майдонда кучинг етмас эди.

— Сен ўзингни мард синамоқдасен! — деди Темурбек совуқ оҳангда. — Мард эр олти минг фидойига қарши ўттиз минг қўшин жамлаб келурму? Сен мени яккама-якка курашга чорлаганингда, енг шимариб чиқур эдим. Сен эса ҳийла ишлатиб, мени очиқ майдонга олиб чиқиб, номардларча янчмоқчи бўлдинг! Ким марду ким номард? Қани айт-чи?!

— Мен хонмен! Мовароуннаҳр хони! Сен менинг амиримга бўйсунинг керакдур!

— Сен Мовароуннаҳр хони?! — Темурбек унга тик боқди. — Сен хон эмас, босқинчисен! Аждодларинг ва сенинг зулмингдан халқим қон қақшади! Ҳатто чақалоғимиз, гўдақларимиз ҳам сен зулмкорларга нафрат билан қарайдур. Уялмай-нетмай хонман дейсан! Сенинг кунинг битган, сенларнинг давронинг аллақачон ўтиб бўлгандур.

— Қўрқитма мени. Ўлим билан қўрқитолмайсен!

— Бизда подшо, хонларни ўлдирмайдулар! Тўрт томонинг қибла! Кетавер!

Шайх Муҳаммад Амир Сайфиддинга қаради. Унинг мушт бўлган қўллари қалтиради.

— Бу бўри боласи яна бўрилигини қилур! — деди у сабри чидамай.

Темур истеҳзо қилди:

— Хоннинг мағлуб бўлгани унинг ўлганидур! У ўзини қайта ўнглолмайдур!

Илёсхўжа тиржайди:

— Сен пайғамбар эмассен!

— Даъво ҳам қилмасмен! — шарт жавоб қилди Темурбек. — Лекин сени мағлуб этганим ҳақиқат эрур: сен амир Туқа Баҳодир, жанг денгизининг наҳанги Думасо, Давлат шоҳларнинг умрига завол бўлдинг. Белинг синди. Сен энди ҳеч кимсен!

— Мен ҳали тирикмен!

Темурбек буйруқ қилди:

— От келтирингиз хонга!

Зинбардор эгарланган саман от келтирди.

Амир Бикижак оқариб қолган лабини тишлади. Илёсхўжанинг қутулиб кетаётгани унга алам қилаётганди. Темурбек уларнинг қўлларини ҳам ечишга буюрди.

Илёсхўжа ирғиб отга минди. От қаттиқ кишнаб, турган жойида гир айланди: ер кўкси титради, қамчи ўйнаб, зувиллаган товуш ҳавони кесди, жонивор жон ҳолатда кишнади-да, ўқдай олдинга учди.

Ўнг томондаги адирлар ортидан отликлар кўринди. Ортдан иккита туя келмоқда. Ўркачларидаги оппоқ ҳарир пардалар орасидан аёллар кўзга ташланади.

Темурбекнинг кўзлари ёнди. Хаёл оламидаги саволларига жавоб излади. Қайси бир тарафдан аниқ билолмади, садо келди: «Сен кўк хушлаган фарзанд эурсен!»

Туялар оҳиста чўкди.

Ўлжой! Қўлида, оппоқ йўрғақда чақалоқ. Эгнида этаги узун қизил мовут кўйлак. Югуриб келган тўрт канизак унинг этагини қўлиарида тутди.

Темурбек илдам юриб, унинг қўлидан чақалоқни олди. Оппоқ тўр матони оҳиста кўтарди. Қош-кўзлари қоп-қора, оппоқ юзли Султон Бахт бегим қиқирлаб кулди.

— Пучуққинам! — шивирлаб деди Темурбек ва оппоққина, миттигина пешонасига лабларини оҳиста босди.

Ўлжой Туркон оғо таъзим қилди.

Темурбекнинг кенг елкалари билинар-билинимас титради:

— Аржуманд фарзанд муборак, маликам!

— Қуллуқ, бегим! — Ўлжой кўзлари жавдираб турган Жаҳонгир Мирзони бағрига босди. — Омонмисиз, амирзодам?

Муҳаммад Жаҳонгир энтиқди:

— Сизни беҳад соғиндим!.. Беҳад!

— Мен ҳам, амирзодам, мен ҳам сизни беҳад соғиндим!

Иккинчи туядан Фотима тушди. У оппоқ кўйлақда. Мисоли фаришта. Лўппи юзлари Зухро юлдузи каби нур сочади.

Темурбек унинг қўлидаги чақалоқни ҳам бағрига олди.

— Икки фарзанд! — Темурбек ҳар икки чақалоқнинг юзларига боқди. — Бул икки бахтнинг пойи қадамлари қоронғи кўнгишларимизни нурафшон айлади. Маматбек, Фотима синглим, хўп десангизлар, рози эрсангизлар, фарзанду муборакларингизнинг исмларини Зафарбек деб атасак! Бундан сўнг ҳам барча ишларимиз зафарли келсин!

— Қуллуқ, амирим! — деди Мамат кулиб.

Чақалоқ инга-ингалаб йиғлаб юборди.

Гуррос шамол эсди. От кишнади.

— Ушла! — деди кимдир важоҳат билан.

Мамат амир Бикижакни от устида кўрди. У Темурбекка қараб камондан ўқ узаётган эди.

— Амирим, эҳтиёт бўлинг! — Мамат кўкси билан Темурбекнинг олдини тўсди.

Муҳаммад Жаҳонгир Шайх Муҳаммаднинг қўлидаги камонни юлиб олди. Ҳайт дегунча, учқур от амир Бикижакни улардан анча олис олиб кетиб қолди.

Камон зувиллади, отлар кишнаб юборди. Ўқ амир Бикижакнинг бўйнига қадалди.

Фотима дод солиб, суюклисининг бўйнидан қучди.

* * *

Куз олтинранг либосда кезади. Пайкаллардан, далалардан қовун ҳиди таралади. Ҳаво майин ва ёқимли. Балх, Термиз, Кеш, Самарқанд бозорлари гавжум. Карвонсаройлар савдогарлар билан лиқ тўла. Ҳамма Илёсхўжанинг мағлубияти ҳақида сўзлайди. Балхлик савдогар: «Амир Ҳусайн тахтга муносиб», деса, Хоразмлик бурнини жийиради. Хуросонлик: «Тахтга бизникилар муносиб», — дея ўзлариникини маъқулламоқчи бўладилар. Қариялар: «Юртга бирорта амирни бош қилиб, пароканда мамлакат тезроқ тартибга келтирилмаса, тинчлик бўлмайди», деган гапларни айтишади.

Амир Хусайн Жиззахда қандайдир режалар тузиш билан овра.

Темурбек Хужандда бир неча кун ов билан машгул бўлди. Хоразм йўлидаги сарсон-саргардонликлар, туркманлар қўлидаги оғир тутқинлик, Илёсхўжа билан кечган жанг давомида анча толиққан эди. Бундай узоқ қийинчиликлар ҳар қандай темир иродани ҳам букиб қўяди. Ҳаммасига чидади, сабр-тоқат қилди, орзумидларини ишончсизлик денгизларига ғарқ этмади. Бирор дақиқа бўлса-да, Мовароуннаҳрда бўлаётган воқеаларни, амир Хусайннинг хатти-ҳаракатларини назардан қочирмади, шаҳар, қишлоқлардан келаётган воқеаларни ўзича таҳлил этиб борди. Қарияларнинг фикрини эшитиб «маъқул», деди. Аммо балхлик, хоразмлик, хуросонликларнинг гап-сўзлари қош-қовоғини осилтириб юборди.

— Бу парокандаликка олиб боради, бир мамлакатда икки қўчқорнинг боши қайнамас, низо кўпаюр, халқ бундан яна озор кўрур, — деди.

Хос навқари Мамат Чағаниёндан қайтганда, у Хужанднинг «Катта қоя» дарасидаги сўлим боғда шатранж билан машгул эди.

Мамат Соҳибқироннинг: «Шатранж фикрни чархлайди», деганини уч-тўрт бора эшитган. Мен ҳам шатранж ўйнашни ўрганишим керак, дея орзу этади-ю, аммо кунт қилмаяпти, вақти ҳам етишмайди, чоп-чоплар унинг силласини курутмоқда.

У Темурбекнинг оромини бузишни истамай пешиндан буён пастдаги супада дам олаётган эди. Кўзи илинган экан, қадам товушидан чўчиб бошини кўтарди, Темурбек бир неча хос навқарлари ҳамроҳлигида унга томон келмоқда эди.

— Иним, Маматбек! — Темурбек уни кучоғига олди. — Омон-мисиз?

Унинг «иним» дея ўзига яқин олгани, шикаста овозда эъзозлагани Маматнинг иликиб турган кўнглини шод этди.

— Мен яхшиман, амирим! — содда, беғубор оҳангда жавоб қилди Мамат энтикиб. — Ўзингиз яхшимисиз?

Улар Илёсхўжа билан бўлган жангдан буён юз кўришмаган эдилар. Ўшандан буён қанча сувлар оқди, қанча куну тунлар алмашди. Насиб этган экан, пешонасида шу ёруғ кунлар ёзилган экан, учрашиш, юз кўриши насиб этди. Бу қандай яхши, қандай ажойиб учрашув!

Мамат ўтган кунларни эслади. Амир Бикижак отган ўқ унинг ўнг қўлини яралаган, жароҳат анча оғир эди. Темурбек уни Самарқанднинг энг қўли енгил табибларига кўрсатди. «Қандай бўлмасин унинг ҳаётини сақлаб қолингизлар, бундай мард йигитлар она Туроннинг корига ҳали кўп ярайдур», дея уларга қайта-қайта тайинлаган ва бунинг учун керакли маблағни ажратган эди. Мамат Турмуш оғоникада тўрт ой қолиб кетди. Турмуш оғо анча доно, одамохун аёл эди. У Фотимага меҳрибон қайнона, Маматга суюкли она бўлди, уни ўз ўғлидай парваришлади. Яраси биттач, Мамат кампирнинг ҳай-ҳайлашига қарамай йўлга отланди. У ҳозир Темурбекнинг «иним» деганидан бир газ ўсди, юраги, қалб жоми севинч майларига лиммо-лим тўлди.

Темурбек уни кучоғидан бўшатиб юзига тикилди:

— Анча тузуксиз, Маматбек, афт-ангорингиз айтиб турубдур.

— Сизга минг ташаккур, амирим! Туғишганим кўрсатмаган яхшилиқлар қилдингиз. Опангиз ҳамда Маҳди улэ Ўлжой эгачимиз Сизга кўндан-кўп саломлар йўлладилар. Султон Бахт бегим ҳар тонг йўлингизга интизорлар. Жаҳонгир Мирзо, Умар Шайх Мирзо саломлар айтишди. Мен Сизга яна хушхабар олиб келдим. Муҳтарам Менглибек Оғойининг бағрилари тўлди, — Мамат гоят тиришиб, аслзодаларга хос сўзлаганидан кўнгли ёришди, хабарни қойилмақом тарзда етказдим, ифодам ёмон эмас, деб суюнди ўзича.

— Муборак, муборак! — деди Темурбек. Менглибек Оғойи Жон Қурбоний оғир оёқли эди, эсон-омон қутулибди, худога шукр. — Самарқандда не гаплар?

— Самарқанд аҳли Сизни ёқлайдилар. Нуронийлар, оқсоқоллар, ёшлар келажак умид юлдузларини Сизнинг нигоҳингизда кўрмоқдалар.

Темурбек Маматнинг тўрт ой давомида Самарқанд илм аҳиллари даврасида тез-тез бўлганлигини, оҳ-воҳ қилиб уйда ётмаганлигини ҳис этди. Ҳис этди-ю, тиниб-тинчимас бу йигитга меҳри янада ошди. Анча ўқибди, бийрон сўзлашни ўрганибди. Гапларидан аслзодалар ҳиди келади: «...Умид юлдузларини Сизнинг нигоҳингизда кўрмоқдалар». Биноидек элчи чиқади бундай навкардан. Турон истиқболи учун бундай хос кишиларнинг кўпайгани маъқул.

— Амирим, яна бир муҳим гап айтмоққа изожат беринг.

— Сўйланг, Маматбек!

— Юртга Сиздек Соҳибқирон бекнинг подшолик қилишини истамоқда одамлар. Баъзилар, ҳатто меҳрибон Турмуш оғомиз ҳам бундан ҳайрон эрурлар!

Темурбек оғир тин олди. Бу мураккаб масала! Подшоликка давогармиз, деса кулгига қолади. Аҳли юрт не дейди?! Донолар, оқсоқоллар, амирлар, Ҳусайнбек билан кенгашмоқ лозим!

* * *

Тоғ ҳавоси — таннинг роҳати. Машойихлар кўп доно одамлар? Доно эрурларки, хилватгоҳ, тинч, осуда маконлардан бошпана топадилар. Арча ҳидлари дилни яйратиб, зилол сувлар кўзга қувват беради.

Амир Ҳусайн оёғи остидаги оқ, жигар, кўк тошларга боқди. Бу тошлар зарга айланса борми, ҳаттоки Темурбекни ҳам тиз чўктиради. Тахтта эришиш учун фақат кучнинг ўзи камлик қилади. У қўлидаги нон ушоғини сувга ташлади. Майда-майда балиқлар оҳанграбо атрофига йиғилган кичик қора зарралардек тўп бўлди. Нон ушоғи тип-тиниқ сув юзида лип-лип ўйнар, уни балиқлар ҳар томондан тортқиларди. Катта оқ харсанг остидан билак йўғонлигидек каттароқ балиқ зув чиқди-да, бир сакрашда нон ушоғини илиб кетди.

Амир Ҳусайн ҳомуза тортди. Ҳаёт деганлари шу: дунё кучлиники. Кучли бўлмоқ даркор. Билакда қувват, чўнтакда олтин. «Зари борнинг зўрибор».

У ҳозир икки ўт ўртасида: Мовароуннаҳрда Темурбекнинг обрўйи Помирдан баланд, бир жиҳатдан яхши бу, аммо бошқа жиҳати — унинг йўлига гов турибди, шуниси ёқмаяпти. Унга қарши борай, деса, уят, синглиси не дейди? Одамлар-чи?! Э худойимей, ўзинг бир йўл кўрсатсанг-чи!

Тоғ тепасида турган ясовуллар узоқдан шу томонга шитоб билан келаётган отлиқни илғаб, безовта ҳолга тушдилар. Яна не гап? Яна Илёсхўжа босиб келаётганмикин?

Амир Ҳусайн яна нон ушоғини сувга ташлади. Балиқлар оч экан, деб ўйлади аввалига, сўнг қўлида қолган ушоқни ҳидлаб кўриб кулди: нон хуржунда зиравор гўштнинг орасида эди, балиқлар ҳам анойи эмас, ҳидидан билади ҳар нарсанинг: куруқ нон бўлганда, бунчалик ёпишмасди. Бояги катта балиқ нон ушоғини яна ҳалоллаб кетди.

Амир Ҳусайн шахт ўрнидан турди. «Хотиржам бўл, амир!» — деди ўзига. Хотиржам бўлишга ҳаққи бор, нега ҳаққи бўлмасин: Туркистон уники: бобомерос! Темурбек эса оддий амирнинг ўғли! Унга ҳам, синглисига ҳам ўзи тушунтиради, тушунтириб қўяди. Ё Оллоҳ, ўзинг мадад бер!

Бош ясовул унинг ёнига келди.

— Амир жаноблари?

— Сўзла!

— Ҳўжанд томондан отлиқ келмоқда.

— Кутиб олинг. Темурбекдан бўлса керак.

* * *

Жаҳонгир Мирзонинг думалоқ оқиш юзида, ёйсимон қора қошларида, мулойим, аммо яшин нуридек ўтли кўзларида ақл жилоси бўй кўрсатади, ҳар бир қарашида бир маъно ўзини зоҳир айлайди. Падари бузруквори Амир Ҳусайнни кутиб олар экан, бошқалар сингари унга пешвоз чиқиб кучоқ очмади. Амир Ҳусайннинг нигоҳида у сохталик кўрар, унинг қарашлари, назарида, ўлжа учун ташқарига кўрқа-писа қараётган олазарак сичқоннинг ҳолатини эслатарди.

— Чопарингиз борган заҳоти йўлга чиқдим, Темурбек!

Амир Ҳусайннинг гапи унинг энсасини қотирди. Ўзининг чин дўст эканлигини изҳор қилаётгани яхши. Лекин аслида нима демоқчи? Бу билан мендан кўнглингиз хотиржам бўлсин, дейдими? Шартми шу гапни изҳор этиши! Изҳор этдими, бильякс, унинг тагида яна қандайдир ясамалик бор.

— Амирзода! — Амир Ҳусайн Жаҳонгир Мирзога қараб юрди. — Баҳодир бола ... алпомиш жияним!

Жаҳонгир Мирзо у билан совуққина сўрашди. Амир Ҳусайн бунга эътибор бермади. «Бола-да, — деб ўйлади ичида, — бола шундай сўрашади». Темурбекка юзланаркан:

— Мовароуннаҳрда тахтга эгалик қилмагунимизча тинчлик бўлмайду, бек! — деди.

— Орий, рост сўзлайдурсиз, юртнинг осойишта топмоқлиги ҳар биримизга мисоли суву ҳаводай зарур. Бул хусусда кенгашмоқ учун чопар юбортурдим. Келганингиздан бағоят мамнунмен!

Амир Ҳусайннинг чувак юзида истехзоли, айни дамда совуқ эрта рутубати кўринди:

— Ташвишга ҳожат не, бек! — деди у бир парда баланд оҳангда. — Юрт олийҳиммат бобомиз илқида бўлган. Биз қароқчилик қилаётганимиз йўқдур.

Жаҳонгир Мирзо ташвиш билан падари бузрукворига боқди: Темурбекнинг сал қизғиш аралаш оочиқ юзида хотиржамлик муҳрлангандек собит эди. Ул зот унча-мунчага ўзларини олдириб қўймайдилар. «Бу юрт олийҳиммат бобомиз илқида бўлган». Тахти олийга ёлғиз даъвогар менман, дея оочиқчасига пеш қилди. «Қароқчилик қилаётганимиз йўқдир.» Темурбек тахти олийга сиз қароқчилардек беҳудага кўз олайтирманг, демоқчи афтидан.

— Ташвишга ҳожат йўқ, — унинг гапини маъқуллади Темурбек. — Қароқчилик қилишдан ҳам маъни топиш қийин. Бир қўғирчоқ хон сайлаб, Мовароуннаҳрни илқимизда сақлаб туриш лозимдур.

Жаҳонгир Мирзо падари бузрукворим танг ҳолатдан қандай ҳалос бўларкинлар, деган ҳасл ила ҳавотирда эди. Соябонининг кейинги сўзларидан хотиржам тортди.

— Хон? — Амир Хусайннинг тор пешонаси тиришди.

— Шундай, Хусайнбек! Чиғатой наслидан бир хон кутармоқ лозимдур. Ўзингиз изҳор этганингиздек, қароқчилик бизга ярашмас.

Жаҳонгир Мирзо мазза қилиб кулди ичида. Қармоққа илинди, ўз оғзидан. Падари бузрукворини гўл деб ҳасл қилганди ўзича.

Темурбек темирни иссиғида босди:

— Яқин орада қурултой чақирсак, не дерсиз?

Амир Хусайн «ҳали имкон бор экан» деган ўйда:

— Мен розидурмен! — деди шалвираб.

* * *

Қишга яқин қолган, аммо ҳали ҳаво иссиқ. Бир ҳисобда шунисига ҳам шукр! Далаларда ҳосил мўл, дехқон зоти ризқ-рузни йиғиш билан овора.

Темурбек тепалиқдан олтинранг далаларга ҳавас билан боқди: юрт тинч бўлса, эрта-кеч элнинг фаровонлигини ўйлашдан бошқа ташвишинг бўлмаса! Ўшал кунлар келармикин?

Самарқанд тош йўлида оқ, жигар, кук тусли катта-кичик, ориқ-семиз от минган йўловчилар, кетма-кет чўзилган туя-кар-

вонларининг ажабтовур майин кўнғироқ оҳанглари, туёқ товушлари, одамларнинг говур-ғувур сўзлари қулоққа чалинади.

Оқар мавзесида чодир тикди. Кўкбулоқдаги воқеадан сўнг навкар зотини хонадонларда кун кечиришлари бекор этилган. Ушанда субҳидам эди. Темурбек барвақт туриб, бомдод намозини ўқиган, атрофга разм солиб, хаёлчан утирарди. Қушлар шўх-шўх чуғурлаб, булбуллар майин сайраб, ғир-ғир шабада эсиб турган ҳавасли лаҳза. Тоза ҳаво танни яйратади, Шарқ осмони қизғиш тус олган, ундан юқори оч сиёҳ рангда; мовий самода Зухро юлдузи бир томчи олтин кўз ёшдай милтираб, хаёлни ўзига тортади. От дупури хаёлни бузди. Қора камзул, қизғиш кўйлакли аёл отни ариқ томон етаклаб кетмоқда эди. Темурбекнинг орияти кўзғади. «Эркакнинг иши-ку, бу? Ё эркаги йўқмикин?» У ясовул йигитларни чақириб, аёлни эрини зумда ҳузурига келтиришни сўради. «Қанақа эр у, ожизасига зуғум ўтказишдан орланмайдиму?! Ёки ори йўқму?!»

Ясовул йигитлар мўйловли девдай йигитни олдиларига солиб ҳайдаб келишди.

— Ассалому алайкум, амирим!

Темурбек алик оларкан, унга бошдан-оёқ разм солди. Биной-идек йигит. Одоби ҳам жойида кўринади.

— Нечун завжангизни от суғорғали йўллайсиз? От суғормоқ эркак кишининг вазифаси эрур.

Йигит унга тик боқди.

— От боқиш ҳам, от суғориш ҳам эр кишининг вазифаси эканини биламен. Аммо уйимда тўрт навкарнинг тушибдур. Уларнинг ниятини билмасмен. Шул боисдан жуфту ҳалолимни от суғормоққа йўллаб, уйдаги икки бўйдор қизимни кўриқламоқ ис-тадим.

Темурбек хижолатдан дув қизарди. Рост сўзлайди: бадкор навкарлардан ҳар нимани кутиш мумкин.

— Хуб доно йигит экансен. Бул тадбиринг менга маъқул. Ижозат сенга, бориб юмушларингни бажар. Навкарларимга айт, тезда ҳузуримга келишсин.

Йигит бош эгиб таъзим қилди.

Темурбек ясовулларга буюрди:

— Барча навкарларни қишлоқдан олиб чиқинг, далага чодир тиксинлар.

Куеш тик келиб, кун қизий бошлади. Қобулшоҳни излаб кетганлардан ҳали дарак йўқ. Ногора гумбурлайди, дошқозонларда овқат биқирлаб қайнайди, навкарлар кенг майдонда от суришмоқда.

Темурбек қизи Тоғайшоҳнинг от устида тик туриб чапдастлик билан қилич ўйнаётганидан завқланди. Қизи тушмагур жуда шаддод. Куралай кўзлари мовий дубулға остидан ўтдек чақнайди, хушбичим юзида ним табассум. Икки нафар навкар унга найза ўқталди. Уларга тенг келиш қийин. Эркатоғлик кетмайди жангда. Ҳай, шаддод қизалоғ-а!

Тоғайшоҳ эгарга ўрнашиб ўтирди, жангда қай ҳолатда бўлмасин мувозанатни йўқотмаслик ва ҳар бир ҳолатдан усталлик билан фойдаланиш, чаққон ҳаракат ила душманга қақшатғич зарба бериб, қийин вазиятдан бешикаст чиқиб кета билиш — бош масала; жон дегани — икки нафас орасида турувчи нозик ҳилқат: таҳликали онларда бир лаҳза фаромуш бўлсанг, бу ноёб гавҳарни сендан олиб қўядилар.

Шаддод фарзандининг дадиллигидан фахрланган, шу билан бирга унинг бирор шикаст еб қолишидан чўчиб, юраги зада бўлаётган Темурбекнинг бутун фикри-зикри мусобақага қаратилгани боис ортдан келаётганларни сезмади. Ота-да! Ота жигари учун ёнади, изтироб чекади, лозим бўлса, жонини жабборга беради. Фарзанд — ўз этинг: бармоғингни тишласанг, оғрийди, бармоқ — фарзандинг, унинг оҳ дегани — юрагингни тешгани. Фарзанд оҳини эшитмасин ҳеч ким!

Тоғайшоҳ қўлларидаги қиличларни баланд кутариб зарб урди: ҳаво зириллади.

Темурбек Маматни кўриб жилмайди:

— Бул фарзанди аржумандимиз қирққизлар бирла баҳсга чиқмоқни ихтиёр этганга ўхшайдур.

— Шу ёшда икки навкарни отдан қулатибдими, кўз тегмасин, амирим, қирққизлардан аълороқ иқболли баҳодур бўлишига ишонманан унинг!

Тоғайшоҳ югуриб келиб падари бузрукворига таъзим этди. У кишилар кўз ўнгиде ҳансираётганлигини, зўриққанлигини билдирмаслик учун калта-калта нафас олар, амир қизига хос баҳодирона кайфиятда туришга тиришарди, эгнидаги жанговар кийим ўзига ярашган; юзлаб ўткир нигоҳлар миттигина паҳлавонга болаликча маъсумона жилмайиш, ички ҳавас, эрка қараш билан боқарди.

Темурбек ҳам унинг сал бўғриққан оқиш нимпушти рангига зимдан нигоҳ ташларкан:

— Ҳар бу зарб илми ҳавосига ҳавасингиз баланд кўринур, — деди мақтов айтиш ўрнига бир оз ранжиган бўлиб. — Устозингизнинг ҳам таъби баланд экан.

Падари бузрукворининг мақтовни унчалик хушламаслигини Тоғайшоҳ яхши билади. Ўлжой Туркон ого бу тўғрида унга кўп гапирган. Ҳозир уни мақтов эмас, ул зотнинг фикри кўпроқ қизиқтиради. Сезиб турибди ва англадики, олийҳиммат амир унинг устозидан мамнун.

— Муҳтарама Ўлжой оғочимнинг сабоқлари зое кетмаганидан бениҳоя хурсандмен, падари бузруквор! — Тоғайшоҳ кўзларини ердан узмади.

Темурбек эркатой қизининг хушкамолидан мамнунлик сездди. Ўлжой Туркон ого унга тил борасидаги одоб-ахлоқни ўғай кўрмабди. Насиб этиб, юз кўришсалар, ул муҳтарамага ташаққурини изҳор этади.

— Устозингиздан бошқа сабоқлар ҳам олдингизму? — синамоқ оҳангида сўради Темурбек.

— Ул муҳтарама бекачим илми адаб, ҳандаса, жуғрофия ва мозий сир-асрорларидан ҳам ташна дилимнинг даштларини обуҳаёт ила чаман этдилар! — чучук тилда жавоб қилди Тоғайшоҳ.

— Тириклик мақсад ила зийнатланур!

Тоғайшоҳ илмоқли гапнинг маъносини дарҳол мушоҳада этди: у зотнинг «бу шижоатингизда мақсад недур, мақсадингиз борму?» дея қизиқаётганидан дарак эди.

— Илоннинг пўст ташлашдан мақсади тирикликдур!

Мамат бу сўзнинг маъносига етмади. У кўп ўқимаган. Кўп ўқимаганлиги бу ерда панд берди. Бир кун Тоғайшоҳдан бу тўғрида, албатта сўраб, билиб оларман, дея кўнглидан ўтказаркан, кўзининг қароси, суюкли фарзанди Зафарбекни ҳам шундай доно ва баҳодир этиб тарбия қилишини кўнглига тугди.

Темурбекнинг яшин нигоҳида мамнунлик куёши юз кўрсатди:

— Ул зоти муборак Қул хожа Аҳмад бобойингиздан нур ёғилбдур қалбингизга! «Анал-Ҳақ»нинг маъносини билмас нодон».

Тоғайшоҳ таъзим бажо айлади:

— «Доно керак, бу йўлларда поки мардон!»

Темурбекнинг қалб кабутари қизиқиш водийси томон талпинди.

— *Фиръавн, Қорун шайтон сўзин маҳкам тутди,
Бул сабабдин ер ёрилди ани ютди!*

Тоғайшоҳ ҳам жавоб отини қамчилади:

— *Мусо калим носих бўлиб сўзлар айтди,
Қулоқ тутмай ул иккиси бўлди мурдор.*

Баҳснинг қизиётганидан баҳра олаётган Темурбек суюкли қизининг шаштини синдиришни истамасди:

— *Гуноҳингга тавба қилиб йиглаб юргил,
Кетарман деб йўл бошига бориб тургил!*

Тоғайшоҳ бир нафас тин олди, юзига қизиллик югурди. Мамат уни мағлуб ҳолда кўришни истамасди. «Бўлақол, қизалоқ! Миянгни ишлат!» — деган тўпори ўйда жойида депсинди.

Тоғайшоҳ икки қўлини кўксига қўйди:

— Узримни қабул қилгайсиз, падари бузруквор. Табаррук пойи остонангизда Сизга қарата «сен» айтиш менга оғирлик қилур.

Мамат яна тушунмади. Нима демоқчи бу! Уҳ, шаддод қиз-а! Темурбек оқ рўмолчасини силкитди:

— Давом этинг, мингта беҳуда Сиздан битта «сен» каломни афзал.

Тоғайшоҳ ўзига қараб турган нигоҳларга боқди.

— Изн бўлди, она қизим, сўзланг, — далда берди Мамат.

Овозлар жўр янгради:

— Сўзланг, опшоғим!

— Тортинманг, она қизим!

Тоғайшоҳ атрофда турган хайрихоҳ одамларнинг сазасини ўлдиришни истамасди. Лекин барибир падарига қарата «сен»ни ишлатишга тили бормади.

— *Кетганларни кўриб Сиз ҳам ибрат олинг,
Ибрат олсангиз, етмиш ерингиз бўлур гулзор!*

Темурбек қизининг ўзига нисбатан ҳурматида ич-ичидан суюнган бўлса-да, Ясавийдек улуғ шайхнинг пурмаъно сатрлари

кўз ўнгида бузиб талаффуз этилганидан андак ранжиди. Шайх машойих руҳини безовта этиш кўзи очиқлар учун гуноҳи азим. Унинг олдида у ким? Худонинг қули, ночор бандаси Темурбек! Бунинг эшитганлар олам бошига ғавғо солишлари, Темурбек Шайх ҳазратларининг сатрларини бузиб талқин этишга изн бермоқда, ўз обрусини ҳазрати олий лутфидин устун қўймоқда, дея ғавғо соладилар. У қизининг ҳилол ой нуриддек бокира юзига боқаркан, «Йўқ, бул гўдақдин нолиш, ранжиш беҳуда», деган фикрда тўхтади ва деди:

— Бегойим, менга бўлган бунчалик юқори иззатингиз учун миннатдормен сиздан. Аммо бундан сўнг ҳатто подшолар ҳузурда ҳам шайх ҳазратларининг сўзларини бузиб айтманг. Бунинг фойдасидан зиёни кўпдур.

Салқин шабада эсди. Оппоқ пахталарни титиб-титиб, шиша зангор осмон равоқларига илиб қўйганга ўхшайди. Булут йиғила бошладимиз, ёмғир ёғиши эҳтимолдан холи эмас.

— Қобулшоҳни олиб келишяпти! — Ясовулнинг овози эшитилди. Қурултойни ким очади? Темурбекми? Амир Ҳусайннинг жаҳли чиқди. Унинг ота-боболарига фақат Кеш вилояти тегишли! Бутун Чигатой улуси эса, уникидир! Чигатой тахти ҳам уники бўлиши керак.

Қобулшоҳни оқ ўтовга олиб кирдилар. У барваста гавдали, мўғул кўз йигит. Буғдой ранг башарасидан маъно ўқиш қийин. Ёғочга ўхшаш юзини офтобга тутиб кўрсангиз, бирор маъно ўқиёлмайсиз.

Амир Ҳусайн қўғирчоқ хонваччани итидан ҳам ёмон кўрсанда, ҳозир тишини-тишига қўйишга мажбур. Мовароуннаҳрлик билан туркистонликлар подшолик қонунларини Оллоҳнинг каломи, деб билишади. Ёсо ва Юсуннинг жодусида сеҳрланиб қолишган. Уларни бир гапга кўндириш қийин. Бир чизиқ чизиб, «Шундан ўтсанг, иймонинг бузилади», десангиз бас: ундан ўтиш у ёқда турсин, яқинига ҳам келишмайди. Тахтга фақат Қобулшоҳ муносиб эмиш!

Оқ ўтовдан ясан-тусанган бир гуруҳ кишилар чиқишди. Тўғридаги катта оқ ўтовнинг олди очилиб, олтин-кумушдан ясалган тахт ўртага қўйилди. Гулдор кигиз поёндозлар ерга тўшалди. Қалин оппоқ кигизни ўтов олдида ёзиб қўйдилар.

Ноғора, сурнайлар чалинади. Чор-атрофда ғала-ғовур, кулги, қаҳқаҳа янграйди. Осмонда қушлар чарх урар, дошқозон-

лардан оппоқ буғ кутарилар, ошпазларнинг қули-қулига тегмас, даланинг четида қассоблар уймаллашиб юришади. Бугун қанча новвос, қанча қуй ва қанча от суйилади, биров ҳисобини билмайди. Оқсоқоллар «Хон тахтга ўтираяпти, туй-гуйдек бўлсин», дейишди.

Ўтов атрофида балхлик, хуросонлик, хоразмликларни — барча элу улуснинг аслзода вакиллари қул қовуштириб турар, Амир Хусайн балхлик аслзодалар қуршовида қоматини тик тутган ҳолда атрофга ўгринча назар солар, қарама-қарши томонида турган Темурбекка, унинг ёнидаги оппоқ кийинган мўйсафидни кузатар, уларнинг суҳбатларига қизиқиб кулоқ тутар эди.

Дурчихонни амир Ўлжойту Аперди бошлаб келди. Амир анча кексайиб қолган. Кейинги беш-олти йил ичида тез қариди: мошкичири соқолли қордек оқ тусга кирди, қисик кўзлари хиралашди. Лекин гап-сўзлари ўша-ўша: донама-дона гапиради, шошилмайди.

Ҳамма жамулжам бўлгач, карнай-сурнай, ноғоралар овози тинди. Самарқандлик болалар, чоллар ҳам даврага яқин келишди.

Даврани ким очади?

Нигоҳлар гоҳ Темурбекка, гоҳ амир Хусайнга қадалди. Ҳар иккиси ҳам элда таниқли амирлардан. Халққа қолса, даврани бирор оқсоқол очгани маъқул. Бу юртда қадимдан удум шундай. Каттанинг олдида ёш йигитнинг билағонлик қилиши уят. Хоҳ шоҳ, хоҳ гадо бўлсин, нуроний олдида иззатини билиши керак. Бу давра, сарой ёки қалъа эмас. Давра — халқники. Халқ учун оқсоқолнинг ҳурмати ҳар нарсадан баланд ва юксак.

Амир Ўлжойту Аперди бу удумни бирор-бир даврада бузилганини кўрган эмас. Аммо у ҳурмат юзасидан аввал Темурбекка, сўнг Амир Хусайнга «бошлайму?» деган савол назари билан боқди.

Темурбекнинг беғубор кўзларида кекса амирга нисбатан ўзгача меҳр зоҳир эди. У «Сизга изн бериш бизга уят!» деган маънода қаради.

Амир Хусайн икки ўртада бўлаётган муомалани назардан қочирмай кузатар, қурултойни амир Ўлжойту очаетганидан ранжиб турса-да, кишилар кўз ўнгида қалбидаги норози ҳолатни билдириб қўймаслик учун тиржайиб қўярди.

Амир Ўлжойту Аперди даврага бир кўз югуртиргач, энгил тин олиб, Қобулшоҳга қаради ва:

— Бул зотни танийсизларму? — деб сўради.

— Таниймуз! — Давра орасидан бир-икки овоз янгради.

Амир Улжойту Қобулшоҳнинг ёнига келди:

— Насл-насабингизни, ўзингизни элга танитинг, бўтам!

Қобулшоҳнинг совуган ноғорадек дўриллаган овози кўнгилларни оғритиб қитиқлади:

— Мен ким Қобулшоҳ — ўғлон ибн Ҳоқон Дуржихон ибн Илчигдой ибн Дувахон ибн Чигатойхон ибн Соҳибқирони аъзам Чингизхондурмен!

— Бул зоти олийни хонлик маснадига ўтқазिशга розимусизлар?

Боягидек снгилигина ҳайқиреқлар янгради:

— Рози-миз.

— Рози...м. миз.

Қобулшоҳ аҳли жамоага бош эгиб таъзим қилди. Минглаб қора кўзлар қўғирчоқ хонга истеҳзо аралаш қарар, кечагина саёқ юрган кимсанинг бугун хонлик маснадига ўтирганидан ажабланишар, бу кажрафтор фалакнинг буқаламун ўйинларидан бири эканлигини ҳис этиб туришар ва шу баробарида бунга омонат воқеа сифатида қарашарди.

Қадимги урф-одат бўйича барча оқсоқоллар, амирлару аҳли жамоа тўққиз бора тиз чўкиб, унга содиқ эканликларини изҳор этдилар. Сўнг уни оқ кигизга ўтқазиб уч бора кўтариб қўйдилар.

Қуёш юзини булут тўсди, қўрғошин нусха соя куннинг кўзига совуқ тур ташлади, этни жунжиктирувчи изғирин шамол эсди.

* * *

Тош йўл сирпанчиқ. Кечаги ёмғирни айтинг: тинмай ёғди-я. Бу йил серёгин келади-ёв! «Муллонинг бисмиллосидан маълум».

Учқур отларнинг нағаллари кулча тошларга урилиб, ажабтовур тарақлайди. Мамат арава ёнида отини жадал ҳайдаб борар, оқ ўтовли аравада тирсаги билан қизғиш лўлаболишга ёнбошлаганча қандайдир китобни берилиб ўқиётган Темурбекка ўқтин-ўқтин назар соларди. Амир кўп ва хўб ўқийдилар. «Мозий — ойна, бу ойнанинг жавоҳирларини териб олган киши ҳаётда қийналмайди», дейдилар кўпинча.

От ўйноқлаб кишнади. Тоғайшоҳ унга яқин келиб қолганди.

— Бскачим?

— Лаббай, Мамат ака?

— Орқада қолиб кетдингиз?

— Эгар бұшаб қолған экан, айилни тортдим.

— Бу одатингиз мақтовга сазовор. Ҳақиқий чавандоз айилни доимо маҳкам тутади.

Тоғайшоҳ ҳам падари бузруквори каби мақтовни хуш кўрмайди.

Мамат кейинги сўз ортиқча эди, дея ўйларкан, ота-бола суҳ-бати эсига тушиб, гапни ўша ёққа бурди.

— Бекачим, Сиздан сўрамоқчи эдим...

— Нимани? — Тоғайшоҳнинг момиқ юзида ҳайрат сурати кўринди.

— Сиз «Илоннинг пўст ташлашдан мақсади тирикликдур», дедингиз. Содда акангиз бунинг маънисини чақолмади.

— Ҳолва-ку бу, бек ака! — шаддод жавоб қилди Тоғайшоҳ. — Илон пўст ташламаса, ўлади.

— Тўғри, бекачим, Сиз учун ҳолва, — Мамат аравадан ортга қолмаслик учун отини жадаллатди, — чу жонивор, чу!.. Аммо биз каби оми одамлар учун бу гўёки сирли жумбоқ.

— Жумбоқнинг сирини ечиш осон, Мамат ака.

— Қандай?

— Хуржунингизга қоплаб китоб солиб юрсангиз бас, илмингиз кундан-кун ошиб боради.

— Шаддодсан, аканинг бек қизи!

Жаҳонгир Мирзо отининг жиловини тортар экан, Тоғайшоҳга ганбеҳ берди:

— Шаддодликдан йироқ юринг, оғочим! Ака Беги деган ҳур-матингиз бор эл орасида.

Мамат сабри чидамай гапга қўшилди:

— Бегойим, тўғри айтдилар: биз кабилар китобни кўп ўқимоқ-лари керак. Сиз оғочингизнинг таъбини беҳудага хира қилманг, Мирзо йигит.

Хузорга етгач, карвон тўхтади. Отларга дам берилди. Баланд адирлик ёнбағрига ўтов тикилиб, бу кечани шу ерда ўтказадиган бўлдилар. Тонгда Соли саройдан чопар келди. Қизгишга мойил ингичка мўйловли йигит ҳансираб нафас оларкан, кенг елкалари тез-тез кўтарилиб тушар, юпқа лаблари билинар-билинемас тит-рар эди. Уни тўхтатмай Темурбек ўтовига олиб кирдилар. Ўтов ичи иссиққина, хушбўй гулоб ҳиди димоққа урилади. Оёқ остида

гулли кўкимтир кигиз. Темурбек икки қават шоҳи кўрпача устида ёнбошлаб ётганича Қуръони каримни тиловат қилаётганди. Чопарга кўзи тушгач, китобни ёнидаги қизғиш бахмал ғилофга солиб, илгакка осди.

— Амир Хусайн ўрнашдиму?

— Ўрнашди.

— Бизга бир нома юбордиму?

— Йўқ, амирим, юбормади.

— Йўлга чиққанингни кўрдиму?

— Кўрди.

— Асирларни қўйиб юбордиму?

— Ёмон хабар келтирдим, амир Искандар ўғлонни бул ёруғ дунёдан маҳрум этди.

Темурбекнинг маънодор нигоҳи қорайди:

— Бу не шаккоклик?! «Соли Саройга боргач, тафтиш ўтказиб, сўнг қўйиб юборурмен», деган эди-ку!

Маматнинг нафаси ичига тушиб кетди. Хунук воқеа. Бу яхшилиқдан нишона эмас. Икки амир ўртасига совуқлик тушса, Мовароуннаҳрда тинчлик бўлмайди.

* * *

Шаҳрисабз тонги.

Мовий осмон беғубор қалблар билан туташади, ғиштин уйлалар, эндигина барг ёзаётган катта-катта дарахтлар ортидан, Шарқ томондан кутарилаётган қуёш кўк этаklarини алвон рангига бўямоқда. Дарвоза остоналари ойнадек тозаланган, бирор жойда, бирор ерда гард кўрмайсиз. Ҳали ҳам супур-сидирни давом эттираётган битта-яримта келинчак, қизалоқлар кўзга ташланади. Келинчакларнинг эгнида қоматига мос зарбоп камзул, бошларида ҳошиялари узун ипак оқ шоҳи рўмол; қизлар қизғиш шоҳи кўйлак кийганлар, қошларига ўсма қўйиб, тим қора кўзларига куюқ сурма тортганлар. Ўчоқларда нон ёпилмоқда. Қуёшга ўхшаш нон. Ўзиям, тандирдан қуёшдек қизариб, ялтираб, нур сочиб чиқади... Нон ҳиди... нон ҳиди чор-атрофга ёйилади.

Тошбобо меҳтар Шаҳрисабз дарвозаси тепасидаги айвондан туриб шаҳарни кузатаркан, ана шу хаёллар билан банд эди.

Пастда турган зарбоп тўнли киши шаҳар қутволи хабарчиси:

— Бошланг, меҳтар! — дея қичқирди.

Тошбобо меҳтарни Темурбекнинг ўзи карнайчи ва ногорачиларнинг етакчиси этиб тайинлаган. Шаҳарда карнайни ундан ўтказиб сайратадиган кишининг ўзи йўқ. «Карнайни ногора оҳангига жўр этганда булбул ҳам тинади», дейди одамлар унинг ҳақида гап кетганда. Қасрда тўй, сайил, базм бошланса, дарҳол уни чорлайдилар. Камсуқум меҳтар хоҳ чўпоннинг, хоҳ бойнинг тўйи бўлсин, карнайни қўлтиғига қисиб, айтилган жойда белгиланган вақтда ҳозир у нозир туради. Давраларда «Темурбекнинг меҳтари» келибди деган овоза тарқалиб, фақирлар суюнгандан суюнишади. Боши осмонга етган тўй эгаси ўзини қўярга жой тополмай қолади. Бугун шаҳар аҳлини Тошбобо меҳтарнинг хониши Наврўзга чорлайди. Меҳтар шаҳар маркази томон ошиқаётган ёшу қарига, уларнинг байрамона либосларига боқаркан, хабарчининг «Бошланг, меҳтар!» деган хитобидан кўнгли тоғ каби кўтарилди. Эл учун жонинингни жабборга берсанг арзийди. Сени бор қиладиган ҳам, йўқ қиладиган ҳам шу эл. Неча йилдирки, шу элнинг кўнглини олиб, риск-рўзини териб юрибди. Бугун кимсан Темурбекнинг меҳтари. Халқ орасида ўзига яраша обрўси, иззат-ҳурмати бор. Ўтаётган умридан нолимаса ҳам бўлади.

У карнайни бир-икки пуфлади, шунчаки пуфламади, ички бир меҳр, иштиёқ билан пуфлади, шу бир тирсак ёғоч орқасидан кун кўраётган, иззат-обрў топаётган экан, нечун созини ардоқламасин: бандаки, эгасининг берганини қаноат, сабр-тоқат билан ардоқлар экан, ундан-да бахтли одам бўлмайди. Бир лаҳзадан сўнг «Наврўз тонги» куйи яшил шаҳар узра оҳиста қанот қоқа бошлади. Қалбнинг нозик нуқталарини нозик-нозик чертувчи жозибадор куй бу! Ҳов ана у, баланд, ғадир-будир, кўк тоғлар қўйнидан отилиб тушаётган оппоқ шаршаранинг шовуллашларига, яшил шаҳарнинг беғубор осмони узра чарх ураётган қалдирғочларнинг майин товушларига, кенг боғу роғлар, ястаниб ётган далалар қўйнида кезиб юрган баҳор шамоли овозларига уйғун ва ҳамоҳанг бўлган дилбар мусиқа бу! У одамларни байрамга чорлайди, боланинг кўнглига шодлик солади, беморнинг лабларига табассум ҳадя этади. Ана, бемор бошини кўтарди, ташқарига қараб: «Шу кунларга етдим, худога шукр! Бормисиз, Меҳтар бува!» деди баралла товушда. Унинг ёнида ўтирганларнинг юзларида баҳор кўёшининг қирмиз жилолари акс этди. Ёғоч нақшли дарвозадан чиққан момо ҳам бошидаги янги шоҳи рўмоли-

ни тўғрилаб, ясаниб олган неварасини етаклаганча шаҳар маркази томон ошиқяпти.

Меҳтарнинг аёли Фотима кампир бир ҳафта бурун оппоқ тонгда бир патнис буғдойни тозалаб ювиб, уч-тўрт тахта сарпичлар устига қалин ёйиб, офгобга қўйган эди. Сумалак пиширилган хонадонда йил бўйи қут-барака ёғилиб туради. Меҳтар танмахрамига шуни эслатиб, сумалак қўйгани учун уни обдан мақтаган эди. Бир оғиз ширин сўз ҳар қандай аёлга етти от кучини беради. Фотима кампир сумалак буғдойига қалб қўрини тўқди: эрта кеч сарпичлар атрофида ўралашиб қолди, эрталаб ҳам сув сепади буғдойга, кеч-қурун ҳам. Меҳтар гоҳо: «Меъёридан ортиқ сув сепма», дея огоҳлантирса ҳам билганидан қолмайди. «Бунақада буғдой моғорлаб қолса керак», деб ўйлаганди аммо ният холис эканми, ҳайтовур, бир ҳафтада буғдой тевона бўйи кўтарилиб, кўзни қувонтирди. Бундан хурсанд бўлган Фотима кампир қўни-қўшнилларини тўшлади. Уч-тўрт ўхор¹ келтиришиб, буғдой майсасини янчишга киришдилар. Шираси тайёр бўлгач, докадан ўтказишиб, қатор чинни косаларга солдилар. Тошбобо меҳтар ўчоқ қазишга хизматкор чақиришни ор билди. Савоби хонадонимга, ўзимга тегсин, деб эринмай бу ишни ўзи бажарди, дошқозонни ҳам ўзи ўрнатди, кейин олов ёқди. Кампирлар қозонга ойжувоз ёғини солиб қиздиришди. Сумалак пишириш осонми? Ташвиши бир олам. Лекин шу пайтгача шаҳарда бирорта аёлнинг сумалак пишириб нолиганини ҳеч ким эшитган эмас. Меҳтар шундан хурсанд. Аёллари оқила юртнинг эрлари роҳатда яшайди. Шу йил кампирини сумалак қўймаса керак, деб ўйлаганди. Фиқ этгани йўқ. Қаридим, деб баҳона қилмади. Жонингга балли!

Тошбобо меҳтар уй ичидан асраб қўйган бир ҳовуч ёнғоқни олиб чиққанда, кампирлар қозонни совутиб, уни буғдой шарбатига тўлдирган эдилар. Оч кўкимтир шарбат биғ-биғ қайнар, уч-тўрт кампир ёғоч чўмичлар билан қозонни қовлашар, ўлан айтишиб, даврани қиздирмоқда эдилар.

*Сув хотин — султон хотин,
Куланкаси майдон хотин.
Сув хотин — сувсиз хотин,
Кўйлаклари бўз хотин.*

¹ Ўхор - кели

Тошбобо меҳтар уйга кирди: қариб қолди, оқ соқоли билан кампирлар орасида куймалашиб юриши уят. Тиши тушган кампирлар ўлани юракни сел қилди. Аёли билан чимилдиққа кирган онларни эслади. «— Тақдир экан, онаси, — биринчи сўзданоқ «онаси» деб гапириши Фотимага ғалати туюлганини сезиб, — ҳурмат-да бу Фотима, — деди тупугини ютиб, — онаси, деймиз бундан кейин! Гап шу, онаси, мен сизни умр бўйи бошимда кўтариб юраман. Ўрган, номард!» — Йигит эди ўша пайтлари, жушиб кетди. Озгина соддалиги ҳам бор эди.

Фотиманинг табассуми тўлишган ойдай юзига жозиба берди: тимқора кўзлари биллур нур сочди...

— Бўлди, тушинг! Ҳов, меҳтар бува, тушинг деяпман! Амирни маҳтал қилмайлик!

Ортда турган ногорачи — қориндор йигит меҳтарнинг бахмал камзули этагидан тортиди:

— Меҳтар бува!

Тошбобо меҳтар унга ялт қаради, лунжларини шишириб ўзи яратган «Наврўз тонги» куйини авж пардаларда чаларкан, бошини қимирлатиб «ҳозир, ҳозир» дея ишора қилди.

Хабарчи бир ирғиб отга минди:

— Ҳой яхшилар, бўлсанглар-чи! Кеч қоляпмиз!

Тошбобо меҳтар куйини якунлади. Қуюқ терга ботган ногорачи:

— Бува, кеч қолдик-ку! — деди буғриқиб.

— Ҳе, боласи тушмагур-а, ҳеч қачон машшоқ куйни авж пардада тўхтатганми? — кулдилар бобо.

— Амир кутиб қолдилар, энди нима деймиз!

— Темурбек ўзини ҳурмат қилмайдиган чала машшоқларни ёмон кўрадилар.

Тахти Қорача тоғидан бир майин шамоллар эсди.

Улар шаҳар марказига етиб боришганда, Темурбек сайилга келганларни Наврўзи олам билан муборақбод этаётганди.

— Амирнинг ўзи каби овози ҳам жарангдор! — деди Тошбобо меҳтар. — Худо бунақаларга ҳар нарсани кўшқўллаб беради.

— Ҳавасингиз келяпти, Меҳтар бува, амир бўп кетмасайдингиз! — ҳазиллашди ногорачи йигит.

— Биз қаридик, болам! Соқолли оқи билан қаёққа ҳам борардик. Сен ҳавас қилсанг бўлади. Тоғни урса, талқон қиладиган йигитсан!

— Менга шу пақ-пақим ҳам етади, бува!

— Баракалла, болам! Берган рискдан айирмасин!

Шамсиддин кулол дуо қилди.

— Темурбекнинг салобатли овози ҳавони кесди:

— Пиримиз лутфи эҳсон айлаганларидек, Наврӯзи олам юртимизга қут-барака келгирсин. Амр қиламиз, бутун элу улус бир ой мобайнида шод-хуррамлик қилсинлар, Наврӯзи олам кенг далаларимизда, ҳар бир хонадону боғларимизда шод кезиб юрсин.

Тошбобо меҳтар пирлар, саййидлар, уламолар, амирлар қуршовида турган Темурбекка яқин борди. Темурбек унга кўзи тушиб:

— Меҳтар бува, «Наврӯз тонги» куйингизни бағоят шодлик ила тингладик. Бизга бугун қай бир янгисини тортиқ этасиз?

Бобо жилмайдилар майингина:

— Шарсавзини, болам!

Ёш йигитлар қийқириб кулишди. Бобо ҳеч қачон «Шаҳри-сабз» демайдилар. Қийқириқ, кулги юракларини жўштирди, амр бўлмасдан бурун, тоқатлари чидамай нағмо куйни бошлаб юбордилар. Ноғоралар гумбирлади, бурғулар ғат-ғатлади,

Шаҳар бош кўчасининг икки томони кета-кетиш турли шоҳона либослар, оғизда эриб кетадиган хушбўй қандолатлар, ҳолва, майиз, ёнғоқлару кавуш маҳсилар билан тўла: қандолатпаз бир ҳафта давомида бор илмини, маҳоратини ишга солиб, қанд-қурс, турли ширинликлар тайёрлаган: «амирқанди» ялтироқ қизғиш қоғозга ўралган, ширинлиги тилни ёради; ҳолвапазнинг сара ёнғоқ мағизлари қўшиб пиширилган ҳолвалари асалдан ширин; мато бўёқчи камалакни матоларига туширган, чармфурушнинг моллари пишиқликда ундан қолишмайди, ковушу маҳсиларга этикдўзнинг қалбидан нур берилган.

Темурбек ёнида меҳтарини сайратиб бораётган бува турли-туман расталарга суқланиб қарайди: юртда тинчлик бўлса, эл осойишта яшайди. Илёсхўжа яна нағма кўрсатса борми, Шаҳри-сабз осмони яна қораяди, эл-улуснинг аҳволи ёмонлашади.

Темурбек бўйрапушлар ёнида тўхтади. От юзли бўйрапуш бир қучоқ қамишни ерга ёйиб, бирпасда катта отлиқ ясади, бироз ўтмай унинг қўлида аслидан қолишмайдиган камон намоён бўлди, ёнидаги шамшир ҳам ҳақиқийсидан қолишмайди, қамиш отлиқнинг қоп-қора киприклари бир текис териб қўйилган, қора кўзлари қувноқ чарақлар эди.

— Исмийнғиз надур, усто?— сўради Темурбек.

Ингичка соқоли ўзига ярашган усто қўлини кўксига қўйди:

— Мени Пирсаид Аҳмад дерлар!

— Бағоят нозик усто экансиз! — Темурбек белидаги кумуш камарини ечди. — Бу Сизга, усто! Ҳали Сиз билан улуг қасрлар бу нёд этурмиз. Яна не касбингиз бор?

— Бўйрапушлик бирла мусаввирлик ҳам қилурмен! Ота кас-бимиз!

— Падари бузрукворингизга тасаннолар бўлсин!

— Қуллуқ, амирим!

Кечкурунга бориб, бу гап бутун шаҳарга овоза бўлди. Пирсаид Аҳмаднинг хонадони Наврўз оқшомида дўсту ёрларига тўлиб кетди.

Мамат Шаҳрисабз четидаги чоғроққина ҳовлида турарди. Уйга кирганда, Зафарбек, ортидан Фотима югуриб чиқди. Ўғлини кўтариб оларкан:

— Сен ҳам ўғлим Амиримизнинг тилига тушсанг, бошим осмонга старди, — деди уни эркалаб.

Фотима ҳамма гапдан хабардор эди.

— Пирсаид Аҳмад бугун Сизниям лол этган кўринади, отаси?!

— Бўлмаса-чи! Ман унга қойил бўлдим.

Фотима унинг кийимларини — оқ кўйлаги ва йўл-йўл яшил желагини келтирди. Елкасидаги жароҳат ўрни оқ тугма қадал-гандек буришиб чандиқ ҳосил қилганди.

— Оғримайдимми? — сўради Фотима эрининг чандиқ ўрнини оҳишта силаб кўйганини кўриб.

— Совуқда билинади, — жавоб қилди Мамат, — ҳайтовур ёмғир ёғадиганга ўхшайди.

Фотима яна боягидек ҳузурланиб табассум қилди, эрининг сўзлари, гапириши бирам ёқимлики... бирам ёқадикки... бошлари тошдан бўлсин, соябонимнинг!... Ўшанда ... ўшанда, худо бир асради у кишини! Амир ҳам яхши қарашди: ман-ман деган табибларни юбориб турди, қўллари енгил экан. Суюклиси ҳам дардга чидамли, унча-мунчага бўйин эгмайдиганлардан, ҳай-ҳай дейишларига қарамасдан бир ҳафтада ўринларидан туриб кетдилар.

Дарвоза томондан ёш боланинг қўнғироқдек овози эшитилди.

— Мамат ако-о-о!

— Келаверинг, — товуш қилди Мамат ва желагини кийиб ташқари чиқди. — Гира-ширада оёғига амиркон этик, эгнига калта гулдор камзул кийган ўн бир-ўн икки ёшлардаги бола қўлида оқ чит рўмолга ўралган косани унга узатаркан:

— Бувам бериб юбордилар, сумалак, — деди.

Мамат жилмайиб тугунни оларкан:

— Бувангиз ким? — деб сўради.

— Тошбобо меҳтар! — жавоб қилди бола.

— Меҳтар бува бизниям унутмабдиларда. Катта раҳмат! Бувага салом айтинг!

Уйга кирган заҳоти Мамат тугунни очди: сарғиш-жигар тусли сумалак чироқ ёруғида сарғиш олтиндек жило бериб, хушбўй буғдой ҳиди димоғига урилди.

— Онаси, Зафарбекка ялатинг сумалақдан!

Фотима ўғилчасини кўтариб келди. Кичкина ёғоч қошиққа сумалак олиб боланинг оғзига тутди, гўдак қиқирлаб кулди.

— Ёқдим, кўзичоғим?!

— Яна лаълайман, — бийрон тилда деди кичкинтой.

— Ош бўлсин, болам. Илойим, ризқинг бутун, умринг узоқ бўлсин.

Алламаҳалда дарвоза тақиллади. Мамат яна кимдир сумалак олиб келди-ёв, деб ўйлаган эди, лекин дарвоза ёнида отлиқ навқарни кўриб хавотирланди. «Тинчликмикин?»

— Хўп, ҳозир! — Мамат кийимини алмаштириб чиқиш учун уйга кирди.

* * *

Осмон қовоғини уйган. Неча кунки, чор-атроф зулмат кўйнида: эзиб ёмғир ёғади. Баҳор серёғин келса, чорвадорнинг кўнгли ёришади: адир-қир тиззабўйи ўт-ўланга тўлади, ем-хашак кўпаяди.

Илсхўжа Кепак Темурнинг чорвадорлар ҳақидаги сўзини беписанд эшитди. Алам ўтида жизғанак ёнаётган пайтида бу гаплар қулоққа ёқармиди?! Мовароуннаҳр қўлдан чиқса, ҳоли не кечади? Темурбек билан Ҳусайинни орадан кўтариш масаласи орқага сурилди. Бунга тоқат қилиб бўладими?! Икки бадкор салтанат денгизини лойқалатиб юрибди. Ёз яқин... Уларга қарши қайтадан ҳужум бошлаш даркор.

— Амир Холид билан Искандар ўғлонни ул бадкор Хусайн-бек йўқ қилдими?

— Шундай, хон ҳазратлари.

— Мен уни қонга тўйдирурмен!

— Уларнинг ажали етган.

— Хусайнбек ҳали ҳам Соли Саройда эканму?

— Айшини суриб ётибди.

— Темур чўлоқ билан кўришибдими?

— Олти ойдирки, улар бир-бирларидан узоқда.

— Алардек қашқирларни ўз уясида битта-битта енгмоқ лозим. Аммо бундай ҳавода жанг олиб бориш ҳийла қийин. Сиз қўшинни кигиз уст-бош билан таъминлашга бош бўлинг.

— Ёмғирда кигиз жуда ас қотади.

— Лекин бу тadbиримиз ул қашқарлар қулоғига етмасин.

— Етмайди, — ишонч билан гапирди Кепак Темур.

— Оқсоқ Темур билан Хусайннинг орасини бузиш учун барча усуллардан фойдаланингиз. Темур билан Ўлжойнинг орасини бузсангизлар, биз руҳан устунликка эришамиз.

Кепак Темур илжайди:

— Ўлжойни оқсоқнинг юраги дейдилар. Юрагига тиг урсак, у тез синади.

Илёсхўжа тиржайганча уни мақтади.

— Сиздан ҳам тузуккина фикр чиқар экан!

* * *

Токчадаги йўғон катта иккита шам липиллаб ёнар, сержило нақшиндор деворда олов шуъласи тўлқинланиб акс этарди. Хўроз чўзиб-чўзиб қичқирди. Ўлжой ҳали ҳам уйғоқ, уйқуси қочган. Оғасининг ўзибуларчилик қилаётгани, Соҳибқирон ҳазратлари билан чиқиша олмаётгани уни кўп куйдирмоқда. «Нечун бундай йўл тутадилар? Биргалашиб, бамаслаҳат иш қилсалар, давлат ҳам, бойлик ҳам икқалаларига етиб ортади! Нечун керак ортиқча галвалар?!» У кўз ости билан соҳибига қаради. Темурбекнинг пешонаси тиришган, йирик кўзлари ўйчан. «Ул зот ҳам озор чекмоқдалар. Оғамнинг найранглари юракларини беҳад катта алам, изтиробга солмоқда».

— Мен бор эканмен, оғам доимо Сиз билан бирга бўладилар!
— деди унга далда бермоқ ниятида.

Темурбек анчагача индамай ётди. Сўнг ўрнидан туриб:

— Биламен: Сиз ҳам икки ўртада қийналадурсиз. Неча ойларки, икки ўртада жонингиз ҳалак. Мамат борганда, оғангиз тезда бораман, дея ваъда берган эди. Ҳалигача дараги йўқ. Илёсхўжа босиб келса, унга қарши ёлғиз чиқишга чўчийдурмен. Оғангиз шуни билиши керак эмасму?!

Ўлжойнинг алам ўтида ёнаётганини Темурбек сезиб турар, сезиб туриб, унга юраги ачир эди. Лекин бир оғиз ширин сўз айтиб, кўнглини кўтаришга ботинолмас, гўёки бунга кучи ҳам, қурби ҳам етмасди. Инсон ҳаётида шундай лаҳзалар ҳам бўладики, бировга айтсанг, ишонмайди.

Ўлжой ўрнидан туриб, токчадаги сандиқчани кўлига олди:

— Бугун термизлик қирқизлар келишган эди. Бирови менга мана бу хатни тутқазди. Чарчаб келганингиз учун бир оз дам олганингиздан сўнг бу тўғрида билдирарман, деб турган эдим.

Темурбек хатни олди-да, қоғозни очиб, уни Ўлжой Туркон оға номига ёзилганини билгач, дарҳол қайтарди. Бировнинг хатини ўқишни ор билади, бу эр кишининг иши эмас, деб ҳисоблайди.

— Сизга экан, бекачим!

Ўлжой Туркон оғонинг нафис қошлари тўлқинлар каби ёйилиб кетди, йирик, қора кўзларида «шундай эканми?» деган ўй акс берди. Хатни паришон ҳолатда олдида, Темурбек сўрамаса ҳам овоз чиқариб ўқиди. Ҳусайнбек аввал унинг ҳол-аҳволини, қизининг қандай ўсаётганлигини сўраб, соғ-саломатлик тилаган, сўнг Темурбекнинг ишларини суриштириб, ҳар қандай курашда доимо бирга бўлишини таъкидлаб ўтган. Аммо қачон келишини айтмаган. Фақат Султон Бахт бегимга совға-саломлар жўнатганини қистириб ўтган эди.

— Тоғойиси Сиз каби қизимизни жуда яхши кўрадилар, — деди Ўлжой, акам бир сўзли дегандек писанда қилиб.

Темурбек индамади. У ҳозир Амир Ҳусайннинг нега унга эмас, Ўлжойга мактуб йўллаганлиги ҳақида бош қотирмоқда эди. Нечун бу йўлни тутди? Ёки ўзини баландроқ эканини пеша қилиш учун хатни Ўлжой номига ёздимикин? У ўзига бино қўйган киши. Буни ҳамма билади.

Султон Бахт бегим гингшиб уйғонди. Ўлжой унинг елкасини оҳиста силади.

— Ёт, она қизим, ёт!

Хўроз яна чўзиб-чўзиб қичқирди.

Тун ваҳимали эди. Гуррос шамол эсар, аллақаердан тарақлаган товущ келар, Темурбек юраги ғашланаётганидан безовга эди. Илёсхўжа сон-саноқсиз лашкар билан тунда босиб келса-чи?! Ясовуллар хабарсиз қолишса нима бўлади?

Шу лаҳзада у Тошбобо меҳтар бувани эслади. Сумалакнинг мазаси оғзида қолди. Йил яхши бошланди. Худо хоҳласа, бу йил ишлари юришиши керак.

* * *

Мамат Жаҳонгир Мирзо варақлаётган эски китобдаги турли чизмаларни ҳайрон кузатарди.

— Нималар деб ёзилган унда, амирзода!

— Бундами? Бунда Ойнинг Ер остида ва устида бўлиш вақтларини аниқлаш ҳақида ёзилган.

— Буларни тушунасизми?

— Падари бузрукворим Ой ва Қуёш, юлдузлар ҳаракатини билиш, илми нужумни ўрганиш инсон учун энг фойдали илм дерлар.

— Бу китобни ким ёзган?

— Аҳмад Фарғоний деган олим ёзганлар!

— У кишининг китоблари кўпми?

— Жуда кўп. Мен ул зотнинг «Самовий ҳаракатлар ва умумий илми нужум» китобларини ҳам кўрганмен. У кишининг асарларида етти иқлим мамлакатлари, вилоятлари, шаҳарлари ҳақида батафсил маълумотлар берилгандур. Падари бузрукворимиз бул асарларни синчиклаб ўқийдурлар.

— Аҳмад Фарғоний қайси даврда яшаганлар, амирзодам?

— Абдуллоҳ Маъмун даврида Боғдодда истиқомат қилганлар. Мусо Хоразмий билан бирга «Байт ул-ҳикмат»да ишлаганлар. Оврўпада ул зотни Алфраганус деб атайдилар.

Мамат Жаҳонгир Мирзонинг бийрон-бийрон сўзлашига қулоқ тутар экан, «биз ҳам юрибмиз-да таёқ судраб», дея кўнглидан ўтказди. Уша куни Темурбек уни ҳузурига чорлаганда, Амирзода худди шундай китобни варақлаб хаёлга чўмганча мутолаага берилган эди. У қандай китобки, Мирзо йигит мук тушиб ўқияпти, деб ўйлаган, аммо сўрашга богинолмаган эди. Соли Саройдан қайтганда ҳам уни шу китоб билан машғул бўлаётганини кўриб, янада қизиқиши ортди. Бугун шу қизиқиш уни бу ерга

етақлади ва вақти беҳуда кетмаганидан суюнди. Аҳмад Фарғоний! Чағонада ҳам бу номни эшитган эди. Шундай буюк одам экан у. Билиб олгани яхши-да. Юрт кезиб юрибди. Эртага Ироқу Шомга ё Боғдодга бориб қолганда, битта-яримтаси олим ҳақида сўраса, оғзига мум тишлаб тош қотади? Кимсан фалон юртидан бўла туриб, битта олимнингни танимасанг, нима қилиб юрибсан, дейишмайдими?

Хўжанддан чопар келганда, суҳбат айни авжигача чиққан, Жаҳонгир Мирзо Фарғонийнинг «Етти иқлимни ҳисоблаш» китобини овоз чиқариб ўқир, Мамат мук тушиб, хаёлини бўлмасдан, ҳар бир сўзни илиб олишга ҳаракат қиларди.

Бурғу чалинди. Ташвишли оҳанг.

— Не гап? — Амирзода ҳаворанг деразадан ташқари қаради.

— Тинчлик эмасга ўхшайди! — Мамат ўрнидан турди. — Ҳай аттанг-а, энди маза қилаётган эдинг-а!

Икковлашиб ташқари чиқдилар.

Темурбек Маматни кўриши билан:

— Соли Саройга отланинг, иним! — деди, овози ташвишли эди. — Амир жаноблари лашкарлари билан тезда келсинлар. Биз Сайхун бўйида кутиб турамыз. Илёсхўжа мўр-малахдай очофатлари билан юртимизга ёпирилиб келмоқда.

* * *

Илёсхўжа ям-яшил адирлик тепасига тикилган кигиз чодирдан ташқари чиқиб, эрталабки кўёш нурида ажиб товланаётган ям-яшил далаларга, муштдек кўкка ўқталиб турган дов-дарахтларга, кумуш тасмадек товланиб, илон изидек буралиб-буралиб оқаётган Сайхун дарёга, тип-тиниқ беғубор осмонга боқаркан, «Бу гузал мулк меникидур», дея ўзича завқланди. Гоҳида девона қалбида шундай завқ тўлқин урадики, ҳисларини шундай қитиқлайдики... Қайси кун кўчма хазинасинидаги дуру жавоҳирларни кўрганда ҳам юраги шундай жўшганди. Улуғ ҳукмдор Чингизхонини соний каби буюк салтанат тузиш орзусида яшайпти: Улуғ давлат барпо этмоқ учун катта хазинага эга бўлиши даркор: ана улкан хазина, пойида мунтазир; ул қароқчи амирларни йўлидан супуриб ташласа, яна не-не ўлжаларга эга бўлади, сўнг хотиржам иш юритиб, сўнгги денгизгача боради, улуғ бобоси давлатини бир бутун қўлга киритади.

Амир Ҳожибекнинг ўгли Анқаржақ унинг пойида тиз чўкди:

— Йўқлаттирган экансиз, хон ҳазратлари, не юмуш буюрадурлар?

— Сизга, буйруғимиз шулдирким, тезда Шеровул ва Кепак Темур навкарлари бирла Самарқанд томон юринг! Кеш ва Балх тарафларда не ҳодиса, кўз-қулоқ бўлиб туринг! Муҳим хабар бўлса, тезда бизга етказурсиз!

— Хон ҳазратлари?

— Хуш?!

— Самарқанд бекларининг Темур чўлоқ билан Жаллод Амир Хусайнга унчалик рўйхушлари йўқ кўринадур.

— Биз учун бу жуда муҳим!

— Самарқандликлар аларни қанчалик ёмон кўрсалар, бизга шунчалик фойда. Одамларимизнинг ишончли хабарларига кўра, улар мударрис Мавлонзода отлиқ бир кишининг атрофига жамулжам эрмишлар.

— Ялангоёқлар атрофида, денг! — Илёсхўжа Самарқандда бўлаётган воқеалардан хабардор эди. — Қўйиб берайлик, бир-бирларининг силлаларини қуритсинлар. Андин сўнг босқин қилурмиз.

Анқаржақ Илёсхўжанинг кўнглига қўл солди:

— Қўшинга улфа бериш масаласини ҳам ҳал қилиб берурсиз, деган умиддамиз, аълоҳазрат!

— Улуфа? — Илёсхўжанинг тишлари гижирлади. Анқаржақ ўзини орқага олди:

— Хон ҳазратлари, қўшин орасида норозилик...

— Норозилик?.. Ким норози?..

— Ҳеч ким норози эмас, хон ҳазратлари!

Илёсхўжа гапни қисқа қилди:

— Ҳадемай ёғий билан жангга киришурмиз. Самарқанд, Кеш, Балх қўлга кирса, ҳар бир навкар ўлжасини олур. Боринг, йўл ҳозирлигини кўринг, Самарқанд томон отланишга шайланинг!

* * *

— Яна кетасизму, бегим? — Ўлжой Султон Бахт бегимни бағрига босаркан, кўзларидаги чарос нур ўрнини безовталиқ, ташвиш туманлари эгаллаб олди.

Жаҳонгир Мирзо остонада қўл қовуштириб уларни кузатмоқда эди.

— Амирзода Сизлар билан қолур! — Темурбек ўғлига қаради. Унинг шашти баланд, жангга отланишга шай. Аммо ҳали суяги қотганича йўқ. Бирга олиб кетиш хавфли. Ҳаво ҳам совуқ. Йўлда қийналиб қолади.

— Амирзодам ёнимда бўлсалар, шояд хурсанд бўлардим, — Ўлжой Жаҳонгир Мирзонинг падари бузруквори билан кетмоқ нияти борлигини биларди, «бизни ташлаб кетмасалар керак» деган оҳангда гапираркан, масалани ҳал этишни унинг ўзига ҳавола қилди.

Жаҳонгир Мирзода қайсарлик одати йўқ эди. Лекин у ҳам яна отасининг фикрини билмоқ учун:

— Падари бузруквор, Сиз не десангиз розидурмен, — дея масалани ҳал этишни очиқ қолдирди.

— Амирзодам, — деди Темурбек унинг фикрини илғаб, — биз зиммангизга ғоят масъулиятли вазифа юкламоқдамиз. Ишонурмен, Сиз ишончимизни оқлайдиган баҳодурсиз! Ҳали Сиз бажарадиган катта юмушлар олдинда, — дея қўшимча қилди, «сабр қилинг» деган оҳангда. — Биз тоғойингиз билан бажаришимиз керак бўлган юмушлар эса анча хатарли.

Зийрак Жаҳонгир Мирзо нима ҳақида гап бораётганлигини дарҳол англади:

— Сизга зафар ёр бўлсин, падари бузруквор!

— Балли, амирзода! Бегубор тилагингизнинг ижобат бўлғуси менинг ҳам орзумдур. Сизга Оллоҳим бизни шод хушxabар ила рўбарў қилсин!

Ўлжой Жаҳонгир Мирзога меҳр ила боқди.

Темурбек кўк тулпори — дулдул отга ирғиб минди.

Кечагина Соли Саройдан хушxabар билан қайтган Мамат ҳам суюкли ёри Фотима ва арзанда фарзанди Зафарбек билан хайрлашаётган эди.

— Болани эҳтиёт қил, Фотима, — такрор тайинлади у. — Ҳаво совуқ, шамоллаб қолмасин.

— Хавотир олманг, эрта-кеч бошида парвона бўлурмен, — Фотима кўзига қуйилиб келаётган ёшни тийишга ҳаракат қилди. — Ўзингизни эҳтиёт қилинг. Биз Сизни соғиниб, орзиқиб кутурмуз.

— Худо насиб этса, яхши кунларда учрашамиз, Фотима. Амир Хусайнбек ҳам ёнимизда. Икки амир бир мушт экан, мушкулимиз энгил кўчади, ишонаверинг.

Амир Хусайнбек Маматни бу гал илиқ кутиб олган, Илѣсхўжанинг бостириб келѣтганини эшитиб унинг ортидан йўлга чиққан эди. Ҳадемай йўлда икки қўшин бирлашади. Мамат амирларнинг шод учрашишларини кўриш орзусида ѣнарди. Қанча меҳнат қилди. Жонини аямай елиб-югуриб бориб келди.

Отлар кишнади, яроғларнинг шақир-шукур овозлари эшитилди.

Мамат қирчанғи тўқ қизил отга минди.

— Сизларни худойим паноҳида қолдирдим, кутинглар, Фоти-ма, биз тезда қайтамыз.

— Зафар ѣр бўлсин!

— Хўп, Фотима, яхши қолинглар! Зафарбек! — Мамат қўл силкиди.

* * *

Бир-бирига зич боғланган аравалар атрофида ўрмалашиб юрган, Чиноз қишлоғи болалари белларига узун қилич осган навкарларга гоҳ кўрқув, гоҳ ҳавас ила қарашади. Уч кун бурун қишлоқ яқинидаги кенг далага аллақасѣдан келган суворийлар аввал қатор-қатор ўтов қуришди, унинг атрофини сим тўрлар билан тўсиб олишди, сўнг гир айлантириб зовур қазишди, ундан сожонли араваларни айлантириб, бир-бирига боғлашди. Букун эрталабдан ноғоралар гумбирлади, карнай, сурнайлар чалинди. Болалар ўтовга ҳадик билан боқди, нигоҳларида «Я на нима буларкин?» савол аломатлари кўринди. Уч-тўрт мўсафид уларни уйига ҳайдади:

— Ота-оналарингиз хавотир олиб қидириб юргандир, борақолинглар, болаларим, бу ерда сизлар қиладиган иш йўқ.

Гулдор кулоҳ кийган дарвишсифат ўсмир:

— Бува, ҳайдаманг, навкарларни томоша қилайлик, қаранг, уларнинг совутлари қанақа чиройли?! — деди уйга кетишни истамай.

— Сен дарвиш бувангга тортмабсан, ўғлим, бувангни жангу жадалга ҳуши йўқ.

— Бувамдан сўраганман.

— Буванг?.. Буванг рухсат бердими бу ерга келишингга?!

— Рухсат бердилар.

— Ур-йиқит бошланса, сичқоннинг ини минг танга бўлади, болам, сизларга бу от уйини эмас.

— Уруш бўлмаяпти-ку, бува.

— Уруш сендан сўраб ўтирмайди, болам. Боринглар уйлари-рингга!

Болалар истар-истамас тарқалишди.

Қундуз телпак кийган мўйсафид шериклари билан бир тўп навкар тўпланиб турган томонга қараб юришди. Бир ёнда қассоблар от, қўй сўйишмоқда, икки ёш йигит териларни саралаш билан овора, афтидан, чармдўзларга ўхшайди: ҳар бир терининг олди ва орқасини ағдариб кўришади, юнглари-нинг орасини очиб, кўзларига яқин тутиб текширишади, нималарнидир талашиб-тортишади.

Чолларни олимсифат хушрўйгина киши — амир Сайфиддин қаршилади:

— Ассалому алайкум, отахонлар! Хуш кўрдик, келинлар!

Улар билан қўшқўллаб кўришаркан, ҳар нарсага мулоҳаза билан қарашга ўрганган амир синчков боқди. Не юмуш билан келишдийкин?!

Араваларга ўрнатилган темир ҳалқали оғир эшикдан ўтиб, катта чодирга кирдилар: ичкари кенг, ёруғ; кўзада сут, қатиқ яхши туради; тўрда баланд жой қилиниб, қалин гулдор гилам солинган, юмшоқ тахта ўриндиқлар кетма-кет териб қўйилган; деворларга оқ, ҳаворанг матолар илинган. Бу нуфузли амирнинг хонаси эканлиги дабдабасидан ҳам маълум.

Чоллар бир муддат ҳайрат билан хонани кўздан кечирдилар. Ўтирдилар, омин қилдилар.

— Хуш кўрдик! — амир Сайфиддин ёқимли жилмаяркан, қўлини кўксига қўйди.

Қундуз телпакли чолнинг кумушранг қуюқ қошлари пир-пир учди:

— Биз чинозликлар номидан вакил бўи келдик, ўғлим! Мани Сулаймон оқсоқол, дерлар. Бул киши, — оқ қизғиш юз шеригига ишора қилди, — Нодир этикдўз, ул киши, — бароқ қош, ингичка мўйловли йигит қўлини кўксига қўйди, — Шомурод полвон!

— Бағоят хурсандмен, — деди амир Сайфиддин.

Сулаймон оқсоқол давом этди:

— Уруш, жангу жадаллардан, юртимизнинг нотинчлигидан беиздик, ўғлим. Чингизий мўр-малахларнинг жабридан пичоқ суягимизга ботди. Хабар бердиларки, Илёсхўжа бадкор ёпирилиб келаётган эмиш. Темурбек Соҳибқирон билан амир Хусайнбек жанобларининг келаётганлигидан ҳам хабаримиз бор. Қачон бу юрт тинчийди, ўғлим?

— Оллоҳ насиб этса, яқин орада осойиш топамиз, отахон.

— Култегин айтмишким, бу халқ оға-инини бир-бирига қайрагани, хонига хоинлик қилгани учун халқига бек бўладиган ўғил боласи кул бўлди, сулув қизи чўри бўлди. Ўз отини ташлаб, табғачча отини қабул қилиб, табғач хоқонига қарам бўлди. Хоразмшоҳ қўрқоқлик қилиб, бекларини бўлиб юбормаганда, биз чингизийларга кул бўлармидик?!

Амир Сайфиддин улкан тоғга рўбарў бўлгандай ўзини хийла ожиз сездди:

— Юрагимни сел қилдингиз, отахон.

— Бу юртда кимнинг юрагида дард йўқ, дейсиз, ўғлим. Ўзингизни танишгирмадингиз?

Амир Сайфиддин қизарди, узр сўраб, отини айтди.

Сулаймон оқсоқол унга синчков боқди:

— Сиз ҳақингизда эшитганмен, ўғлим.

Бу гап амир Сайфиддинга хушбўй олмайди ширин туюлди. Хива ҳокими Тукалнинг ғаддор ва қўрқоқлиги, сотқинлик қилиб, уларни қатл этмоқни кўзлагани-ю, Темурбек ва амир Ҳусайнинг олтмиш кишилиқ қўшинига қарши минг отлик юборгани, тенгсиз жангда Тукалнинг бор-йўғи эллик одами, ўзларидан етти киши қолганини эслади. Бир хўрсиниқ келди бугзига. Кураш осон бўлмаганди ўшанда. Ҳаёти қил устида қолиб ўлим билан юзлашганди. Темурбек ҳақидаги ривоятлар ҳақиқат эканлигига имон келтирди. Бу зот бир қуёш. Унинг иссиғига, нурига тобланиш мумкин. Лекин уни маҳв этаман, деган бебурдлар куйиб кул бўлади.

Сулаймон оқсоқол уни ўзига қаратди:

— Нукузликлар бир сўзли бўлади.

Амир Сайфиддин бояғи хижолатликдан халос бўлгандек, сн-гил тортди. Нукуз уруғидан эканимни билар экан.

— Сизнинг илми нужум ва фол очиш сирларидан дурустгина хабардор эканлигингизниям биламиз.

Амир Сайфиддин бироз хижолат чекди. Бор сифатимни юзим-га солишдан мақсадлари не?

Сулаймон оқсоқол Нодир этикдўзга қаради:

— Темурбек жаноблари қачон келадилар?

Амир Сайфиддин сирни ошкор этишни истамади: чол ва унинг шерикларига бироз шубҳа, ҳадик билан назар ташларкан, Илёс-хўжанинг айғоқчилари эмасмикин, дея хавотирланди. Илёсхўжа

Темурбекнинг боши учун катта маблағ ваъда қилган. Вазият қалтис. Кўзи оч бандалар ҳар қандай ғаразликлардан қайтмайдилар.

Нодир этикдўз тилга кирди:

— Амир жаноблари, биз чинозликлар ҳам бир сўзлимиз.

— Шунини айтмайсизми, — унинг гапини илиб кетди, — бизни сизлардан умидимиз катта. Шул боис, агар рози бўлсангизлар, йигитларимиз навкарларингиз сафидан ўрин олиш истагидалар.

Шу пайтгача жим ўтирган Шомурод полвон:

— Мани уч юз йигитим жангга шай турибди, — деди бироз қизиққонроқ оҳангда.

— Бул шижоатингиздан ғоят хурсандмен, — амир Сайфиддин мамнунлигини изҳор этди. — Аммо бу масала амирлар келгандан сўнггина ҳал этилуру.

* * *

Ёмғир кўз очиргани қўймайди, челақлаб қўймоқда. Бунақада қандай жангга киришади? Дала лойқа сувга тўлди, отлар ботиб қолмайдими?

Маматнинг юраги қисилиб, аъзойи-баданига қўрқув кирди. Бугун жанг бўлиши аниқ. Чингизийлар қарши томонда саф тортган. Буйруқ кутиб туришибди.

Тонг ёришиб қолган. Узоқдан итларнинг ваҳимали акиллагани эшитилади, юраклар увишади.

Темурбекнинг чодирисида кенгаш бўляпти.

— Сиз Тилончи орлот?

— Лаббай, бек жаноблари?

— Баронгор канбул инини эгаллайсиз!

— Бош устига.

— Сиз оқсоқол, — Темурбек амир Ўлжойту Апердига қаради, — ҳировул га тайин этилурусиз.

— Маъқул, ўғлим!

— Шер Баҳром, Пўлод буго, Фарҳод Аперди Малин баҳодур! Сизлар ҳам амир жаноблари ёнида бўлурусизлар.

¹Канбул — ҳуриччи аскарый бўлинма.

²Ҳировул — қўшнинг илғор қисми кетидан борувчи бўлинма.

- Маъкул!
- Бош устига, амир жаноблари!
- Темурбек мамнун ҳолда давом этди:
- Амир Сор Буго?
- Лаббай, амирим?
- Сиз жавонғор канбулига.
- Темурхўжа ўғлон?
- Сиз ҳировулга.
- Хўп бўлади, амирим.

Ғулга кимни тайинлаш борасида Темурбек иккилангани учун амир Ҳусайнга мурожаат қилди:

— Ғул га кимни тайин этурмиз, Ҳусайнбек?

— Ғулгами? — Ҳусайнбек юрт амирларига зимдан нигоҳ ташларкан, амир Жоку барлосга қарата деди: — Амир, Сизнинг навкарларингиз ғулнинг об-ҳавосини яхши олишган. Бу гал ғулда турсангиз! Не дейсиз?

— Сизлар шуни раво кўрган экансизлар, бизда эътирозга ўрин йўқ.

Амир Ҳусайн сўзининг икки бўлмаганидан мамнун бўлиб, давом этди:

— Амир Сайфиддин, амир Мурад барлос, Аббос баҳодурлар Сизга кўмак берурлар. Биз боронғор да турурмиз.

«Хайрият, ёрилди». Темурбек енгил нафас олди. Ҳаммадан оғири шу эди. Ўзи кўнди, худога шукр!

Чошгоҳга яқин ёмғирнинг шашти қайтди. Ноғоралар така-тум-туми қулоқларни қоматга келтирди. Ҳар икки томон гуриллаган оловдек ёнмоқда. Юракларга ўт кетди, энди ҳеч кимни орқага қайтариб бўлмайди.

Мамат отига қамчи урди. Жонивор бўзлаб кишнади. Оёқ ости лой, кўлмак. Ҳар томондан лой сачрайди, кўлмак суви юз-кўзга отилади. Сирпанчиқ адирдан елиб тушаётган отлар бирин-кетин қулади, далани бақир-чақириқлар, қиличларнинг шарақ-шуруқ овози босиб кетди.

Темурбек икки томондан босиб келган уч чингизий навкарни бир ҳамлада қулатди.

¹ Ғул — мунтазам қўшин маркази.

² Боронғор — қўшиннинг ўнг қаноти.

Мамат пучуқ бурун мўғулнинг ҳамласига чап берди: отнинг ўнг томонига ётиб олмаганда, олмосдек нафис қилич бошини сапчадек узарди. У отининг юганини зарб билан тортди.

Мўғул қилич солишга улгурмади, Мамат унинг отини қилич солиб оёқдан йиқитди. Пучуқ от устидан камон ўқидек отилиб, балчиққа юзтубан тушди.

Жарчининг овози Маматни сергаклантирди:

— Ёв қочди! Ёв қочди!

Мамат тепаликнинг ёнидан орқа-олдига қарамай қочаётган чингизийларни кўриб дадилланди. Кунинг битди ҳаммангни, кўён юраклар!

Тепаликдан чор-атроф кафтдек кўринади. Мамат кўшиннинг баронғир қисми ўрнидан қўзғалмаганини кўриб аччиғи чиқди. Амир Ҳусайнбек нега журъатсизлик қиляпти? Навкарлари бошларига кигиз ёпиб, бамайлихотир туришибди. И-и, бу қанақаси?

Шивалаб турган ёмғир бирдан селга айланди. Ол-а, бу ёғи расво бўлади энди!

Пастда, кўлмак сув атрофида Темурбек чингизийларни тутдай тўкмоқда. Мамат отининг бошини пастга қараб бурди.

Узоқдан Илёсхўжа жарчисининг хиришлоқ овози эшитилди.

— Баронғор чекинсун!!!

Темурбек Тобон баҳодирга кўзи тушиб, юзидаги лойни артаркан:

— Амир Ҳусайнга етказинг, тезда ҳужумини бошласин! — деди ҳансираб.

Тобон баҳодир адир устидан ўтиб, амир Ҳусайн турган тепаликка яқинлашди. Отдан тушиб, унинг олдида тиз чўкди.

— Амир жаноблари, ҳужумни бошлар экансиз!

Амир Ҳусайнбек аччиғи чиқиб, ер тепиниб сўкинаркан, уни тепиб юборди.

Мамат адир устидан от чоптириб тушаётганда, икки мўғул олдини тўсди.

— Ака, эҳтиёт бўлинг! — бақирди қуюқ қора қошли, келбатли чинозлик йигит ва япалоқ башара мўғулга ташланиб, қилич солди.

Мамат норғул мўғулни ўнг елкасига қилич урган эди, «Оҳ» дея отдан йиқилиб тушди, Амир Ҳусайн олдидан тепки еб, жазаваси тутиб қайтган Тобон баҳодир жон аччиғида икки мўғулни чопиб ташлади.

Ёмғир қаттиқ шамол аралаш гоҳ ўнгдан, гоҳ чапдан савалаб, кўз очиргани қўймас, отлар тиззагача лойга ботиб қолар, кўлмак суви юзи қип-қизил қонга тўлган эди.

Темурбек амир Ҳусайн томонга тез-тез кўз ташларкан:

— Айтдингизму? — деб сўради.

— Айтдим, айтдим, ака, айтдим! — жавоб қилди Тобон баҳодир.

Девсифат мўғул чинозлик йигитлардан бирининг белига қилич солди. Бечора йигит жон ҳолатда қичқирди, қон отилиб ерга оқди. Мўғул унинг бўйинини шарт узиб туширди.

Мамат отини жадаллатди.

— Чу, жонивор, чу жонивор!

Темурбек унинг олдидан кесиб чиқиб, девсифат мўғул билан савалаша кетди. Ёндан келган кўса мўғул қилич солди, Мамат ҳамлага чап бера туриб, мўғулнинг юраги томонга зарба урди. Карт этган овоз эшитилди, қилич қип-қизил қонга бўялди.

Темурбек девсифат мўғулни икки-уч ҳамлада отдан ағдарди.

— Ҳамид баҳодур! — овоз берди сўнг. — Амир Ҳусайнни ўзингиз бошлаб келинг! Тез!

* * *

Бугун ҳам Темурбекнинг қовоғи очилмади. Бечора Ўлжой ўзидан кўра, ҳазрат Соҳибқиронии деб оҳ урди. Бугун ҳам кун бўйи амирнинг ғамгин юзига қарай-қарай ранги сарғайди. Номард оғаси дўст бошига кулфат тушганда, ўз жонини ўйлаб жанг майдонини ташлаб кетди. Бу юзсизликка қандай чидайти? Қай кўз билан тани маҳрамининг юзига боқади? Устига устак, оғасининг уялмай-нетмай: «Темурбек, мен Соли Саройга кетмоқ ниятидадурмен! Аммо ўзингиз билурсиз, хазина бўшаб қолган. «Лой жанги»да анча талофат кўрдик, тўйларингизга уч минг динор сарф этган эрдик», — дея таъмагирлик қилгани дард устига тепки эмасми?!

Темурбекнинг ўзи ҳам маблағга муҳтож эди, лекин амир ёрдам сўраётган экан, айтганини бажо айлаши шарт, уни Соли Саройга қуруқ жўнатиш уят. Жанг майдонини ташлаб кетганини юзига солишнинг ҳам ҳожати йўқ.

— Сизни бул ерга мен чақиртирган эдим, бек, — деди у кўнглида жўш ураётган шайтоний васваса оловини олижаноблик сувлари билан пасайтира туриб, — шундай экан, хотиржам бўлинг, Сиз айтган маблағни муҳайё этурмен!

Бу гап-сўзларни эшитиб турган Ўлжой изтироб ўтида титраб-қақшади. «Оғаси уялмайдами? Уят эмасми бу? Жангда бир каромат кўрсатганларида ҳам бошқа эди». У қизарди, бўзарди. «Бу уят! Бу уят!» Кечгача минг марта такрорланди бу гап. Боши қизиди, танаси лов-лов ёнди. Шу ёшга кириб, бундай уятга қолмаган эди, бундай шармандаликни кўрмаган эди. Э худо, бу азоб-уқубатларга қандоқ чидайди? Қандоқ? Бардоши етармикин?

Темурбек алламаҳалда қайтди. Кайфияти яхши эди. Ўлжой бунни дарҳол сездди. Уни зўраки бўлса-да жилмайиб қаршиларкан: — Яхши келдингизми, бегим? — деди ҳансираган оҳангда.

Кийимларини ечиб, юз-қўлини ювиб олгач, Темурбек ором олаётган қизчаси Султон Бахт бегимнинг оппоқ, дўмбоққина юзига меҳр билан боқди-да, сўнг:

— Ёғий юртига қайтибди, бекачим, хавотирсиз яшайверинг, — деди унга таскин бермоқ учун.

Ўлжой:

— Наҳотки, бегим?! — деди бироз ҳаяжонга тушиб.

— Бегуноҳ ўн минг одамимизни қиличдан ўтказганлари учун Оллоҳим уларни ўлатга гирифтор этмиш.

— Демак, Самарқандга талофат етмаган?

— Шундай, бекачим! Самарқанд аҳли мавлонзода Самарқандий, мавлоно Хурдак Бухорий ва Абубакр Калавий наддофлар бошчилигинда уларга қарши турганлар. Бизнинг амирлар сотқинлик қилганларида, улар юрт учун, эл учун жонларини тикибдурлар.

Ўлжой кўп воқеалардан хабардор эди, хусусан, Жовурчининг хурмача қилиғи ҳақида ҳам эшитган эди. Темурбекнинг етти қўшинни тартибга келтириб, Темурхўжа ўғлон, Аббос баҳодир ва Жовурчи бошчилигида манғлой сифатида Самарқандга жўнатганини эшитган эди. Жовурчи кўп ичган ва кайф устида Довудхўжа билан Ҳиндшоҳни кўрқитиб, «Соҳибқирон сизларни тутиб Амир Ҳусайн ихтиёрига юбормоқчи», — деган. Инсон-да, хом сут эмган банда, уларнинг юраклари ёрилаёзган. Тиғиз пайтларда ақл-идрокка суяниб иш кўриш лозим. Аммо улар ҳис-ҳаяжон домига тушиб қоладилар ва душман томон юзланадилар. Йўлда жата лашкарлари уларни батамом тор-мор этади.

— Бегим, Оллоҳ Сизни яна синаб кўрмоқда, — деди Ўлжой Соҳибқиронга далда бериб. — Ёғий қўшинига ўз-ўзидан ўлат теккани йўқ. Яратган эгамнинг даргоҳи кенг. Бу даргоҳ саодатманд

кишиларни кўлайди. Ёғийнинг қайтиши — Сизнинг ғалабангиз. Оғамга келсак, кўп қайғуга ботманг. Сизнинг шодлигингиз — менинг бахтим, аржуманд фарзандларингиз қувончи, — Ўлжой тоқчада турган жавоҳир тўла қора чарм сандиқчасини олиб, Соҳибқироннинг олдига қўйди. — Жон омон бўлса, мол топилади. Мен розидурмен, кўшинг буларни ҳам.

Шамлар лип-лип ёниб турар, хона ичида қизгиш-сариқ шуълалар жило таратарди.

Темурбек кўзлари безовта турган Ўлжойга боқаркан:

— Бекачим, ожиз бандангизни уялтирманг! — деди ори келиб.

— Сиз бир кун келиб юртга эга бўласиз. Ана ўшанда қайтарсиз!

Қуёш тик келди. Далалардан оппоқ ҳовур кўтарилади. Ям-яшил дарахтлар, кўм-кўк майсалар юзини ювган келинчакдек бокира товланиб, кўзни қамаштиради. Зиёфат охирлаб қолган, дастурхонда бўрсилдоқ нон қолдиқлари, қўй оёғи, кўкрак суяклари қалашиб ётибди. Нафис сопол кўзачаларда, чинни косаларда жигар тусли шароб жимирлайди. Ғунғир-ғунғир гурунг авжида.

Темурбек Амир Ҳусайнни деворларига зар сўзаналар, ипак матолар, оқ ҳарир пардалар осилган хонага бошлаб кирди.

— Бек?! — деди у тўрда турган катта темир сандиқни очиб, — айтганларингизни бажо айладик, бизники-сизники, сизники-бизники!

Амир Ҳусайн сандиқдаги дуру жавоҳирлардан бир ҳовуч олиб, кўзига яқин тутди. Сернақшли, жимжимадор, қалин билагузук, қимматбаҳо олтин исирға унга таниш туюлди. «Буларни Ўлжойга тақдим этган эди. Қайтарибди-да!»

Темурбек тик қотди. «Ўлжойнинг тақинчоқларини таниди, шекилли. Қайтарса буларди?»

Амир Ҳусайн қўлидаги қизгиш гулдор ҳошияли оқ рўмолча билан пешонасидаги терни артаркан:

— Беҳад миннатдормен, бек! — деди ва сандиқни ёпди.

Темурбекнинг кўнгли тирналди. «Олди! Уялмади!»

— Уч минг динор етмай қолди, бек. Аларнинг ўрнига энг уч-кур отларимни берурмен, — деди ундан нафратланиб.

— Йўқ-йўқ, бек жаноблари, отларингизни олмаймен, — кескин ҳолда бошини сарак-сарак қилди Амир Ҳусайнбек. — Аммо Хоразмга, Ҳусайн Сўфи қошига қизининг кўлини сўраб, арзигу-

лик миқдорда тўёна юбормоқни кўзлаб турибмен. Уйлайменки, қолганини Соли саройига ортимдан жўнатурсиз.

Темурбек дилида тўпланиб қолган ҳақ гапларни айтишга имкон келганини англаб самимий оҳангда деди.

— Маблағни топамен, хизматингиздан ҳам бош тортмаймен. Кимда-ким ўз амиридан айрилса, душманлар пайт пойлаб, унга ташланадилар ва номини бадном этадилар. Мен бунга тоқат қилолмайман. Мабодо, менинг хизматимни истамасангиз, жавобимни беринг, ҳали ҳам кеч эмас, барча гуноҳлардан пок бўлиш учун муборак Каъбага юз тутай ва қолган умримни тоат-ибодатда ўтказай.

— Бу гапларни қўйинг, Темурбек!

— Йўқ, амир Ҳусайнбек! Мен фирромлик ва худбинликларга чидай олмаймен. Яхшиси, бу саҳнадан кетганим маъқул! Жуда чарчадим.

— Бу фикрингизга сира қўшилмаймен, Темурбек. Сиз олий-ҳиммат бек ўғлисиз. Падари бузрукворингизга муносиб ўғил бўлишингиз лозимдур.

— Тақводор бўлсам, орий падари бузрукворим сира хафа бўлмайдулар.

— Йўқ, йўқ Темурбек, Сиз бошқа дунёсиз, бошқа оламсиз. Сизга Кешни инъом этурмен. Кеш Сизга мунтазир.

Темурбек «кераги йўқ» дейиш учун оғиз жуфтлаган эди, Амир Ҳусайн:

— Йўқ, десангиз, гуноҳга ботасиз, — дея уни шаштидан туширди.

Темурбек ноилож рози бўларкан, кейинги ҳаёти нима бўлишини билмаса-да, таваккал қилишдан бошқа иложи йўқ эди. Гоҳо таваккалчилик ҳам кишига зафар келтиради. Аммо нечун у бунчалик омадсиз? Кейинги мағлубиятни эсласа, товонигача зирқирайди. «Лой жанги»да Илёсхўжадан енгиламиз, деб сира хаёлига келтирмаган эди. Нимага эришди? Обруси тушиб кетди. Неча минг бегуноҳнинг умрига завоп бўлди. Ушандан буён ўликлар тушига кириб чиқади. Кундан-кунга руҳи сулиб боряпти. Эртаси Амир Ҳусайнни Соли Саройга жўнатаркан, қовоғи очилмади, ўзини ҳаммадан четга олиб қочишга, одамлардан узоқроқ овлоқроқ жойга ошиқди. Орадан бир неча кун ўтгач, кўнглини ёзиш учун овга жўнади. Дала-дашт, тоза ҳаво, овнинг ўзига хос ширин лаҳзалари уни ғам-ғуссадан четга тортди. Кўнгли ёзилиб,

тезда қароргоҳига қайтди. Ўлжой Туркон оғо уни очиқ юз билан қаршилади.

— Яхши кунлар олдинда, деган эдим-ку, бегим, — деди у кузлари ёниб. — Ранг-руйингиз анча жойига келиб қолибди.

Темурбек жилмайиб Султон Бахт бегимни бағрига босди. Ўлжой унинг кайфияти жойида эканлигини кўриб, чумоли воқеасини эслатди. Темурбек «ҳ-ҳа» дея ҳомуза тортди, лекин бир нарса демади, фақат эртаси дастурхон бошида овқатдан сўнг: «Инсон ғоҳо тушкунликнинг туб-тубига чуқар экан, мен ҳам буни бошимдан ўтказдим, билъакс, «Лой жанги»дан сўнг ўзимни бир чақага арзимас кишидек нотавон билдим ва ҳатто амирлигим ҳам ҳеч нимага арзимади, деган ўйда тамом ғурбатга ботдим», деди.

Ўлжой гапни илиб кетди:

— Инсон ҳаётида шундай оғир дамлар ҳам бўлади, амирим! Аммо мен ожизангиз Сизнинг доимо зафар илкида кўришни истармен.

Темурбекка бу гап ёқди. «Садоқатли аёлгина шундай эҳтирос билан сўзлайди. Унинг менга бўлган меҳри беқиёс. Шундай меҳрибон ва мунис йўлдошим борлигидан фахрлансам арзийдур». Ўлжой Туркон оғо эрта баҳорги оппоқ гулдай мафтункор ҳолатда эди. Шунча йиллардан буён ёнида юрибди, не-не азобларни кўрмади, Сарой қизи бўлса-да, эрка ўсмаган экан, бошқа аёл бўлганда, аллақачон ўз роҳатини ўйлаб, ундан воз кечган бўларди. Битта аёл садоқати шунчалик бўлади-да! Бугун — менинг шодлигимни ўзининг байрами сифатида қабул айлаб, гул-гул яшнаб турибди. У ҳам маккор оғасининг найранглари-дан кўп озор чекди. Оғойим тинчисин, икки ўртадаги муносабат яхшилансин, деб ҳатто дуру жавоҳирларидан ҳам воз кечди. Қайси аёлдан шунчалик сахийлик чиқиши мумкин? Фақат Ўлжойдан, унинг меҳрибонидан! Шундай бебаҳо ёрни азоб ўтига ташлаш, қийнаш инсофданми? Мени деб қийналмоқда у? Мен уни қийнамоқдамен! Бунга чек қўймоқ фурсати етмадимикин? Балки... балки, ҳақиқатан муборак Казбага юз тутмоқ лозимдир.

— Амирим? — деди Ўлжой Туркон оғо унинг фикрини бўлиб. — Худо хоҳласа, энди роҳатбахш кунлар бошлангай. Яшил шаҳар Кешда, насиб этса, тую томошалар қилурмиз. Болалар ҳам бирин-кетин катта бўлишмоқда.

Темурбек ўйга ботди. Ҳар каллада ҳар хаёл. Мен... мен нималардир деб хаёл сурмоқдамен?! Каъбага кетиш... юртнинг эртаси... Ўлжойнинг кўнглига қарши... бош қотади бундай пайтларда. Аммо Ўлжойни хафа қилиш қўлидан келмайди. Уларнинг ҳам эртасини ўйлаш лозим.

Ўлжой ундан жавоб кутмоқда эди.

— Тўғри айтурсиз, бекачим! — деди у ниҳоят бироз кўтаринки оҳангда. — Бизлар ҳам тўйлар кўрайлик. Етар энди шунча гурбат кўрганимиз. Менга қўшилиб, Сиз ҳам анча озор чекдингиз. Сизни беҳад қийнаб юбордим.

— Асло, бегим! Асло қийнаганингиз йўқ. Сизнинг ғамингиз ҳам, шодлигингиз ҳам ўзимники. Умримни Сизга бахшида этганимдан мамнунмен!

Ҳароратли дил сўзлари Темурбекнинг шу кунларда бир оғиз ширин сўзга муҳтож ташна кўнглини эритиб юборди.

— Сиздек аёл минг йилда бир келадур. Айтингиз, қай хизматим билан кўнглингизни шод этмоғим мумкин?

— Сиз соғ бўлсангиз, бошимда омон бўлсангиз бас, амирим. Бундан ортиқ бойлик керак эмасдур менга.

— Бу сўзларингиз менга қанот бағишлайдур, бекачим.

— Бундан сўнг Сизга фақат зафар ёр бўлмай, бегим, илло ўша зафарли кунларни кўриш иккимизга насиб бўлишини орзу этадурмен.

— Иншооллоҳ! — Темурбек чайир қўлларини юзига тортди. — Иншо-о-оллоҳ! — Бу сафар сўз тилидан эмас, қалбидан майин сирғалиб чиқди.

Яшил шаҳар Кеш ҳар тонгни файзли қаршилайди: эрталабдан катта-кичик бозорлар вағир-вуғурга тўлади, чойхоналарда чойлар қайнаган, бўрсилдоқ иссиқ нонлар, кулчалар, патирлар, минг бир тусдаги ранг-баранг қандолатлар пештахталарни тўлдирган; катта-катта қозонларда серсабзи ошлардан майин оқиш буғ кўтарилиб, хушбўй зира ҳиди димоққа урилади. Талабалар бир-бирлари билан сўзлашганча мадрасага шошиладилар. Оқсоқоллар олдидан ўтаётганларида йўлдан четлашиб, қўлларини кўксига қўйиб салом берадилар. Ҳозиргина манти ё бир табоқ ош еб, қорнини тўйғазган деҳқон йўл четидан тўлиб оқаётган ариқ лабига ўтиради-да, қўлидаги чинни пиёлани муздек сувга ботиради. Ёнидан ўтаётган шаҳарликлар ундан кулган бўладилар. Деҳқон уларга парво ҳам қилмайди, қизғиш белбоғи би-

лан сув теккан қоп-қора мўйловини артаркан: «Худога шукур! Яратганга шукр!» — дейди содда, тўпори оҳангда. Сўнг қўшқаватли иморатларга, тош йўлларга, дов-дарахтларга боқиб:

— Лекин Темурбек шаҳарни анча файзли қипти. Отасига раҳмат! — деганча бозор томонга йўл олади.

Ўлжой Туркон оғо ташқарида бўлаётган гап-сўзларни эшитиб, кўнглини гашлик тумани қоплади.

Темурбекнинг ташвишли овози эшитилди:

— Нима қилишибди?

— Хиёнат, амирим! — Бу Маматнинг овози эди. У ҳансираб гапирди. — Хиёнат! — такрорлади серташвиш оҳангда. — Шу ҳалиги... ҳалиги... Амир Мусо, Ўрду хотин, Али Дарвиш ва Фарҳод... бетавфиқлар, сотқинлар, ўзларича маккорона режа тузишиб, Сизга қарши тиш қайрашибди. Гап шуки, улар Амир Ҳусайнга сохта мактуб битишиб, гўёки Сиз унга қарши душманлик йўлига киргансизу, бу тўғрида улар хайрихоҳликлари туфайли буни маълум қилишган... воҳ, мутгаҳамлар-е! «Кўр-кўрни қоронғида топар экан-да!»

Анча кун дам олгани, руҳий азоблардан қутилиб, бироз ўзига келгани боисми, бу шум хабар Темурбекни унчалик ташвишлантормади. Иккинчи томони, Амир Ҳусайн бу миш-мишга ишонмайди, деган фикр кўнглига хотиржамлик уруғини сочди. «Барибир ишонмайди», — ишонч билан такрорлади у ва ўзи топиб келган миш-мишдан ғазабланиб турган Маматга боқар экан, унинг чаганиён шеvasида гапирмагани унга қандайдир эриш туюлди.

Лекин «Равон сўзлашни ўрганмоғи лозимдур, бильякс, пешонасида бўлса, бир кун келиб, подшолик одами бўлур», дея бу масалада ҳам ўзини хотиржам тутди.

Самарқанд кўчаларида баҳор кезади: тош йўл четларидаги ариқларнинг сувлари гоҳ кулранг, гоҳ лойқаланиб оқади, кўёшнинг заррин нурларида ям-яшил майсалар ажиб товланиб кўнгилини юмшатади, жажжи ним кўк барг ёзган ялпизларнинг хидлари димоқларни қитиқлайди. Кенг осмон тушгача лўппи қизчанинг тиниқ кўзидай шаффоф, беғубор тусда, пешиндан сўнг ялмоғизнинг олачаллоқ юзига ўхшаб, кўнгилиларни хира қилади: кимнидир нуқул уйқу босади, кимнингдир боши оғрийди, бошқа бировнинг юраги сиқилади.

Эрталабдан Амир Мусонинг гоҳ боши оғриб, гоҳ юраги қисилади, гўёки кунни эмас, кўнглини қора булут босаётганга ўхшайди, тузган режаларининг Ўрду хотин айтганидек, ўнгидан кели-

шига унчалик ишонмайди, ичида биров: «Бу ёмонликдан қайт», дея юрагига тиг санчмоқда, ўз-ўзидан оёғига дард кириб, аъзойибаданига қаттиқ азоб беряпти. «Э худойим-ей, ўзинг яхши йўлга бошла!» дея нола қилади гоҳо.

— Амир Ҳусайннинг жаҳли тез, оқсоқ куёвига қарши қўшин тортиши аниқ, — деди Али Дарвиш.

Ўрду хотин кескин оҳангда унинг гапини бўлиб деди:

— Бу чақ гап! Аммо биз уларни боғлаб турган занжирни шарт узишимиз керак. Ҳамма гап ана у илонни ёғини ялаган Ўлжойда! Беҳудага уни Ўлжой демайдилар. Биз айёр тулкининг бошини янчмас эканмиз, мақсадга эришолмаймиз.

— Бунинг йўли кўп! — деди Али Дарвиш кўпчилик олдида изза бўлиб қолмаслик учун. — Масалан, барча ғаддорликларни амир Ҳусайннинг қўли билан амалга оширмак лозимдур. Шундай қилайликки, гўё у ўз қўли билан синглисини маҳв этсин. Ўлжой ўртадан кўтарилгач, ростдан ҳам занжирлар узилади ва икки кўчқор бир-бирига қараб тиш қайрайди.

Шерикларининг қатъий, дадил фикрларини тинглаб турган Амир Мусо ўзининг бебурд ўйларидан уялди. «Бошимга бахт қўши қўнай деб турганда, руҳимни чўктирганим нимаси?»

— Бу бошқа гап! — бўйинини ғоз кўтариб деди у. — Энди вазиятни кўздан қочирмайлик. Шу туришда қатъий ҳаракат қилсак, албатта, мақсадга эришурмиз.

Майин шамол эсди, ичкарида хушбўй гулнинг ҳиди таралди. Ўрду хотин ҳавони искади.

— Бу яхшиликдан нишона! — деди у тиржайиб.

Худди шу лаҳзада Ўлжой туркон оғо:

— Оғайимнинг ҳузурига ўзим борурмен, — дея Темурбекдан йўлга чиқишга розилик сўрамоқда эди. — У киши сал қизиққонроқ, атрофларидаги ифвогарларнинг сўзларига кириб, ўртадаги иноқликка путур етказишлари мумкин.

— Мен яхшилик тарафдориман, бекачим, — Темурбекнинг бўлиқ қўллари титради. — Мен оғайингизга ўла-ўлгунимча хизмат қилишга тайёрмен. Майли, Сиз ул зотнинг ҳузурига ошиқинг, мен эрсам, Самарқанд боргаймен. Амир Мусо ва унинг гумашталари билан юзма-юз бўлиб, орани очиқ қилгаймен.

— Эҳтиёт бўлинг, амирим! — деди Ўлжой йиғлоқи титроқ овозда.

Хиёнатдан ғазабланиб, титраб турган Темурбекнинг юраги ўртанди. «Мамат шум хабарни етказган пайтда бамайлихотир эди, энди эса мурдорларнинг тухмати етмиш икки томирини куйдириб, алам азобида ўртамоқда. Одам ҳам доимо бир хил турмас экан-да!»

Қуёш чарақлади, уй ичи зарҳалдек ёришди.

— Маматбек! — чақирди Темурбек бироз юмшоқ оҳангда.

Содиқ навкар шу заҳоти кўриниш берди. Унга бошдан-оёқ разм соларкан, Темурбек Ўлжой Туркон ого томонга имо қилиб деди:

— Ўзингизга маъкул юз нафар навкарни йўлга ҳозир этинг, Маҳду олиялари билан Балхга бориб келгайсизлар.

* * *

Соли Саройда ҳаво бироз совуқроқ эди. Узоқ йўл босиб, дашту биёбон, чулу саҳролардан ўтиб келган, ҳар жойнинг ҳавосини олган, бир кунда ҳам иссиқ, ҳам совуқни кўрган Ўлжой буни дарҳол сизди. Совуқ ҳаво Султон Бахт бегимга – қизчамга ёмон таъсир этмасмикин, дея бирров ваҳимага ҳам борди. Она-да! Оналар жонини эмас, аввало фарзандларининг соғлигини ўйлашади. Ўлжой ҳам фарзанд кўриб, она бўлиб, бунинг моҳиятига тушунди. Кечаси қизчасини энагаларга ҳам ишонмай ўзи иссиқ бағрида олиб ётди.

Нонуштадан сўнг Амир Ҳусайн у билан якка қолди.

— Келганинг яхши бўлди, синглим! — деди очилиб. — Мовароуннаҳр тахти учун оғир кураш кетаётган шу лаҳзаларда менга ҳам ниҳоятда оғир. Фанимлар ҳар томондан ҳужум қилишни кўзлайдурлар. Темурбек куёвимизнинг ҳам нияти бузуқ кўринадур.

— Нечун бундай ўйлайсиз, соябоним?! — деди Ўлжой бошини эгиб.

— Суюкли синглим, мен сенга бир сирни айтамен, атрофимдагилар буни билмасликлари керак: куёвимиз ғаддорлик йўлига ўтиб, Баҳром Жалойир, амир Жоку ва Аббос баҳодирлар билан тил бириктириб, бизга қарши тиш қайрайдур. Ясовурийлар ҳам тўнларини тескари кийиб турибдурлар. Амир Сулаймон биз томон йўлга чиққан, зрта-индин етиб келур.

Ўлжойнинг нафис қора қошлари куш қанотларидек титради:

— Бу гаплар фитнага қўл берган фосиқ кимсаларнинг уйдир-маларидур, оғайим, буларга сира-сира ишонманг!

— Биламен, сени ишонтириш қийин, аммо бу бор ҳақиқатдур, жон синглим! Ёв ичимиздан чиқди! Қўйнимизда илон асраган эканмиз. Энди илоннинг бошини янчмоқ гали келганга ўхшай-дур. Менга ёрдам бер, уни даф этайлик, сен эса доимо қанотим остида бўлурсан!

Ўлжойнинг оқиш юзи қоғоздек бужмайди.

— Оға?

Амир Хусайн «темирни иссиғида босиш» пайида эди.

— Жон синглим, тирноқча нарса бирла олчоқ ёвдан қутулур-миз. Ул бадкорга бир чойнак кифоя!

Ўлжой нима ҳақида гап бораётганини англаб, ўзини орқага тортди. «Ўз қўли билан... ўз қўли билан вафодор ёстикдошига заҳар бериши керакму? Оғаси шунчалик қабиҳликка судрамоқ-даму уни?! Оғаси-я!»

— Мени хароб этманг, оға! Мени хароб этманг!

— Нечун титрайсан? Ўша ёв мендин афзалму? Ўз оғанг дан-а?!

Ўлжой йиғлоқи овозда илтижо қилди:

— Мендек ожизани қийнаманг, бу иш қўлимдан келмайдур. Синглингиз шунчалик манфур эмасдур.

Аввалига мақсадимга тез эришаман, синглим гапимга рози бўлади, деб ўзига ишонган Амир Хусайн «Ўша қайсарлиги, ўша қайсарлигича қолибди» деган гапни хаёлидан ўтказаркан, бу тўғрида гап очгани учун ичида ўзини «ғирт аҳмоқ экансан» дея қаттиқ койиди. «Ўзи айтса-айтмаса, келиб-келиб дардини шу қайсар синглисига айтадими?! Қондош, жондош акадан кўра, эрни афзал санайдур. Унинг нимасига бунчалик меҳр қўйдий-кин?!»

— Синглим? — Амир Хусайн ўз сўзини ўтказишга яна бир карра уриниб кўришни кўзлади. — Камолой! — У атайин сингли-сининг қиз номи билан атадики, зора шу билан ёшлик йилларини, бобосини, саройда ўтказган кунлари эсига тушиб гапимга кўнса, деган хаёлга борди. — Камолой, яхшилаб ўйлаб кўр! — Яна атайин юмшоқ гапирди, юмшоқ гапирсам, балки ўзига яқин олар, деган ўйга ҳам борди. — Мен оғангман! Эр бир кун келиб душман бўлиши мумкиндур. Аммо оға оғалигича қоладур.

Ўлжой кескин бош чайқади:

— Оға, пок қулимни гуноҳға ботирманг! Ұзингиз ҳам бу йўлдан қайтинг! Оллоҳнинг ғазабидан қурқинг!

Амир Хусайн аёл киши ақл ўргатса, тоқат қилиб туролмасди: жун босган қўллари муштга тўлди. Бошқа аёл бўлганда, бошини сапчадек узиб тадлашдан ҳам қайтмас эди, аммо тишини тишига қўйиб, ғазабдан дир-дир титрар экан, боягидан буён кўнглида ғалаён қилаётган ғазаб тилига кўчди:

— Ұз синглим бўла туриб, ғанимимга ён босмоқдин уялмай-санму?! Мен... мен кимсан Амир Хусайн — Мовароуннаҳр ҳукмдорига заррача меҳринг, зътиқодинг йўқму?!

— Оға?.. Соябоним? Сиз нотўғри йўлни танлагансиз?

Бу гап Амир Хусайннинг баттар жазавасини кўзғади. Унинг митти сичқон кўзлари кўпчиб турган балғам тусига кирди, чувак юзи қоп-қора булут соя солгандек қорайди:

— Ме-е-ен нотўғри ўйлар эканманму?! Мен-а?

Ўлжой энди бор ҳақиқатни айтишга мажбур эди:

— Оға, бу йўл билан мақсадга эришолмайсиз. Келажагингиз бошқа томонда. Менга қулоқ беринг. Куёвингиз Сизга ёмонликни хоҳлаётгани йўқ.

Амир Хусайн тишларини ғижирлатди:

— Қайсар эдинг, қайсарлигингча қолибсен! — у шарт ўрнидан туриб, кимхоб камзулининг зарҳал этагини қаттиқ-қаттиқ қоқиб, чиқиб кетди. Оёқларининг гурс-гурс зарбаси Ўлжойнинг қулоқларини қоматга келтирди. Қўллари билан қулоқларини беркитар экан, «ҳаммаси тугади» деган ваҳимали ўйда ҳансираб нафас оларкан, оёқларидан бошланган қалтироқ бир зумда бутун аъзойи-баданига тарқалиб, пешонаси аввал зим-зим қизиди, сўнг қуюқ тер чиқди. «Энди тамом! Ҳаммаси тамом!» Ўлжой ўрнидан турди. «Бу файзсиз жойдан тезроқ кетмоқ лозимдур».

Амударё узоқдан кенг кумуш тасмадек ялтираб кўзга ташланади. Ҳаво иссиқ. Гоҳ энгил шабада эсади, гоҳ гармсел шамол, чанг-тўзон кўтарилади.

Ўлжой азим дарёдан кўз узмайди. «Суюкли, қадрдон, Она Аму, жаннат дарёси! Сенга етдим. Шукр! Эсон-омон ўтказиб қўйсанг, Амирим ёнига шамолдек учамен. Ул зот ҳам йўлимга интиқ-интизор кўз тикмоқдалар!»

Туя бўйинини чўзиб-чўзиб, олдинга томон тикилади.

Султон Бахт бегимча пишиллаб ухлайди. Опшоқ юзига офтоб тушган: киприк, қошлари қоп-қора ипакдек ялтирайди, жажжи лаблари ёмғир сувига чайилган гилосдек қип-қизил. Ўлжой оқ пардани тортиб қўйди. «Падари бузруквори уни ҳам соғинганлар! Мен у кишини соғинганим каби!»

Мамат кечаси яхши уйқу олмаган, ҳозир от устида мудраб кетмоқда эди, эрталабгача Ўлжойнинг хос хонаси яқинида яширин бир тарзда ўзича қоровуллик қилди. Темурбек жаноблари унга ишонгани учун тани-маҳрамининг йўлбошчиси сифатида жўнатди. Бу катта ишонч. Ишончни оқлаши керак. Бир неча кун уйқудан қолса, ўлиб қолмайди. Хусайннинг одамларига унчалик ишонмагани учун ҳам кечалари шахсан ўзи Ўлжойнинг ётоғи олдида турди. Ким билади, балхликларнинг қандай ниятлари бор? Вазият ойдин эмас. Бу ерликларнинг қўпол-қўрс муомаласидан билдики, улар Темурбекни ёмон кўрадилар. Келган кунларидан буён тузукроқ меҳмон ҳам қилган эмаслар. Юз навкарни шаҳардан ташқаридаги қаровсиз боғда сақладилар. Ейишичишларига ҳам яхши қарашмадилар. «Меҳмон — атойи худо». Бу кофирлар муқаддас удумга оёқ қўйдилар. Шундай бўлгач, улардан яхшилиқ кутиб бўлармиди?!

От кишнади. Мамат чўчиб кўзини очди. Елкалари кенг, қўллари барваста, кенг юзли йигит отининг жиловини тортаркан, Маматга ишшайиб қаради:

— Узр, ака, уйқунгизни буздим шекилли?!

Мамат чапанасига қўл силкиди:

— Ҳечқиси йўқ!.. Хизматлари борми?

Йигит ён-атрофга олазарак боқиб:

— Бор, ака, бор! Зўридан бор! — деди шивирлаб.

— Хўш, нима экан?

— Хуржунимга бир назар ташланг!

Мамат баҳайбат дулдул отга ортилган йўл-йўл жигар тус хуржунга боқди:

— Хўш?!

— Агар бизнинг шартга рози бўлсангиз, шу бойлик сизники бўлади, яъни бир хуржун олтин!

— Шарт нима экан?

— Шарт шуки... — йигит яна атрофга олазарак боқди, Ўлжой кетаётган туя томонга ишора қилиб деди: — Ана у ойимтиллани Амунинг наҳангларига ем қилиш керак, холос.

Бундай таклиф бўлишини етти ухлаб тушида кўрмаган Маматнинг боши чирпирак айланиб, фикрлари айқаш-уйқаш чувалашди. «Нима дейди? Нима дейди?» У навкарнинг башарасига қамчи солиб қолишни ҳам кўзлади. Аммо ҳозир унинг шошқалоқлик қилишга ҳаққи йўқ эди: қош қўяман, деб кўз чиқариши мумкин. Бундай пайтларда «етти ўлчаб, бир кесилади». У навкарга ғазаб билан тикилди. Ҳозир уни қўлга олмоқчи бўлса, тўстўполон кўтарилиши аниқ, ордан катта карвон келяпти, қўриқчилари ҳам кўп, балки бу ҳам ўшалардандир.

— Бўпти, ўйлаб кўрармиз, — деди зўр-базўр жилмайиб.

Қуёш тик кўтарилган сайин ҳаво исий бошлади, лаблар қуршаб, оёқлардан мадор кетди, устига-устига, туяларнинг кавшаниши, отларнинг кишнаши, араваларнинг гижирлаши, одамларнинг гўнғир-гўнғир овозлари — дала-даштни ваҳимага тўлдириб келаётган шовқин-суронлар ҳам кишини тезда толиқтирар эди.

Мамат узунчоқ юз навкарини имлади. Навкар отининг бошини буриб, унинг ёнига келди.

— Хуржунли гўрсўхтани назардан қочирма!

Навкар бош эгди:

— Хўп бўлади, хўжам!

Амударё бўйига келиб тушган одамлар салқин ҳаводан баҳра олдилар. Тепаликдаги тўрт қуббали карвонсарой йўловчилар билан тўла. Ён-атрофда турли-туман аравалар, той-той пахта, мато-ю, кўзни қамаштирувчи нақшинкор сандиқлар, катта-кичик қоплар устма-уст териб қўйилган. Ҳаммоллар, хизматчиларнинг бир гуруҳи ҳозиргина келган карвондан юк туширмоқда, бир гуруҳи эса юк ортиш билан машғул. Тахта сўриларда, рангбаранг соябонли шийпонларда қаҳқаҳа, суҳбат, гурунг авжида. Оқ қўлқоп кийган қовурдоқчилар оппоқ чарм дастурхонларда тандир гўшти, қовурдоқ кўтариб, хўрандаларнинг олдидаги чинни, сопол товоқларни ё қовурдоқ, ё тандир гўштига тўлдириб кетишади. Офтоба, елкаларига сочиқ осган ёш-ёш йигитчалар келганларни ҳам, овқатланиб бўлганларни ҳам қўлларига сув қуйиб, ҳам савоб, ҳам тирикчилик билан машғул юрадилар.

Мамат овқатга қарамади, ҳозир томоғидан қил ҳам ўтмайди. «Ўлжойнинг ҳаёти қил устида. Агар унга бир гап бўлса, Темурбек олдида не деган одам бўлади?» У хуржунли навкарни қидирди. Қаёқда қолди? Ошхоналарнинг атрофини, Қарвонсаройни

қаради, ҳеч жойда йўқ. Ерга кирганми, осмонга чиққанми? Ё қочиб қолганмикин? Ҳали тўлиқ гаплашмади-ку! Фақат таклиф бўлди, холос!

Бир соатлардан сўнг уларнинг навбати етди. Катта кема уларга мунтазир турар эди. Мамат кемага саралаб-саралаб энг ишонч-ли одамларини олди. Ўлжойни кеманинг ўртасидаги хонага жойлаб қайтгач, кема хўжайинини чақириб, ҳар эҳтимолга қарши у ёқ-бу ёқни текшириб кўришни, «нариги қирғоққа ўтгунча бир кори ҳол рўй бермасмикан?» деган хавотирда эканлигини айтди. Кема хўжайини серсоқол, қийиқ кўз киши: «Бундан худо сақласин, биродар!» деди. Барибир, Маматнинг хавотири баланд, Амудан эсон-омон ўтиб олмагунча кўнгли тинчимас, бир ишни битирмагунча ҳаловатни ўйламайди. Ҳатто кемага бирор кори-ҳол бўлса, Ўлжойни қутқариб қолишни ўйлаб, икки навкарга буюриб, бир эмас, иккита эмас, тўртта тулуп харид қилди. Кема ўрнидан кўзгалгач, тўрт навкарни чақириб, тулупларни ҳавога тўлдиришни, уларда тешик борми, йўқми, текшириб кўришни тайинлади. Навкарлардан бири: «Хўжам, вақтлироқ айтганингизда қирғоқда дам солувчиларга бериб, осонгина текшириб олардик», деди. Мамат жилмайди: «Дамлагач, сузишга тайёр ҳолда турсин!», — деди. Навкар «тушунмадим» дегандек елка қисди-да, иши билан машғул бўлди. Нариги қирғоққа қараган Маматнинг хуржунли навкарнинг ишшайиб қўл силкитаётганини кўриб, аввалига бунинг маъносига тушунмади. Бу билан нима демоқчи у? Тиржайиб қўл силкиши — «Ишни бажар, кейин гаплашамиз» деганими?! Мамат хавотирга тушди, муздек шамол юзига урилиб турган бўлса-да, юраги қисилди. Навкар ҳамон ўшандай тиржайиб турарди, хуржунини елкасига олди, лекин унинг бир кўзи бўш эди. Мамат ростакамига довди-ради. «Бетавфиқ экан-ку! Бу билан: «Ишни бошқага юкладим, сендан ишончлироқ одам топдим, уни арзон-гаровга кўндирдим, мана, ярим бойлик ўзимда қолди» демоқчими?! У чўғдек қизиётган қўлларини қаттиқ-қаттиқ силади ва ҳавога тўлдирилган тулупларга боқаркан: «Йигитларим жуда чапдўст, Ўлжой ҳам балиқдек суза олади, кемага бир гап бўлса, албатта қутулиб чиқамиз. Она Амунинг ўзи бизга меҳрибончилик қилади. Фақат Султон Бахт бегимни шамоллатиб қўйишмаса, бас!» деган ўйни хаёлидан ўтказди.

Икки канизак Ўлжойни ташқари олиб чиқди.

Мамат: «Ана, фитна бошланди» дея югуриб бориб, уларнинг олдини тўсди:

— Жойларингдан жилманглар!

Ўлжой томоғини ушлади:

— Кўнглим... кўнглим айниятти! — деди зўрға. Бирпас нафасимни ростлай!

Ҳаким Термизий мақбарасининг ён-атрофи зиёратчилар билан тўла. Улар орасида дамашқликни, бағдодлигу ҳазарликларни ҳам, Самарқанду бухороликларни ҳам учратиб мумкин. Бозорда хитойлик, ҳиндистонлик, арабу фарангистонлик, усмонлилару олмонларнинг, булғорларнинг ҳам моллари, зебу зийнатлари қатор-қатор ёйиб қўйилган.

Мамат қирғоққа тушгач, бирор нарсага эътибор бермади: уни ҳозир на мол, на зебу зийнат — ҳеч нарса қизиқтирмас, ҳатто улуғ алломанинг хоки-пойини зиёрат қилиш ҳам хаёлида йўқ эди. Липиллаб турган ёғоч зинадан оҳиста тушаётган Ўлжойнинг бўғриққан юзига қараркан:

— Аҳволингиз тузукми, бегойим? — деб сўради хавотир олиб.

— Шукур, Мамат ака, тузукмен! — деди Ўлжой жилмайишга ҳаракат қилиб. — Кема тебранганда, кўнглим бироз ўқчиди. Узр! Сизниям хавотирга қўйдим шекилли.

«Хайрият! Хайрият, ҳаммаси яхши ўтди», Мамат енгил нафас олди. «Демак, удалашолмади. Ҳийлалари ўтмади. Энди орамизда сотқин ким ва қайси томондан хавф келиши мумкин? Кешга етгунча ана шу икки ҳолатдан эҳтиёт бўлиб борса, у ёғи — худо пошшо! Ҳозир биринчи галда, сотқинни топиш керак! Ким у? Ва қандай режаси бор? Нималарни кўзламоқда у гаддор?»

Мамат ҳамма дарёдан ўтиб бўлгач, карвонни бир кўздан кечириб, дарҳол йўлга отланишга буйруқ берди. Тун ярмида Саримас тизмасидаги тор дарага — Қаҳалқага етиб келиб, эрталабгача нафас ростладилар.

Ҳар нарсага шубҳа билан қарашга ўрганиб қолган Мамат бу кеча ҳам мижджа қоқмай икки навкар билан Ўлжойнинг хос чодирни атрофида соқчилик қилди.

Кенг осмон тўлишган ойнинг зар ёғдулари билан мунаввар, юлдузлар шунчалик гуж-гужки, нима бало, бу кеча ўн саккиз минг олам инжулари худо ёрлақаган Кеш зиёратига келганми, дейсиз беихтиёр.

Мамат кулимсиради ниҳоят! Ниҳоят-а! Ниҳоят, унинг ҳам қўнгли ёзилар экан-ку! То бу ерга етгунча она сути оғзидан келди-я! Амир Бикажакнинг ўқи ҳам унга шунчалик азоб бермаган эди. Ё худо, шу кунга етказганингга шукр. Соҳибқирон Темурнинг олдида юзим шувут бўлиб қолмаганига, ганимларимизни ўзинг даф этганингга минг-минг шукрлар бўлсин!

Мамат отини жадал ҳайдади. Бир қадам қолди. Ўлжой билан Султон Бахт бегимни хўжасига эсон-омон топширади-ю, Фоти-ма, Зафаржонига томон ошиқади. Уларни жуда соғинди. У ён-атрофига қаради. Сотқинни ҳам топмади. Йўл келгунча гумондорларни кузатди, ўрганди, лекин улардан бирортаси ортиқча ҳаракат қилмади. Бундан Темурбекни хабардор қилгани маъқул. Балки, у зот бу сирнинг тагига етар, ҳар ҳолда кимсан Соҳибқирон ҳазрат, ақли-заковати оламини титратишга етадиган амирлардан.

Қароргоҳга яқинлашган сайин пистирмада турган кенг келбатли навкарларга тез-тез дуч кела бошладилар. Улар Маматни кўриб, ортга чекинишар, бирпасда қаёққа, қай туйнукка ғойиб бўлишганини ҳеч ким сезмай қоларди. Ниҳоят, улар гулхан ёқиб, исиниб ўтирган навкарларни кўриб, енгил тин олишди. Етиб келишди, хайрият!

Кенг баҳайбат ёғоч дарвоза олдини, воишли йўлақларни тунги осма чироқлар ойдин ёритиб турар, ҳар беш-олти қадамда иккитадан тик қотган соқчилар учрар, қовоқларини осиб олишгани боис юзлари янада тунд кўринарди. Мамат сездики, Соли Саройда тайёрланаётган фитнанинг шамоли аллақачон бу ерга ҳам соя солган, хавфсизликни таъминлаш учун соқчилар кўпайтирилган эди.

Хос хонага етганда Мамат бир зум атрофга боқди: ёғоч устунли баланд айвонлар остидаги қатор қўйилган қозонлардан буғ кўтарилмоқда. Демак, қароргоҳда меҳмонлар бор.

Бошига яшил духоба кийган, ингичка мўйловли, оқ-қирмизи юзлари силлиқ эшик оға унга пешвоз чиқди. Ҳол-аҳвол сўрагач, ортидан юришни айтди. Даҳлиздаги олтин қандиллар, катта-кичик шам чироқлар ичкарини чароғон ёритади, деворлардаги зарҳал нақшлар кўзни қамаштиради. Мамат Соли Саройга кетаётганида қароргоҳнинг шу биносида бухоролик усталар жадал ишлаётган эдилар. Қўллари дард кўрмасин, бинойидек битказишибди. Ёғоч уймакор эшикдан ўтиб, катта кенг хонага кирди-

лар. Тўрда бир текис тахталардан тирсак баландлигида кенг саҳна қилинган, унга хоразмча қирмизи гиламлар тўшалган, икки томонда нақшинкор ёғоч ўриндиқлар қатор қўйилган. Баланд нақшинкор шифтнинг ўртасида олтин қандил осилган. Нариги эшикдан Темурбек ичкари кирди. Унинг нигоҳи ғамгин, кўзларига дард қўнган. У Мамат билан кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашгач, ўтиришга таклиф этди. Елкасига сочиқ тутган йигитча офтобада сув кўтариб кирди. Мамат қўлини ювиб, сочиққа артинди-да, унга ташаккур билдирди. Бироздан сўнг хонтахта устига дастурхон ёзилиб, қўй ва мол гўштидан тайёрланган қовурдоқлар, писта, бодом, нон келтирилди. Хизматкор чой қўйиб узатди. Темурбек кўпроқ Соли Саройида олиб борилаётган қурилишлар, навкарларнинг юриш-туриши ҳақида сўраб-суриштирди. Мамат Ўлжой билан боғлиқ воқеа тўғрисида гапираман, деб фурсат кутди, аммо Темурбек бу ҳақда оғиз очмади. Ўринларидан туриб кетаётган пайтларида фақат Темурбекнинг «Бошқа гаплардан хабардормен!» дейиши унга сирли жумбоқдай қизиқ туюлди. Мендан олдин ҳам етказадиганлари бор экан-да, деб ўйлади ичида.

Темурбек Ўлжойнинг ғамгин юзига боқаркан, не ҳодиса юз берганини ич-ичидан ҳис этди-ю, томоғига бир нарса тиқилгандек, ўзини беҳол сизди. «Унга оғир, айниқса ҳозир, — ўйлади ичида. — Демак, нобакор оғаси чаёндек чақиб жўнатган. Бу гал ёлворишига ҳам эътибор бермаган кўринади».

— Унинг жонига қасд қилманг, амирим! — ёлворган оҳангда сўради Ўлжой. Темурбекнинг кўз ўнгида ожиз нотафон, гурбатга ботган аёл намоён эди. «Қани у дилбар юз, сулув кўзлар?! Қани, кечаги шижоатли Ўлжой?! Унинг ўз ёстиқдошига ич-ичидан раҳми келди. «Эй нобакор, уни шу аҳволга солиб жўнатдингми?! Уялмадингми? Виждонинг қийналмадимми?!»

— Сизнинг озор чекишингиз мумкин эмас, бегойим. Сиз не десангиз шуни қилурмен. Юрагимни ўртаманг, Камолой!

Ўлжой ялт этиб қаради. «Оғаси ҳам уни Камолой деб ўз номи билан чақирган эди. Бул зоти олийлари ҳам ўз номимни эслаб қолдилар. Эркакларга не бўлди?!»

— Камолой! — такрорлади Темурбек. Лекин бу оҳанг Ўлжойнинг кўнглига чағаниён атиридай хушбўй ёқди. Акаси бу исми тилга олганда, ғазаби қайнаган эди.

— Оғайим билан ўзингиз тил топишасиз, деган умиддамен!

— Ҳаракат қилурмен, Ўлжой! Ва лекин, бизга маълум бўлишича, акангиз газаб отига минган. Бу мендан кўра, Сизга аён-дур. Аммо мен Сизга ваъда бериб айтаманки, оғангизнинг бурнини ҳам қонатмаймен, ўртада Сиз бор, қариндошлик ҳурмати бор!

Ўлжой тўшакка беҳол чўкди.

Темурбек хавотирланиб сўради:

— Соғлигингиз жойидами, бекам?

— Чарчаган кўринамен, амирим. Мендан хафа бўлманг. Сиз билан ёзилиб суҳбат қилишга ҳолим етмаяпти.

Эрталабки нонушта пайтида Ўлжой ўзини анча тетик тутди, бир тишлам ширмон нон, ярим чинни коса сут ичди. Сўнг қароргоҳ дарвозаси олдиғача Темурбекни кузатиб борди. Тўшагига келиб чўзилгач, қайд қилди. Мамат табибни олиб келганда, ранглари кўкариб, калта-калта нафас олар, аҳволи дақиқа сайин ёмонлашмоқда эди. Табиб кўриб бўлиб, Соҳибқирон Темурбекка тезроқ хабар етказишни сўради.

Ташқари чиққан табиб, Маматни имлаб, унга бундан икки кун олдин аста-секин таъсир этувчи заҳар берилганини, ҳозир заҳри қотил унинг юрагига етиб борганини, бир-икки соатлик умри қолганини айтди.

Ичкаридан Фотима Султон Бахт бегимни кўзда ёши билан кўтариб чиқди.

Мамат ҳовлиқиб сўради:

— Ҳа, нима гап?

Фотима пиқиллади:

— Бекачим қон қусдилар.

Табиб оппоқ соқолини силади:

— Оллоҳ меҳрибончилик қилсин!

Маматнинг кўнгли ўқсиб, лаблари титради. «Эҳ дунё! Дунё! Фариштадек покиза шу аёл, шу иродали, вафодор банданг сенга нима ёмонлик қилган эди? Нега унинг ғаддор акасини эмас, ўзини жазога тортаяпсан? Нега?!»

Кечга яқин кенг осмонни қоп-қора булут қоплаб, аввал довул турди, мўрт дарахтлар қарсиллаб синди, енгил-елпи тикланган ишком, воишлар ерга кулаб тушди, зардоли дарахтларининг ости тошдек қотган довуччаларга тўлди, қирмиз очилган гуллар хазонбаргдек кўкка сочилди. Одамлар бунинг оддийгина йўсинда: «Ҳаво айниди» деб қўя қолдилар. Ожиз бандаси Она табиатнинг Ўлжой учун бағрини тирнаётганини қаёқдан ҳам сеза оларди. Бироздан сўнг шунақа шаррос ёмғир қуйдики, Мамат шу ёшга

кириб, табиатнинг бунчалик ўқирганини етти ухлаб тушида ҳам курмаган эди.

— Дадаси?..

Мамат Фотиманинг таҳликали овозини эшитиб, унга томон югурди.

— Ҳа, нима гап?

— Тезроқ келинг! Сизни... Сизни опачим йўқлаяптилар.

Мамат ичкари кирганда, Ўлжой ранги оқарган ўлик ҳолатда эди.

— Бекачим?

Ўлжой зўрга кўзини очди:

— Мендан рози бўлинглар, Ма... мат ака!

— Бекачим, бардам бўлинг, соғайиб кетасиз. Ҳали...

Ўлжой кўлини қимирлатди, кўтаришга мадори етмади.

— Мендан... мендан, айтинглар, амирим ҳам р...рози бўлсинлар!

Қизимни... қизимни Сизларга... Мамат ака, Фотима... сизларга ишонамен... ишониб қолдирамен.

Кўзлари қип-қизарган Фотима ожиз пиқиллади.

Ўлжой «уф» деди-ю, боши унғ томонга шилқ тушди: бироз ўтиб, унинг ҳолати бир пайтлар гул-гул яшнаган тусга кирди, гўё у ҳозир бу фоний дунёдан дорулбақога эмас, балки фаришта мисоли уйкуга кетгандек эди.

Дастлаб уй ичида турганлар уввос тортдилар, сўнгра таналарни зир титратувчи бу йиғи бутун қароргоҳга ёйилди: хизматкорлар, ошпазлар, кир юувчи аёллардан тортиб, соқчилар-у эшик оғагача — барча йиғлади. Гўё улардан ҳар бирининг яқини бу дунёдан ўтгандек эди.

Темурбек қош қораймай етиб келди. Йиғлаб-йиғлаб ҳолдан тойганлар ҳам қайтадан уввос тортдилар. Фақат ҳар куни эртадан-кечгача ҳуриб турадиган итларгина бурчак-бурчакларда гоҳ-гоҳ гингшиб кўярдилар. Қушлар ҳам сайрамади бу кеч. Лекин ёмғир борган сайин янада шиддатлироқ, янада авжлироқ ёғар, қароргоҳ йўллари дарёдек сувга тўлиб оқмоқда эди.

Ўлжой ётган тушак бошига келган Темурбек тиз чуқиб пешонасини ушлади:

— Нечун ташлаб кетдинг, бекачим? Нечун бу қисматни менга раво кўрдинг?

Атрофда турганларнинг уввоси узоқ-узоқларга эшитилди.

Ярим кечага бориб, ёмғир тўхтади. Пахтадек титилган олачалпоқ булутлар орасидан юз кўрсатган Ой нурида кўзга ташланаётган Тахти Қорача тоглари ҳам бу кеча ҳар доимгидан кўра бир газ чуқиб, қорайиб, мунғайиб қолгандек эди.

АДАБИЙ-БАДИИЙ НАШР

ТЎЛҚИН ҲАЙИТ

ВАФО МАЛИКАСИ

РОМАН

Муҳаррир	Эркин АБДУРАҲМОНОВ
Мусаввир	Баҳриддин БОЗОРОВ
Тех.муҳаррир	Елена ДЕМЧЕНКО
Мусаҳҳиҳ	Дилрабо МИНГБОЕВА
Компьютерда саҳифаловчи	Ростислав ЕСАУЛЕНКО

ИБ № 4067

Босишга 10.08.2005й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.

Босма тобоғи 6,75. Шартли босма тобоғи 11,34.

Адади 1000 нусха. Буюртма № 169.

Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.

700113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

3 330000 394524

4046/4

ТЎЛҚИН ҲАЙИТ

1960 йилда Сурхондарё
вилояти Сариосиё
туманидаги Дашнобод
қишлоғида туғилган. «Мени
кечир, болажон!»,
«Дашнобод хангомалари»,
«Улуғ Амир ўғитлари»,
«Лангар ота», «Жаноб
иккинчи» қисса ва ҳикоялари
ҳамда «Турон тунлари»
романи чоп этилган.

